

ARC ÉS ÁLARC

A HAMVAS INTÉZET NEGYEDÉVES FOLYÓIRATA // I. ÉVFOLYAM 2-3. SZÁM

2017. ŐSZ-TÉL

**KOMMUNISTA
ÁLLAMBIZTONSÁG**

BIZTONSÁGKUTATÁS

SZELLEMTÖRTÉNET

ARC ÉS ÁLARC

A HAMVAS INTÉZET
NEGYEDÉVES FOLYÓIRATA

2017
I. ÉVFOLYAM 2-3. SZÁM

ISSN 1587-7949

„A történelemben uralkodó embertípus az álarcot viselő ember, aki elfelejtette az álarcok leleplezésének és átvilágításának a módszerét...”

Hamvas Béla

A Hamvas Intézet kutatásai és publikációi az elmúlt több mint másfél évtizedben alapvetően két fő területet fogtak át.

Az egyik a „Kultúra és hatalom”, amely elsősorban arra keres választ, hogyan működtek a nyomásgyakorlás, a befolyásolás és a manipuláció mechanizmusai a társadalom és a hatalom viszonyában. Ezen belül elsősorban a kommunista állambiztonság tevékenysége áll érdeklődésünk középpontjában. A kutató munkája itt a régészéhez hasonlít: az „ásatási terület” adott, többnyire azonosíthatjuk a talált „leletek” keletkezési helyét és korát, majd megtisztítva és csokorba rendezve elhelyezhetjük őket, Hamvas Bélától kölcsönözve a szót, a „létrontás” múzeumába.

A másik a „Szellemtörténet”, amely annak a magyarságot és európai-ságot termékenyen ötvöző szellemtörténeti hagyománynak az újrafelfedezését tűzte ki célul, amelyet olyan elfelejtett vagy mellőzött, olykor évtizedeken keresztül méltatlanul agyonhallgatott művek és szerzőik fémjeleznek, mint Hamvas Béla, Szentkuthy Miklós, Prohászka Lajos, Baktay Ervin és mások.

Az eddigiek mellett azonban megnyitottunk egy új témakört is: a „Biztonságkutatás”-t. A biztonság jelenségvilágát számos vonatkozásban

átszövik és meghatározzák kulturális összefüggések. Gondoljunk akár a „stratégiai kultúra” biztonságpolitikai kulcsfogalmára, az egyre égetőbb hírszerzési együttműködés egyik nehézségére, a közös biztonsági kultúra hiányára, a terrorizmus szövevényes lélektani hátterére, a pszichológiai hadviselés „reneszánszára” napjainkban, vagy a biztonság és az adatvédelem szempontjainak az ellentmondásaira.

Munka közben minduntalan azzal szembesülünk, hogy számos olyan érdekes és beszédes dokumentum, forrásanyag kerül a kezünkbe és vet fel újabb kérdéseket és összefüggéseket, amelyeket szívesen megosztanánk a téma iránt érdeklődőkkel. Ezért jutottunk arra az elhatározásra, hogy „*Arc és álarc*” címen negyedéves folyóiratot indítunk.

*Hankiss Ágnes,
a Hamvas Intézet igazgatója*

IMPRESSZUM

KIADÓ HAMVAS BÉLA KULTÚRAKUTATÓ INTÉZET // **FELELŐS KIADÓ** DR. HANKISS ÁGNES // **FELELŐS SZERKESZTŐ** MEZŐ GÁBOR // **ISSN 1587-7949** // **A KIADÓ ELÉRHETŐSÉGE** 1016 BUDAPEST, PIROSKA UTCA 11. **TEL.:** 488 0275 // TITKARSAG@HAMVASINTEZET.HU // HAMVASINTEZET.HU

KIADVÁNYGONDOZÁS BENEDICTANDHELPER KFT. // **MUNKATÁRSÁK** BELECZ ATTILA, MOLNÁR LÁSZLÓ, SZALÁNCZY TÜNDE // **BORÍTÓ ÉS LAPTERV** GYIMESI JUDIT // **KORREKTÚRA** SPIRK ILDIKÓ, DUDÁS MÁRTA // **NYOMDAI ELŐÁLLÍTÁS** PAUKER HOLDING NYOMDA-IPARI KFT. 1047 BUDAPEST, BAROSS U. 11-15. **FELELŐS VEZETŐ** VÉRTES GÁBOR

7 **KOMMUNISTA ÁLLAMBIZTONSÁG**

9 | Martin Dimitrov
Kémekből oligarchák

35 | Pál István
A 13-as egység

45 | Orbán-Schwarzkopf
Balázs
Célkeresztben Abu Nidal

71 | Taller János
**A sátán papja
- avagy az „igazgató úr”
több élete**

105 | Mező Gábor
Héja-nász a Katpolon

135 | Hankiss Ágnes
**Az első ügynökjelentés
(regényrészlet)**

153 **BIZTONSÁG- KUTATÁS**

155 | **Takács Gergely**
Energiabiztonság,
energia-geopolitika

181 | **Kasznár Attila**
Az ujjur terrorizmus
nemzetközi biztonsági
kockázatai

191 | **Bács Zoltán György**
Miért nincs
„magányos farkas”
Latin-Amerikában?

201 | **Hankiss Ágnes**
A „magányos farkas”
legendája.
Terrorista hálózatok

229 **SZELLEM- TÖRTÉNET**

231 | **„Ha Európa
elhagyja végképp
a kereszténységet,
akkor nem lesz”**
- Beszélgetés
Dr. Bolberitz Pállal

259 | Latorcai Csaba
**Katolikus főpapok
szakpolitikai reform-
javaslatai a felsőházi
viták alapján**

„Tegyük világossá a hálózati kontingens számára, hogyha valaha, akkor most teljes érdekazonosság fűz össze bennünket. Most tehetjük a legtöbbet, hogy a demokratikus átmenet békés körülmények között, az MSZMP vezetésével valósuljon meg. Ha nem így lesz, akkor kell félni attól, hogy a titkok kikerülnek. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy »egy csónakban evezünk«.”

A III/III. Csoportfőnökség, 1989. június

01

KOMMUNISTA
ÁLLAMBIZTONSÁG

MARTIN DIMITROV

Kémekből oligarchák

A párt, az állam, a titkosszolgálat és a tulajdonviszonyok átalakulása a posztkommunista Európában¹

Fordította: Urbán Zsolt

A kommunista államokban a hatalom egyik kulcsfontosságú letéteményese a párt árnyékában megbúvó titkosszolgálat (állambiztonság) volt. Mik voltak a titkosszolgálat feladatai 1989 előtt? Milyen szerepet játszott a kommunizmus összeomlását követően a tulajdonviszonyok átalakulásában? A kommunizmussal és posztkommunizmussal foglalkozó bőséges szakirodalom mindeddig nem igazán vizsgálta ezeket a kérdéseket. A titkosszolgálat szerepének figyelmen kívül hagyása részben az az általános „bölcsséggel” magyarázható, amely szerint a kommunista állam elnyomó gépezeteként működő állambiztonság 1989 után feloszlott, és ezért nem vizsgálatra méltó tárgy azok számára, akik a tulajdonviszonyok posztkommunista átalakulását tanulmányozzák.² A másik okot az adatok hiánya jelenti. A titkosszolgálat archívumai a legtöbb kelet-európai országban a mai napig szigorúan titkosak maradtak. A posztkommunizmust tanulmányozók számára így a párt, az állam és a gazdasági rendszer átalakulása került a kutatás fókuszába.³ Ez a tanulmány amellet érvel, hogy a titkosszolgálat célzott vizsgálatával számtalan olyan összefonódás kerülne napvilágra, amely a párt, az állam és a gazdaság szereplőit egyaránt érintette a nagy jelentőségű 1989-es változások előtt, alatt és után. A kommunizmus és posztkommunizmus közötti figyelemre méltó folytonosság nyomon követésével lehetővé válhat, hogy új megvilágításban lássuk az elmúlt két évtizedben Kelet-Európában zajló politikai és gazdasági átalakulásokat.

Az 1989 utáni gazdasági változásokról szóló szakirodalomban az a konszenzus uralkodik, miszerint a posztkommunista állam egy gyenge, vagy vezető pénzügyi és gazdasági érdekcsoportok által foglyul ejtett képződmény.⁴ Két-

ségkívül van igazság ebben az állításban. A kilencvenes években a Kelet-Európa-szerte egyik napról a másikra felbukkanó milliárdosok tulajdonába kerültek a szocialista államok legértékesebb vagyontárgyai, úgymint a természeti erőforrások, az ipari vállalkozások, a bankok és a média. A vagyon tömeges felhalmozása olyan időszakban történt, amikor ugyanezek a posztkommunista államok hatalmas költségvetési hiánytól szenvedtek, hiperinflációval küszködtek, és nem tudták fizetni külföldi adósságaikat, így az állampolgárok élet-színvonala is drasztikusan csökkenni kezdett. Úgy tűnt, hogy az állam kész engedelmesen kiszolgálni az új oligarchákat, akik a törvényeket és a szabályokat is megvásárolhatták. Az állam buzgón igyekezte lekötelezni ezeket a kiskirályokat, akik a tulajdonjogok nyílt figyelmen kívül hagyásával és fegyveres igazságszolgáltatással oldották meg a konfliktusaikat; a törvény és a rend megsemmisült, a bérgyilkosságok és az erőszakos bűncselekmények száma megnőtt. Úgy látszott, hogy az olyan kifejezésekkel, mint a „foglyul ejtett állam” és az „állam kizsákmányolása” jól le lehetett írni a posztkommunista állam működését, különösen, ha összevetettük a kommunista elődállammal.

A titkosszolgálatra összpontosítva azonban egészen eltérő képet kaphatunk a posztkommunista Európában kibontakozó gazdasági és politikai átalakulásokról. Ez a tanulmány amellettt érvel, hogy a tulajdon állami szektorból magánkézbe történő átruházásának nagy része már 1989 előtt megkezdődött. Azon kivételes dokumentumokra támaszkodva, amelyek a bolgár titkosszolgálat archívumában találhatóak, bemutatja, hogy az állam már a nyolcvanas évek közepétől tőkét biztosított a titkosszolgálat alkalmazottai számára, hogy ők cégeket alapíthassanak otthon és külföldön egyaránt. Az 1989-es esztendő pedig nem megszakította, hanem éppen felgyorsította ezeket a folyamatokat. Azzal, hogy a kommunista párt Bulgáriában megnyerte az 1990-es első szabad választásokat, még több idő állt rendelkezésre ahhoz, hogy teljessé váljon a tulajdon az államtól magánvállalkozók kezébe történő újraelosztása. Mivel a párt tudta, hogy a napjai meg vannak számlálva, sietősen szétosztotta az állam legértékesebb vagyontárgyait azok között, akikben a legjobban bízott: a titkosszolgálat emberei között. A tulajdon újraelosztásának ezen epizódja azt jelzi, hogy az állam nem áldozata lett az üzletemberek kizsákmányolásának, hanem készségesen átruházta rájuk legértékesebb vagyontárgyait. Ez a tény szükségessé teszi, hogy újragondoljuk az állam és az üzleti élet kapcsolatait a posztkommunista államokban. Nem beszélhetünk kihasználásról olyan állam esetében, amelyik saját maga hoz létre egy üzleti osztályt, amelyre átruházhatja vagyonát. Amely egyfajta szimbiotikus kapcsolatot alakított ki az

új kapitalistákkal, hogy ez aztán stabil egyensúlyt eredményezzen. A „nem kommunista” [vagy szűkebb értelemben antikommunista – a szerk.] kormányok és az Európai Unióhoz való csatlakozás sem tudta megtörni az egykori titkosszolgálati alkalmazottak (vagy rokonaik, illetve üzleti partnereik) befolyását a volt kommunista állam legértékesebb vagyontárgyai fölött. Az egykori állambiztonsági alkalmazottak, a kommunista párt és az új demokratikus állam közti szimbiotikus kapcsolat tartósságát nem szabad figyelmen kívül hagyni akkor, amikor értelmezni szeretnénk a posztkommunista Európában lezajlott rendszerváltást.

Ez a tanulmány a Bolgár Állambiztonság (a bolgár titkosszolgálat), valamint a Bolgár Kommunista Párt archív irataira támaszkodik, ezek a dokumentumok teszik lehetővé, hogy nyomon követhessük a párt, az állam és a titkosszolgálat kapcsolatát. Bár a tanulmány teoretikus érvelése Bulgáriára vonatkozik, a modell más olyan országokra is érvényes lehet, ahol a kommunizmusból való kilépés befejezetlen maradt: így a szovjet utódállamok többségére, a jugoszláv utódállamok legtöbbszörére, Romániára, Albániára vagy Mongóliára. [Olvasóink látni fogják, hogy részben Magyarországra is – a szerk.] Ezekben az államokban, akárcsak Bulgáriában, a kommunista párt (vagy annak utódpartja) nyerte meg az első szabad választásokat 1989 után. Ha ezekben az országokban is hozzáférhetővé válnának azok a levéltári dokumentumok, amelyek Bulgáriában, akkor láthatnánk, hogy a kommunizmusból való késleltetett kilépés ugyanahhoz a folyamathoz vezetett mindenhol.

A tanulmány a következőképpen épül fel. Az első rész elméleti szempontból közelíti meg a párt, az állam és a titkosszolgálat 1989 előtti és utáni kapcsolathálóját. A második rész azt vizsgálja, hogy a titkosszolgálat a rendszerváltás előtt hogyan segítette az állami tulajdon titkosszolgák kezére történt átjátszását. A harmadik rész azzal foglalkozik, hogy az állambiztonság hogyan vett részt 1989 után az ország vagyonának újraelosztásában. A negyedik arra fókuszál, miként alkalmazható a felállított elmélet más posztkommunista országokra, az ötödik pedig azt tárgyalja, hogy miként alkalmazhatjuk ezeket azokra az országokra, melyeket továbbra is kommunista rezsim irányítanak. Az utolsó rész az összefoglaló. Mielőtt továbblépnénk, hadd említsem meg, hogy a „titkosszolgálatot” és az „állambiztonságot” egymás szinonimájaként használom.

I. A PÁRT, AZ ÁLLAM ÉS A TITKOSSZOLGÁLAT VISZONYRENDSZERÉNEK ELMÉLETE 1989 ELŐTT ÉS UTÁN

A titkosszolgálat a kommunista államirányítás (egyik) fontos eszköze volt: kérdés nélkül betartotta a párt parancsait. Az állambiztonságot a rezsim elnyomógépezeteként hozták létre.⁵ A negyvenes és ötvenes években ez a szerv irányította az „osztályellenségek”, „külföldi elemek” és a párton belüli ellenségek munkatáborokba küldését, és vezető szerepet játszott a tömeges tisztogatásokban is.⁶ A hatvanas években aztán döntő változás történt. A titkosszolgálat felhagyott korábbi módszereivel, és a megfigyelésre rendezkedett be.⁷ Ez elsősorban átfogó adatgyűjtést jelentett, és csak ritkábban terjedt ki az állampolgárok megbüntetésére.⁸ A titkosszolgálat emberei a létező összes kulcsfontosságú ágazatban aktívan részt vettek az információgyűjtésben, a hírszerzés, a belső, katonai és ipari kémelhárítás, valamint a politikai rendőrség (amely ugyanúgy információkat gyűjtött a politikailag másként gondolkodókról és a párt legfelsőbb köreiről is, utóbbiakról az esetleges korrumpálhatóság céljából) összedolgozott. Habár a kommunista pártnak is megvoltak az információszerzésre szolgáló belső csatornái, ebben a tekintetben nem vehették fel a versenyt a titkosszolgálattal⁹, amely így a párt számára a kormányzati döntések meghozatalához nélkülözhetetlen információk fő forrásává vált.¹⁰

12

Az információgyűjtés és megfigyelés mellett az állambiztonság abban is szerepet kapott, hogy a kommunista párt segítségére legyen a gazdaság fejlesztését célzó intézkedésekben. Nyolcvankilenc előtt a titkosszolgálat három, külön gazdasági tevékenységekre irányuló ágazatot működtetett: belső ipari kém-elhárítást, külföldi ipari kémkedést és csempészt. Utóbbiakkal hozzájárultak az ország gazdasági fejlődéséhez oly módon, hogy ipari titkokat loptak, és a megfelelő keményvaluta-ellátottság érdekében fegyvereket, cigarettát és kábítószeret csempészték. Ennek érdekében a titkosszolgálatok (a kommunista párt jóváhagyásával) Bulgáriában import-export cégeket hoztak létre, külföldön, főleg Nyugat-Európában pedig kereskedelmi vállalatokat alapítottak. A titkosszolgálatok erre szakosodott emberei a külkereskedelemben és a szabad piacgazdaság világában is komoly jártasságot szereztek, így mire elérkezett 1989 esztendeje, két alapvető előnnyel bírtak: információval és tapasztalattal.

A döntő változás 1989. november 10-én következett be, amikor Todor Zsivkov, a párt és az állam harmincöt éve hivatalban lévő vezetője egy vér nélküli pa-

lotaforradalom eredményeként távozásra kényszerült. A változást megelőző néhány évben két párhuzamos folyamat vette kezdetét: a politikai átmenetre való felkészülés és az eljövendő kapitalizmus vállalkozásainak előzetes megteremtése. A két folyamat vezetője ugyanaz a személy volt: Andrej Lukanov külügyminiszter, aki a Politikai Bizottság tagja és a kommunista párt valutáért felelős bizottságának vezetője volt. Lukanov diplomáját a rangos Moszkvai Nemzetközi Kapcsolatok Intézetében szerezte, és szoros kapcsolatot ápolt a szovjet felsővezetéssel, a szófiai szovjet nagykövettel és a KGB – a bolgár állambiztonságot felügyelő – képviselőivel. Más politikai bizottságbeli „reformerekkel” együtt Lukanov puccsot tervezett 1989 novemberére, de ennél is fontosabb szerep jutott neki abban, ahogyan az 1989 előtti gazdasági átalakulást végrehajtották. Ő gyorsította fel az állambiztonság külföldi cégeinek létrehozását, és buzgón részt vett az 1989. januári 56. *rendelet* keresztülvitelében, amely legalizálta a magáncégek tevékenységét, és magánszemélyek számára is lehetővé tette privát cégek alapítását.¹¹ Ezzel a rendelettel már 1989 novemberére előtt elkezdődött az állami vagyon privatizálása. A rendszerváltás előtt megalakult nagyvállalatok figyelmesebb vizsgálatából kitűnik, hogy ezek vagy külföldi állambiztonsági cégek voltak, melyeket aztán privatizáltak, vagy olyan vállalkozásokról volt szó, amelyeket titkosszolgálati kapcsolatokkal rendelkező magánszemélyek számára állami tőkéből hoztak létre.

A puccsal Bulgária vezetésében is változások történtek: Zsivkov távozása után Lukanov és egykori moszkvai évfolyamtársa, Petar Mladenov vette át az irányítást a kormány és a párt felett. Így ugyanúgy a kommunista párt maradt hatalmon, csupán a „reformerek” jutottak vezető szerephez. A következő hat hónapban intenzív politikai változások történtek, majd 1990 júniusában megrendezték az első szabad választásokat. A voksolást a Bolgár Szocialista Párt, a Bolgár Kommunista Párt utódpártja nyerte, így ők alakítottak kormányt Lukanov vezetésével. Mindez lehetőséget biztosított a kommunista párt számára arra, hogy az állami vagyon újraelosztását gyors ütemben tovább folytassák. Két folyamatot kell itt megemlítenünk a kilencvenes évek elejéről. Az egyik az állami fegyver-, a cigaretta- és a kábítószer-csempészet állambiztonsági csatornáinak privatizálása, a másik pedig a bulgáriai és külföldi állambiztonsági cégek magánkézbe kerülése.

A tulajdonviszonyok átalakulásának folyamata nem mehetett volna végbe a párt és az állam ügynökeinek részvétele nélkül. A párt megvált vagyonától (azaz a tagdíjak és az állami támogatások révén felhalmozott pénztől), in-

gatlanjaitól, és azok szakképzett, teljes munkaidőben dolgozó személyzetétől, majd átirányította őket az üzleti életbe. Az állami bankok kölcsön formájában pénzt folyósítottak a megfelelő kapcsolatokkal rendelkező „vállalkozók” számára. Ezeket a folyamatokat az állambiztonság és utódintézményei a háttérből támogatták. Először is munkaerőt biztosítottak az új üzleti tevékenységet végző cégek számára. Ezek egy része a megszűnt politikai rendőrségtől lett átirányítva, de az állambiztonság azt is el tudta intézni, hogy a külföldön fedésben dolgozó hírszerzők – a belső és katonai elhárítás, illetve az ipari kémelhárítás emberei – elhagyják korábbi munkahelyeiket, és az üzleti szektorban helyezkedjenek el. Másrészt az állambiztonság a rendszerváltás után is aktívan támogatta a csempészetet, amíg 1989 előtt a harmadik világba vittek fegyvereket, addig az 1990-es ENSZ-embargó idején már olajat csempészték Jugoszláviába. Az sem véletlen, hogy az állambiztonság és a Belügyminisztérium mindig sikertelenül üldözte azokat a bűnözői csoportokat, amelyek autólopással, illegális pénzváltással, szerencsejátékkal, prostitúcióval, zsarolással és behajtással foglalkoztak. Ennek oka egyszerű: az állambiztonság és a BM egykori alkalmazottai és besúgói maguk is benne voltak ezekben a csoportokban, így belügyes barátaik megvédték őket. A kilencvenes évek elejének zavaros időszakában kéttípusú „üzletember” bukkant fel Bulgáriában. Az egyik csoportba viszonylag magasan képzett személyek tartoztak, akik aktívan részt vettek a privatizációs folyamatokban. A másikba pedig a különböző bűnözői bandák tagjai sorolhatók. Mindkét társaságot összekötötte az állambiztonsághoz fűződő szoros kapcsolat.

Leszámítva az 1991 és 1992 közötti időszakot, amikor az ellenzéki erők voltak kormányon, a tulajdonviszonyok átalakulásának folyamata 1997-ig megszakítás nélkül folytatódott, amikor is a szocialista (volt kommunista) párt végleg távozni kényszerült a hatalomból. Az 1997 és 2005 közötti nem szocialista kormányok idején új oligarchák emelkedtek ki, de ők gyakran üzleti kapcsolatban voltak azokkal, akik 1997-et megelőzően is az üzleti élet szereplői voltak. Még ennél is fontosabb, hogy mind a régi, mind az új kiskirályok egyaránt kapcsolatban álltak az állambiztonsággal. Amikor aztán 2005 és 2009 között a szocialisták ismét kormányra kerültek, az szintén a titkosszolgálatokkal kapcsolatban álló milliomosok érdekeinek kedvezett. Bár 2009 júliusától Bulgáriának ismét új, nem szocialista miniszterelnöke lett, az egykori tűzoltó és karatés Bojko Boriszov is belügyes volt. A politikus 1989 előtt a Belügyminisztériumban dolgozott, majd magánvállalkozásokba kezdett (testörként olyan személyeket védett, akik kényszerítéssel és zsarolással foglalkoztak), aztán ismét

belépett a BM kötelékébe, hogy később Szófia polgármestere legyen belőle. Ráadásul Boriszov élettársa, Cvetelina Boriszlavova Bulgária leggazdagabb asszonyaként volt ismert, ő a rendszerváltás előtt egy, az állambiztonsághoz kapcsolódó cégnél dolgozott. Úgy tűnik tehát, hogy a bolgár politikai életben egy dolog változatlan, függetlenül attól, hogy az egykori kommunista párt vagy éppen ellenzéke van hatalmon: az állambiztonsággal kapcsolatban álló személyek látványos sikereket érnek el a vagyonhalmozás területén és a jólét fenntartásában. Mindez igazolja a tulajdon sikeres újraelosztását a késő nyolcvanas és a korai kilencvenes években, és a párt-állam-titkosszolgálat tengely megbonthatatlan egységét.

A bolgár eset kapcsán levonható elméleti megfontolások a tulajdonviszonyok átalakulásának 1989 utáni értelmezésében is felhasználhatók. Ismeretében hozzászólhatunk ahhoz a vitához, hogy vajon a kommunista párttagság vagy a képzettség prediktív tényezőnek bizonyul-e abban, hogy valakiből sikeres vállalkozó legyen.¹² Ha megvizsgáljuk Bulgária legsikeresebb üzletembereinek listáját, világossá válik, hogy pártigazolványuk abszolút hasznukra volt 1989 utáni sikereikben. Gyakorlatilag mindegyik oligarcha a kommunista párt vagy a kommunista párt ifjúsági szervezetének (Comsomol) tagja volt 1989 előtt, bár egyikőjük sem tartozott a legfelsőbb pártvezetésbe vagy azok családjaihoz. Hasonlóképpen a képzettség is fontos tényezőnek számított, a legsikeresebb oligarcháknak volt főiskolai végzettségük. Mindazonáltal ezek a diplomák nem a hagyományos, a sikeres üzletemberek képzésére szolgáló szakokról kerültek ki, hanem a kriminológia, a sport vagy az agrártudományok területeiről. Fontosnak tűnik, hogy a kilencvenes évek legsikeresebb üzletemberének, a milliárdos Ilija Pavlovnak nem volt semmilyen diplomája, mindössze egy sportgimnáziumban szerzett érettségije, ahol aztán birkózásra szakosodott. Tény, hogy a párttagság és az iskolai végzettség mellett az üzleti siker legfontosabb indikátora az állambiztonsági apparátussal való dokumentált kapcsolat volt. Abból a huszonhárom oligarchából, akiknek az életútja ismert, legalább húsz volt állambiztonsági alkalmazásban, vagy családi és üzleti összeköttetések révén kapcsolódott a rendszerhez. Pavlov például feleségül vette Csergilanov tábornok lányát, akinek apja a katonai elhárítás vezetője volt. Jóllehet a párttagság és a felsőbb tanulmányok mindenképpen fontosak voltak az üzleti sikerek szempontjából, az igazán gyümölcsöző kapcsolatot mégis az állambiztonság jelentette.

Az állambiztonsággal kapcsolatos kutatás lehetővé teszi, hogy megvizsgáljuk, miben állt az állam szerepe a kommunizmus összeomlása után. Valóban nagy

hatalmú üzleti csoportok foglya volt a posztkommunista állam 1990 és 2000 között? A válasz attól függ, hogy figyelembe akarjuk-e venni az állam szerepét ezen nagy hatalmú üzleti csoportok létrehozásában. A bulgáriai posztkommunista berendezkedés egyik legérdekesebb jellemzője éppen az, hogy ezek az üzleti csoportok és oligarchák a rendszerváltás után kormányváltásoktól függetlenül fennmaradtak. Ehhez a szívóssághoz két feltétel elengedhetetlenül szükséges volt. Egyrészt, habár a neve megváltozott és néhány tevékenységével felhagyott, az állambiztonsági apparátus (sokkal inkább, mint a kommunista párt) túlélte a rendszerváltást és megőrizte személyi állományának legnagyobb részét. Az új vállalkozók az állambiztonsági alkalmazottakkal (egykori kollégáikkal) meglévő kapcsolataikra támaszkodtak mind az információszerezés, mind illegális tevékenységeik eltussolása érdekében. Ugyanakkor minden 1989 utáni bolgár kormányban volt legalább egy olyan miniszter, aki vagy egykor, vagy továbbra is állambiztonsági alkalmazott volt, esetleg ügynökként már leleplezték. Ezek az állambiztonsági kapcsolatokkal rendelkező miniszterek megvédték korábbi kollégáikat, ahogyan az egykori besúgó köztisztviselők korábbi tartótisztjeiket. Ráadásul az egykori állambiztonsági alkalmazottak és besúgók 1989 és 2009 között az igazságszolgáltatásba és a törvényhozásba is mélyen beszivárogtak. Elmondható, hogy a posztkommunista Bulgária egész kormányzati berendezkedése arra irányult, hogy elősegítse az üzleti életben mozgó állambiztonságiak sikerét. Az állam kezdetben saját maga kreálta ezeket az üzletembereket, lehetőséget biztosítva számukra hatalmas vagyonuk felhalmozásához, melynek egy részéből aztán az állami ügynökök is részesültek kenőpénz formájában. Ez a stabil egyensúly jellemezte az elmúlt két évtizedet. Ezért a „foglyul ejtett állam” kifejezés helyett talán célszerűbb a kialakult helyzetet úgy leírni, mint egy kölcsönösen előnyös cserekapcsolat az állam és az állambiztonsági háttérrel rendelkező, éppen az állam által „életre hívott” üzletemberek között.

Harmadrészt, ha a tulajdonviszonyok posztkommunista átalakulásával foglalkozó elméletek egyik magyarázó összetevőjévé válna az állambiztonság, segíthetne megválaszolni azt a kérdést, hogy a liberális demokráciába való sikeres átmenetnek vajon mennyiben szükséges eleme a lusztráció.¹³ Ezt az átvilágítással járó tisztulási folyamatot tipikusan úgy értelmezik, mint ami korlátozza a párt egykori tagjainak politikai mozgásterét a rendszerváltás után. Az azonban, hogy az egykori állambiztonsági alkalmazottaknak és besúgóknak megengedett volt-e politikai hivatalok betöltése, mindeddig nem kapott elegendő figyelmet. A rendszerváltás egyik máig fennálló kérdése, vajon ma-

gyarázható-e a tökéletlen lusztrációval a korrupció folyamatos és fokozódó jelenléte még az olyan országokban is, amelyek liberális demokráciák révén már csatlakoztak az Európai Unióhoz. A bolgár példa azt sugallja, hogy az átvilágítás hiánya nagyban hozzájárul a párt-állam-titkosszolgálat hálózat a politikai liberalizációt is átvészelő fennmaradásához. Az állam által kreált oligarcháknak még a liberális demokrácia alatt is elegendő befolyásos szövetségesük maradt, akik védelmet nyújtottak, nyújtanak kétes vagyongyarapodásukhoz. Az ehhez hasonló átláthatatlan folyamatok tartóssá válása pedig veszélyeztetheti a liberális demokrácia jövőjét a posztkommunista államokban. Röviden fogalmazva, a párt-állam-titkosszolgálat hálózat továbbélésére fókuszálva más megvilágításba kerülnek az 1989 előtti és utáni politikai dinamikák.

Végezetül, és egy sokkal általánosabb szinten, a titkosszolgálati háttér vizsgálatával a jogállam stabilitásának bonyolult kérdésére is több fény vetülhet a posztkommunista országokban. Néhány kommentátor optimizmusának adott hangot abban, hogy az EU-hoz való csatlakozás javítani fogja a posztkommunista országok igazságszolgáltatási rendszerének minőségét. Ez a tanulmány megmutatja, hogy a bűn, a bűncselekmények és a korrupció elterjedtsége közvetlenül kapcsolódik az állambiztonsági hálózatok továbbéléséhez.

II. AZ ÁLLAMBIZTONSÁG MINT A KAPITALIZMUS LABORATÓRIUMA AZ 1989 ELŐTTI BULGÁRIÁBAN

Elsőre paradoxnak tűnhet az az állítás, hogy az állambiztonság, ami egykor a kommunista állam elnyomó gépezetének egyik fogaskereke volt, idővel a kapitalizmus kísérleti laboratóriumává alakult át. Az Állambiztonsági Archívum (AMVR) és a Pártközponti Archívum (TsDA) adatai szerint a hatvanas években a kommunista állam két komoly probléma megoldásában is az állambiztonság segítségére szorult: az egyik a műszaki elmaradottság, a másik a keményváltó hiánya volt. Az állambiztonság teljes főállású személyzetét és kiterjedt ügynöki, besúgóí hálózatát mozgósította a problémák megoldása érdekében. A titkosszolgálat előbb említett teljes munkaidős állománya a különböző minisztériumoknál és stratégiai jelentőségű vállalatoknál dolgozó fedett ügynökökből és a tartótisztekből állt. Feladatuk volt, hogy információt gyűjtsenek ügynökeiken és besúgóikon keresztül, akiket otthonról és külföldről, különböző szociális és munkaköri csoportokból szerveztek be, attól függően, hogy milyen, az állambiztonság számára értékes információkhoz volt hozzáférésük.¹⁴

A nyolcvanas években körülbelül ezer olyan, teljes munkaidőben dolgozó embere volt az állambiztonságnak, akik a kormány megbízásából a gazdaság folyamatos ellenőrzésével foglalkoztak.¹⁵

Az állambiztonságon belül több különböző osztály foglalkozott a gazdaság felügyeletével. Az egyik a Tudományos és Technikai Hírszerzés Igazgatósága volt, amely a Külső Hírszerzés Főigazgatóságán belül helyezkedett el.¹⁶ Az igazgatóságnak fénykorában 326 alkalmazottja volt, akiknek többsége külföldön, fedésben dolgozó diplomata vagy kereskedelmi képviselő volt.¹⁷ Őket elsősorban a COCOM-lista [a keleti blokk országait sújtó, multilaterális kereskedelmi embargó - a szerk.] megkerülésével és üzleti titkok megszerzésével bízták meg. Ez a gyakorlatban az ipari kémkedést és a COCOM-lista megszerzésére kész cégekkel lefolytatott tárgyalásokat jelentette. A hírszerző tisztek és ügynökök feladata volt mind a csúcstechnológiai know-how (például az integrált áramkörös számítógép tervrajzának vagy a CD-lemez gyártási eljárásának) megszerzése, mind az olyan, a háztartások számára szükséges hétköznapi üzleti titok kifürkészése, mint a mosogatószer titkos receptje.¹⁸ Annak érdekében, hogy megszerezhessék ezeket a technológiákat, az igazgatóság több száz bolgár beruházású import-export céget alapított külföldön. Ezeknek a vállalatoknak gyakran pro forma külföldi tulajdonosuk volt, vagy bolgár-külföldi vegyesvállalatoknak voltak álcázva, de valójában az állambiztonság tulajdonát képezték. Az alkalmazottaknak így nyílt lehetőségük évtizedekkel a kommunizmus összeomlása előtt tapasztalatokat szerezni a piacgazdaság működéséről.

18

A másik, gazdasági ügyekkel foglalkozó szervezet az állambiztonságon belül a Gazdasági Igazgatóság volt.¹⁹ Ennek 1986-ban nyolc különböző osztályon 236 alkalmazottja volt, ők ellenőrizték az ország összes fontos gazdasági szereplőjét. Két külön osztály figyelte meg a tárcaközi bizottságokat és a szakminisztériumokat. Közben a kereskedelmi osztály olyan bolgár cégeket irányított, melyek fegyvercsempészetre és amfetaminok előállítására szakosodtak. Egy másik osztály az államtitkok védelmével foglalkozott, az elemzéseket készítő részleg pedig részletes információkat gyűjtött össze az gazdaság állapotáról. Az „aktív intézkedések” nevű osztály az iparikém-elhárításért felelt, egy katonai elhárítási osztály pedig a Közlekedési Minisztérium speciális alakulataira fókuszált.²⁰ A Gazdasági Igazgatóság szorosan együttműködött a Kémelhárítási Főigazgatóság Határrendészeti Osztályával, amelynek létszáma az igazgatóságénál is nagyobb volt, 361 állambiztonsági alkalmazott dolgozott

ennek az osztálynak.²¹ Habár a Gazdasági Igazgatóság az egész gazdaságot felügyelte, gyakorlatban a Bulgáriában előállított fegyverek, amfetaminok (különösen a captagon, az extasyszerű drog), hamisított cigaretták és szeszes italok csempészésével foglalkozott. Mindez lehetővé teszi számunkra, hogy megértsük, miért élvezett prioritást az igazgatóság a közlekedési hálózatok ellenőrzésében és miért működött szorosan együtt a határrendészettel.

Az állambiztonság így vált az államilag támogatott csempészet segítőjévé. Nem világos, hogy mennyi keményvalutát fordított ezekre a csempészekre az államkincstár, de a korai hatvanas évektől kezdve ez rendszerszerűen működött, legelőször akkor, amikor a Texim Vállalat megtörte a francia haditengerészet blokádját, és Bulgáriában gyártott fegyverekkel és lőszerrel látta el az Algériai Nemzeti Felszabadító Front lázadóit.²² Fontos kiemelni, hogy a tudományos és technikai hírszerző cégekhez hasonlóan a csempészetet foglalkozó vállalatok is a piac törvényei szerint, kereslet és kínálat alapon működtek, és a profitmaximalizálásban szintúgy motiváltak voltak.

A Texim import-export vállalat története jó példa arra, hogy milyen látványos eredményeket tudtak ezek a cégek elérni. Az 1960-ban egy titkosszolgálati döntés alapján létrehozott Texim vezetője az állambiztonság felelős hírszerzője, Georgi Najdenov volt. Röviddel a megalapítást követően a cég egy külföldi leányvállalatot, az Imextracomot jegyeztetett be Liechtensteinben, ami akkoriban vonzó helynek számított a laza üzleti szabályok miatt. A Texim szabad kezet kapott a kormánytól: mindaddig, amíg keményvalutával járult hozzá a költségvetéshez, bármilyen üzleti tevékenység megengedett volt számára az egész világon. Hamar kimagasló eredményeket tudtak felmutatni. Bár a vállalat fegyvercsempészettel kezdett, gyorsan továbbterjeszkedett a teher- és utasszállítás (saját tulajdonú teherhajókkal, hajókkal és repülőkkel), a mezőgazdasági termelés, a fogyasztási cikkek és gyógyszergyártás, valamint a turizmus területére. A Texim éves forgalma 1967-re meghaladta a 100 millió dollárt, amely a bolgár gazdaság méretéhez képest nagy összegnek számított akkoriban. A hetvenes és nyolcvanas években létrehozott más cégek már a Texim modellje alapján tevékenykedtek, elsősorban fegyverek és gyógyszerek kereskedelmére specializálódtak, valamint rendkívül nyereséges leányvállalatokat is működtettek.²³

Az 1980-as évek második felére Bulgáriában elszaporodtak az állambiztonság által létrehozott vagy irányított cégek: külföldi technológiák megszerzéséért felelős külföldi vállalatok; külföldi cégek, melyek feladata a bolgár ipari ter-

mékek keményvaluta-piacokon történő értékesítése volt; Bulgáriában működő vállalatok és cégek, melyek „speciális termelésre” rendezkedtek be, azaz fegyver-, lőszer- és amfetaminkereskedelemre; olyan külföldi cégek, amelyek ezeknek a „speciális termékeknek” eladását intézték. Eltekintve maguktól a vállalatoktól, a csatornák, amelyeken keresztül fegyvereket és kábítószeret csempészték, önmagukban is értékes információforrásnak bizonyultak. A csempészetben speciálisan képzett állambiztonsági alkalmazottak is részt vettek, akik az adott járműveket mindig átengedték a meghatározott vámkezelési pontokon.²⁴ A lehetséges profit mind a csempészek, mind az azt lehetővé tevők számára hatalmas volt, ami megmagyarázza, miért bírtak akkora vonzerővel ezek a csatornák az 1989 utáni privatizációs hullám során.

Az ilyen típusú üzletet lebonyolító bolgár állambiztonsági alkalmazottak összehasonlíthatatlanul többet tudtak az ország gazdaságának valódi állapotáról, és jóval több szakértelmük volt a piacgazdaságról, mint a Bulgária más gazdasági szektoraiban még a tervgazdálkodás keretei között dolgozó embereknek. Amikor 1989 januárjában a bolgár kormány lehetővé tette, hogy magánszemélyek üzleti tevékenységeket folytathassanak otthon és külföldön, az állambiztonsági alkalmazottaknál senki se tudta jobban kihasználni az így megnyíló új lehetőségeket. A piacgazdaságban való eligazodáshoz szükséges ismeretekkel és tapasztalatokkal egyaránt rendelkeztek. Nem meglepő módon a bolgár állambiztonsági alkalmazottak alapították az első magánvállalkozásokat, egész pontosan egy héttel az *56. számú rendelet* kihirdetése után, 1989 januárjában. A rendszerváltás esztendejében az újonnan bejegyzett cégek közel kilencven százaléka rendelkezett állambiztonsági összeköttetésekkel.²⁵

A nyolcvanas évek második felében gyorsult fel az a tőkekiáramlás, amelyet az az említett Lukanov irányított, aki a bolgár politikai bizottság „reformere” és Zsivkov 1989. novemberi, hatalomból való végleges eltávolításának kitervelője volt. 1986-ban Lukanov lett a Bolgár Kommunista Párt Keményvaluta-bizottságának a vezetője. A korábban Zsivkov vezette bizottság felügyelte az ország összes devizatranszaksióját, ideértve a külföldi bankoktól kapott hiteleket és a nagyobb összegű devizakiadásokat. Amikor még Zsivkov volt a bizottság elnöke, Bulgáriának gyakorlatilag nem volt külföldi adóssága, Lukanov irányítása alatt az országnak 9 milliárd dollárnyit sikerült felhalmoznia négy év leforgása alatt.²⁶ Ez a hatalmas összeg (amely a teljes éves bolgár GDP-t kiteszi) a szovjet természeti erőforrások drágulásával, egyre nehezebb hozzáférhetőségével magyarázható, ami a bolgár kormányt arra kényszerítette, hogy világ-

piaci áron jusson hozzá egyes energiahordozókhoz. Ezenkívül az adósság egy másik része abból halmozódott fel, hogy az ipari termelékenység fellendítésének érdekében válogatás nélkül vásárolták és importálták Bulgáriába a használt, kulcsrakész nyugati gyárakat.²⁷ De jelentős adósságfelhalmozódáshoz vezettek a tőkeáramlások is. Habár a források eltérnek abban, hogy mennyi pénzt küldtek az állambiztonsággal kapcsolatban álló külföldi vállalatoknak, a konzervatív becslés kétmilliárd dollár körül van.²⁸ Abban az időben 450 bolgár cég létezett a világ 70 különböző országában, és mindegyikük összekötetésben volt az állambiztonsággal.²⁹ Ezenkívül a titkosszolgálat több bolgár bankot is létrehozott külföldön. Mivel a szófiai központi bank nem felügyelte ezeket a cégeket és bankokat³⁰, arra használták őket, hogy tőkét juttassanak vissza az új vállalkozóknak. A szokásos oda-vissza utaztatás módszerével, a pénzt az újonnan létrehozott belföldi cégek üzleti vállalkozásainak finanszírozására használták Bulgáriában.

Amikor Zsivkovot 1989-ben eltávolították, az állambiztonság üzletemberei kiváló pozíciókban voltak a változás jelentette előnyök kihasználására. A külföldi közvetlen tőkeberuházások mellett a belföldi tőkéhez is hozzájutottak: Georgi Pankov, a Központi Bizottság tagjának beszámolóíja szerint, a „vörös bőrdöngők” tele voltak készpénzzel a megbízható elvtársak számára, akik így saját vállalkozásokba kezdtek.³¹ Ekképpen a vagyon újraelosztásának folyamata már a kommunizmus összeomlását megelőzően kezdetét vette. A demokrácia mindent csak felgyorsította.

III. TULAJDON-ÚJRAELOSZTÁS BULGÁRIÁBAN 1989 UTÁN

Habár Zsivkov 1989 novemberében meghátrálásra kényszerült, a kommunista párt egy teljes évig még továbbra is a hatalomban maradt, ami lehetővé tette, hogy sikeresen befejezze a vagyon újraelosztásának megkezdett folyamatát. Bár a párt 1991-ben elvesztette hatalmát az ellenzékkel szemben, utána a kommunisták vagy koalícióra lépve (1992 vége és 1994 között), vagy önállóan (1995–1997) mindig kormányt tudtak alakítani. A kilencvenes években három posztkommunista vállalkozói modell létezett Bulgáriában. Mindhárom típusú üzletember állambiztonsági kapcsolatokkal rendelkezett.

Az első modellbe olyanok tartoztak, akik jellemzően 1989 előtt, állambiztonsági pozíciókban szerzett tapasztalataikat kamatoztatták. Ennek a modellnek

a megtestesítője volt [a már említett – a szerk.] Ilia Pavlov, aki birkózóból, az „Olimpiai Remények” középiskolában végzett tanulóból lett az egyik első bolgár magánvállalkozás, a Multiart vezetője. Habár a cég hivatalosan régiségek és más művészeti alkotások import-exportjával foglalkozott, Pavlov már 1989 elejétől kezdve tengeralattjárókat vásárolt a szovjet Fekete-tengeri Flottától, majd fémhulladékként értékesítette Nyugaton. Az ehhez hasonló műveletek, miközben Zsivkov még hatalmon volt, nem jöhettek volna létre állambiztonsági támogatás nélkül (Pavlov apósa ugye a katonai kémelhárítás vezetője volt). Pavlov kétes ügyleteiből egyre több lett 1989 után, amikor létrehozta az amúgy egy svájci cég bulgáriai leányvállalataként működő Multigroup Részvénytársaságot, amely egy Liechtensteinben bejegyzett holdingtársaság tulajdonában volt. (Nagyon hasonlóan a szintén Liechtensteinben bejegyzett Teximhez, az 1989 előtti idők legsikeresebb állambiztonsági vállalkozásához.)³² Ma már kétségtelen, hogy a Multigroup kezdőtőkéje Bulgáriából származott, csak előtte még megjárta Liechtensteint és Svájcot, hogy aztán közvetlen külföldi tőkebefektetésként visszatérjen az országba. Miután Pavlov ily módon hozzájutott az induló tőkéhez, óriási üzleti birodalmat épített fel, 2002-ben már egyetlen bolgárként szerepelt a *Wprost* kelet-európai milliárdosokat összegyűjtő listáján. Egy évvel később lelőtték; a bérgyilkosság a mai napig felderítetlen.³³ Ugyanebből az üzletembertípusból másik példa Emil Kiulev, aki állambiztonsági alkalmazottból lett az 1989 utáni idők legsikeresebb bankárja, és akit 2005-ben szintén lelőtték. Harmadikként pedig ott van Vaszil Bozskov („a Koponya”), Pavlov és Kiulev közeli munkatársa, aki eddig megúszta a bérgyilkosságot, és jelenleg is Bulgária leggazdagabb emberének számít.

A posztkommunista vállalkozói modell második típusába azok a volt elítéltek és egykori sportolók tartoztak, akik szervezett bűnözői csoportokat létrehozva zsarolással, gépjárműlopással, kábítószer-kereskedelemmel és csempészéssel foglalkoztak. Ezek a csoportok alkalmanként bérgyilkosságokat is végrehajtottak. Ezt a modellt olyanok példázzák, mint Ivo Karamanski („a Keresztapa”), a Vaszil és Georgi Ilievi testvérpár, Mladen Mihkalev („Madzso”), Ivan Todorov („a Doktor”) és a Margini testvérek.³⁴ Mindegyikük űzött korábban valamilyen sportot: evezést, úszást, de a leggyakrabban birkózást, némelyiküket 1989 előtt lopás vagy más erőszakos bűncselekmények elkövetése miatt bebörtönözték. Az illegális tevékenységekre nyitott, erőtől duzzadó, elfoglaltság nélküli férfiak csoportosulásait az 1990-es amnesztia és a sportágak állami finanszírozásának csökkenése hozta létre. Ezek a férfiak gyorsan megalapították „védelmi üzleteiket” és „biztosítótársaságaikat”, melyekkel pénzt csikartak

ki hétköznapi állampolgároktól és üzletemberektől. Ezek a zsarolási ügyletekkel foglalkozó cégek kiterjesztették irányításukat a szerencsejáték, a prostitúció és a kábítószer-kereskedelem területére is. Ezeket az „üzletembereket” a korábbi és jelenlegi állambiztonsági alkalmazottak látták el tanácsokkal és iránymutatásokkal, és néha konkrét segítséget is nyújtottak. Különösen akkor, amikor ezek a kigyúrt férfiak bajba kerültek, hiszen többször volt állambiztonsági ügyészeket fogadták fel ügyvédnek.³⁵ Ez a posztkommunista üzletember második típusa sem tudott volna aktív állami támogatás nélkül létezni.

Egy külső esemény – a jugoszláv polgárháború – nagyban elősegítette az első és második típusú üzletemberek sikereit, különösen miután 1991-ben az ENSZ fegyver- és olajembargót vetett ki Jugoszláviára. Bulgária Szerbiával közös határának köszönhetően tökéletes helyzetben volt ahhoz, hogy az embargót megsértve fegyvereket és olajat csempésszen szomszédjának, amelyekre egyformán nagy volt a kereslet. A csempészéssel az üzletemberek első csoportja foglalkozott (leginkább a Multigroup), akik a Nemzeti Állambiztonsági szolgálatnál (az állambiztonság egyik utódintézményénél) dolgozó kémelhárítókkal és határőrtisztekkel való kapcsolataikra támaszkodtak, hogy mindig biztosítva legyen a csempészsakomány biztonságos szállítása a szerbiai határon. Mivel Bulgáriában és Jugoszláviában is veszélyes idők jártak, a Multigroup olajtartályainak és fegyverrakományainak védelemre volt szükségük. Itt jött képbe az üzletemberek második számú csoportja, akik ezt a védelmet biztosították.³⁶ Az együttműködés rendkívül sikeres, de egyben nagyon veszélyes is volt: sokkal több második, mint első csoportba tartozó üzletember lett bérgyilkosság áldozata. Azoknak viszont, akik túléltek, sikerült gengszterből „jól öltözött üzletemberré”³⁷ változniuk.

Mladen Mihajlov (becenevén „Madzso”), a SIC „biztosítótársaság” egyik vezetője ilyen üzleti metamorfózison ment keresztül. Az egykori birkózó a jugoszláv embargó idején segítette csempészetben a Multigroupot,³⁸ de saját üzletet is indított, és az olaj, a banktevékenység, valamint a törvényesebb biztosítási ügyek irányába terjeszkedett. Akárcsak a más keleti blokkokban tevékenykedő oligarchák, ő is tulajdonosa egy futballklubnak. [Ahogyan a tanulmány óta a fentebb említett Bozskov is azzá vált, övé a CSZKA Szofia – a szerk.] Fontos hozzátenni, hogy „Madzso” útmutatást és támogatást kapott Liuben Gocev tábornoktól, az állambiztonság egykori magas rangú külföldi hírszerzőtisztjétől, aki rövid ideig, 1989 után Bulgária külügyminisztere is volt.³⁹ Habár „Madzso” jelenleg Svájcban tartózkodik (bérgyilkosoktól való félelmében), továbbra is

az 1989 utáni idők második típusú bolgár üzletembereinek legsikeresebb élő képviselője.

A harmadik csoportba a magasan képzett, fiatal, dinamikus, „tisztá” háttérű üzletemberek tartoznak. Ők jellemzően nem rendelkeztek 1989 előtt üzleti tapasztalatokkal, mert még csak főiskolai tanulmányaikat végezték abban az időben. Vagy Bulgáriában jártak külkereskedelmi szakra vagy a Moszkvai Nemzetközi Kapcsolatok Intézetben diplomáztak. Fontos, hogy mind a külkereskedelmi tanulmányok, mind a moszkvai egyetemre való felvétel tiltott területnek számított az átlagos bolgár hallgatók számára, mivel a kommunista párt Központi Bizottságának jóváhagyása szükségeltetett a felvételhez. A bolgár rendszerváltás után ezek a magasan képzett emberek megalapított vállalkozásaikból milliókra tettek szert, ezek a cégek mind pénzügyekre, természetienergia-termelésre, kereskedelemre, szállításra és kiadói tevékenységre specializálódtak. Ami mindannyiukban közös, hogy máig nem világos, honnan szerezték a kezdőtőkét rendkívül sikeres vállalkozásaik elindításához. Mindazonáltal mivel mindegyiküknek volt kapcsolata az állambiztonsággal, vagy családjukon keresztül magával Zsivkovval, gyaníthatjuk, hogy a pártállam hosszú keze nemcsak külkereskedelmi tanulmányaik elvégzésében, hanem a vállalkozásaikhoz szükséges indulótőkével is megsegítette őket. Néhányuk súlyos korrupciós botrányokba keveredett (mint az egykori pénzügyminiszter, Milen Velcsev), másoknak viszont sikerült hírnevüket viszonylag tisztán tartaniuk (mint például a médiamágnás Ivo Prokopjev vagy a természeti erőforrásokból milliárdosá vált Valentin Zlatev). Kiemelendő, hogy bár ezen oligarchák üzleti partnerei közül sokakat elraboltak vagy lelőttek, ők maguk képesek voltak életben maradni. Az ő pályafutásuk az új típusú üzleti vállalkozók felemelkedéséről szól: magasan képzett, idegen nyelveket folyékonyan beszélő, közvetetten az állambiztonsággal vagy a párt felső vezetésével kapcsolatban álló emberekről van szó. Olyan üzletemberekről, akik problémáik rendezésére nem fogadnak fel bérgyilkosokat, de a kifinomultabb csalásoktól nem riadnak vissza. Habár kétséges, hová jutottak volna ugyanezek az emberek az állambiztonsági kapcsolataik nélkül, az kétségtelen, hogy sokkal civilizáltabbak voltak a kilencvenes évek elején tevékenykedő, üzleti birodalmuk terjeszkedéséhez brutális eszközöket is felhasználó oligarcháknál.

Miért virágoztak Bulgáriában az állambiztonsági kapcsolatokkal rendelkező oligarchiák? Ez a kérdés különösen releváns 2009-ben, amikor Bulgária liberális demokrácia és már tagja az Európai Uniónak. A válasz az állambiztonsági

alkalmazottak és ügynökök a létező összes politikai intézménybe történt beszivárgásában keresendő. Statisztikai mutatók segítenek megvilágítani ennek a problémának a nagyságát: 1990 és 2009 között az országgyűlés képviselőinek 7,7 százaléka volt korábban állambiztonsági alkalmazott vagy ügynök.⁴⁰ A bírákat minden szinten állambiztonságiak közül kooptálták, még az Alkotmánybíróság egyes bírái is állambiztonsági besúgók voltak.⁴¹ A titkosszolgálat jelenléte a végrehajtó hatalomban is erős volt: Zsan Videnov, aki 1995 és 1997 között volt Bulgária miniszterelnöke, állambiztonsági besúgó volt, hasonlóan több mint száz, 1990 és 2007 között szolgáló miniszterhez és államtitkárhoz.⁴² Rajtuk kívül a köztársasági elnökök között is előfordult már egykori ügynök: Georgi Parvanov Bulgária jelenlegi [2009-ben – a szerk.] köztársasági elnöke dokumentáltan állambiztonsági besúgó volt, ahogy legalább egy alelnök és 22 elnöki tanácsadóként működő több másik személy is 1990 és 2009 között.⁴³ Ami a „negyedik hatalmi ágat” illeti, gyakorlatilag minden igazán jelentős, a rendszerváltás után befolyásossá vált újságíróról kiderült, hogy 1989 előtt állambiztonsági alkalmazott vagy besúgó volt.⁴⁴ Az állambiztonság a központi bankba is beszivárgott.⁴⁵

Ezek a statisztikák azt sugallják, hogy a hatalomból való távozásuk ellenére, a titkosszolgálatok alkalmazottjai és besúgói minden hatalmi ágban kulcsfontosságú pozícióban maradtak. Ezenkívül, bár a politikai rendőrség 1989 után feloszlott, az állambiztonsági szolgálat minden más ága továbbra is létezett, és nagyjából ugyanazokkal az emberekkel és feladatokkal működött tovább, mint 1989 előtt. Az állambiztonság szívóssága és az állambiztonsági személyzet és besúgók folyamatos jelenléte a demokratikus berendezkedésű Bulgária hatalmi szervezetében ahhoz vezetett, hogy gyakorlatilag a posztkommunista üzletemberek mindhárom csoportját megvédték a korrupcióellenes büntetőeljárásoktól. Mivel ezeket a milliomosokat maga az állambiztonság kreálta, nem lett volna sok értelme, ha büntetőeljárás alá vonják őket. A bürokrata hajlandóak voltak az üzletemberek segítségére lenni Bulgária kifosztásában. Erre a szimbiotikus kapcsolatra nem volt befolyással sem az EU-ba való 2007-es belépés, sem azok az uniós jelentések, melyek kormányzati tisztviselők és üzleti csoportok között szövődő bűncselekményekről számoltak be.⁴⁶ Az állambiztonság tartós jelenléte, továbbélése az 1989 utáni bulgáriai politikai élet meghatározó vonása.

IV. AZ ELMÉLET ALKALMAZÁSA MÁS POSZTKOMMUNISTA ÁLLAMOKRA

Az eddigi részek a *párt, az állam és a titkosszolgálat* 1989 előtti és utáni kapcsolathálójáról vázoltak fel egy modellt a bolgár példa alapján. Ugyanakkor ezt minden olyan volt kommunista országra alkalmazhatnánk, ahol hiányosan zajlott le rendszerváltás. Melyek ezek az országok? Darden és Grzymala-Busse 2006-os tanulmányához hasonlóan, a „kommunizusból való kilépés” teljességének mérését az első szabad választások eredményeként a törvényhozásba került „nem kommunista” képviselők részarányával mérem. Ezen kritérium alapján tizenhat volt kommunista országban nem volt teljes a kommunizusból való kilépés: Albánia, Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Kazahsztán, Kirgizisztán, Macedónia, Mongólia, Oroszország, Románia, Szerbia, Tádzsikisztán, Türkmenisztán, Ukrajna és Üzbegisztán, míg tizenegyben igen (Csehszlovákia, Észtország, Grúzia, Horvátország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Moldova, Örményország, Szlovénia).⁴⁷ A modellt ezért az említett tizenhat országra lehet alkalmazni, ahol számítani kell az állambiztonsági befolyás figyelemre méltó folytonosságára a kommunizusból való kilépés előtt és után egyaránt. Mindközül Oroszországban a legjelentősebb ez a befolyás, de ennek megtárgyalása egy külön tanulmányt igényelne.

26

Hagyományosan az oroszországi kapitalizmussal foglalkozó szakirodalom nem vizsgálja a KGB/FSZB háttér és a posztkommunista üzletemberek sikerei közötti kapcsolatot. Ezzel szemben arra kitérnek, hogy a párt és az állami nomenklatúrával való kapcsolatok előrevetítették az 1990-es évek posztszovjet üzleti környezetében elért sikereket.⁴⁸ Ezek a megállapítások részben azzal magyarázhatók, hogy Bulgáriától eltérően Oroszországban a KGB/FSZB archívumok megtekintésére soha nem nyílt lehetőség, ami igencsak megnehezíti annak a kiderítését, rendelkeztek-e bizonyos vállalkozók állambiztonsági kapcsolatokkal. Ezen túl valószínűleg igaz, hogy a kilencvenes évek elején sokkal fontosabbak voltak a párthoz, illetve a Komszomolhoz, mintsem a KGB-hez fűződő kapcsolatok, ha jövőendő üzleti sikerekről volt szó.⁴⁹ A kilencvenes évek közepétől a végéig egy oligarcha sikerének legfontosabb záloga a Jelcinhez kötődő kapcsolat volt.⁵⁰ Az évtized végén azonban fontos változás történt, amikor egymás után három KGB/FSZB háttérű miniszterelnöke lett az országnak: Jevgenyij Primakov, Szergej Sztjepasin és Vlagyimir Putyin. Mindannyian a *megújítás előtti* KGB-ből jöttek, amely viszont csak nevét változtatta meg, személyzeti állományát és működési módszereit nem.

Putyin elnökségének kezdetétől a KGB/FSZB háttérű emberek nemcsak a politikai, de a gazdasági életet is uralni kezdték. Olga Kristanovszkaja szociológus szerint az orosz elit hetvennyolc százalékának voltak KGB-s kapcsolatai 2006-ban (ők a *szilovíkok*). Ez az elit 1061 főt számlált, ők azok, akik vezető pozíciókat töltöttek be a Kremlben, a regionális kormányzatban és a legbefolyásosabb vállalatoknál.⁵¹ Jövőbeli kutatások megmutathatják, hogy azoknak a bűnözői szervezeteknek, melyek a kilencvenes években és a kétezres évek elején rendkívül erősek voltak, szintén voltak KGB-s kapcsolataik, mégpedig a Bulgáriában kiépült rendszerhez nagyon hasonló módon.⁵² A már meglévő bizonyítékok is azt sejtetik, hogy a párt-állam-titkosszolgálat kapcsolatháló Bulgáriához hasonlóan Oroszországban is túlélte a kommunizmus összeomlását. Azon viszont továbbra is el lehet gondolkodni, hogy miért sokkal elterjedtebbek ezek az állambiztonsági kapcsolatok az oroszországi politika és gazdasági elit köreiben, mint Bulgáriában. A demokratikus intézmények, minden kelet-európai hiányosságuk ellenére, bizonyos mértékig mégiscsak korlátozzák a titkosszolgálat jelenlétét az 1989 utáni államban. Ezzel szemben az autoriter hatalom oroszországi visszaállítása mind a politikában, mind a gazdaságban KGB/FSZB dominanciához vezetett.

Fontos feltenni viszont a kérdést, hogy vajon az a tizenegy ország, ahol a kommunizusból való kilépés teljesnek volt mondható, mentes volt-e az állambiztonság sokáig megmaradó jelenlététől. Észszerű kérdés, tekintve, hogy a keleti blokk összes országának hírszerzését hasonló módokon szervezték, állandóan kommunikáltak egymással, sűrűn cserélték adataikat, és feltehetően mindegyik folytatott a bolgárhoz hasonló (ez idáig csak a Stasi esetében dokumentált)⁵³ üzleti tevékenységeket. Az új kutatások tükrében még a demokratizálódás szempontjából sikeres Lengyelországban is komoly politikai befolyásoló tényező maradt a *Bezpieka* 1989 után is.⁵⁴ Ebben a tizenegy országban a gazdaság átalakulásának természetével foglalkozó kutatások azt mutatják, hogy a párt-állam-titkosszolgálat hálózatnak volt befolyásoló ereje a tulajdonviszonyok átalakulásában, habár nem olyan mértékben, mint a kommunizmust késleltetve vagy hiányosan levetkőző országokban.

V. AZ ELMÉLET ALKALMAZÁSA KOMMUNISTA ÁLLAMOKRA

A párt-állam-titkosszolgálat összefonódásának posztkommunista országokbeli tanulmányozásának a legfőbb problémáját az adatok hiánya jelenti. Ez

a probléma különösen súlyos abban az öt államban, melyekben még mindig kommunista rezsimek uralkodnak: Kínában, Vietnamban, Laoszban, Észak-Koreában és Kubában. Még azt sem tudjuk, hogy ezekben az országokban milyen módon szervezik és működtetik az állambiztonságot, nem is szólva arról, hogy bevonják-e őket magánvállalkozásokba. A Kínai Állambiztonsági Minisztérium (*Guo an Bu*) méretéről, felépítéséről, működési módjáról soha nem hoztak nyilvánosságra részleteket Kínában vagy külföldön. Vietnamból van néhány értékes kutatási anyag a hírszerzés 1945 és 1950 közötti létrehozásáról, valamint magáról a hírszerzésről a vietnami háború alatt, de egyetlen tanulmány se vizsgálja az 1975 utáni állambiztonsági apparátus további alakulásait.⁵⁵ A Laossal foglalkozó kutatások vagy a munkatáborokról, vagy az általában vett állami terrortól szólnak, de empirikus információval nem szolgálnak az állambiztonságról.⁵⁶ Az észak-koreai hírszerzési szolgálatokat hasonlóan titok fedi,⁵⁷ még ha az ottani gulágokon zajló életről születnek is tanulmányok.⁵⁸ Végül Kubával kapcsolatban ugyancsak keveset tudunk, hogy mi van a különböző titkosszolgálati igazgatóságok nevei mögött, melyek, úgy tűnik, megegyeznek a kelet-európaiakéval. Az állambiztonsági szolgálatok felépítése és működése továbbra is a „fekete doboz titka” marad ezekben az országokban.

Mindazonáltal a posztkommunista országok példái legalább lehetővé teszik számunkra, hogy kérdéseket tegyünk fel azokról az országokról, amelyek még mindig kommunista pártok uralmai alatt állnak. Különösen Kínában. Milyen háttérrel rendelkeznek a legsikeresebb üzletemberek? Meglepően kevés ismeret áll rendelkezésre erről.⁵⁹ Azzal tisztában vagyunk, hogy a vezető némenklatúra fiai és lányai, akiket hercegecskének (*taizi dang*) neveznek, vezető pozíciókat töltenek be a nagyvállalatoknál. De vajon a sikeres vállalkozók élvezik az Állambiztonsági Minisztériummal fennálló kapcsolatuk előnyeit is? Van olyan része Kína külföldi befektetéseinek, melyet az Állambiztonsági Minisztérium irányít vagy ellenőriz? Ezeknek a kérdéseknek talán nincs túl sok értelmük az ázsiai nagyhatalom jelenlegi politikai helyzetében, amikor a kommunista pártbeli tagság és a némenklatúrához fűződő kapcsolatok könnyedén üzleti előnyöket jelenthetnek.⁶⁰ Ha egyszer azonban megindulna a demokratizálódás folyamata, az állambiztonsági ügynökök és besúgók hatalomban és gazdaságban való beépültségének mértéke komoly befolyásoló tényezője lenne Kína jövőbeli gazdasági és politikai pályájának. Kelet-Európa példája azt tanítja, hogy a liberális demokráciák társadalmában a korrupció elterjedtsége, legalábbis részben, a párt-állam-titkosszolgálat hálózat fennmaradásával magyarázható a kommunizusból való nem teljes kilépés után.

VI. KONKLÚZIÓ

A kommunizmussal és a posztkommunizmussal foglalkozó tanulmányokat számos határvonal választja el egymástól. Az első egy időbeli: a tanulmányok általában olyan intézményekkel foglalkoznak, melyek vagy 1989 előtt, vagy 1989 után léteztek, olyanokkal nem, melyek működése átível 1989-en. A másik kettéválasztási mód a politikai és gazdasági reformok, valamint az államszerkezet átalakításának különálló vizsgálata, ahelyett hogy egymással összefüggő folyamatokként tekintenének rájuk. A harmadik pedig földrajzi eredetű: az egykori keleti blokk országait elkülönítve vizsgálják Ázsia és Latin-Amerika kommunista diktatúráitól. Ez a tanulmány amellettt érvel, hogy ezek a határvonalak elhomályosítják a tulajdonviszonyok átalakulásának dinamikáját a poszt-kommunista világban.

Az állambiztonsági hálózatokra összpontosítva világossá válik – ha meg akarjuk érteni a posztkommunista tulajdonviszonyok alakulását, akkor tisztában kell lennünk azzal – hogyan alkottak már 1989 előtt kapitalista vállalkozókat. A bolgár eset jól szemlélteti, hogy állambiztonsági kapcsolatokkal rendelkező emberek voltak a kapitalizmus úttörői 1989 előtt, és hogy belőlük lettek aztán a leg-sikeresebb posztkommunista vállalkozók is. Habár felbukkant az oligarcháknak egy olyan új csoportja, akiknek nincsenek 1989 előtti személyes tapasztalataik (mint titkosszolgálati ügynök vagy besúgó), de még ezeknek az üzletembereknek is voltak közvetett kapcsolataik az állambiztonsággal családjuk vagy üzleti partnereik révén. Az állambiztonsági hálózatok folyamatos befolyása megerősíti annak a fontosságát, hogy szükség van azon kommunista érabeli szervezetek tanulmányozására, melyek a posztkommunista években is túléltek.

Ez a tanulmány az állam, a párt és a titkosszolgálat szimbiotikus viszonyrendszereit vizsgálja az állami vagyon 1989 utáni privatizálásában. Azok az érintettek, akik állambiztonsági kapcsolatokkal rendelkeznek, megakadályozhatnak bármilyen politikai és gazdasági reformot, amely veszélyeztetné az államhoz fűződő szoros viszonyukat. Az egykori titkosszolgálati alkalmazottak és besúgók mindegyik hatalmi szervbe való beszivárgása azt eredményezi, hogy a posztkommunista állam ügynökei megvédik ezeket az állam kreálta vállalkozókat. Ahelyett hogy az állam különböző üzleti érdekcsoportok foglya lenne, inkább a posztkommunista vállalkozók érdekeinek készséges kiszolgálójává válik. Ez a stabil egyensúly a liberális demokrácia és az EU-hoz való csatlakozás ellenére néhány posztkommunista országban mind a mai napi megmaradt.

Végezetül semmilyen tudományos és elemzői akadályja nincs annak, hogy a tulajdonviszonyok posztkommunista átalakulásának elméleteibe integráljuk azt az öt ázsiai és latin-amerikai országot, melyek még mindig kommunista pártok irányítása alatt állnak. Ezekben az államokban a kormányzati intézmények azonosak a kelet-európai kommunista rezsimekével.⁶¹ Amikor az adatok hozzáférhetővé válnak, arra számítunk, hogy talán megtudjuk, a titkosszolgálatok itt is ugyanúgy részt vettek-e a tulajdon újraelosztásának folyamatában, akárcsak a keleti blokk országaiban. A párt-állam-titkosrendőrség kapcsolat-hálózat kelet-európai ellenálló képessége azt sugallja, hogy még ha Kínában, Vietnamban, Laoszban, Észak-Koreában és Kubában egy napon demokrati-zálódás kezdődne, demokráciájuk minőségét könnyen csorbíthatja, ha nem ragaszkodnak a teljes lusztrációhoz, és megengedik, hogy állambiztonsági ügynökök és besúgók tovább működhessenek és megszilárdítsák jelenlétüket, mint a posztkommunista hatalmi intézmények *szürke eminenciásai*.

JEGYZETEK

- 1 Ez a tanulmány az University of California Irvine egyetemen 2009. november 5. és 8. között megrendezett 1989: *Twenty Years After* elnevezésű konferencián tartott előadásra készült. Az írás alapjául szolgáló elsődleges és másodlagos források a 2009 végi állapotokat tükrözik.
- 2 Lásd: Kieran Williams and Dennis Deletant: *Security Intelligence Services in New Democracies: The Czech Republic, Slovakia, and Romania*. Palgrave, Houndmills, 2001.
- 3 Néhány kiemelendő szakirodalmi példáért lásd: Joel Hellman: *Winners Take All: The Politics of Partial Reform in Post-communist Transitions*, *World Politics* 50:2 (1998. január), 203–234; Anna Grzymala-Busse: *Redeeming the Communist Past: The Regeneration of Communist Parties in East Central Europe*. Cambridge University Press, New York, 2002; Timothy Frye: *Building States and Markets after Communism: The Perils of Polarized Democracy*. Cambridge University Press, New York, 2010.
- 4 Joel Hellman, Geraint Jones, and Daniel Kaufmann: *Seize the State, Seize the Day: State Capture, Corruption, and Influence in Transition*, World Bank Policy Research Paper no. 2444 (September 2000. szeptember); Venelin Ganev: *Preying on the State: The Transformation of Bulgaria after 1989*. Cornell University Press, New York, 2007.
- 5 Hannah Arendt: *The Origins of Totalitarianism*. Harcourt, Brace, New York, 1951, 398–399; Carl J. Friedrich and Zbigniew K. Brzezinski: *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Harvard University Press, 1965, 22, 161–182.
- 6 A munkatáborokról általában lásd: Tzvetan Todorov: *Au nom du peuple: Témoignages sur les camps communistes* (In the Name of the People: Testimonies of the Communist Labor Camps) (La Tour d'Aigues: Éditions de l'Aube, 1992). Statisztikai adatokért lásd: Penka Stoianova and Emil Iliev: *Politicheski opasni litsa: Vudvoriavaniia, trudova mobilizatsiia, izselvaniia v Bulgariia sled 1944 g.* (Politically Dangerous Individuals: Internments, Labor Mobilization, and Internal Deportations in Bulgaria after 1944. Universitetsko izdatelstvo, Sv. Kliment Ohridski, Szófia 1991).
- 7 Gary Bruce: *The Prelude to Nationwide Surveillance in East Germany: Stasi Operations and Threat Perceptions, 1945–1953*, in: *Journal of Cold War Studies*, 5:2 (2003. tavasz szám), 3–31; Alexander Dallin and George W. Breslauer: *Political Terror in Communist Systems*. Stanford University Press, Stanford, 1970; Jonathan R. Adelman (szerk.): *Terror and Communist Politics: The Role of the Secret Police in Communist States*. Westview Press, 1984.
- 8 Az állambiztonság hatodik igazgatóságának (a politikai rendőrségnek) működéséről beszámoló szigorúan titkos jelentés alapján 1972 és 75 között az igazgatóság 4000 ügyben járt el ellenséges tevékenységet folytató emberekkel (az országból szökni próbálókkal) szemben, de ezekből az ügyekből csak 76 végződött bebörtönzéssel, másik 57 internálással, 274 emberről pedig „operatív jelentéseket” írtak (az ilyen típusú embereket jövőbeni, esetleges súlyosabb jogsértések miatt kellett megfigyelni); ld.: *Report Regarding the Work of the Sixth Directorate and the Assessments and Instructions Given by the Leadership of the Ministry of the Interior* [1975]. Habár az elnyomás nem szűnt meg, az ellenséges tevékenységet folytatók többsége figyelmeztetésben és megrovásban részesült, nem pedig börtönbüntetésben. Ez összhangban van a titkosszolgálat információgyűjtő funkciójával: már a megelőzésben voltak érdekelték, mindenképp pedig a megfigyelésben, nem pedig a keménykezdő elnyomásban.
- 9 A kommunista párt a Központi Bizottság úgynevezett „Információs-Szociológiai Intézeteire” támaszkodott a rezsimellenes híresztelések és viccek ellenőrzésében, közvélemény-kutatások készítésében, valamint a sajtó, a párt és a kormányzat leveleinek az elemzésében (ld.: Martin Dimitrov: *Popular Accountability and Autocratic Resilience in Communist Europe and*

China). Összehasonlítva a lipcsei Központi Ifjúsági Kutatóintézettel (*Zentralinstitut für Jugendforschung*) a Központi Bizottság Információs-Szociológiai Intézeteinek munkájára eddig nem irányult semmilyen tudományos figyelem. (A *Zentralinstitut für Jugendforschung*ról bővebben ld.: Walter Friedrich, Peter Förster és Kurt Starke: *Das Zentralinstitut für Jugendforschung Leipzig 1966-1990: Geschichte, Methoden, Erkenntnisse*. Central Institute for Youth Research in Leipzig 1966-1990: History, Methods, Findings, Berlin, 1999; valamint Kuran 1991 és Lohmann 1994, akik idézik a *Zentralinstitut für Jugendforschung* ifjúsági közvélemény-kutatásait).

- 10** A titkosszolgálat napi, heti, havi, negyedéves és éves jelentéseket készített politika-, gazdaság- és társadalomfejlesztési problémákról. A Szovjetunió ilyen típusú jelentéseiről l.: *Fond 89 Communist Party of the Soviet Union on Trial (microfilm held at the Hoover and at Harvard)*. Bulgáriai jelentéseket pedig l.: Archive of the Ministry of the Interior (AMVR). For documents from the GDR, see SAPMO-BArch.
- 11** *Ukaz 56 za stopanskata deinost, Rabotnicesko delo*, 1989. január 1.
- 12** Victor Nee: *A Theory of Market Transition: From Redistribution to Markets in State Socialism*, *American Sociological Review* 54 (1989. október), 663-681.; Gil Eyal, Ivan Szelenyi, and Eleanor Townsley: *Making Capitalism without Capitalists: Class Formation and Elite Struggles in Post-Communist Central Europe*. Verso, New York, 1998; David Stark and László Bruszt: *Postsocialist Pathways: Transforming Politics and Property in East Central Europe*. Cambridge University Press, New York, 1998; Catalin Augustin Stoica: *From Good Communists to Even Better Capitalists? Entrepreneurial Pathways in Post-Socialist Romania*, *East European Politics and Societies* 18:2 (2004), 236-277.
- 13** Monika Nalepa: *Skeletons in the Closet: Transitional Justice in Post-Communist Europe*. Cambridge University Press, New York, 2010.
- 14** Bármely adott időpontban minden tartótszít átlagosan 10-12 ügynököt és besúgót szervezett be, képzett ki és irányított. Az ügynökök rendszeresen információt szolgáltatottak és gyakran megbízást kaptak bizonyos feladatok elvégzésére. A besúgók tipikusan csak információt adtak kevésbé rendszeres módon. *Bulgaria Interview 080624 with Dimitur Ivanov, former chief*

of the Sixth Department of the Sixth Directorate of State Security (Szófia).

- 15** A számok az állambiztonság archívumain (AMVR) alapszanak.
- 16** TsDA f. 1B op. 64 a. e. 313, 1963. július 9., a Politikai Bizottság határozata a Hírszerzési Igazgatóság működéséről. Ezt az igazgatóságot a KGB T Igazgatóságának mintájára rendezték be, amely szintén a tudományos és technikai hírszerzéssel foglalkozott.
- 17** TsDA f. 1B op. 64 a. e. 891, 1988. július 21., a Politikai Bizottság határozata a Hírszerzési Igazgatóság személyzetéről.
- 18** Ognian Doinov: *Spomeni* (Memoár). Trud, Szófia, 2002.
- 19** Más kommunista országok állambiztonsági szervei is hasonló módon épültek fel. Az NDK-ban az ennek megfelelő szerv a Stasi Tizenharmadik Főigazgatósága (*Hauptabteilung XVIII Sicherung der Volkswirtschaft*) és a Kereskedelmi Koordinációs Munkacsoport (*Arbeitsgruppe Bereich Kommerzielle Koordinierung*) volt. Ld. See Maria Haendcke-Hoppe-Arndt: *Die Hauptabteilung XVIII Volkswirtschaft*. Der Bundesbeauftragte des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik. Abt. Bildung und Forschung, Berlin, 1995.
- 20** AMVR, f. 10 op. 6 a. e. 542, *Personnel of the Fourth Directorate of State Security*.
- 21** AMVR, f. 10 op. 6 a. e. 520, *Personnel of the Second Chief Directorate of State Security*.
- 22** Dimitur Filipov, *Spomeni za Georgi Naidenov - Geto, chovekut, koito izprevari svoeto vreme* Universitetsko izdatelstvo, Szófia, 2004.
- 23** Az olyan cégek, mint a Kintex és a Teraton a legkiemelkedőbb példák az 1970-es és 1980-as évekből.
- 24** Iovo Nikolov: *Destvoto na kontrabandnite kanali e skrito v MVR*. In: *Capital* 30.
- 25** Misha Glenny, *McMafia: A Journey Through the Global Criminal Underworld*. Alfred A. Knopf, New York, 2008, 7-8. o.
- 26** Ministry of the Interior - *Informatsiia ot nosno niakoi osnovni problemi na ikonmicheskoto razvitie na stranata i tiakhnoto otrazhenie vorkhu durzhavniia biudzhnet (strogo sekretno)* (Top Secret Information Regarding Some Basic Problems of the Economic Development of the Country and Their Impact on the State Budget).
- 27** Khristo Khristov: *Tainite faliti na komunizma* (The Secret Bankruptcies of Communism). Ciela, Szófia, 2007, 125-153.

- 28** Ld. Khristo Khristov: *Imperiata na zadgranichnite firmi: Suzdavane, deinost i iz-tochvane na družhestvata s bulgarsko uchastie zad granitsa 1961–2007* (*The Overseas Firms Empire: Creation, Activity, and Hollowing Out of Bulgarian Overseas Firms, 1961–2007*). Ciela, Szófia, 2009; Glennly, *McMafia*, 12; for higher estimates, see Dimiter Kenarov: „*Chronicle of a Death Foretold: Georgi Stoev’s Gangster Pulp*”, *The Nation*, April 29, 2009.
- 29** Khristov, *Imperiata na zadgranichnite firmi*.
- 30** *Kratuk analiz na finansovo-bankovite problemi na ikonomikata na bazata na otcheta na Bulgarska narodna banka za 1988 g.* (Brief Analysis of the Financial and Banking Problems of the Economy on the Basis of the 1988 Annual Report of the Bulgarian National Bank).
- 31** Pankov interview in Plamen Petkov’s documentary *Podmianata 10*.
- 32** Ganev, *Preying on the State*, 100–104.
- 33** „Najbogatsi Europejczycy Europy Środkowej i Wschodniej (edycja 2002 r.),” *Wprost*, <http://najbogatsieuropejczycy.wprost.pl/ranking/ide,13/edycja-2002.html>.
- 34** Kristi Petrova: *Voinata na grupirovkite* (Gang Warfare). Sluntse, Szófia, 2006; *Zhivei burzo* (Live Quickly). Millenium, Szófia, 2007; Dimitur Zlatkov: *BG Oligarsi 1: Tainite na nai-bogatite bulgari* (Bulgarian Oligarchs 1: The Secrets of the Richest Bulgarians). New Media Group, Szófia, 2007; Dimitur Zlatkov: *BG Oligarsi 2: Nedosegaemite bulgari* (Bulgarian Oligarchs 2: The Unreachable Bulgarians). New Media Group, Szófia, 2008.
- 35** Iovo Nikolov: *Taka kakto gushterut kusa opashkata si...: Genezisut na organiziranata prestupnost*. Capital 42. <http://www.capital.bg/show.php?storyid=804369>.
- 36** Olyan szorosak voltak ezek az üzleti kapcsolatok, hogy az első csoport üzletemberei szó szerint örökre fogadtak a második csoportba tartozó üzletemberek közül. Példaként említhetjük Fatikot, Ismet Shaban fiát, aki 1989-et megelőzően állambiztonsági csempészakciókat felügyelt. 1989 után Fatik autólópással és más erőszakos tevékenységekkel foglalkozott, de felkarolták, hogy apja tapasztalatait hasznosítva segítse a Multigroupot a csempészeti akciókban. Végül Pavel Najdenov, Ilia Pavlov apja, adoptálta Fatikot hálából a Multigroupnak nyújtott segítségéért.
- 37** Ez a kifejezés Bojko Boriszovot, Bulgária jelenlegi miniszterelnökét jellemzi leginkább. Iovo Nikolov: *MVR: Kloakata na prekhoda*. Capital 14. <http://www.capital.bg/show.php?storyid=481005>
- 38** Nikolov: *Taka kakto gushterut kusa opashkata si...*
- 39** Ez a megállapítás Georgi Sztoevnek tulajdonítható, aki gengszterből lett ponyvaregények írója. Sztoevet 2008 áprilisában máig felderítetlen módon meggyilkolták. L.: See Dimiter Kenarov: *Chronicle of a Death Foretold*.
- 40** „*Agenti na DS produlzhavat da izvirat ot parlamenta*,” *Dnevnik*, http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2007/09/04/373827_agenti_na_ds_produlzhavat_da_izvirat_ot_parlamentata/
- 41** Iovo Nikolov: *Az ne biakh: Obiavenite za agenti na DS bivshi konstitutsionni sudii vliazokha v rezhim na obiasnenie*. In: *Capital* 26, <http://www.capital.bg/show.php?storyid=354185>.
- 42** Forrás: parliament.bg/kns/komissia%20dossieta/Rechenre-14-04-09-07.html.
- 43** Forrás: Europe.bg/htmls/page.php?id=9535&category=248.
- 44** *Agenti na DS durzhat edni ot nai-golemite elektronni medii u nas*. In: *Mediapool*, <http://www.mediapool.bg/show/?storyid=155050>.
- 45** *Khora na DS upravliavali BNB do 1997-ma*. In: *Mediapool*, <http://www.mediapool.bg/show/?storyid=154659>.
- 46** Az EU 2008-as OLAF jelentésére válaszul ld. http://sofiaecho.com/2008/07/16/662175_olaf-report-on-bulgarian-officials-criminal-ties-political-reaction.
- 47** Ld. Keith Darden, Anna Grzymala-Busse: *The Great Divide: Literacy, Nationalism, and the Communist Collapse*. In: *World Politics* 59, 2006, október, 83–115.
- 48** Leginkább Ld.: Olga Kryshtanovskaia: *Anatomiia rossiiskoi elity* (Anatomy of the Russian Elite). Zakharov, Moszkva, 2005.
- 49** Steven L. Solnick: *Stealing the State: Control and Collapse in Soviet Institutions*; Harvard University Press Cambridge, 1998.
- 50** Chrystia Freeland: *Sale of the Century: The Inside Story of the Second Russian Republic*. Little, Brown, and Company, London, 2000; Paul Klebnikov: *Godfather of the Kremlin*, Harcourt, New York, 2000; David E. Hoffman: *The Oligarchs: Wealth and Power in the New Russia*. Public Affairs, Oxford, 2002; and Marshall I. Goldman: *The Piratization of Russia: Russian Reform Goes Awry* (Routledge, New York, 2003).

- 51** *Putin's Russia: Kremlin Riddled with Former KGB Agents*, Spiegel Online, 2006. 12. 06.
- 52** Bűnről és bűncselekményekről Oroszországban különösen I.: Federico Varese: *The Russian Mafia: Private Protection in a New Market Economy*. Oxford University Press, New York, 2001; Vadim Volkov: *Violent Entrepreneurs: The Use of Force in the Making of Russian Capitalism*. Cornell University Press, Ithaca, 2002; and David Satter: *Darkness at Dawn: The Rise of the Russian Criminal State*. Yale University Press, New Haven, 2003.
- 53** Maria Haendcke-Hoppe-Arndt: *Die Hauptabteilung XVIII Volkswirtschaft* Berlin, 1997.
- 54** Nalepa: *Skeletons in the Closet*.
- 55** R. Gerald Hughes, Peter Jackson, Len Scott (szerk.): *Exploring Intelligence Archives Enquiries into the Secret State*. Routledge, London, 2008, 103-122, 173-212.
- 56** Bounsang Khamkeo: *I Little Slave: A Prison Memoir from Communist Laos*. Eastern Washington University Press, Spokane, 2006; *Political Prisoners in the People's Republic of Laos*. Amnesty International, London, 1980.
- 57** Egy rövid újságírói elemzésért ld. Bradley Martin: *Under the Loving Care of the Fatherly Leader: North Korea and the Kim Dynasty*. Thomas Dunne Books, New York, 2004, 262-269.
- 58** Kim En Man, *Political Prisoners' Camps in North Korea: Replicas of Stalinist Gulags*. Institute for South-North Korea Studies, Szöul, 1993.; Kang Chol-hwan and Pierre Rigoulot, *The Aquariums of Pyongyang: Ten Years in the North Korean Gulag*. Basic Books, New York, 2005.
- 59** Habár Kínában az illegális úton szerzett vagyonokról a vita éppen csak elkezdődött: I.: „Original Sin: The Stigma of Wealth in China”, *The Economist*, 2009. 09. 05. 70.
- 60** Kellee Tsai. *Capitalism without Democracy: The Private Sector in Contemporary China*. Cornell University Press, Ithaca, 2007; Bruce Dickson, *Wealth into Power: The Communist Party's Embrace of China's Private Sector*. Cambridge University Press, New York, 2008.
- 61** További információért erről ld. Martin Dimitrov: *Popular Accountability and Autocratic Resilience in Communist Europe and China*.

A 13-as egység

Az izraeli haditengerészet elitalakulatának központja egy hazatérő ügynökjelölt szemével

Noha az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) már 1950-től hírszerzési célpontként foglalkozott a zsidó állammal,¹ az 56-os forradalmat követően a Belügyminisztérium (BM) égisze alatt újjáalakult II/3. (Hírszerző) Osztály effektív jelenléte csak 1957 decemberétől kezdődött a Magyar Népköztársaság (MNK) izraeli követségén.² A rezidentúra diplomáciai fedésben dolgozó tisztjei mindenekelőtt az Egyesült Államokba és Nagy-Britanniába irányuló ügynöktelepítéssel kísérleteztek, ugyanakkor a hírszerző állomás a nyugati hatalmakhoz fűződő kvázi szövetségi viszonyra és szoros politikai-katonai kapcsolatokra való tekintettel az izraeli célobjektumok ellen is dolgozott. A beszerzési jelölteket elsősorban a magyar anyanyelvű izraeli állampolgárok közül próbálták kiválasztani, ez azonban egy-két kivételtől eltekintve nem járt érdemi sikerrel. A kezdeti időszakban minden eredményes akció olyan ötvenhatos menekültekhez kötődött, aki szubjektív okokból – beilleszkedés sikertelensége, a hozzátartozók hiánya, honvágy³ – választotta a hazatérést.

1959. október 10-én Kiss Dezső⁴ rendőr alezredes – fedőneve „Tokaji Béla” – a BM II/3. Osztály tel-avivi rezidense arról értesítette a budapesti parancsnokságot, hogy a látókörükbe került Bárdos Miklós villanyszerelő (a továbbiakban „Hámori József”), aki 1905. október 8-án született Békésen, Bárdos Manó és Weisz Gizella házasságából. A célszemély Budapest V. ker., Múzeum körút 41. szám alatt élt, mielőtt családjával 1957 nyarán kivándorolt Izraelbe. Bárdos 1945 és 1949 között a Budapesti Elektromos Műveknél, majd 1953-ig őrmesteri rangban az ÁVH kötelékében volt villanyszerelő, ahonnan azért szerelt le, mert alacsony fizetése mellett nem akart felelősséget vállalni az ottani hanyag munkavégzésért. Bárdos ezután a Villamos Állomásszerelő Vállalathoz került, ahol előbb a diósgyőri, majd a sztálinvárosi – ma Dunaújváros – kirendeltséget vezette. A férfi 1945-től az MKP, majd 1949-től az MDP tagja volt, kiemelkedő teljesítményét sztahano-

vista emlékéremmel jutalmazták. Felesége, Bárdos Miklósné (született: Gyarmati Anna, Budapest, 1910. június 22.) 1946-tól munkaügyi felelősként dolgozott a Csepeli Varrógépgyárban, 1945-től emigrálásukig folyamatosan párttag volt, ugyanakkor az üzemi pártbizottságba is bevásztották.

Bárdos azzal magyarázta a kivándorlásukat, hogy az 1956-os események idején – a Kelet-Magyarországon tapasztalható jelenségek nyomán nem teljesen alaptalanul⁵ – megijedt az esetlegesen újrakezdődő üldöztetéstől. Igaz, a döntést rövidesen megbánta, ugyanis felesége nem volt zsidó, így fiát sem tekintették annak, ami – az állampolgársági törvény szigorú előírásaira való tekintettel⁶ – sokszor kellemetlen megkülönböztetéssel járt. Ráadásul hosszú ideig szakmájában sem tudott elhelyezkedni, így jellemzően alkalmi munkákból élt. Egyszer azonban a sors összehozta régi munkatársával, a hozzá hasonlóan villanszerelő Reiner Lászlóval, aki valamikor a függetlenség kikiáltása körüli időkben érkezett a zsidó államba. Reiner (héberül Hé-Layam) az izraeli haditengerészet polgári alkalmazottjaként művezetői beosztásban dolgozott, így el tudta intézni, hogy barátját eredeti szakmájában felvegyék a hadiflotta műszaki és építési vállalatához.

Bárdos a Kiss őrnaggyal folytatott beszélgetés idején már a haditengerészet központi laktanyájában (Bat-Galim) dolgozott, amelyet gyors ütemben fejlesztettek, de egy-két alkalommal már a Kármel-hegyen található flotta-főparancsnokságon is végzett szerelést. Jellemző munkanapja a reggeli gyűléssel kezdődött, fél hétkor a haifai Armon mozinál vették fel, a többiekkel együtt kocsival vitték a cég központjába, ahonnan különböző helyszínekre irányították a munkásokat, legyen szó építkezésről, a kikötőről vagy hajóról. A rezidens megérzése azt súgta, hogy Bárdos megnyilatkozása őszinte volt, nem szakadt el Magyarországtól, hanem vissza szeretne térni, miközben elveihez is hű maradt. Kiss őrnagy célszerűnek minősítette a Bárdos feldolgozásának – mindenre kiterjedő alapos vizsgálatának – mielőbbi megkezdését. Ezt azzal indokolta, hogy a célszemély értékes információkkal tud szolgálni a már meglévő és az újonnan létesített haditengerészeti objektumok elhelyezkedéséről és felszereléséről, az ott dolgozó magyar származású személyekről, valamint az izraeli hadiflotta hajóegységeinek számáról és a kikötők felszereléséről. Kiss a Hírszerző Főosztálytól – a továbbiakban Központ – Bárdos személyzeti anyagának megtekintését, a korábbi lakó- és munkahelyével kapcsolatos környezettanulmányt, valamint felesége 1956-ban tanúsított magatartásának vizsgálatát kérte.⁷

A budapesti parancsnokság is úgy látta, hogy Bárdos ügyével érdemes lenne foglalkozni, amihez az is hozzájárult, hogy a célszemély által közölt adatok egytől egyig megfeleltek a valóságnak. Bárdos 1957 decemberében már kérte hazatérésének engedélyezését, amit 1958 februárjában elutasítottak, ezért egy évvel később újból előterjesztette kérelmét, amelyre 1959 májusában ismét nemleges válasz érkezett. A Központ ugyanakkor felhívta a rezidens figyelmét arra, hogy mivel Bárdos már sokszor járt a követségen, az izraeli elhárítás – a Sin-Bet⁸ – minden bizonnyal felfigyelt a személyére. A levelezésről, valamint a Magyar Népköztársaság (MNK) külképviseletének felkeresésétől – a rendkívül szigorú cenzúra⁹ és a követségi épület állandó figyelése miatt¹⁰ – mindenképp le kellett szoktatni, a kapcsolatfelvételre egy „véletlen” találkozás keretében kerülhetett sor. A folytatást Bárdos reakciójától tették függővé, miközben a Központ abban reménykedett, hogy a jelentkezőt rövid idő elteltével fel tudják kérni az együttműködésre. A legközelebbi találkozó alkalmával Kiss őrnagynak azt is fel kellett mérnie, hogy a jelölt munka közben szerzett tapasztalatait és megfigyeléseit mennyire pontosan tudja visszaadni.¹¹

Bárdos Miklósné 1960. január 19-én a konzuli félfogadást kihasználva előzetes telefonhívás nélkül érdeklődött hazatérési kérelmük állásáról. Kiss őrnagy jelezte, hogy hivatalos válasz ugyan még nem érkezett, ám ez bármelyik pillanatban változhat. A rezidens csupán annyit ígért az asszonynak, hogy mivel 28-án Haifába kell utaznia, szívesen találkozik a férjével, hogy beszámolhasson a legújabb fejleményekről. Gyarmati Anna rábólintott a javaslatára, mondván, ha férje ráér, ott lesz a megbeszélte helyszínen. Amikor Bárdos 28-án este fél hatkor megjelent a haifai Herzl utcában, szóvá tette Kiss őrnagynak, hogy a korábban felterjesztett hazatérési kérelmek elutasítása komoly csalódást okozott. A célszemély úgy érezte, hogy a régi barátok többsége elfordult tőlük. Ezzel egy időben felfedte, hogy sikerült nagyobb összeget megtakarítaniuk az útiköltségre, azonban ha elutasítják őket, akkor új öröklakást vesznek, és berendezkednek az ottani életre. Kiss őrnagy hangsúlyozta, hogy nem vállalhat kötelezettséget a kedvező elbírálásra, ám nyomban hozzátette, hogy Bárdos őszintesége és jó szándéka előmozdíthatja a kedvező megítélést. Igaz, a hozzájárulás legkorábban a nyárra volt várható, mert az első félévi keretszámot már betöltötték.

Bárdos láthatóan csalódott, mondván nyárig még sok minden történhet, másrészt valahol megnyugodott, mert Kiss őrnagy kézzelfoghatóbb perspektívával szolgált. Bárdos ezt követően elmondta, hogy a Haifától déli irányban húsz kilométerre eső Atlit nevű helységben dolgozott, ahol a Földközi-tenger part-

ján az izraeli haditengerészet egyik bázisa működött. A laktanya és néhány kisebb épület elektromos berendezéseinek felújítását végezte, ahová igazolatás nélkül is be tudott menni. Az elkerített katonai bázis tengerpart felőli részén külön elzárt területek voltak, amelyek a hadiflotta polgári alkalmazottai számára is tiltott területnek minősültek, azt azonban láthatta, hogy ott kisebb vízi járművek és rohamcsónakok vannak elrejtve. A laktanyában kb. száz-száz-húsz fős legénység és a hozzájuk rendelt tiszti állomány tartózkodhatott, ám az utóbbiak létszáma az előbbihez képest soknak tűnt. Bárdos meglátása szerint a szóban forgó bázis szolgált a bűváriképzés központjául, hiszen gyakran látta az ehhez szükséges felszereléssel mozgó tengerészeket.

Egyik alkalommal egyik tisztismerőse felvitte egy kisebb hadihajóra, hogy egy új villanszerelési megoldást mutasson neki, azonban Bárdosnak feltűnt, hogy torpedók vannak a fedélzeten. A „Torpedó” osztályú naszádokból hat-hét darab állt szolgálatban. A célszemély azt is felfedte, hogy az Angliától vásárolt két tengeralattjáró közül még csak az egyik érkezett meg, amelyet nagy ünnepléssel fogadtak. Igaz, a dokkok építéséhez még nem fogtak hozzá. A tengerésztisztek elméleti oktatása – az akkor még a kármel-hegyi Stella Maris kolostorban működő¹² – főparancsnokságon zajlott, míg a gyakorlati kiképzésnek a vörös-tengeri Éjlát kikötője adott otthont.¹³

38

A bűvárfelszerelés gyakori látványa korántsem volt meglepő, hiszen az Atlit szomszédságában található támaszpont 1949 óta a Shayetet 13 – az ellenséges arab országok hadihajói és kikötői elleni szabotázsakciókra felkészített haditengerészeti kommandó – bázisául szolgált.¹⁴ A függetlenségi háború utáni közel két évtized folyamán sem az izraeli hadiflotta, sem a szóban forgó különleges alakulat nem hajtott végre hadmozdulatot ellenséges területen. A különleges egység 1962. március 16-án a Holt-tengeri szír bázisok elleni rajtaütésre készült, amit a vezérkar az utolsó pillanatban leállított, és az 1967 júniusában kitört hatnapos háború alatt az egység többször is dolgvégezetlenül tért vissza küldetéseiből. Az ezredfordulót követően az izraeli haditengerészet 13-as számú alakulata már a gázai övezetbe irányuló illegális tengeri fegyverszállítmányok feltartóztatására összpontosított.¹⁵ A valóságban az izraeli haditengerészet az ötvenes évek végén két rombolóból, négy fregattból és tizenöt gyors járőrhajóból állt.

A Bárdos által is említett két brit tengeralattjáró közül az elsőt legkorábban 1959 áprilisára, a másodikat 1959 októberére ígérték.¹⁶ A késedelmes szállí-

tásnak a technikai problémákon kívül politikai oka is volt. A brit egyesített vezérkar arra hívta fel a döntéshozók figyelmét, hogy az izraeli tengeralattjárók háborús helyzetben korlátozni fogják az egyiptomi flotta bevetettségét, ugyanakkor Izrael támadó és hírszerzési potenciálján is sokat javítanak. A hat egyiptomi tengeralattjáró által jelentett fenyegetést a brit vezérkar a zsidó állam felszíni hajói és a tengerészeti járőrgépek jóvoltából elháríthatónak látta, ezért úgy vélekedett, hogy az izraeli beszerzés felborítja a kényes erőegyensúlyt.¹⁷ A második egység végül csak 1960 őszén érkezett a zsidó államba, miközben Yohai Bin-Nun, akkori flottafőparancsnok a víz alatti járművekre épülő kommandó hadviselésre tervezte alapozni az arab tengeri fölény leküzdését. Mivel a rajtaütésre legkorábban a szomszédos államok által elkövetett agresszió utáni első éjszaka kerülhetett sor, a terv megvalósíthatósága kérdésessé vált, hiszen addigra elveszett volna a meglepetés ereje.¹⁸

Kiss őrnagy a néptelen utcákon sétálva beszélgetett a célszeméllyel, akinek megígérte, hogy a hazatérési kérelmet figyelemmel kíséri. Ezzel egy időben viszont jelezte, hogy a gyakori érdeklődés nem visz előre semmit, így arra kérte Bárdost, hogy feleségét térítse el a követségi látogatásoktól. A rezidens nem győzte hangsúlyozni, hogy milyen kellemetlenségnek tennék ki magukat Bárdosék, ha valaki meglátná őket. Ráadásul Kiss gyakran megfordult Haifán, így feltűnés nélkül is meg tudta közelíteni a hazatérésre jelentkezőt. Végül abban maradtak, hogy 1960. február 25-én lesz a következő találkozó. Az őrnagy megítélése szerint Bárdos végig nyugodtan viselkedett, még ha az információk átadása közben érezni is lehetett nála a tartózkodást. Kiss ebből arra következtetett, hogy Bárdos önmagától is rájött, hogy miről van szó, ezt azonban a találkozásuk alatt már nem tudta átgondolni. A rezidens szorgalmazta, hogy Bárdosék ügyében minél hamarabb meglegyen a döntés, mert tartani lehetett tőle, hogy elveszítik a türelmüket, és berendezkednek az ottani életre. A beszélgetésből ugyanakkor az is kitűnt, hogy a célszemélynek mindenekeelőtt külső megfigyelésre van módja, amiről pontos beszámolóval szolgál. Mivel időről időre a főparancsnokságon is dolgozott, a rezidens úgy látta, hogy a lehetőségek tágíthatók, ám ezt a konspiráció szabályaira tekintettel akkor nem lehetett tisztázni. Kiss őrnagy azt javasolta, hogy Bárdost hazafias és ideológiai alapon kérjék fel az együttműködésre, miközben ígéretet tesznek arra, hogy az engedélyt legkésőbb 1960. augusztus 15-ig megkapják, végül, de nem utolsósorban, a hazatérésük utáni elhelyezkedéshez is helyezzenek kilátásba segítséget.¹⁹ Bárdos a február 25-i találkozó alkalmával az első pillanattól kezdve állandóan hátrafelé nézegetett és feltűnően nyugtalan volt. Mint

kiderült, a férfi raporton volt közvetlen főnökénél, aki arról érdeklődött, hogy mik a szándékai és hogy érzi magát Izraelben, ugyanakkor félre nem érthető módon arra is rákérdezett, hogy miért nem vesz egy nagyobb lakást. Bárdos ebből arra a következtetésre jutott, hogy jól működik az izraeli elhárítás, ha mindezzel tisztában vannak. Noha az aktuális hazatérési szándékáról nem beszélt senkinek, a korábbiakról szomszédjaik közül többen is tudtak. Ezenkívül napi rendszerességgel lehetett olvasni az újságban arról, hogy kémkedés gyanúja miatt több olyan embert is őrizetbe vettek, akik külföldi diplomatákkal tartották a kapcsolatot. Bárdos évekig az ÁVH-nál dolgozott, ezért nem voltak kétségei, hogy milyen következményekkel jár, ha valaki meglátja Kiss Dezső társaságában. A rezidens próbálta megnyugtatni, de nem járt sikerrel, így újabb találkozót már nem egyeztettek. Kiss őrnagy az ígérte, hogy a lakásukon fel fogja keresni őket, hogy tájékoztatást adjon a kérelmük állásáról, vagy levelet küld nekik, amire Bárdosné kivételesen bejöhethet a követségre.

40 A rezidens úgy vélte, hogy Bárdos időközben rájött, hogy miről van szó, és ebben túl nagy kockázatot lát. A főnökökkel folytatott beszélgetés, valamint az újságcikkek a legrosszabb pillanatban jöttek közbe, és erősen befolyásolták a jelentkezőt. Ráadásul időközben Bárdosék jelentkezési kérelmét újból elutasította a BM, amit még nem hoztak a tudomására. A rezidens azt javasolta, hogy a Központ lépjen közbe a hazatérésük ügyében, mivel Bárdos otthoni kihallgatása jóvoltából bizalmas értesülésekkel szolgálhat. Kiss őrnagy a jelentkező nyugtalanságára való tekintettel pár hetes pihentetést indítványozott, hogy később a tájékoztatás ürügyén ismét beszélni tudjanak vele.²⁰ A Központ szűk két hét elteltével jegyezte meg, hogy a kérelem elutasítása nem volt meglepő, hiszen Bárdosék 1957-ben kivándorló útlevéllal távoztak Izraelbe, ugyanakkor a törvényes keretek között távozók számára csak kivételes esetben engedélyezik a visszatérést. Mindezt Bárdos előtt titokban kellett tartani, mondván, amikor szükségesnek látszik, a Hírszerző Főosztály elintézi a kimentésüket. Az utasítás szerint Bárdos Miklóst társadalmi kapcsolatként kellett kezelni, akitől szóban kérhetnek tájékoztatást munkahelyéről, az ott dolgozó magyarokról, a haditengerészeti támaszpontok elhelyezkedéséről és szerepéről, a gyakorlatokról és a feszült arab-izraeli viszony nyomán tapasztalható jelenségekről. A Központ is úgy vélte, hogy a hazatérési szándék komoly, így a jelölt mindenképpen részletes beszámolót fog adni mindarról, amit Izraelben tapasztalt.²¹

Kiss őrnagy május 7-én felkereste a célszemélyt a Haifa melletti, ún. Sikun-telepen. A városrész földszintes lakásokból állt, mindegyikhez tartozott egy kis

udvar. Bárdos a település elhagyatottabb részén lakott, így a rezidens a főbejárat érintése nélkül is bemehetett a kertbe, hogy közölje: megjött a hazatérési engedély. Bárdos megköszönte a segítséget, miközben úgy nyilatkozott, hogy otthon majd írásban is elmondja tapasztalatait. Az őrnagy kérésére vonakodás nélkül vállalta, hogy alaposan körülnéz, és bármilyen érdekes információ kerül a birtokába, azonnal jelentkezik. Végül abban maradtak, hogy Bárdos május 21-i konzuli fogadónapon átveszi a hazatéréshez szükséges igazolványt. A megbeszéltek szerint pontosan meg is jelent a követségen, ahol az okmányok elkészítéséig Kiss őrnagy kérésére vázlatot készített az atliti és a Haifa mellett lévő bat-galimi haditengerészeti bázisokról. Az 1961 tavaszára várható hazatérésük előtt a rezidens időközönként még fel kívánta keresni Bárdost a lakásán, ezért arra kérte, hogy szombatoként este fél nyolc és nyolc között legyen kint az udvarban. Bárdos, akinél a múltkori idegesség nyom nélkül elmúlt, ezt szó nélkül vállalta. Kiss őrnagy szerint Bárdos először félt tőle, hogy csak fel akarják használni, de nem engedik haza, viszont az engedéllyel a kezében már láthatóan nyugodtabb lett.²²

Miután Bárdos Miklós 1961. február 28-án családjával együtt hazatért, Kovács Sándor rendőr hadnagy elkészítette a kihallgatási tervet, amely a hazatérés körülményeiről, munkahelyeiről, Bárdos izraeli ismerőseiről, valamint az utóbbiak politikai nézeteiről, pártállásáról, anyagi helyzetéről várt beszámolót, különös tekintettel az esetleges hazatérési szándékra. Ezzel párhuzamosan a haifai és az atliti támaszpont jellemzői – elektromos berendezések, technikai ellátottság, fegyverzet, káderállomány (magyarok a tisztok és a légénység soraiban), kiképzési rend, idegen hadihajók, az Angliától vásárolt két tengeralattjáró elhelyezése, a radarok, légvédelem, a mélytengeri hangjelző berendezések – érdekelték a Hírszerző Főosztályt. Bárdosnak ugyanakkor az izraeli elhárítás által a támaszponton folytatott személyzeti ellenőrzésre és a hazatérési szándékának bejelentésekor tapasztalt eljárásra is ki kellett térnie.²³ Az utóbbi kapcsán Bárdos úgy nyilatkozott, hogy 1957 decemberében, amikor felvették a haditengerészet tulajdonában lévő HEL HANDASZA BINNI vállalathoz, a biztonsági szolgálat beidézte kihallgatásra. A tel-avivi címre – Jaffa, Raziél utca 4.²⁴ – már nem emlékezett, csak annyit sikerült felidéznie, hogy minderre egy villaszerű épületben került sor. Egy magyarul beszélő vörös hajú férfi leteremtette, hogy miért nem pontosan érkezett, mivel akkor nem állt rendelkezésre magyar kihallgató. A másik szobában két férfi várta, az egyikük németül tette fel kérdéseit. A személyi adatokon túl 1930-ig visszamenőleg be kellett számolnia tartózkodási helyeiről és állásairól. Az elhárítókat nem

lehetett félrevezetni, mert amikor azt mondta, hogy a BM-nél dolgozott, rászóltak, hogy az ÁVO-nál volt villanyszerelő. Bárdos a két tisztnek azt mondta, hogy a Villamosállomás Szerelő Vállalatnál csoportvezető volt Diósgyőrben, a kihallgatásvezető közbevetette, hogy „és Sztálinvárosban”. Az újabb kérdések a (mai) Dunai Vasmű, a kocszoló és a vegyi üzem működésére vonatkoztak. Bárdos itt a másodikra nem tudott felelni, mondván, amire azt beüzemelték, már elkerült onnan. A Sin-Bet emberei előtt ott volt Bárdos és Bárdosné nyilvántartója is, de egyébként is mindent tudtak róluk. Ez viszont arra utalt, hogy az ötvenes évek elején személyzeti problémái és hiányos technikai felszerelése révén lebecsült izraeli elhárítás időközben felnőtt a feladatához.²⁵

Bárdos rajzokat készített a támaszpontokról, miközben azt is elmondta, hogy a Bat-Galim tengerészlaktanyában tárolták a torpedókat, ahol az egyenként kettő-kettő 1200 LE-s motorral felszerelt hét-nyolc torpedónaszád és a két tengeralattjáró is állomásozott.²⁶ A hazatérő abban nem tévedett, hogy – 1967-ig – a Stella Maris-kolostorban működött a főparancsnoki iroda és a fotólabor, pontosabban szólva a haditengerészeti hírszerzés,²⁷ a mellette lévő világítótorony és a fénytávíró a mai napig üzemel.²⁸ Bárdos emlékei szerint a főhadiszállással szomszédos Stella laktanya a műszaki és gazdasági részlegeknek adott otthont, állománya 3-400 fő körül mozgott. Az Atlit melletti támaszpontról pedig úgy nyilatkozott, hogy a laktanya a kommandós egység tartózkodási helye, a zárt zónában javították a naszádokat, ott épült fel az egyiptomi kikötők pontos másolata és a biztonsági törzs irodája is ott nyert elhelyezést, míg a harmadik egység, a negyvenfős katonai és polgári személyekből összetevődő torpedórészleg a fegyverzet karbantartásával foglalkozott. Bárdos a hadsereg és a flotta szervezeti felépítését viszont nem ismerte.²⁹ A másik komoly ellentmondást pedig ott lehet felfedezni, hogy a hazatérő által az állítólagos torpedónaszádokról adott jellemzés – a négy darab, egyenként 3000 lóerős, 16 hengeres V-motorral hajtott³⁰ – arra a második világháborús német gyártmányú, Jaguar osztályú gyorsnaszádra vonatkozik, amelyből az első hatdarabos széria csak 1961 folyamán érkezett Izraelbe.³¹

Bár a Bárdossal történő együttműködés ezzel felemásan zárult, a BM II/3. Osztály tájékoztatta a szovjet társszerveket,³² még akkor is, ha a felületes leírásnak hírszerzési szempontból nem igazán volt kiemelkedő értéke.

JEGYZETEK

- 1 Palasik Mária: *A BM II/3. (Hírszerző) Osztály*. In: *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956-1962*. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz és Okváth Imre. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013. 49-89.
- 2 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) – 3. 2. 6. – O – 8 – 44/2/1 – OL – 3/58 – Tel-Avivi Rezidentúra – Szervezési Dosszié – Tárgy: Izraelben végrehajtandó operatív feladatokhoz Javaslat – Budapest, 1957. XII. 16. 11-18.
- 3 Tiphaine Robert: *Mindennek ellenére. Az 1956-os menekültek hazatelepülése (1956-1961)*. (Múltunk, 2016/3.) 98-121.
- 4 Baráth Magdolna – Geccsényi Lajos (szerk.): *Főkonzulok, követek és nagykövetek*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2015. 202.
- 5 Standaesky Éva: *Antiszemitizmusok*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2007. 69-78/174-189.
- 6 Amos Elon: *The Israelis. Founders and Sons*. Holt, Rinehart and Wilson, New York, 1971. 330-333.
- 7 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) – 3. 2. 4 – K – 1232/T – [„Hámori József”] – Tárgy: Hámori József /: Bárdos Miklós /: fn. személy tanulmányozása. – Jelentés. Tel-Aviv, 1959. X. 10. 3-5/20.
- 8 Richard Deacon: *Az izraeli titkosszolgálat*. KABALA KFT. Budapest, 1991. 47-67.
- 9 Stuart Harrington: *GRU – AMAN. Katonai titkosszolgálatok története*. Puedlo Kft. Nagykovácsi, 2002. 122-123.
- 10 Christopher Andrew – Vasili Mitrokhin: *The Mitrokhin Archive II. The KGB and the World*. Penguin Books, London, 2005. 228-229.
- 11 ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1232/T – [„Hámori József”] – Tokaji elvtársnak! Tel-Aviv. – Tárgy: Hámori József ügye. – Budapest, 1959. XI. 9. 6-7.
- 12 J. Wanders: *The Ablest Navigator. Lieutenant Paul N. Shulman, USN, Israel's Volunteer Admiral*. Naval Institute Press, 2010, Annapolis. 58-60.
- 13 ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1232/T – [„Hámori József”] – Tárgy: Hámori József fn. jelölt tanulmányozása. – Jelentés. Tel-Aviv, 1960. I. 30. 8-9.
- 14 Ami Pedahzur: *The Israeli Secret Services and the Struggle Against Terrorism*. Columbia University Press, New York, 2009. 5/113-115.
- 15 Rear Admiral Ze'ev Almog: *Flotilla 13. Israeli Naval Commandoes in the Red Sea, 1967-1973*. Naval Institute Press, Annapolis, 2010. 5-224.
- 16 The National Archives (TNA) – Ministry of Defence (DEFE) – 6/51/120 CHIEF OF STAFF COMMITTEE SUBMARINES FOR ISRAEL Report by the Joint Planning Staff. 12th September 1958. 1-4.
- 17 TNA DEFE 5/85/217 SUBMARINES FOR ISRAEL Note by the Secretary 17th September 1958. 1-3.
- 18 Abraham Rabinovich: *The Boats of Cherbourg. The Secret Israeli Operation That Revolutionized Naval Warfare*. Henry Holt and Company, New York, 1988. 22-32.
- 19 ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1232/T – [„Hámori József”] – Tárgy: Hámori József fn. jelölt tanulmányozása. – Jelentés. Tel-Aviv, 1960. I. 30. 9-10.
- 20 ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1232/T – [„Hámori József”] – Tárgy: Hámori József ügye. – Jelentés. Tel-Aviv, 1960. II. 29. 11-12.
- 21 ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1232/T – [„Hámori József”] – Tokaji elvtársnak! Tel-Aviv. – Tárgy: Hámori ügye. – Budapest, 1960. III. 11. 13.
- 22 ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1232/T – [„Hámori József”] – Tárgy: Hámori József ügye. – Jelentés. Tel-Aviv, 1960. V. 21. 14-15.
- 23 ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1232/T – [„Hámori József”] – Tárgy: BÁRDOS Miklós hazatért kihallgatása. – FELJEGYZÉS. Budapest, 1961. III. 4. 16-17.
- 24 Ian Black – Benny Morris: *Israel's Secret Wars. A History of Israel's Intelligence Services*. Grove Press, New York, 1991. 134-153.
- 25 Yossi Melman – Dan Raviv: *Spies Against Armageddon. Inside Israel's Secret Wars*. Levant Books, New York, 2012. 61-65.
- 26 ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1232/T – [„Hámori József”] – Jegyzőkönyv. Bp. 1961. III. 1. 20.

- 27** Captain (Navy Res.) Shlomo Gueta and Captain (Navy Res.) Arie Cohen: *Naval Intelligence*. In: *Israel 's Silent Defender. An Inside Look at Sixty Years of Israeli Intelligence*. Edited by Amos Gilboa - Ephraim Lapid. Geffen Publishing House Ltd. Jerusalem, 2012. 267-268.
- 28** Pub. 113. *List of Lights, Radio Aids and Fog Signals. The West Coast of Europe and Africa, the Mediterranean Sea, Black Sea and Azovskoye More (Sea of Azov)*. National Geospatial Intelligence Agency, Springfield, 2009. Forrás: Msi.nga.mil/MSISiteContent/StaticFiles/NAV_PUBS/NIMA_LOL/Pub113/Pub113bk.pdf - Letöltés: 2017. VIII. 27.
- 29** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1232/T - [„Hámori József”] - Jegyzőkönyv. Bp. 1961. III. 1. 20/55-61.
- 30** Robert Gardiner, Stephen Chumbley, Przemysław Budzbon, (ed): *Conway's All the World's Fighting Ships, 1947-1995*. Naval Institute Press, Annapolis, 1995, 192-193.
- 31** Abraham Rabinovich: *The Boats of Cherbourg. The Secret Israeli Operation That Revolutionized Naval Warfare*. Henry Holt and Company, New York, 1988. 32-62.
- 32** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1232/T - [„Hámori József”] - Belügyminisztérium II/3-i alosztály - Tárgy: „Hámori” ügye. - Javaslat. Budapest, 1962. V. 18. 19.

Célkeresztben Abu Nidal

Átfogó kép egy terrorszervezet
állambiztonsági megfigyeléséről
a nyolcvanas években

Ez a munka arra tesz kísérletet, hogy átfogóan bemutassa, milyen információkat dolgozhattak fel egy terrorszervezet megfigyelése során. Az írás nem törekedhetett a teljességre. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a témához köthető állambiztonsági dokumentumok egy része minősített, nem kutatható.

Abu Nidal mozgalmi név, szabad fordításban a jelentése: (a) Harc Atyja. Legalább ketten viselték. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fellelhető dokumentumok alapján az 1970-es években „Buttle” fedőnéven¹ is feldolgozás alá vontak egy Abu Nidal mozgalmi nevű palesztin személyt. Ő a kairói Fatah Információs Iroda munkatársa volt. Ugyan a Jasszer Arafat vezette Fatahot sok nyugat-európai ország terrorszervezetnek tekintette, mégsem ez a személy az, aki ezen írás célkeresztjébe került.

A rettegett terrorista, Abu Nidal, polgári nevén Sabri Khalil al-Banna (1937) a jordániai polgárháború után vált ki az Arafat vezette Fatah-mozgalomból, és alapította meg a Fatah Forradalmi Tanácsa nevű szervezetet, amit sokan Abu Nidal Szervezetnek (ANO) is neveznek. Mindez 1973-ban történt. Miután a csoport létrejöttét iraki kormányzati körök segítették, ezért a székhelye is Bagdad lett, egészen 1981-ig, amikor Irak az Irak–Irán közti háború kirobbanásának ürügyén leállította a támogatást. Ezt követően a szíriai Damaszkuszba költöztek, és ott nyitottak irodát. A bagdadi időszakuk során keletkezett Saker Sali Daud és társa vizsgálati anyaga, akik az Abu Nidal Szervezet

nevében fegyveresen próbáltak bejutni Magyarország területére. Ehhez kapcsolódóan, az országban megbúvó Abu Nidal tagok feltérképezése érdekében nyitotta meg a magyar állambiztonság a „Gránátos” fedőnevű operatív dossziét. Erről részletesebben a *„Szürkék és farkasok a vörös árnyékában”* című munkámban írtam.²

SZÍRIA VISZONYA A PALESZTIN MOZGALMAKHOZ

A háttér további megértéséhez egy fontos momentumot érdemes feleleveníteni. 1980. október 8-án a Szovjetunió és Szíria barátsági és együttműködési szerződést kötött egymással. Ez az ötödik ilyen típusú, arab országgal kötött megállapodása volt a Szovjetuniónak. Az Egyiptommal és Szomáliával létrejött barátsági szerződések nem lettek túl hosszú életűek, pár év múlva, 1976-ban és 1977-ben felmondásra kerültek. Az Irakkal 1972-ben aláírt kontraktus Szaddam Husszein 1979-es hatalomra kerülésével átértékelődött, de 1980-ban még élt. A Jemeni Népi Demokratikus Köztársasággal 1979-ben megkötött egyezség viszont virágzásnak indult a nyolcvanas években, a szírekkel létrejött szerződés pedig még maig hatással van a két ország kapcsolatára. A Demokratikus Front Palesztina Felszabadításáért (DFLP) nevű mozgalom 1980 októberében összeállított politikai elemzéséből kiderül, hogy ez a szerződés különös hangsúlyt fektetett a katonai kérdésekre.³

Jasszer Arafat, illetve az általa vezetett Fatah 1981-es álláspontja szerint: *„Szíria teljes mértékben és minden területen támogatja Abu Nidalt, aki a szír »halálos ítéletek végrehajtójává vált«.*”⁴ Mindebből az a következtetés is levonható, hogy Arafatéknem ápolnak jó viszonyt az országgal. Abu Nidal támogatása mellett azt is kifogásolták, hogy Szíria akadályozza a PFSZ fegyverutánpótlásának célba jutását, és vonakodik a szervezet korszerű fegyverekkel történő ellátásától, sőt néha fegyveres összecsapások is kialakultak a két fél között.

De Abu Nidal nem teljesen hagyta el Bagdad városát. Egy 1982-es jelentés még mindig székhelyének nevezi, hozzátéve, hogy gyakran utazik Szíriába és szoros kapcsolatban áll a szír katonai hírszerzéssel.⁵ A végleges áttelepülésre, úgy tűnik, 1983-ban kerül sor. A csehszlovák belügyminisztériumból származó jelentés így fogalmaz: *„Megbízható adataink szerint megtörtént a Fatah szervezet terrorista csoportjainak – az Abu Nidal vezette Forradalmi Tanácsnak és a Carlos irányította csoportnak – a Szíriai Arab Köztársaságba való átdobása.*

A különböző csoportok elé azt a feladatot tűzték ki, hogy keressenek kapcsolatot az »Örmény Felszabadításért Küzdő Titkos Hadsereggel« (ASALA), amely a libanoni izraeli agressziót követően konspirációs módon megváltoztatta és áttette központját Bejrútból Szíriába.»⁶ Más források szerint az ASALA Iránban is jelentős bázist épített ki. A szervezet egyébként 1975-ben, Bejrútban, mint törökellenes csoport jött létre, fegyveresei a PFSZ keretein belül kapták kiképzésüket, és 1982-ben, az izraeli megszállás után hagyták el Libanont.⁷

Az 1981. júliusi feljegyzésből kiderült, hogy Abu Nidal Fatahból kivált szervezete több PFSZ-irodavezető likvidálását tervezte. A PFSZ Biztonsági Osztályának kérésére a jugoszláv hatóságok letartóztattak három személyt. Vallo másuk alapján a prágai, a budapesti és a szófiai képviselők álltak az akciók célpontjában. Ezekhez a terrortámadásokhoz a logisztikai háttérrel a felderítéstől a fegyverekig Irak biztosította volna. Az akciókat úgy bonyolították volna le, hogy a végrehajtást követően egy-másfél órán belül elhagyják az adott országot.⁸ Irak korábban segítette a Palesztin Felszabadítási Szervezet tevékenységét, de az Irak-Irán között kirobbant háború ürügyén megszüntette ezt, ahogyan Irán is, Szaúd-Arábia pedig csökkentette addig adott támogatását.⁹ Egy másik korabeli feljegyzés viszont a szír biztonsági szerveket látja a PFSZ-vezetők elleni támadás háttérében, úgy vélték, Abu Nidal június végi damaszkuszi megbeszélései ezt a gyanút erősítik.¹⁰

1982. június elején az Abu Nidal Szervezet Nagy-Britanniában támadást intézett az izraeli nagykövet ellen. A diplomata maradandó sérülésekkel élte túl a merényletet, majd ennek ürügyén Izrael pár nappal később megtámadta Libanont, és gyors katonai sikereket ért el. A libanoni katonai akciók, pontosabban veszteségek meggyengítették Arafat helyzetét, többek között a szervezettől egyébként független Abu Nidal is nyíltan hangoztatta a PFSZ vezetőinek hibáit, és a szervezeten belüli harcok a szakadás szélére sodorták a Palesztin Felszabadítási Szervezetet.¹¹ Ekkor Szíria még hezitált, melyik csoportot is támogassa. A kudarcok miatt Arafat kezdte felismerni az addigi út járhatatlanságát, és az Izraellel történő kiegyezést kereste. Egy 1983 tavaszán keletkezett dokumentum arra világít rá, hogy Abu Nidal csoportja minden olyan palesztinnal le akart számolni, akik az izraeli-palesztin megbékélést megpróbálták előmozdítani. Például a budapesti PFSZ-iroda akkori vezetőjével, Hijazyval is, mert egyengette a Magyarországon tartózkodó Abu lyad (Salah Mesbah Khalaf, 1933) PFSZ-vezető és az éppen itt tárgyaló izraeli béke delegáció találkozáját.¹²

Szíria is a kiváló csoportok felé kezdett el húzni, ezzel párhuzamosan Líbia pedig elkezdte leépíteni a PFSZ-szel való kapcsolatát. Csökkentette az ország területén található kiképzőtáborok számát, korlátozta a palesztin harcosok szakmai gyakorlatát a líbiai hadseregben, leállt a fegyverszállításokkal és a pénzügyi támogatásokkal is. Emellett megszüntette a palesztin vendégmunkások álláshoz jutásának lehetőségét.¹³ Az irániak számára viszont nem volt kérdés, ki mellé álljanak. Ők a kezdetektől a „szakadárok” oldalán sorakoztak fel.

Irán jelentős mértékben belefolyt a közel-keleti konfliktusba. A japán Nemzetközi Helyzetet Kutató Központ belső használatra készült tanulmánya rávilágít az ország libanoni szerepvállalására. Ebből kiderül, hogy már 1980 óta folyamatosan küldtek katonákat a libanoni haderő támogatására. Mintegy ezer iráni katona a Bekaa-völgy fővárosában, Baalbekben fészkelte be magát. Főhadiszállásuk abban az épületben volt, amelyben a síita AMAL szervezetnek is. A jelentés nem mulasztja el megemlíteni a baalbeki állomásozás okát. A város ebben az időszakban a hasiskereskedelem központjának számított. Ez abban az összefüggésben különösen érdekes, ha figyelembe vesszük, az Afganisztán és Pakisztán egyes területeiről, az úgynevezett „Aranyfélhold”-ról származó heroin szállítási útvonala ebben az időszakban a tengerekről a szárazföldre terelődött át, méghozzá éppen Irán irányába tört utat Európa felé.¹⁴ Zárójelben megjegyezhetjük, hogy a Szovjetunió 1980-ban szoros katonai együttműködési megállapodást kötött Szíriával, 1979 végétől pedig fokozatosan megszállta Afganisztánt.

A probléma csupán az volt, hogy a PFSZ-ből kiválók vagy kapcsolatukat lazábbá tevők egy meghatározó része inkább szélsőbaloldali nézeteket vallott, szimpatizált a Szovjetunióval, elítélte az iszlám fundamentalizmust. A tárgyalások során az irániak tájékoztatták partnereiket arról, hogy köztük, Irak és Törökország között titkos megállapodás áll fent a nacionalista kurdok elleni közös lépésekről, sőt az országaikban található kommunistákkal szemben is.¹⁵ Erre az időszakra az Arafat-féle vonal fő ellensége Líbia, Szíria és Irán lett.¹⁶

A FATAH ÉS AZ ABU NIDAL SZERVEZET KÖZÖTTI ELLENTÉT

Egy 1982-es jelentés már arról szól, hogy Abu Nidal elkezdte magyarországi csoportjának kiépítését. A szervezet itt tanuló palesztin és arab diákokat vont ellenőrzés alá, alkalmasság esetén felkeresték őket, eljuttatták hozzájuk

a csoport 1979-ben összeállított szervezeti és politikai alapvetéseit, valamint a szervezeti felépítést bemutató anyagot. Kedvező fogadtatás esetén a jelölttel aláírtak egy belépési nyilatkozatot, elkértek tőle három fényképet és választhatott egy mozgalmi nevet is. Mindezért havonta száz dollárt tudtak folyósítani. A magyar hatóságok úgy vélték, hogy a szervezet budapesti vezetője Mohamed Khader. Ő az Eötvös József Tudományegyetem bölcsészkarán végzett, 1983-ban a VI. kerület, Szinyei Merse Pál utca 27. szám alatt lakott. Mivel tovább szeretne volna folytatni tanulmányait, de nem kapott újabb ösztöndíjat, ezért 1984. év elején az ország elhagyására készült. Ezt többek között szíriai és dél-jemeni útlevelével is megtehetette. Ő volt az, aki megpróbálta az ismertetett módszerrel az „Aldington” fedőnevű hálózatot beépíteni, részére felajánlotta, hogy távozása esetén átveheti a helyi csoport vezetését.¹⁷

Közben kiderült, hogy Khader katonai vonalon az MNVK (Magyar Néphadsereg Vezérkar) Felderítő Csoportfőnökség „érdekeltségi körébe” tartozott. Ez lehetőséget adott személyének alaposabb vizsgálatához, és ekkor derült ki, valójában nem végez beszerzéseket, és főleg nem Abu Nidal részére, hanem a Palesztin Népi Harc Frontjának (PPSF) tagja. A félreértés abból adódott, hogy a szervezet nevében an-Nidal = harc szó szerepel.¹⁸ Ez szintén egy baloldali csoport volt, amely a Palesztin Felszabadítási Szervezettel szemben állt. Az MNVK Felderítési Csoportfőnöksége azonban hozzátette azt is, hogy Khader jó viszonyt ápolt Atef Abu Bakrral, a PFSZ budapesti irodájának vezetőjével, akit pozíciója ellenére sem lehetett Arafat emberének tekinteni, sőt leváltása után az Abu Nidal csoportnak lett az egyik vezető személyisége. Abu Bakr minden tekintetben, így anyagilag is támogatta Khadert.¹⁹

Az egyik jelentés megemlíti, hogy az 1982 áprilisában Budapestre kinevezett katonai attasé, bizonyos Al-Saghir Majid Said azért kerülhetett erre a posztra, mert támogatta, hogy Magyarország az éppen akkor leselejtezett, mintegy száz darab T-54/55-ös tankjait a PFSZ részére adja el, és ezeket 1982 elején kiegészítette aknavetőkkel is. Egy, az osztrák diplomaták megfigyeléséből származó dokumentum kiemeli, hogy Budapest fontos átrakódó hely a Palesztin Felszabadítási Szervezetnek szánt fegyverek vonatkozásában.²⁰ Itt kell megemlíteni, hogy egy szintén 1982. augusztusi jelentés kitér a korábban Magyarországról vásárolt T-34-es tankok sorsára is. Ezek a libanoni Szidón városának elfoglalásakor különösebb ellenállás nélkül az izraeli hadsereg kezére kerültek. A Szabad Európa Rádió tudósítása szerint az izraeliek ezenkívül számtalan értékes dokumentumot találtak a magyar fegyverszállításokról, valamint rá-

bukkantak néhány Magyarországon kiképzett harckocsizó sikeres képzéséről tanúskodó oklevelére is. Kiderült továbbá, hogy a magyarok mellett leginkább Csehszlovákiában és Bulgáriában, valamint a Német Demokratikus Köztársaságban és Jugoszláviában kaptak kiképzést a palesztin harcosok.²¹

A zsákmányolt T-34-esek és más szovjet fegyverek aztán jórészt Izrael szövetségeseihez kerülhettek, akik a vásárláshoz szükséges összeg egy részét szervezett keretek között lebonyolított autólopásokból finanszírozhatták. Például így jutottak a szírektől és palesztinoktól zsákmányolt fegyverekhez a drúz milíciák is. Az ellopott autók aztán Izraelben találtak maguknak új tulajdonost. Ez korántsem volt egyedi történet. Bejrútban 1985 tavaszán napi szinten ötven darab autót tulajdonítottak el, nem csak a drúzok.²² A síita AMAL vagy éppen a Hezbollah is szívesen élt hasonló módszerekkel. Ennek látta kárát néhány magyar diplomata autója is Libanonban.²³

Érdemes megemlíteni azt a furcsa esetet, szintén 1985-ből, amikor egy dél-jemeni palesztin kiképzőtáborból tűntek el a kézfegyverek, géppisztolyok, kézigránátok és páncéltörő rakéták. Mire a dél-jemeni hatóságok észbe kaptak, a fegyverek már Észak-Jemenben voltak, majd onnan Afganisztánba és Pakisztánba, a szovjetek és szövetségeseik ellen harcoló erőkhöz kerültek, akik a Moszkvai Világ Ifjúsági Találkozó elleni fegyveres akcióhoz kívántak felhasználni – legalábbis a PFSZ egyik magas rangú katonai vezetője később ezt közölte. Az eset mögött a táborot fenntartó Fatah embereit sejtették. A dél-jemeni táborokban egyébként a palesztinok mellett jellemzően bangladesi, Srí Lanka-i, afgán és pakisztáni önkénteseket készítettek fel harci cselekményekre.²⁴ Visszatérve a palesztinoknak szánt magyar fegyverszállításokra, érdemes megemlíteni, hogy tudatosan nem a legkorszerűbb eszközök kerültek eladásra, amit a palesztinok sérelmeztek is. Úgy vélték, hogy a magyarok nem felszabadító harcosoknak, hanem szedett-vedett terroristáknak tartják őket.²⁵

1983-ban Abu Nidal ismét Arafat meggyilkolását tervezte. Erre kedvező lehetőségnek tűnt a palesztin vezető kelet-európai, Prágát, Varsót és Budapestet érintő útja. A merénylők leginkább szír és más arab országok útlevelével rendelkező, turistának álcázott palesztinok közül kerülhettek ki. Ezért a magyar hatóságok különleges biztonsági intézkedéseket fogantatosítottak.²⁶ Egy 1983. márciusi napi operatív információs jelentés arról tudósít, hogy az Abu Nidal csoport tagjaként számon tartott Abu Sarif Ismail egy évben többször is felbukkan Magyarországon. Nemcsak azért, mert a felesége magyar, hanem mert

személye azonos Kanaan Ismail Zaki hontalan palesztinnal, az Egyesült Nemzetek Közel-Keleti Palesztin Menekülteket Segélyező Iroda munkatársával, aki ebbéli minőségében is évente többször belép hazánkba.²⁷

A francia Europe-1 rádiós műsorcsatorna szerint a Palesztin Felszabadítási Szervezet Elhárító és Hírszerző Szolgálatának vezetője, Abu Iyad több alkalommal találkozott a francia közbiztonsági miniszterrel. A nem nyilvános megbeszélések során a PFSZ-vezető információkat adott át az örmény terroristákról és az Abu Nidal csoport tagjairól.²⁸ Abu Khalid ezredestől pedig a magyar szervek megtudták, hogy Abu Nidal szervezetének tagjai igen gyakran tűnnek fel Jugoszláviában. Abu Khalid abban az időben parancsnoka volt a Bekaa-völgyben állomásozó palesztin erőknél, és gyógykezelés céljából érkezett a magyar fővárosba.²⁹

Mark Palmer, az Amerikai Egyesült Államok Külügyminisztériumának vezető beosztású diplomatája, később Magyarországra akkreditált nagykövete, egy 1984. márciusi jelentés szerint a terrorizmus elleni küzdelem jegyében szorgalmazta a magyar hatósággal folytatott szorosabb együttműködést. Információik szerint Carlos, a hírhedt terrorista nemrégiben Budapesten járt, és Abu Nidal ugyancsak a térségben tartózkodott. Szóba került a téma Richard Burt külügyminiszter-helyettes Nagy János államtitkárral folytatott megbeszélésén is. Az USA megpróbálta külön kezelni a szocialista országokat, és egyenként együttműködni velük, erre Moszkva válasza az egységes fellépés volt.³⁰ Az amerikai stratégiához kapcsolódóan Magyarországon ekkoriban már rendszeresen tartott képzéseket az USA kábítószer-ellenes hivatala, a DEA is.³¹ Sőt bizonyos esetekben a COCOM-listás termékek behozatalát is engedélyezték a magyarok részére.³² Carlos és csoportja pedig rendszeresen megfordult Budapesten.³³

1984. október 20-án Bagdadban meghalt Abu Nidal – legalábbis ez a jelentés futott be 1984. november 16-án a magyar állambiztonsághoz. A titkos megbízottól származó információ megnevezi az utódot is, Abu Nazir személyében. A szervezeten belül korábban ő felelt a politikai merényletek elkövetéséért. Abu Nidal halálhírét a személyi kérdések végleges rendezéséig titkolják.³⁴

1984. november 29-én az Abu Nidal Szervezet külügyi kapcsolatokkal foglalkozó osztályának tagja, Samir Mustafa betért a damaszkuszi magyar nagy-

követségre. Tulajdonképpen a kapcsolattartás e formája az ANO és Magyarország között rendszeresnek volt tekinthető, hiszen a jelentést adó magyar diplomata, „Koltai” kintléte óta ekkor már negyedik alkalommal találkozott Mustafával, aki a többi szocialista ország képviselőjét is gyakran látogatta. Elmondta, hogy halálhíre ellenére Abu Nidal jól van, pár nappal korábban éppen Kadhafival tárgyalt. Céljuk egyértelműen a Fatah jobbra húzó ágának likvidálása, és első számú célpontjuk továbbra is maga Arafat. Azonban a Szíriához közel álló palesztin csoportok elvben ugyan egyetértettek abban, hogy a palesztin mozgalmon belüli jobbra tolódás nem állítható meg politikai úton, de vonakodtak a konkrét tettek mezejére lépni. Nyilván nem mertek ellentmondani. Az iratokból kiderül, hogy a szíriai baloldali palesztin csoportok jobban félték Abu Nidaltól, mint az izraeli szolgálatoktól. Erről egyébként Abu Daud, a szintén rettegett palesztin terrorista is hasonlóan vélekedett.³⁵ Más palesztin vezetők sem voltak biztonságban.

A PFSZ irányítói és a hozzájuk közel állók közül többek mellett Khaled Hasant említette célpontként, mint a jobboldali fordulat egyik ideológusát, aki – úgy tűnik – „Sthal” fedőnéven kapcsolatban állt a magyar szervekkel is. Bár „Sthal”-t testőrök védték, az akciót mégis kivitelezhetőnek tartotta. Különösen Cipruson, amely kedvelt helye volt a különböző titkosszolgálati akciók lebonyolításának, hiszen közel volt a térséghez, valamint kellően kicsi ahhoz, hogy a helyi hatóságok ne bírják nyomon követni az ott zajló folyamatokat. Ezért Cipruson gyakoriak voltak a nyílt leszámolások, merényletek. A beszélgetés során még az is elhangzott, hogy Abu Iyad, a PFSZ biztonsági, és Abul Hol, a PFSZ hírszerzési vezetője egy, a nyugati országok biztonsági szerveinek 1984. októberi, madridi találkozásán átadta az ANO külföldön tevékenykedő embereinek, valamint a libanoni palesztin menekülttáborokban kiképzett, általuk ismert terroristák névsorát, fedőnevét és felbukkanási helyét. Emiatt a nyugati biztonsági szervek legalább húsz tagjukat tartóztatták le, a legtöbbet Nagy-Britanniában. A letartóztatásokat foganatosító országokat kiemelt támadási pontként kezelték. Ezzel hozta összefüggésbe a november 28-i brit diplomata elleni támadást az indiai Mumbaiben, amelyet iszlám szélsőségekkel közösen hajtottak végre. A biztonsági szervek egyébként egy novemberi, szintén madridi arab-európai képviselői találkozó előkészítése miatt ültek össze, ehhez kaptak háttér-információkat Abu Iyadtól. Madrid fontos hely volt az ANO számára. Az átadott információk Spanyolországban is letartóztatásokhoz vezettek. Olaszországban két tagjukat állították elő, ők és hat másik személy éppen 400 kilogramm robbanószert szállított gépkocsin Athénból

Rómába. Ezért – elmondása szerint – figyelmeztetniük kellett Olaszországot bejrúti nagykövetségükön keresztül. Athén és Róma, Ciprus és Madrid mellett a szervezet külföldi központjai közé tartoztak.

Samir Mustafa kitért még az Issam Sartawi elleni lisszaboni merényletre is. A palesztin politikusnak azért kellett 1983-ban meghalnia, mert egyengette az izraeli-palesztin megbékélést. Úgy vélték, hogy halálával a folyamat visszafordítható lesz.³⁶ Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy az említett „Sthal” szellemi vezetője és tagja lett annak a kommandónak, amit a PFSZ Végrehajtó Bizottsága hozott létre az Abu Nidal Szervezet totális felszámolására.³⁷

A csoporttal történő kiegyezés érdekében az Amerikai Egyesült Államok, szíriai nagykövetségének biztonsági szakemberén keresztül, közvetlenül felkereste az ANO damaszkuszi irodáját. Azt az ajánlatot tette, amennyiben Abu Nidalék felhagynak az erőszakos támadásaikkal, és információkat szolgáltatnak az Iszlám Dzsihád palesztin terrorszervezetre vonatkozóan, amellyel közösen hajtották végre akciójukat Mumbaiban, akkor az USA segítséget ad a Nyugat-Európában fogva tartott társaik szabadon engedéséhez. Az ANO nem fogadta el a javaslatot, bár akkoriban egyébként sem terveztek amerikai célpontok elleni támadást, ahogy a kelet-európai országok, valamint Szíria ellen sem. Elsődleges feladatuknak továbbra is az Izraellel kiegyezést kereső palesztin politikusok levadászását tekintették.³⁸

AKIK BEJÁRTAK A SZÍRIAI MAGYAR NAGYKÖVETSÉGRE

Nemcsak az ANO, hanem más szervezetek is kapcsolatot tartottak a damaszkuszi magyar nagykövetséggel. Csak a példa kedvéért, egy 1985. február végi jelentés szerint a Palesztin Népi Harc Frontjának (PPSF) képviselője, Abu Salim elmondta „Koltai”-nak, hogy szervezetük hajtotta végre az athéni amerikai klub elleni támadást. Igaz, azt eredetileg szilveszterre tervezték, de a végrehajtáshoz szükséges robbanószer nem jutott el Görögországba, mert a bejrúti repülőtéren elfogták a feladattal megbízott nőt. Emiatt aztán később egy másik emberük végezte el a megbízatást. A házilag készített négy kilogramm TNT nem végzett nagy pusztítást, ennek ellenére, vagy éppen ezért, a szervezet nem vállalta magára a felelősséget, hanem Párizsban és Rómában egy másik, állítólag velük szövetséges csoport nevében nyilatkoztak. Valószínűleg az is szerepet játszott ebben, hogy a robbantást nem jelezték előre a szír ha-

tóságoknak, azon egyszerű oknál fogva, mert ha a szírek úgy vélték, hogy az akció végrehajtását tervező szervezetnek nincs megfelelő infrastruktúrája és tapasztalata a támadás lebonyolításához, akkor inkább megakadályozzák azt. Az is kiderült a jelentésből, hogy szinte minden palesztin szervezetnek volt egy kommandója az ilyen és ehhez hasonló feladatokra.³⁹

Vagy említhetem a George Habbas vezette, marxista-leninista Népi Front Palesztina Felszabadítása (PFLP) szervezethez kapcsolódó ügyet is. A PFLP külügyi osztályának egyik munkatársa szerint az általuk támogatott, Budapesten tanuló diákjuk 1985 elején nem magától esett a villamos alá, hanem – egy szemtanú állítása szerint – belökték oda. A különböző terrorszervezetekkel (például Baader Meinhof szervezete, Japán Vörös Hadsereg, FARC) kitűnő kapcsolatokat ápoló⁴⁰ PFLP biztonsági részlege megpróbálta kivizsgálni az ügyet, és arra a következtetésre jutott, hogy a merénylő egy palesztin személy lehetett, aki korábban a PFSZ-szel állt kapcsolatban, s azért zárták ki, mert úgy vélték, együttműködik az izraeli titkosszolgálattal. Az illetőnek ezért el kellett hagynia Tuniszt, és Athénban telepedett le, innen járt át gyakran Budapestre. A PFLP képviselője kérte a magyar hatóságokat a baleset jegyzőkönyvének átadására, és jelezte, hogy Budapestnek számítani kell a palesztin belharcok kiéleződésére, ezzel arányosan a merényletek növekedésére, akár Magyarországon is. A párt felajánlotta segítségét az esetek megelőzésében. „Koltai” bizonytalan volt az információ megbízhatóságát illetően.⁴¹

Közben a szíriai központú Népi Front Palesztina Felszabadításáért Főparancsnokság (PFLP-GC), az élén Ahmed Dzsibrillel, 1985 augusztusában megállapodást kötött Iránnal fegyvereseinek kiképzése érdekében. A feljegyzés szerint a különös védelmet igénylő forrás, aki a palesztin vezetői körökben kereshető, elmondta, hogy a kiképzésre az Iszlám Gárda szakmai felügyeletével az iráni fővároshoz közeli Karadzsanban és Mashed környékén került sor, és az első kétszázötven fős turnus szeptemberben már meg is érkezett, akiket aztán négyhavonta váltott a következő. Összesen hat csoport volt.⁴²

Az MNVK/2 Csoportfőnökség tájékoztatásában megemlíti, hogy az 1984. december 4-i, jordán diplomata elleni bukaresti merényletet Abu Nidal csoportja követte el. A merényletre Szíria támogatásával került sor. A jelentés úgy fogalmaz: „A szervezet, mely élvezi a jordán ellenzék támogatását, mindenfajta merénylet végrehajtását vállalja, amennyiben ehhez a velük szövetséges szervezetek írásban hozzájárulnak.”⁴³ Az MNVK/2 Csoportfőnökség az információt

felterjesztette a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Közigazgatási és Adminisztratív Osztály vezetőjének, Varga Péternek.

Egy másik MNVK/2 Csoportfőnökségtől származó ellenőrzött információ szerint a szíriai és líbiai titkosszolgálati vezetők, valamint Abu Nidal és Abu Musa titkos megbeszéléseket folytattak Cipruson, ahol megállapodtak az Arafat-ellenes akciókban, amely érintette az őt támogató arab országokat is. Mivel az Abu Nidal Szervezet vállalta a legtöbb feladatot, elhatározták a csoport pénzügyi és személyi megerősítését. A szír felet Ali Duba képviselte a tárgyalásokon, akinek korábban ismert utolsó beosztása a szír légierő biztonsági szolgálatának vezetői pozíciója volt.⁴⁴ Nem véletlenül, ugyanis a szír katonai elhárítás foglalkozott a terrorizmussal kapcsolatos kérdésekkel, ennek fedéséhez pedig a fővárosban található légi parancsnokság épületét használták. A szervezet titkárságának vezetőjéről, Hamid M. Said őrnagyról megjegyzi, hogy keresztény származású, és szoros kapcsolatban áll az ASALA vezetőivel. Továbbá hozzátesszik, hogy beosztásánál fogva tilos nyugati országokba látogatnia, szocialista országokban viszont többször is járt kiküldetésben.⁴⁵

1985-re Szíria gazdasága a csőd szélére került. Költségvetésének közel harminc százalékát katonai kiadásokra fordította, emellett csökkentek a külföldről, főleg arab országokból érkező anyagi támogatások, valamint a magánszemélyek átutalásai is. Nőtt az ország belső eladósodottsága és az inflációs nyomás. A külső tőke hiánya importkorlátozásokat eredményezett, főleg a lakosságot érintő élelmiszerek területén. Általánossá vált az áruhiány.⁴⁶ A belső feszültségek miatt egyre több helyen törtek ki zavargások, etnikai, vallási konfliktusok, amelyeket csak véres eszközökkel tudtak kezelni. Ahogy az egyik távirat, a kormányzó Baath Párt képviselőinek gondolatai alapján fogalmaz: „Az elmúlt években ezrével tűntek el ártatlan emberek. Ezek egy részét kivégezték, másokat még mindig a politikai börtönökben tartanak fogva.”⁴⁷ A Muzulmán Testvérek nevű szervezet több terrortámadást intézett az ország területén.

Végül Szíria titkos különalkut kötött Törökországgal, a szírek csökkentik az ASALA támogatását, cserébe a törökök nem nyújtanak menekülési útvonalat a Muzulmán Testvérek tagjai számára.⁴⁸ Jellemző az akkori állapotokra, hogy a nagykövetség munkatársait gázpisztollyal kellett ellátni.⁴⁹ Különösen a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek első felében alakult ki súlyos helyzet.

1979-ben terrortámadás érte az aleppói Tüzér Tiszti Iskolát, ez riadalmat okozott a városban tartózkodó magyar katonai kiképzők között is. Emiatt Kikó László alezredes, a Magyar Népköztársaság Szíriába akkreditált katonai attaséja helyzetértékelést tartott a tanácsadók részére. Mondanivalójának lényege így összegezhető: *„A tájékoztatás során elmondotta; Assad elnök tekintélye mind a polgári hatalmi szervezetben, mind a hadseregben erősen csökkent. Környezetét a korrupció, valamint a növekvő politikai feszültség jellemzi, hívei a kormányban kisebbségben vannak. Jelenleg a merényletek még szétszórtak, de mindinkább tervszerűbbé és szervezettebbé válnak. A szír hírközlő szervek állítása szerint a terrorcselekmények mögött Izrael áll, de ez nem igaz, azt valószínűleg Irak szervezi. A politikai helyzet labilitására jellemző, hogy az elnöki palota tetején helikopterleszálló helyet építettek, és a helikopter állandóan a levegőben tartózkodik.”*⁵⁰ Az aleppói Hadmérnöki Akadémián szolgálatot teljesítő szaktanácsadók mellett Magyarország jelentős mennyiségű fegyvert és katonai felszerelést szállított az országba, de virágoztak a katonai sportkapcsolatok is.⁵¹ Arról nem is beszélve, hogy a Hadmérnöki Akadémián elindult építkezéseket magyar tervek alapján, magyar kivitelezőkkel, az Industrial Export szervezésében kezdték el megvalósítani.

56

1982-re a helyzet már rosszabb lett. *„A jobboldal a tömegpszichózist kiváltó, sok áldozatot követelő terrorcselekmények mellett nem mondott le az egyes vezető személyek elleni akciókról sem. 1981. november 17-én merényletet kíséreltek meg az aleppói polgármester ellen. A damaszkuszi utcák ostromállapotot tükröznek, az állami vezetők lakásait, középületeket fegyveresek őrzik, megközelítésüket és a közlekedést szögesdrót akadályok, tankcsapdák korlátozzák”* – állt a Belügyminisztérium III/IV. Csoportfőnökség Szíriából hazatérő operatív tisztjének jelentéséből készült összefoglalóban.⁵² 1985-re pedig a Hadmérnöki Akadémián zajló magyar építkezések a szír gazdasági nehézségek miatt lelassultak.⁵³ Ugyanakkor az is kiderült, gazdasági téren a Szovjet-unió és szövetségeseinek lehetőségei igen korlátozottak.⁵⁴

1985. július 20-án a jordán hatóságok letartóztatták Rifaat al-Assad, az akkori szír elnök (Hafez al-Assad) testvérének, alelnöknek, a jelenlegi elnök (Baszár el-Assad) nagybátyjának palesztin származású közvetlen munkatársát. Az illegálisan érkező Hassan Adadzsot a jordán állambiztonsági szervek alaposan megdolgozták, aminek hatására részletesen vallott a titkos szír-szovjet katonai megállapodásról, valamint a szír-izraeli tárgyalásokról. A sírek erre az Abu Nidal Szervezetet kérték fel a visszavágásra, Adadzs és a jordán biz-

tonsági erők vezetőinek likvidálására. Azonban a szírek által átdobott tízfős csoportot a jordánok lefűlelték, mire válaszul a szírek letartóztattak néhány ott tartózkodó jordán kémet. A sikertelen akciót maga Abu Bakr is elmesélte „Koltai”-nak.⁵⁵

„N-86”

1985 szeptemberében a magyar állambiztonság operatív úton értesült Abu Nidal magyarországi csoportjának újjáéledéséről. Rövid felderítést követően sikerült beazonosítani a szervezet Magyarországra küldött koordinátorát, aki korábban orvosi tanulmányokat folytatott nálunk. Jól beszélt magyarul, és az 1985-ös újbóli felbukkanását is magyarországi szakorvosi tanulmányaival legalizálta. A magyar szervekkel lezajlott megbeszélései során ismertette a személyes megbízatásának jellegét. Ezek a következők voltak:

- *segítse és biztosítsa a szervezethez tartozó személyek magyarországi tartózkodását, átutazását;*
- *kísérje figyelemmel a PFSZ vezetőinek magyarországi utazásait, valamint a budapesti PFSZ-képviselő tevékenységét, tanulmányozza az ott dolgozó beosztottakat, s beszerzési célból válasszon ki közülük jelölteket;*
- *létesítsen kapcsolatot a magyar állambiztonsági szervvel abból a célból, hogy a Fatah Forradalmi Tanács és a magyar szerv között – hivatalos vagy konspirált formában – együttműködés alakuljon ki. E feladata teljesítése érdekében lépjen kapcsolatba különböző társadalmi szervekkel, szervezetekkel (Hazafias Népfrent, Szolidaritási Bizottság stb.).*

A megbízottal a magyar szervek operatív kapcsolatot létesítettek. Felettese az ANO damaszkuszi központjában Abu Bakr, korábbi budapesti PFSZ-irodavezető volt. Vele elsősorban telefonon tartotta a kapcsolatot, személyesen pedig negyedévente egy összekötő kereste fel, főleg az akciótervezési osztály vezető munkatársai közül, akikkel az első két találkozót Belgrádban bonyolította le. Ők adták a konkrétabb feladatokat is, mint például Abu Daud magyarországi beutazásának megfigyelését. Utóbbi rekreációs célból gyakran járt Magyarországon, előfordult, hogy itt találkozott barátaival is, akik mögött a magyar szervek a Vörös Brigádok olasz terrorszervezet tagjait sejtették.⁵⁶ Abu Daudot árulás miatt az ANO halálra ítélte. Ez kapóra is jött a magyar hatóságoknak,

mert Abu Daudra kiszorítása kapcsán nyomást lehetett gyakorolni azzal, hogy az élete nincs biztonságban Magyarországon.⁵⁷

1985-re aztán Líbia gazdasági helyzete is megroggyant, hatására a társadalmi feszültség fokozódott, nőtt az elégedetlenség Kadhafival szemben, még hadseregben belül is. Például megnyirbálták a tisztikar vásárlási kedvezményeit. A líbiai vezetés válaszul fokozta a politikai ellenfeleinek támadását. Likvidálásukra Abu Nidal megfelelő személynek látszott, talán ezzel magyarázható, hogy az ANO 1985-ben irodát nyitott a líbiai fővárosban.⁵⁸ Az ehhez kapcsolódó, 1986. januári, ellenőrzött információ alapján a líbiai kiképzőtáborokban húsz-harminc, Abu Nidalhoz szorosán köthető személy 17-20 év közötti személyek kiképzését végzi, a lebukás kockázatának csökkentése miatt egyénileg. A szervezet támogatása arab tulajdonosi körrel rendelkező nyugat-európai bankokból történt. A pénzügyi manőverek egy részéhez Európában tanulmányokat folytató arab diákokat használtak fel. Ha nem találtak ehhez megfelelő embert, akkor a bankok vagy a finanszírozást fedő vállalkozások ajánlottak személyeket, vagy egyszerűen csak felbéreltek ilyeneket.⁵⁹

58

1985 novemberében az ANO megfigyelés alá vonta Nabil al-Saer izraeli állampolgárt, a Pécsi Orvostudományi Egyetem hallgatóját. Az arab származású fiatallal személyesen vették fel kapcsolatot és anyagi támogatásban is részesítették. Személyével beszerzési céllal a PFSZ Biztonsági Szolgálat is foglalkozott.⁶⁰ 1985. november 18. és 20. között Bargawi Musban, az ANO gazdasági osztályának munkatársa és Naasan Khalil, az ANO nemzetközi kapcsolatok osztályának helyettes vezetője beszervezte a PFSZ vállalatának, a SAMED budapesti irodájának arab származású alkalmazottját. Feladatául az üzleti lehetőségek felderítését, a palesztinokkal kapcsolatos cikkek fordítását és az esetleges konkrét tárgyalásokon a tolmácsi munkákat kapta. A titkos megbízásért havi 300 dolláros juttatásban részesült.⁶¹

A Demokratikus Front Palesztina Felszabadításáért (DFLP) Külügyi Osztály vezetője már a „Koltai”-t váltó „Czakó”-nak számolt be arról, hogy a római és bécsi repülőterek ellen 1985 karácsonján elkövetett támadást az Abu Nidal Szervezet a szír biztonsági szolgálatok segítségével hajtotta végre, akik a fegyvereket diplomáciai küldeményben juttatták el a helyszínre.⁶² Ezt megerősítette soros találkozóján a „Dix” fedőnevű ügynök is. A szintén „Czakó”-nak adott jelentésében ez áll: *„A végrehajtó embereket ők adták, a fegyvereket, lőszert, robbanóanyagot a sírek. Név szerint Abu Husszeini Naam kapitány a*

*külföldi akciók felelőse, aki diplomataként utazott be a két országba.*⁶³ Megjegyzi még, hogy az Abu Nidal csoport Libanonban a síita AMAL megrendelésére embereket likvidál. Egyébként a schwechati repülőtér elleni támadás egyik elkövetője, Chaovali Toufik Ben Ahmed tunéziai állampolgár 1985. december 22-én Damaszkuszból repülően érkezve, budapesti átszállással, vonattal utazott tovább Bécsbe. Egy másik elkövető, osztrák források szerint, Libanonból érkezett, majd Szíria támogatásával ugyanott bujkált.⁶⁴

1986 januárjában olyan hír érkezett, mely szerint titkos tárgyalás céljából Budapestre utazik Farouk Kaddoumi, a PFSZ Külügyi Osztályának vezetője. Célja nem más, mint találkozni a szintén Budapestre érkező Abu Allával, az ANO akciótervezési vezetőjével. A magyar vezetés azonnal utasítja „Czakó”-t, hogy vegye fel a kapcsolatot Abu Bakrral vagy Samir Mustafával a hír valóságát ellenőrizendő.⁶⁵ Egy másik hír viszont arról tudósít, az ANO damaszkuszi központjából Budapestre érkezik Abdul Rahman, az akció-előkészítő és -tervező osztály helyettes vezetője egy másik személlyel, hogy tárgyaljon a Szolidaritási Bizottsággal.⁶⁶ A találkozó végül elmaradt – ismeretlen okból –, bár várták őket.⁶⁷ A magyar külügyminisztérium úgy tájékoztatta az állambiztonsági szervet, az újabb beutazási időpont január vége lenne, de intézkedtek, hogy a küldöttséget ne fogadják.⁶⁸

Közben Abu Bakr helyettese jelezte „Czakó”-nak, hogy továbbra is terveznek a római és bécsi támadásokhoz hasonló akciókat, a közvélemény rájuk nehezedő nyomása ellenére is. A tervek erre vonatkozóan már el is készültek, több arab ország is támogatja őket ebben.⁶⁹ Későbbi találkozásukkor Valid elmondta, hogy tőlük senki sem utazott Budapestre. Akik utazni fognak, azokról tájékoztatást ad majd. Abu Bakr beosztásáról annyit közölt, mivel névlegesen Abu Nidal a vezető, ezért Abu Bakr csak helyettes vezetője az osztálynak. Közben az egyik kapcsolattartójuk, Samir Mustafa elhagyta Damaszkuszt.⁷⁰ 1986 januárjában Auni Jaber, az ANO líbiai irodájának irányítója telefonon kereste az MNVK/2 Csoportfőnökség tripoli katonai összekötő iroda vezetőjét, és személyes találkozót kért tőle. A magyar fél nem zárkózott el a találkozótól, a vezérkari főnök olyan utasítás kiadását tervezte, amely az irodavezető mellett egy másik arabul beszélő, Jaber által ismert diplomatáját is odarendelte volna. A tervezett találkozón a magyar küldöttség konkrét ígéretet nem adhatott.⁷¹

Egy 1986. januári megbízható forrásból származó hír arról számol be, hogy az ANO két svédországi palesztin migráns tagja, több társukkal egyetemben, Szíria közvetítésével Iránban terroristakiképzést kapott, majd visszatért Svédországba.⁷²

Az Abu Nidal csoport 1986 januárjában megpróbálta eltenni láb alól Abu Iyadot, a PFSZ egyik vezetőjét, de a kuvaiti akció elbukott. Abu Iyad korábban a Muzulmán Testvérek terrorszervezet tagságából lépett át a PFSZ-hez.⁷³ A hatóságok elfogták a merénylőket, és, ahogy a jelentés fogalmaz, „szokatlan módon” átadták a helyi PFSZ irodavezetőnek. Ők az iraki hatóságok közreműködésével átkísérték őket a dél-iraki Basrába, ahol az egyiküket kivégezték, míg a másik két elkövetőről nem kaptak hírt.⁷⁴ A város 1985 végétől, Szaddam Husszein iraki elnökkel kötött megállapodás eredményeképpen a PFSZ egyik főhadiszállása lett az egyiptomi Kairó mellett. Az iraki vezetés biztosította a palesztin vezetők szabad mozgását, valamint felújításra váró épületeket adott át a leendő központ részére.⁷⁵

Mindezen folyamatok arra készítették a magyar hatóságokat, hogy az Abu Nidal Szervezetre külön felderítést folytassanak, az úgynevezett „N-86”-ot. Azt, hogy mit tartalmaznak az „N-86”-ra vonatkozó iratok, nem tudjuk, de egy 1986-os jelentés rávilágít az ANO-val kapcsolatos feladatokra:

60

- *a felderítési adatokra támaszkodva aktív intézkedésekkel, kombinációk alkalmazásával a csoporthoz tartozó személyeket konfrontációmentesen távol tartani, be- és átutazásukat megakadályozni;*
- *amennyiben a Nidal-csoport állami és társadalmi és társadalmi szervek – Hazafias Népfront, Szolidaritási Bizottság stb. – irányába megkísérel kapcsolatot kialakítani, úgy e törekvésük elől el kell zárkózni;*
- *ugyancsak célszerű elzárkózni – az operatív felderítő munka szempontjából felhasználható lehetőségek kivételével – a magyar állambiztonsági szerv irányába kezdeményezett kapcsolatfelvétel elől is. A meglévő operatív kapcsolaton keresztül olyan információt juttassunk ki, hogy a magyarok elítélik a terrorcselekményeket, és nem kívánnak ilyen kontraktust létesíteni;*
- *az állambiztonsági szervek továbbra is tartsák operatív ellenőrzés alatt a csoporthoz tartozó és eddig megismert személyeket; kutassanak további, a csoporttal kapcsolatban álló, illetve kapcsolatba kerülő személy után, elsősorban az itt élő palesztinok körében;*
- *az operatív kapcsolat kapjon feladatot, hogy felsőbb kapcsolata irányából terrorcselekményre vagy annak előkészítésére vonatkozó feladatot ne vállaljon, az ilyet utasítsa vissza.⁷⁶*

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK NYOMÁSA FOKOZÓDIK

1986-ban az Abu Nidal Szervezet és az Arabi Awad palesztin baloldali csoport felvételét kérte a Palesztin Nemzeti Megváltás (Megmentés) Frontjába, vagy ismertebb nevén Salvation Frontba. A Front az 1985. februári Huszejn jordán király és Arafat közötti ammani megállapodás elleni tiltakozásul jött létre, alig egy hónappal az után. Tagjai a PFLP, PFLP-GC, as-Saika, PPSF és az Abu Musa alapította Fatah al-Intifada voltak. Mindezekről Ghani Massod, a PFLP külügyi osztályának helyettes vezetője számolt be „Czakó”-nak. A tagok többsége a szír kormányhoz állt közel. Aki kimaradt belőle, az a DFLP és a Palesztin Kommunista Párt. Az ANO felvételét a PFLP kezdeményezte, tulajdonképpeni célja az volt, hogy a DFLP-vel könnyebben tudjon tárgyalni.⁷⁷

A következő jelentés 1986 márciusában már arról szól, hogy az Abu Nidal Szervezet a Salvation Front keretein belül kezdeményezte az amerikai célpontok elleni akciókat.⁷⁸ Aztán két hónappal később az egyébként szunnita muszlim származású Khaddam szír alelnök bekérte Abu Bakrt, és közölte, Szíria érdekében függesszék fel a tevékenységüket, mert az ország nehéz helyzetbe került, és el kell hitetnie a nemzetközi közvéleménnyel, különösen az Amerikai Egyesült Államokkal, hogy nincs köze a terrorizmushoz. Azt is hozzátette, ha jobbak lesznek a körülmények, szólni fog.⁷⁹

Arról is átfogó képet kapunk, hogyan működött a szír kormány és Abu Nidal szervezete közti összehangolt munka. Egy jelentés így fogalmaz: „Szír útlevélet két nap alatt kapnak, ha közös akciójuk van vagy megbízás alapján hajtanak végre tervet, úgy a szükséges okmányokat a szír fél biztosítja. A damaszkuszi repülőtérre külön, a biztonsági szervek által kiadott belépőjük van, ezzel minden útlevél- és vámvizsgálatot kikerülnek. A szocialista országokban a szír külképviseleten lévő hírszerző tiszt rendelkezésükre áll minden kérdésben. Nyugat-európai országokban csak akciók esetén létesíthetnek kapcsolatot az akció végrehajtásáért felelős biztonsági tiszttel, aki soha nem tagja a külképviseletnek. A külképviselet tagjait soha nem kereshetik fel, kapcsolatot nem létesíthetnek velük. A damaszkuszi iroda minden költségét a szír biztonsági szervek fedezik, a tagok fizetését és gépkocsiját is beleértve.”⁸⁰

Az Arafat vezette Fatah birtokába került egy dokumentum, amely arról tanúskodott, hogy Líbia, Szíria és az Abu Nidal vezette Fatah Forradalmi Tanács 1986 márciusában közös műveleti központokat hozott létre, elsősorban amerikai ér-

dekeltségek elleni támadásokhoz. A központok Varsóban, Prágában, Athénban, Madridban, Rómában és Londonban kerültek kiépítésre. Mindegyik központot egy háromtagú vezetőség irányította, beosztásuk szerint: vezető, helyettes vezető és főtitkár.⁸¹ Ennek a hírnek a továbbgondolása az az információ, amely egy 1986. májusi, Tripoliban megrendezett találkozóra utal. Ebben Szíria találkozóra hívta a területén található radikálisabb palesztin szervezetek képviselőit, George Habbast (PFLP), Ahmed Dzsibrilt (PFLP-GC), Mustafa Muradot (az Abu Nidal-féle Fatah Forradalmi Tanács) és Abu Musát (PFSZ Szíria-barát csoportja). A szíriai felet Abdullah Al-Amar, a kormányzó Baath Párt igazgatóhelyettese képviselte. A tárgyaláson a Líbia elleni USA-fellépés ellensúlyozására közös amerikai célpontok elleni támadásokban egyeztek meg. E támadásokban kiemelt szerepet szántak az öngyilkos merénylőknek. A kuvaiti magyar követséggel rendszeres kapcsolatot tartó „Boper” fedőnevű bizalmi kapcsolat⁸² jelentéséből kiderül, a tervezett akciókhoz hallgatólagosan meg akarták nyerni a szocialista országok támogatását, aktívan pedig Irán támogatásában bíztak. A cél egyértelműen a nyugat-európai országok lakosainak saját kormányuk elleni hangolása volt.

A kuvaiti kormánykörökből és palesztin politikai körökből származó információ szerint azonban Szíria néhány hét alatt amerikai és izraeli nyomásra álláspontjának megváltoztatására kényszerült. Bár nyíltan elítélte a terrorizmust, valójában csak ideiglenesen hagyott fel támadó akcióival.⁸³ Abu Man, az ANO politikai osztályának vezetője úgy vélte, miután bezárták az ANO damaszkuszi irodáját, a csoport nevében Szíria maga kezdeményezett terrortámadásokat, hogy igazolja, az ország ugyan támogatja a terrorizmus elleni harcot, de ennek ellenére az iroda megszüntetése nem számolta fel sem az Abu Nidal Szervezetet, sem a terrorizmust.⁸⁴ Abu Man szerint az ANO akciótervező része szír és iráni befolyás alá került.⁸⁵ Ugyanakkor egy Lengyelországból származó jelentésben már az olvasható, hogy a csoport szír útlevéllal nem rendelkező tagjait kiutasították az országból. A város déli, külső részén, egy palesztin táborban található központi irodájukba a szír szervek behatoltak és dokumentumokat vittek el. A szírek ettől azt remélték, hogy felgyorsulnak a tárgyalások az Amerikai Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával.⁸⁶

1987 márciusában Valid felkereste „Czakó”-t, és sérelmezte a magyar hatóságok eljárását, mert azok a határon a beérkező arabokat több órán keresztül várakoztatják, tüzetesen átvizsgálják, útleveleiket lefényképezik. Ez utóbbit életveszélyesnek minősítette az ANO képviselője. Ezért a barátinak tekintett Magyarországgal kapcsolatos álláspontjuk felülvizsgálat alá került.⁸⁷

1987. május 20-án Abu Iyad a Magyar Szocialista Munkáspárt Központ Bizottsága meghívására egy delegáció élén, melynek tagjai Amin el Bindi, a Fatah Külügyi Osztály vezetője, valamint Atef Salem Ahmed, a Fatah Biztonsági Szervezet Nemzetközi Kapcsolatok Osztály vezetője voltak, Budapestre látogatott. A küldöttséget fogadták a Belügyminisztérium vezetői is. A magyar felet Kamara János belügyminiszter, Harangozó Szilveszter altábornagy, miniszterhelyettes, Rédei Miklós vezérőrnagy, főcsoportfőnök-helyettes és Roszol János rendőr ezredes képviselte. Abu Iyad részletesen beszámolt a PFSZ Nemzeti Tanácsának Algírban megtartott 18. ülészakáról. Külön kitért a PFSZ és Abu Nidal kapcsolatára. Annak tükrében, hogy a szervezet tagjai – akik közül név szerint Musztafa Murdal és a már korábban felbukkant Abu Bakr is említésre került – is ott voltak. A PFSZ Abu Nidallal titkos tárgyalásokat volt kénytelen folytatni, hiszen nem akartak konfrontálódni az Amerikai Egyesült Államokkal. Látszott, hogy lényegében meggyengült a csoport. Ekkoriban már érezni lehetett a Szovjetunió tévesztését, Szíria ezért egyre jobban nyitott az USA felé. Ennek következménye volt az ANO helyi szervezetének felszámolása és a damaszkuszi irodájuk bezárása. Líbiában viszont Kadhafi elég kiszámíthatatlan szövetségesnek tűnt, ezért ott sem volt biztos a helyük. Annál is inkább, mert akkoriban – egy néhány héttel korábbi irat szerint – éppen a radikálisabb baloldali csoportok PFSZ-be történő beintegrálódását szorgalmazta.⁸⁸

Így az ANO szorult helyzetében kénytelen volt együttműködni a gyűlölt Arafattal. A megállapodás értelmében Abu Nidal fél évig tartózkodott a palesztinok és arabok elleni terrorakcióktól, és vállalta azt is, hogy harmadik országban izraeli és zsidó célpontokat sem támad, emellett részt vesz a libanoni palesztin menekülttáborok védelmében. Fél év letelte után pedig újból tárgyalóasztalhoz ülnek. Abu Iyad szerint az is megfogalmazódhatott Abu Nidalban, hogy a megállapodással megpróbálja rátolni a PFSZ-re a szervezet addigi terrorakcióit. Az is kiderült, hogy a terrorcsoportnak jelentős gazdasági érdekeltségei voltak a Német Demokratikus Köztársaságban és Lengyelországban is. Úgy becsülték, hogy nagyjából ötvenmillió dolláros nyugati pénzeszközzel is rendelkezik, ami mai értéken számolva sokkal jelentősebb összeg. Ezen támogatásokat a gyanú szerint közvetlenül Szíriából, Szaúd-Arábiából és Iránból kapták. Abu Iyad nem felejtette el megemlíteni, hogy Abu Nidal mennyire kedveli a Balatont, és állítólag azt is elmondta neki, milyen kitűnő kapcsolatokat ápol a magyar belüggyel. Ezen következtetéseit nagyjából összesen 24 órányi személyes tárgyalásaiból

vonta le. Egyébként a kapcsolatot a PFSZ részéről, a magyarországi delegáció egyik tagja, Atef Salem Ahmed tartotta az ANO-val.⁸⁹

Amikor 1987 májusában ismeretlen elkövetők halálos áldozattal járó bomba-merényletet hajtottak végre a kuvaiti Malév-kirendeltség ellen⁹⁰, Abu Man, az Abu Nidal csoport tagja nyújtott segítséget a magyar szervezeteknek a lehetséges elkövetőket illetően. Így került képbe az Irán által támogatott dél-iraki síita Daawa-mozgalom.⁹¹

Közben 1987 júniusában olyan hírek jutottak a magyar állambiztonsági szerv tudomására, mely szerint Szíria csak látszólag szakította meg kapcsolatát az Abu Nidal Szervezettel. Valójában a szír biztonsági szervek saját maguk által végrehajtott akcióik elfedésére használták az ANO-t. Az Abu Nidal csoport vezetéséhez közel álló forrás szerint Budapesten is támadásokat terveztek a Dohány utcai Zsinagóga és a Zsidó Múzeum ellen.⁹² Egy 1987. júniusi hír szerint viszont Abu Nidal nem tervezi magyarországi célpontok támadását, hanem inkább magyar kamionokat támadna Törökországban. Ezek megszervezése sokkal olcsóbb, és nagyobb károkat tudna okozni ezáltal.⁹³

1987 április és augusztus közötti telefonlehallgatás alapján a magyar kémelhárítás úgy vélte, a „Husszein” fedőnéven megfigyelés alatt tartott jordán állampolgár az ANO magyarországi csoportjainak egyikét, a budapestit irányítja. „Husszein” a Budapesti Műszaki Egyetem hallgatója volt. Aktív szervező tevékenysége során számtalan esetben fogadott és szállásolt el külföldről érkező vagy átutazó személyeket, akik valószínűleg az Abu Nidal Szervezethez tartoztak. A beutazások előtt az utasításokat rendszerint Belgrádból, a szervezet feltételezhető regionális központjából kapta.⁹⁴

1987 szeptemberében az ANO félhivatalos lapját, az „Utunk” című újságot terjesztették a Budapesten tanuló palesztin diákok között. Az „N-86” fedőnevű bizalmas nyomozás keretein belül elkezdték felgöngyölíteni a lap terjesztőit.⁹⁵ Szintén szeptemberben, egészen pontosan 28-án a Budapesti Rendőr-főkapitányság Vizsgálati Osztálya deviza-bűncselekmény miatt előállította Yahja Mohd Hamid Bahjat és Yahja Mohd Khawaldah Suhail jordán állampolgárokat, a Budapesti Műszaki Egyetem önköltséges hallgatóit. Az előbbi valószínűleg azonos „Husszein” fedőnéven ellenőrzés alá vont személlyel. Az őrizetbe vételt házkutatás követte, ahol illegálisan tartott valuta mellett az Abu Nidal Szervezetre vonatkozó anyagokat találtak.⁹⁶

1987 novemberére már ismét olyan hírek érkeztek, hogy Abu Nidal magyarországi célpontok ellen tervez támadást indítani. *„Újabb információ szerint Magyarországon tartózkodik az Abu Nidal vezette Fatah Forradalmi Tanács két ismeretlen tagja. Közülük az egyik, aki minden bizonnyal a szervezet házában kialakított ún. 2. vonalához tartozik, utasította magyarországi megbízottjukat, hogy sürgősen lépjen kapcsolatba a szervezet másik tagjával, illetve várja annak telefonhívását”* – állt a jelentésben. A szervezetnek tehát volt egy második, illegális vonala is Magyarországon.⁹⁷ Úgy tűnik, hogy az Abu Nidal-csoport egyenruhája a farmer és az Adidas edzőcipő volt – legalábbis többen ezt az öltözetet viselték.⁹⁸

Az MNVK/2 Csoportfőnökség 1987. októberi, hitelesnek tekintett információja szerint Kadhafi líbiai vezető átértékelte a palesztin ellenzéki szervezetekkel fenntartott kapcsolatát. Az új rendszer szerint személyesen csak a DFLP-, PPSF- és PFLP-vezetővel tartja a kapcsolatot. Helyettese a PFLP-GC és az Abu Musa-féle Fatah-ellenzékét vitte tovább, míg az ANO-t Ibrahim Bisarira, a líbiai elhárítás vezetőjére bízták.⁹⁹

Szintén az MNVK/2-től származó, 1987. decemberi információ arról számol be, hogy az Abu Nidal Szervezet 12 fős csoportját terrorakciókra képezték ki a Damaszkusz melletti Sharbin laktanyában. A kiképzést Bassa Ayysan szír repülő őrnagy irányította. A csoportot Olaszországban és Nagy-Britanniában tervezték bevetni. A célpontok az amerikai légitársaság gépei, valamint izraeli diplomaták voltak. A fegyvereket az olaszországi és angliai szír nagykövetségeken keresztül kívánták biztosítani. A hír kapcsán a magyar elhárítás fokozta az „N-86” keretén belüli feldolgozást. Intézkedtek az ismert ANO-tagok telefonszámainak lehallgatásáról.¹⁰⁰ Ide kapcsolódik, hogy Omar Krayim, a Miskolci Nehézipari Egyetem I. éves hallgatója, nem mellesleg az Abu Nidal Szervezet tagja, néhány társával 1987. december 20-án, egy palesztin diákok számára szervezett, az arab területek izraeli megszállása ellen tiltakozó gyűlést követően összetűzést provokált más palesztin szervezethez tartozó személyekkel szemben.¹⁰¹

1987 végén Magyarországon politikai döntés született az Abu Nidal Szervezettel történő tárgyalások lezárására, onnantól az elhárítás csak a már kiépült csatornák megőrzésére törekedett. Ez magával vonta – különösen az Izraellel

kiépülő államközi kapcsolatok miatt – az ANO nemtetszését. A korábbi megállapodást, mely szerint tartózkodnak a magyar területről induló akcióktól, illetve reális keretek között védelmezik a magyar érdekeltségeket és személyeket más szervezetek támadásától, semmisnek tekintik, így fokozottabb mértékben számítani lehetett a megtorlóakciókra.¹⁰²

Ahmed Hassan Mustafa Diab kolumbiai állampolgár nyolc, különböző névre kitöltött útlevelel megbukott az amszterdami repülőtéren. Erről az Interpol tájékoztatta a magyar hatóságokat, mégpedig azért, mert Diab úti célja Budapest volt. A jelentés azt írja, Diabot az Abu Nidal csoport tagjai „izgatottan várták” Magyarországon.¹⁰³ 1988 márciusában a „Mardon” fedőnevű ügynök a kuvaiti iraki nagykövetségről megtudta, hogy Irakban az Abu Nidal Szervezet, valamint a PFLP-GC segítségével az iraki főváros környéken megkezdtek palesztin harcosok kiképzését az Izrael által megszállt területeken történő terrorakciók végrehajtására. A kiképzett harcosok Athén és Kairó felől érkezének a számukra kijelölt területre.¹⁰⁴ Egy másik 1988. októberi jelentésben pedig az olvasható, hogy a japán biztonsági szervek tudomása szerint a Japán Vörös Hadsereg néhány tagja Líbiába utazott, majd onnan Libanonba, az egyik Abu Nidal csoporthoz tartozó kiképzőtáborba.¹⁰⁵

1988 decemberében az Abu Nidal Szervezet Dejan Lukicon, a jugoszláv „Borba” című lap és a jugoszláv állami hírügynökség, a „Tanjug” diplomata besorozású képviselőjén keresztül szóban üzent a líbiai magyar nagykövetségre, hogy együttműködjön a magyar hatóságokkal, ha segítenek neki felvenni a kapcsolatot nyugat-európai hivatalos szervekkel, az izraeli titkosszolgálat ellenük irányuló tevékenységének ellensúlyozása érdekében.¹⁰⁶ Aztán Kadhafi utasítására 1989 elején az ANO elhagyta Líbiát, és Libanonba tette át székhelyét. A háttérben az USA és Líbia politikai közeledése állt – szólt az ügynöki jelentés.¹⁰⁷

1989 áprilisában Valid közölte „Czakó”-val, hogy a hónap első napjaiban, Libanonban tartott értekezleten döntöttek egy Magyarország elleni akcióról, amelyet a turistaszézon csúcán, júniusban, júliusban vagy augusztusban követnének el. Az akció lebonyolításában három-négy fős, Olaszország felől repülőn vagy autón érkező csoportokkal, a Vörös Brigádok és a Japán Vörös Hadsereg vennének részt, és hozzájuk csatlakoznának a Budapesten élő, helyismerettel rendelkező arab terroristák. A tervezett támadás előkészítését Líbiában, Tripoliban kezdték el.¹⁰⁸

Ugyanebben az évben, 1989-ben már Abu Nidal súlyos betegségéről kaptak szárnyra információk. A PFLP-GC-től származó hír szerint Líbiában tartják a daganattal küzdő terroristavezetőt, állítólag felépülésére már semmi esély.¹⁰⁹

Abu Nidal 2002. augusztus 16-án, máig tisztázatlan körülmények között, valószínűleg az iraki biztonsági szervek hathatós támogatásával hunyt el Bagdadban.

Felhasznált irodalom:

Hankiss Ágnes: *Terroristák Budapesten*. Hamvas Intézet, 2010.

Orbán-Schwarzkopf Balázs: *Szürkék és farkasok a vörös árnyékában*. Hamvas Intézet, 2016.

Orbán-Schwarzkopf Balázs: *A magyar Állambiztonság és a nemzetközi terrorizmus az 1980-as években - az iratok tükrében*. Kommentár, 2016/6. 86-103. oldal

Orbán-Schwarzkopf Balázs: *Kadhafi esete a magyar hadiiparral*. Arc és Álarc, 2017/1. 49-63. oldal

Orbán-Schwarzkopf Balázs: *Merénylet a kolumbiai nagykövet ellen*. Betekintő, 2017/3

Felhasznált források:

1.11.4. BM III/I. Csoportfőnökség iratai

2.7.1. Napi operatív információs jelentések

3.2.4. Kutató dossziék (K-dossziék)

3.2.5. Operatív dossziék (O-8-dossziék)

JEGYZETEK

- 1 ÁBTL 3.2.4. K-2632/1-3 „Buttle”
- 2 Orbán-Schwarzkopf Balázs: *Szürkék és farkasok a vörös árnyékában*. Hamvas Intézet, 2016. 17-20. oldal
- 3 ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PK/1981/I. kötet Szíria, A szovjet-szír Barátsági és Együttműködési Szerződésről, értelmezéséről, az arra történt reagálásokról, védelmezésének és érvényesülésének feltételeiről. (1980. 10. 20.) 75-93. oldal
- 4 ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Feljegyzés a 194-es számon Bejrútból 1981. XI. 11-én érkezett táviratról. (1981. 11. 17.) 85. oldal
- 5 ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Feljegyzés Abu Nidal személyével kapcsolatos információiról. (1982. 02. 18.) 60. oldal
- 6 ÁBTL 1.11.4. II. sorozat BY/1983 – Terrorizmus, Terrorista csoportok tevékenysége Szíriában (1983. 12. 08.) 72. oldal
- 7 ÁBTL 1.11.4. II. sorozat BY/1984 – Terrorizmus, A Nemzetközi Helyzetet Kutató Központ belső használatra készült anyaga (1984. 02. 16.) 54. oldal
- 8 ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet Feljegyzés terrorista csoportról (1981. 07. 30.) 78. oldal
- 9 ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet Feljegyzés a New Yorkból 1980. október 9-én érkezett táviratról (1980. 10. 13.) 72. oldal
- 10 ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Feljegyzés a Fatah Forradalmi Tanács a szervezet tevékenységéről. (1981. 07. 23.) 79. oldal
- 11 ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PY/1983 – Palesztin kérdés, A Fatahban kirobbant ellentétek mozgatórugói (Német Demokratikus Köztársaság Állambiztonsági Minisztériumától, 1983. 06. 08.) 141-142. oldal
- 12 ÁBTL 1.11.4. II. sorozat BY/1983 – Terrorizmus, Abu Nidal Szervezet határozata (1983. 05. 05.) 51. oldal
- 13 ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PY/1986 – Palesztin kérdés, Líbia tevékenysége a Palesztin Felszabadítási Szervezet ellen. (Bolgár Népköztársaság Belügyminisztériuma, 1983. 05. 30.) 128. oldal
- 14 ÁBTL 1.11.4. II. sorozat BY/1984 – Terrorizmus, A Nemzetközi Helyzetet Kutató Központ belső használatra készült anyaga (1984. 02. 16.) 55-56. oldal
- 15 ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PY/1983 – Palesztin kérdés, Hivatalos kapcsolattól származó információ (1983. 06. 03.) 136. oldal
- 16 ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PY/1983 – Palesztin kérdés, Abu Iyad megbeszélése a kuvaiti emírrrel. (1983. 06. 02.) 171. oldal
- 17 ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PY/1983 – Palesztin kérdés, Információs jelentés a Nidal Népi Palesztin Front két dokumentumáról. (1983. 11. 17.) 383. oldal
- 18 ÁBTL 2.7.1. III/I-26-26/17 (1984. 02. 06.)
- 19 ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Jelentés a Palesztin Népi Harc Frontja nevű szervezet Magyarországon történő kiépítéséről. (1984. 02. 08.) 72-74. oldal
- 20 ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PY/1982/II – Palesztin kérdés, Feljegyzés, Osztrák értékelés a PFSZ és Magyarország kapcsolatáról (1982. 08. 02.) 316. oldal
- 21 ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PY/1982 – Palesztin kérdés, Katonai dokumentumok megtalálása (1982. 08. 12.) 303. oldal
- 22 ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Rejtjelezett okmány (1985. 04. 09.) 223. oldal
- 23 http://kommentar.info.hu/attachment/0001/668_kommentar-1606-08-orbanschwarzkopf.pdf Orbán-Schwarzkopf Balázs: *A magyar állambiztonság és a nemzetközi terrorizmus az 1980-as években – az iratok tükrében*. Kommentár 2016/6. 98. oldal
- 24 ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Rejtjelezett okmány (1985. 07. 17.) 249. oldal
- 25 ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PY/1982/II – Palesztin kérdés, PFSZ vonalról információ (1982. 03. 26.) 148-150. oldal
- 26 ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Tájékoztató (1983. 02. 24.) 108-109. oldal
- 27 ÁBTL 2.7.1. III/II-45-46/7 (1983. 03. 04.)
- 28 ÁBTL 2.7.1. III/I-75-76/13 (1983. 04. 18.)
- 29 ÁBTL 2.7.1. III/II-92 (1983. 05. 11.)

- 30** ÁBTL 2.7.1. III/I-64-64/6 (1984. 03. 29.)
- 31** http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2017_3_orban.pdf Orbán-Schwarzkopf Balázs: *Merénylet a kolumbiai nagykövet ellen.* Betekintő 2017/3.
- 32** http://hamvasintezet.hu/uploads/assets/ARC_ES_ALARC.pdf Orbán-Schwarzkopf Balázs: *Kadhafi esete a magyar hadiiparral.* Arc és Álarc, 2017/1. 49–63. oldal
- 33** http://hamvasintezet.hu/uploads/assets/files/terroristak_budapest.pdf Hankiss Ágnes: *Terroristák Budapesten.* Hamvas Intézet, 2010.
- 34** ÁBTL 2.7.1. III/II-225-225/9 (1984. 11. 16.)
- 35** ÁBTL 2.7.1. III/I-92-95/14 (1982. 05. 12.)
- 36** ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Rejtjelezett okmány (1984. 11. 30.) 176–177. oldal
- 37** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PY/1985 Palesztin kérdés, Rejtjelezett okmány (1985. 03. 01.) 33. oldal
- 38** ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Rejtjelezett okmány (1985. 01. 30.) 191–192. oldal
- 39** ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Rejtjelezett okmány (1985. 02. 22.) 198. oldal
- 40** http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/1604540.stm Népi Front Palesztina Felszabadításáért (2008. 01. 26. Letöltés ideje: 2017. 09. 30.)
- 41** ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Rejtjelezett okmány (1985. 08. 08.) 261. oldal
- 42** ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Feljegyzés palesztin fegyveres akciók előkészítéséről (1985. 10. 22.) 271. oldal
- 43** ÁBTL 2.7.1. III/II-250-250/7 (1984. 12. 21.)
- 44** ÁBTL 2.7.1. III/II-47-48/16 (1985. 03. 08.)
- 45** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PK/1985 – Szíria, Szíriai speciális szolgálatok tevékenysége (1985) 83. oldal
- 46** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PK/1985 – Szíria, A szír gazdaság nyugati értékelése (1985. 02. 04.) 26–26. oldal
- 47** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PK/1985 – Szíria, Rejtjelezett okmány (1985. 01. 24.) 4. oldal
- 48** ÁBTL 3.2.5. O-8-403/2, „Eufrátesz” A szíriai magyar kolónia operatív védelme. Feljegyzés a „Muzulmán Testvérek” szíriai tevékenységéről. (1983. 09. 12.) 202. oldal
- 49** ÁBTL 3.2.5. O-8-403/2 „Eufrátesz” A szíriai magyar kolónia operatív védelme. Da-
- maszkuszi nagykövetségünk 1983. évi bizton-sági jelentése. (1983. 04. 05.) 199. oldal
- 50** ÁBTL 3.2.5. O-8-403/1, „Eufrátesz” A szíriai magyar kolónia operatív védelme. Értékelő jelentés a Magyar Néphadsereg állományához tartozó katonai szaktanácsadók szíriai jelenlétéről. (1979. 09. 12.) 17–18. oldal
- 51** ÁBTL 3.2.5. O-8-403/1, „Eufrátesz” A szíriai magyar kolónia operatív védelme. Jelentés a Szíriában lévő katonai tanácsadók operatív biztosításának megoldási lehetőségéről. (1979. 05. 22.) 138–139. oldal
- 52** ÁBTL 3.2.5. O-8-403/1, „Eufrátesz” A szíriai magyar kolónia operatív védelme. Összefoglaló a Szíriából hazatért operatív tiszt jelentéséből. (1981. 12. 27.) 241–244. oldal
- 53** ÁBTL 3.2.5. O-8-403/3, „Eufrátesz” A szíriai magyar kolónia operatív védelme. Javaslat a szíriai kolóniavédelmi munka megszervezésére. (1985. 02. 22.) 51. oldal
- 54** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PK/1985 – Szíria. Tendenciák Szíria külpolitikájában. (1985. 01. 09.) 56. oldal
- 55** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PK/1985 – Szíria, Rejtjelezett okmány (1985. 07. 30.) 72. oldal
- 56** Orbán-Schwarzkopf Balázs: *Szürkék és farkasok a vörös árnyékában.* Hamvas Intézet, 2016. 14–17. oldal
- 57** ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Feljegyzés az Abu Nidal vezette szervezetről és tevékenységéről. 320–324. oldal
- 58** ÁBTL 2.7.1. III/I-212-214/17 (1985. 10. 31.)
- 59** ÁBTL 2.7.1. III/I-9-9/9 (1986. 01. 14.)
- 60** ÁBTL 2.7.1. III/II-215-221/13 (1985. 11. 12.)
- 61** ÁBTL 2.7.1. III/II-224-230/9 (1985. 11. 25.)
- 62** ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Rejtjelezett okmány (1986. 01. 08.) 247. oldal
- 63** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat BY/1986 – Terrorizmus, Rejtjelezett okmány (1986. 02. 12.) 23. oldal
- 64** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat BY/1986 – Terrorizmus, Rejtjelezett okmány (1986. 08. 27.) 79. oldal
- 65** ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Rejtjelezett okmány (1986. 01. 14.) 308. oldal
- 66** ÁBTL 2.7.1. III/II-10-11/12 (1986. 01. 16.)
- 67** ÁBTL 2.7.1. III/II-14-15/6 (1986. 01. 22.)
- 68** ÁBTL 2.7.1. III/II-17-18/10 (1986. 01. 27.)

- 69** ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Rejtjelezett okmány (1986. 01. 15.) 309. oldal
- 70** ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Rejtjelezett okmány (1986. 01. 20.) 327. oldal
- 71** ÁBTL 2.7.1. III/I-19 (1986. 01. 28)
- 72** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat BY/1986 – Terrorizmus, Felderítő tájékoztató (1986. 01. 24.) 18. oldal
- 73** ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, II. rész (dátum és cím nélkül, PFLP vezetők látogatása Budapesten február 12-17. között, a Magyar Szolidaritási Bizottság meghívására.) 64. oldal
- 74** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PY/1986 – Palesztin kérdés, Rejtjelezett okmány (1986. 09. 27., Kuvait)
- 75** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PY/1985 – Palesztin kérdés, Rejtjelezett okmány (1985. 11. 25.) 140. oldal
- 76** ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Feljegyzés az Abu Nidal vezette szervezetről és tevékenységéről. 320-324. oldal
- 77** ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Rejtjelezett okmány (1986. 02. 14.) 329. oldal
- 78** ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Rejtjelezett okmány (1986. 03. 26.) 338. oldal
- 79** ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Ghaza” Palesztin Felszabadítási Szervezet, Rejtjelezett okmány (1986. 05. 20.) 342. oldal
- 80** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat BY/1986 – Terrorizmus, Rejtjelezett okmány (1986. 03. 10.) 24. oldal
- 81** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat BY/1986 – Terrorizmus, Közös parancsnokság létrehozása Szíria, Líbia és Abu Nidal részvételével. (1986. 06. 05.) 61-62. oldal
- 82** http://kommentar.info.hu/attachment/0001/668_kommentar-1606-08-orbanschwarzkopf.pdf Orbán-Schwarzkopf Balázs: *A magyar állambiztonság és a nemzetközi terrorizmus az 1980-as években – az iratok tükrében.* Kommentár, 2016/6. 87. oldal
- 83** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat BY/1986 – Terrorizmus, Szíria és a terrorizmus (1986. 06. 09.) 58-59. oldal
- 84** ÁBTL 2.7.1. III/I-117-117/12 (1987. 06. 16.)
- 85** ÁBTL 3.2.5. O-8-403/3, „Eufrátesz” A szíriai magyar kolónia operatív védelme. Távirat a Nidal-iroda bezárásáról (1987. 06. 12.) 144. oldal
- 86** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PK/1987 – Szíria, Szíria fellépése Abu Nidal szervezete ellen (1987. 07. 13.) 83. oldal
- 87** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat BY/1987 – Terrorizmus, Rejtjelezett okmány (1987. 03. 30.) 19. oldal
- 88** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PY/1987 – Palesztin kérdés, A líbiai vezetés erőfeszítései a palesztinok közötti nézeteltérések elhárítására (fordítás oroszról, 1987. 04. 01.) 54-55. oldal
- 89** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat PY/1987 – Palesztin kérdés, A BM Titkárság Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya jelentése (1987. 06. 10.) 97-102. oldal
- 90** http://kommentar.info.hu/attachment/0001/668_kommentar-1606-08-orbanschwarzkopf.pdf Orbán-Schwarzkopf Balázs: *A magyar állambiztonság és a nemzetközi terrorizmus az 1980-as években – az iratok tükrében.* Kommentár, 2016/6. 87. oldal
- 91** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat BY/1987 – Terrorizmus, Rejtjelezett okmány (1987. 05. 13.) 35. oldal
- 92** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat BY/1987 – Terrorizmus, Feljegyzés a Fatah Forradalmi Parancsnokságról (1987. 06. 18.) 46. oldal
- 93** ÁBTL 2.7.1. III/II-120-121/12 (1987. 06. 22.)
- 94** ÁBTL 2.7.1. III/II-160 (1987. 08. 31.)
- 95** ÁBTL 2.7.1. III/II-177 (1987. 11. 11.)
- 96** ÁBTL 2.7.1. III/II-190-192/12 (1987. 10. 01.)
- 97** ÁBTL 2.7.1. III/II-226-228/12 (1987. 11. 20.)
- 98** ÁBTL 2.7.1. III/I-234-234/8 (1987. 11. 30.)
- 99** ÁBTL 2.7.1. III/I-195-195/13 (1987. 10. 06.)
- 100** ÁBTL 2.7.1. III/II-243 (1987. 12. 15.)
- 101** ÁBTL 2.7.1. III/III-227-249/15 (1987. 12. 21.)
- 102** ÁBTL 2.7.1. III/II-9-9/8 (1988. 01. 09.)
- 103** ÁBTL 2.7.1. III/II-12-12/8 (1988. 01. 19.)
- 104** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat BY/1988 Terrorizmus Palesztin terroristák kiképzése Irakban (1988. 03. 21.) 116. oldal
- 105** ÁBTL 3.2.5. O-8-403/4 „Eufrátesz” – Szíriai magyar kolónia operatív védelme. Távirat (1988. 10. 07.) 196. oldal
- 106** ÁBTL 2.7.1. III/I-240-240/16 (1988. 12. 07.)
- 107** ÁBTL 2.7.1. III/II-46 (1989. 03. 06.)
- 108** ÁBTL 1.11.4. II. sorozat BY/1989 Terrorizmus, Feljegyzés szélsőséges arab szervezetek terveiről magyarországi terrorcselekmények végrehajtására. (1989. 04. 18.) 26. oldal
- 109** ÁBTL 1.11.4. BY/1989 Terrorizmus, Távirat Damaszkuszról (1989. 11. 30.) 31. oldal

„Megtévesztő a köntös, mely téged takar”

Gilgames

TALLER JÁNOS

A sátán papja - avagy az „igazgató úr” több élete

A világ egyik legcsodálatosabb dolga az átváltozás. Eső után a sivatag megtelik étellel, a rút hernyóból először báb, majd pillangó lesz. Az emberek képesek a természetben található dolgokat átalakítani. Nem véletlenül tartották nagyra az ókorban és a középkorban a kovácsokat. Ők voltak azok, akik vassá tudták alakítani a hozzájuk vitt köveket. Nemcsak a természet és az abban található dolgok változhatnak meg, hanem az emberek is. Érdekes, hogy Ovidius *Átváltozások* című művében Achelous azt mondja Thészeusznak, hogy: „Vannak, te vitéz, akik egyszer változtak másná, hanem aztán már soha újjá; s van nem is egy, ki ahányszor akar, tud váltani orcát.”¹ A mindig mozgásban, változásban lévő folyók istene szerint az emberek is változhatnak. Vannak, akik megtagadták a múltjukat, és új életet kezdtek. Ilyen ember volt például Szent Pál apostol, aki keresztényüldözőből vált a kereszténység egyik legnagyobb apostolává. Vannak olyanok is, akik annyiszor fordítanak hátat az előző életüknek, politikai nézeteiknek, ahányszor csak tudnak vagy akarnak. Ők a mi Súrjaink, Soltjaink és Beséink az István a király című rockoperából. Teljesen tisztában vannak azzal, hogy „minden kornak helyzete van”. Gyarló embereknek tűnnek, de mindig annak adnak igazat, aki többet ígér. Ahhoz a párthoz állnak, ahonnan többet remélnek. Azt lesik, hogy kinél, hol és merre tömhetik meg a hasukat. Talán a kifelé látszó gyakori pálfordulások mögött nemcsak az egyén érvényesülési, túlélési törekvését kell látnunk, hanem azt a köntöst, ami a megtévesztést szolgálja.

A II. világháború utáni Magyarországon nagyon sokan néztek szembe korábbi tetteikkel, és tagadták meg a nyilas múltjukat. Olyanok is, akiknél ez nem volt több egyszerű pálfordulásnál. Tudták, hogy már nem Hitlert, Szálasit és a nyilaskeresztes pártot kell éltetni, hanem Sztálint, Rákosit és a kommunistákat, később Nagy Imrét, aztán újból Rákosit. 1956 októberében még harcos forradalmárok, de időben felismerik Kádár országmentő tevékenységét, és hithű MSZMP-tagok lesznek. Ők azok, akik mindig az éppen hatalmon levő mellett állnak, és amíg az a csúcson van, hajlandóak a vérüket is ontani a hatalomért. A legjobb színészek, szélhámosok, ügyeskedők és nem egy esetben politikai prostituáltak is.² Mindig a talpukra esnek. Megtalálják azokat az embereket, akik hisznek vagy hinni akarnak nekik. Lebukásuk után továbblépnek, nem törődnek azzal, amit hátrahagytak. Az áldozataiknak ki kell inni a felismerés keserű poharát, elmennek a rendőrségre, feljelentést tesznek, bíróságra járnak stb. Az áldozatok és a kívülállók a szélhámosban a szélhámost látják, és meglepődnek azon, hogy miért is tudja enyhén vagy teljesen megúszni az adott ügyet, és tovább folytatni a „tevékenységét”. Ilyenkor többnyire megbúvik valami a háttérben, amit az emberek nem vesznek észre. Egy közvetett vagy közvetlen titkosszolgálati kapcsolat, amely láthatatlan kézként menti meg a hozzá bekötött embert.

A Rákosi- és Kádár-korszak állambiztonsági szerveinek volt nyilasokkal, szélhámosokkal való kapcsolatának vizsgálata felvillantja előttünk a magyar történelem legsötétebb bugyrait. Kisebb vagy nagyobb háborús bűnösökkel találjuk szembe magunkat, akiknek – az együttműködésért cserébe – a titkosszolgálatok majdnem mindent elintéztek és elnéztek. Az 1945 után külföldre menekülő Kutasi Kovács Lajos volt nyilas újságíró miután vállalta a kádári titkosszolgálatlal való együttműködést, nyilas múltjának elhallgatása mellett 1972-től kezdve magyarországi folyóiratokban publikálhatott, és még a könyveit is kiadták. Komoly népszerűsége miatt tett szert, 2015-ben Veszprémben életművét méltató kiállítást is rendeztek, nyilas múltjáról még ekkor sem tettek említést.³ Annak ellenére, hogy mindenki számára online is elérhető Veress D. Csaba 1970-ben megjelent tanulmánya, amelyben nyilas újságírónak nevezi.⁴ Az életmű-kiállítás bezárása a Hamvas Béla Kulturakutató Intézet egyik munkatársához, Mező Gáborhoz köthető. Az intézet gondozásában jelent meg az a Kutasi Kovács múltját leleplező munkafüzet⁵, amelynek és az azt ismertető cikkek⁶ hatására a veszprémi Lackó Dezső Múzeum a kiállítás azonnali bezárása mellett döntött.⁷

Tanulmányomban egy hozzá hasonló múltú személy életútját fogom ismertetni. Az illető a magyarországi holokauszttal és a nyilas korszakkal foglalkozók előtt leginkább az Üvegháznál⁸ 1944. december 31-én végrehajtott nyilasrazziából és Tál Lajos⁹ büntetőügyéből¹⁰ lehet ismert.

Sokat gondolkodtam azon, hogy milyen címet válasszak a J. Balogh Mihály életét bemutató tanulmányomnak. Olyan címet kerestem, ami pár szóban kifejezi mindazt, amit a negyvenes évek közepétől a hetvenes évekig tett. Egyszer csak a kezeim közé került Pater Maseo (J. Balogh álkaraktere) és cellatársának teológiai vitája, melyben szóba került a Szentlélek és az ördög is.¹¹ A diskurzusról adott jelentés egyik csúcspontja az, amikor a vamzer leírja: „Azt mondta rám, hogy a sátán papja vagyok.” Ezen kissé elgondolkoztam, s azt mondtam: igen, ez az, ami találóan összefoglalja J. Balogh Mihály életét.

A HALÁLBRIGÁD ÉLÉN

J. Balogh a mára már elfeledett Diákkaptár Szövetség¹² révén került kapcsolatba a politikával. Az 1949. január 22-i tanúvallomása szerint 1944 őszén került Pécsről Budapestre. Ekkor találkozott Süttő Gyulával¹³:

„[...] az átszervezett Diák-Kaptár országos főtitkára lettem és így összekötetésbe jöttem Süttő [sic!] Gyula nyilas képviselővel, aki a Kovarcz¹⁴ minisztériumában teljesített szolgálatot. Süttő Gyula a Diák-kaptárba azt a feladatot szánta, hogy Budapest eleste után a Diákokból az orosz vonalak mögött szabotáló, ellenálló csoportokat kell alakítani. Ezek a csoportok a Hungarista Halálbrigád elnevezés alatt működtek volna.”¹⁵

A J. Balogh vallomásában említettek leginkább a Szálasi által 1944 novemberében életre hívott „Kopjás Mozgalomra”¹⁶ illenek. Diákkaptáros tevékenységét és az ifjúsági szervezetben történt hatalomátvétellel kapcsolatos állításait¹⁷ tisztázhatná Csanak Istvánnak¹⁸, a Diákkaptár ügyvezető elnökének hiányzó tanúvallomása.¹⁹ J. Balogh Mihály kihallgatásai alatt és később a tárgyalásán is tagadta, hogy szabotázscsoportot vagy csoportokat hozott volna létre.²⁰ Ezt a népbíróság sem látta bizonyítottnak.²¹ 1944. december 27-én lett a BSZKRT²²-tagokból álló nyomozócsoport vezetője. Bár Erdélyi László a bíróságon azt állította²³, hogy tudomása szerint J. Balogh 1944. december 16-tól²⁴, azaz már Nidosi Imre²⁵ 1944. december 27-i pesti városparancsnokká történő kineve-

zése előtt vezette a nyomozócsoportját²⁶, ez téves információ. A Hungarista Légió egykori tagja csupán „rosszabb” színben akarta feltüntetni a vádlottat a Népbíróság előtt. A legvalószínűbb az, hogy J. Balogh a saját maga által elmondottak szerint lett a nyomozócsoport vezetője:

„1944. karácsony utáni napokban, de lehet, hogy karácsony napján a Lánc-hídnál Nidosi vezetésével razzia, illetve igazoltatás volt. Katonaszökevényeket kerestek, az igazoltatás során Nidosi magával vitt a Városház utca 14. sz. alatti főkerületbe, ahol azt az ajánlatot tette, hogy maradjak ott, teljesítsek a főkerületbe szolgálatot, így elkerülhetem, hogy a frontra kerüljek, mert korosztályom különben bevonulásra volt kötelezve. Nidosival közöltem Süttő Gyula képviselőtől kapott feladatomat, és bemutattam Süttő Gyula által kiállított megbízólevelet. Nidosi ekkor utasított, hogy a megszervezendő halálbrigád részére kiutalt lőszert, robbanóanyagot szállítsam be a Városház u. 14. sz. alá, és ezért egy-két napig lőszerszállítással voltam elfoglalva. [...] Nidosi engem megbízott, hogy az ott lévő pártszolgálatosokból alakítsak nyomozócsoportot. A nyomozócsoport feladata Nidosi szerint a bujkáló üldözöttek, katonaszökevények felkutatása és az eldugott, elrejtett értékek nyilas párt részére történő beszállítása.”²⁷

Ávihu Ronénnél és Eli Netzernél az szerepel, hogy az Üvegház elleni támadást vezénylő (ekkor 18 éves) J. Balogh Mihály századosi rangot viselt.²⁸ Krausz Miklós²⁹ tanúvallomásában zászlósnak nevezi.³⁰ A kavarodás mögött véleményem szerint az lehet, hogy J. Balogh katonai zubbonyt viselt.³¹ A háborús bűncselekményével kapcsolatos iratokban azonban esetleges rangjáról sehol sem tesznek említést. Annak sincs nyoma, hogy Nidosi katonai rangot adott volna neki.³² Véleményem szerint nem volt rendfokozata (zászlós vagy százados), hiszen a tárgyalásán ezt szóba hozták volna. Az általa vezetett csoport tagjai³³ polgári öltözetet viseltek, azaz civilek voltak.³⁴ A „Halálbrigádnak” elnevezett nyomozócsoport központja a Városház utca 14. szám alatti nyilasházban volt.³⁵

A tanúvallomások alapján jól rekonstruálható a NET kegyelmét kétszer is elnyerő háborús bűnös tevékenysége, melyek az apró rablásoktól a gyilkosságokig terjedtek. Lőcs Ákos volt nyilaskeresztes irodaszolga egy apró rablásnak volt a szemtanúja, valamint hallomásból tudott J. Balognak a kivégzésekben játszott szerepéről: *„Balogh Mihályt kegyetlen, durva embernek ismerték, akitől a pártszolgálatosok, illetve nyomozói is rettegtek.”³⁶*

A tárgyaláson az alábbiakat mondta: „Balogh a letartóztatottakat fal felé állítva az egyiknek a csizmáját lehúzta és elvitte. [...] azonban hallottam, hogy II. r. vádlott nagyon sok embert éjszakánként összeszedett, ezeknek egy részét a gettóba kísérték, egy részét pedig a Duna-partra. Vádlott (II. rend.) ténykedéseit még Nidosi szerint is túlzásba vitte.”³⁷

B. S., a Városház utcai kegyetlenkedések túlélőinek egyike:

„Engem a kihallgatás során hat helyen égetett meg a cigarettájával, majd a fogdába kerültem. [...] Engem Balogh Mihály II. rendű vádlott cigarettával égetett, azt mondta, szőkevény vagyok, és hogy nekem leadókészülékem van, és az oroszokkal tartom a kapcsolatot. Én 100%-ig felismerem II. rendű vádlottat.”

A tanúk szerint az emberek égetése J. Balognál bevett szokás volt. Ilyen cselekedetekről számolt be K. Gy. 1949. 02. 04-én tett tanúvallomásában:

„Elsőnek a velünk érkező Gyula nevű üldözött férfit vitték be Balogh szobájába, aki kb. 1 óráig tartó kihallgatás után vánszorgott ki a szobájából. Egy széken ült és szörnyű szaga volt, ugyanis felém súgta, hogy elaléltnan, hogy a kihallgatás során őt Balogh megégette. Nem csak az előbb említett esetben tudtam meg, hogy Balogh kihallgatás közben ezt a szörnyűséget elköveti, mert másnap mellettem volt egy keresztény asszony, akitől zsidó származású férjének lakcímét akarta Balogh kieroszakolni, és ezt a nőt is Balogh tüzes vassal összeégette. Erről az esetről úgy szereztem tudomást, hogy megkérdeztem az illető nőt, miért van itt, és elmesélte, hogy férje zsidó és megszökött, és hála Istennek nem tudja, hol tartózkodik, mert Balogh már három napja vallatja és állandóan tüzes vassal égeti, és meg is mutatta, testén láttam is az égési sebeket. A nyilasházban való fogságom idején láttam, hogy egy behozott orvost és gyógyszerészt Balogh szörnyű módon megkínzott, összevert. A verés következtében az egyik kettőjük közül összeesett, és Balogh erre az elalélt férfi szemhéjára gyertyából a forró sztearint csöpögtette, aki természetesen feljajdult, akkor Balogh tovább rugdalta, hogy álljon fel.”³⁸

A levéltári iratok szerint J. Balogh a nyilasok általi letartóztatásáig a svájci védelem alatt élő Üvegház, a Carlton Szálloda és a Magyar utca 52. sz. alatti ház razziajában játszott vezető szerepet.³⁹ Az V. kerület, Vadász utca 29. szám alatt lévő Üvegház története az 1930-as években kezdődött. Kozma Lajos építész tervei szerint készült el a cionista beállítottságú Weiss család⁴⁰ új üzletháza, amelyben építőiparhoz használt táblaüvegeket, üvegféleségeket

forgalmaztak. Az Üvegház átadása után pár évvel indult el az a törvényhozási és rendelkezési lavina, melyekben megfogalmazott tiltások Ságvári Ágnes szerint csak átmenetet képeztek az 1944-ben történetekhez. Az emberek hermetikusan elzárása (gettósítás), házakba való összeköltöztetése tette lehetővé a zsidók által betöltött helyek kiüresítését.⁴¹ A Weiss családnak pedig a rendelkezések értelmében meg kellett szüntetnie az épületben folyó vállalkozást. Ezért az ingatlan 1944 tavaszától kezdve üresen állt. Erre az épületre figyeltek fel a svájci követséggel kapcsolatban állók.

Az 1942-ben Magyarországra érkező Carl Lutznak⁴² eredeti megbízása szerint nem kellett volna az itt élő zsidók és magyar állampolgárok érdekeiben eljárnia. Az volt a feladata, hogy Svájc budapesti alkonzuljaként képviselje a Magyarországgal hadiállapotban lévő államok érdekeit. A kivándorlási iratok intézése során került kapcsolatba a Palesztina Hivatallal, mely az alijázni⁴³ szándékozók ügyeivel foglalkozott. Rövid idő múlva már egy hálózat alakult ki körülötte, humanitárius szervezetekkel és követségekkel állt kapcsolatban. A svájci követség Idegen Érdekek Osztálya vezetőjeként feladatai a német megszállás után megsokasodtak. Nem véletlenül. A Sztójay-kormány által kiadott zsidóellenes rendeleteknek már egyre kevesebben tudtak „megfelelni”. A harmincas évek végén elindult antiszemita lavina ekkor ért a csúcspontjára, hogy aztán Szálasiék alatt maga alá temesse azokat, akiket korábban nem tudott. A rendeletek alóli mentességre jogosultak kérvényeket nyújtottak be a belügyminiszterhez, a kormányzóhoz. Az ekkor keletkezett kérelmeket dolgozta fel Hankiss Ágnes a „*Hazájának és Nemzetének hű fiaként*” című munkafüzetében.⁴⁴

A Magyarországon élő zsidók többsége nem hitte el, vagy talán nem akarta elhinni, a tömeges megsemmisítésről szóló híreket. Elhitték a magyar és a német hatóságok által terjesztett hazugságokat.⁴⁵ Május vége felé a Magyarországon élő zsidó vezetők számára már nyilvánvaló lett, hogy másfajta mentési munkálatokra lesz szükség.⁴⁶ Júniusban megjelentek a svéd menleveleken túl más szervezetek és kormányok (Nemzetközi Vöröskereszt, Vatikán, San Salvador, Portugália, Spanyolország, Svájc és Törökország) védőiratai. Krausz Miklós június 19-én Svájcban keresztül kijuttatta az auschwitzi jegyzőkönyvet, melyek nyilvánosságra kerülése és a deportálások miatti erélyes külföldi⁴⁷ és hazai tiltakozások miatt meghátráló kormány a június 26-i koronatanácson úgy határozott, hogy hozzájárulnak a korlátozott mértékű Palesztinába és Svédországba történő zsidó kivándorláshoz. 1944. július 6-án Horthy leállította a deportálásokat, a teljes leállításra csak július 9-én került sor.

A kormány és Lutz tárgyalásainak eredményeként 7800 zsidó vándorolt volna ki Palesztinába. Utóbbi a kormánnyal ellentétben úgy vélte, hogy az egyezségben nem egyénekről, hanem családokról van szó. Lutzék a kivándorlás koordinálására új irodát nyitottak, melybe felvették a német megszállás után ellehetetlenült Palesztina Hivatal munkatársait. Mindenekelőtt azonban keresni kellett egy minden szempontból megfelelő épületet, amelyben el lehetett helyezni ezt az irodát. Ekkor került látótérbe a cionista elkötelezettségű Weiss család üresen álló Vadász utcai ingatlana, amely közel feküdt a svájci követséghez.⁴⁸

Geyer Albert⁴⁹ és Gedeon Andor⁵⁰ közösen felkereste Weiss Arthurt Pozsonyi utcai lakásában, és megállapodtak az Üvegház bérbevitelében. Az ingatlanért Weiss bérleti díjat, családtagjainak kivándorlók közé való felvételét kérte, vagyonának védelmét, és azt, hogy a konkurencia előtti presztízsének védelmében⁵¹ ő legyen az épületben megnyíló iroda adminisztratív vezetője. A bérleti díj valószínűleg fikció maradt, a többi azonban megvalósult. A Weiss család már az első kollektív útlevelemben szerepelt, és a ház is megmaradt.⁵²

Lutz 1944. június 24-én nyitotta meg az Üvegházban a Svájci Követség Idegen Érdekeket Képviselő Osztályának Kivándorlási Irodáját. A nyitás után a ház a Palesztina Hivatalhoz hasonlóan működött. A kivándorlásra jelentkezőket listára vették, rangsorolták, majd a cionista pártok és szervezetek képviselőiből álló bizottság elbírálta a kérvényeket.⁵³ Az Üvegház hamarosan a cionista mozgalmak központja lett.⁵⁴ A házban folyó tevékenységre szinte azonnal felfigyeltek, 1944 augusztusában két újságcikkben támadták a kirendeltséget.⁵⁵ A nyilas hatalomátvétel után a korábbiaktól eltérő helyzet állt elő, a nyilasok felfigyeltek az épület előtt megjelenő több ezer, sárga csillagot viselő személyre. A sorban állókat folyamatosan zaklatták. Az egyre rosszabbodó helyzet miatt Lutz tudtával a védelmet jelentő iratok hamisítása is elkezdődött. Ez később hatalmas méreteket öltött. A nyilasok és a rendőrök rájöttek a hamisításra, mivel például az egyik bélyegzőn a „Suisse” szóból hiányzott az „i” betű. A hamisítások miatt nyilas körökben szabad prédának tekintették a svájci védettséggel rendelkező épületeket. A romló helyzet miatt már a menedéket kérő embereknek szállást is kellett biztosítani, decemberben már kb. háromezer ember lakott az Üvegházban. A svájci követség december közepén élelmiszer-raktározás céljára kibérelte a Vadász utca 31. sz. alatti üresen álló épületet, és a menekülés biztosítására az épületek között egy titkos átjárót készítettek.⁵⁶

Nem kellett sokat várni az első nyilastámadásra, melyre már a Szálasi hatalomátvételét követő második napon sor került. Weiss Arthur és Carl Lutz határozott fellépése miatt a nyilasok nem mertek semmit sem csinálni.⁵⁷ A következő támadás a Szálasi ellen elkövetett bombamerénylet utáni napon, december 4-én történt. Ekkor a csendőrök a háztetőn át hatoltak be az épületbe, és zavarták az utcára az embereket. Weissnek sikerült időben értesítenie a kerületi rendőrséget, és a kiérkező rendőrparancsnok megállította a további atrocitásokat. Az Üvegházban élők azonban továbbra sem érezhették magukat biztonságban. Megbízható embereiktől folyamatosan érkeztek hozzájuk azok az információk, melyek szerint a nyilasok napirenden tartják a rendkívül exponált Vadász utcai ház elleni razzia ötletét.⁵⁸

1944 karácsonya után Nidosi Imre személyében új parancsnoka lett a Városház utcai nyilasháznak. A frissen kinevezett fürdőmester december 31-én azt az utasítást adta a Halálbrigád vezetőjének, hogy csoportjával vonuljon ki a Vadász utcában lévő svájci követséghez, és az ott élőkől rekviráljon élelmiszert. Erről a razziáról a döntést követően az Üvegház vezetőségét azonnal értesítették.⁵⁹

78

A támadás lezajlása és a következő nap eseményei a gyanúsítottak és a szemtanúk vallomásai, visszaemlékezései alapján rekonstruálhatók. A Nidosi által kiadott utasítás értelmében J. Balogh BSZKRT-tagokból, kézigránatokkal és géppisztolyokkal felszerelt civil ruhás különítménye egy fegyveres katonai alakulat kíséretében 1944. december 31-én a délutáni órákban érkezett meg az Üvegházhoz.⁶⁰ Salamon Mihály emlékei szerint a csoport tagjai között 15-16 évesek is lehettek.⁶¹ A különítmény tagjai J. Balogh utasításainak megfelelően foglalták el pozíciójukat. A pincelejárat elé állított személy nagy valószínűséggel nem saját elhatározásából, hanem az ő parancsára dobta le a kézigránátot és kezdett el lövöldözni. A vérengzésben hárman meghaltak és többen megsérültek. A kézigránátok bedobása után a házban tartózkodókat kizavarták az épületből. J. Balogh el is ismerte, hogy céljuk a házban menedéket keresők utcára kergetése volt.⁶²

„Elismerem, hogy a házba való betörés után csoportom tagjai lövöldöztek és kézigránátot dobtak, melynek következtében páran meghaltak és megsebesültek. Elrendeltem, hogy az üldözettek az utcára menjenek ki és értékeiket a kapu alatt helyezték el.”⁶³

Az időpontban tévedő, de a történetekre jól visszaemlékező Kolosi József szerint a támadás nem egy szimpla kifosztás volt, a valódi cél a házban élők kivégzése lehetett: *„A nyilasoknak az volt a tervük, hogy az egész társaságot elviszik, és közbeszólásaikból és fenyegetéseikből következtetni lehetett arra, hogy kivégezni akarják őket.”*⁶⁴

Az utcán felsorakoztatott embereknek az értékeiket a sapkáikba kellett dobni.⁶⁵ A támadás megkezdése után az Üvegházból telefonáltak a városparancsnokságra, valamint Krausznak. Ezalatt elkezdődtek a tárgyalások a razziát vezető J. Balogh és csapata, valamint Weissék közt. A razziának az időközben megérkező rendőrség vetett véget.⁶⁶ A nyilasok megtartották az elrabolni szándékozott értékek egy részét. J. Balogh kihallgatása alkalmával azt vallotta, hogy őt a rendőrök bevitték a kapitányságra, ahonnan Nidosi segítségével szabadult ki.⁶⁷

Január elsején, délután három óra táján J. Balogh három vagy négy nyilas kíséretében Nidosi utasítására újból elment az Üvegházba azzal az indokkal, hogy élelmiszert akarnak rekvirálni. Valójában nem élelmiszert, hanem Weiss Arthurért mentek. Megérkezésükkel azonnal felrohantak az élelmiszerraktárba, és elkezdtek a teherautóba pakolni az eltulajdonított dolgokat. Az ezután történetekre (Weiss elvitelére) részben eltérően emlékeztek vissza a jelenlévők. A legfontosabb különbség abban van, hogy kinek a kocsijába ült be Weiss Arthur. Salamon Mihály és dr. Fábry Pál⁶⁸ szerint utóbbi kocsijába ült be Weiss.⁶⁹ Mindenki más J. Baloghra emlékezett. Az ő emlékeiben a dec. 31-i és január elsejei események egy napon történtek. 1949. január 22-i kihallgatásán az alábbiakat mondta:

*„Emlékezetem szerint kiszabadulásunk után 3-4 társammal együtt újra visszamentünk a Vadász utcába, ahonnan akkor már sikerült bizonyos élelmiszermennyiséget magunkkal vinni, és Nidosi parancsára a ház parancsnokát magammal vinni. Elismerem, hogy Weisz Artur vonakodott velem jönni, mert félt, én azonban géppisztolyomat ráfogtam, hogy kellemetlensége lesz, ha nem jön, és ott jelen volt egy katonatiszt is⁷⁰, aki szintén azt a tanácsot adta Weisz Arturnak, hogy csak jöjjön velem. Weisz Arturt bekísértem a Városház u. 14. sz. alá, bevittem Nidosi szobájába, Nidosi kihallgatta, és azzal adta át nekem, hogy verjük meg és intézzük el. Weisz Arturt felvittem szobámba, ahol csoportom tagjai /Kiss András/ és egy-két pártszolgálatos a szürkület beálltakor a Duna-partra kísérték és megölték.”*⁷¹

A január 26-i népügyészégi kihallgatásakor az alábbi kiegészítéseket fűzte hozzá a vallomáshoz: „Tudomásom szerint Weisz Artur velünk jött be a teherautóval, és nem pedig egy személygépkocsival kísért bennünket egy tiszt kíséretében. Arról, hogy az illető katonatiszt, aki kijelentette előttem, hogy garantálja Weisz Artur sértetlenségét, tudott-e arról, hogy milyen sors vár Weisz Arturra megállapítani nem tudom, csak arra emlékszem, hogy az a katonatiszt azt mondta, hogy nyugodtan elmehet, mert nem lesz semmi bántódása, és tudja, hogy milyen ügyben akarnak felvilágosítást kérni a pártházban.”⁷²

Az április 5-i főtárgyaláson is egy napra tette az Üvegház elleni támadást és Weiss elfogását. Az ekkor elhangzottak az időpontok összemossa miatt – véleményem szerint tényleg úgy gondolta, hogy a két eset egy napon történt – zavarosnak tűnnek, de ki lehet hámozni belőlük a valóságot. Kitartott azon állítása mellett, hogy Nidosi utasítására mentek az Üvegházba élelmiszert rekvirálni, valamint Weisst be kellett vinniük a Városház utcába. A kikerkező rendőrség megakadályozta a nyilasok akcióját, és bevitték őket a rendőrségre, ahonnan – az időközben értesített – Nidosi tiltakozása miatt végül elengedték őket. Ezután: „Visszamentünk a Vadász utcába, és ott Weisz Arthurt átadtam Nidosinak. A délutáni órákban Kiss behozta Weisz Arthurt abba a szobába, ahol én tartózkodtam, ott bántalmazta őt. Én ott ültem egész idő alatt az asztalnál, s nem csináltam semmit. Weiszet azután szürkületről, a pártszolgálato-
sok elvitték és megölték.”⁷³

Mint már említettem, a legtöbb szemtanú vallomása J. Balogh verzióját támasztja alá. Annak, hogy Fábry esetleg csellet magával vitte volna Weisst⁷⁴, nincs nyoma. Az eset szem- és fültanúi szerint Weiss Fábry tanácsára szállt be J. Balogh teherautójába. Salzer Leó a tárgyaláson az alábbiakat mondotta: „Másnap vádlott ismét megjelent egy csoporttal, és a gazdasági hivataltól élelmet követeltek, majd vádlott Weisz Arthurt magával vitte. Nevezett vonakodott vádlottal menni, hivatkozva arra, hogy ő területen kívüliséget élvez, azonban a követségre beosztott Fábri nevű százados azt a tanácsot adta, hogy menjen velük, mert csak egyszerű kihallgatásról lesz szó, és még tisztí becsületszavát adta, hogy még egy Órán belül vissza fogják őt hozni. Ő arról gondoskodik. Ezután Weisz vádlottal elment, vártuk vissza, azonban nem jött.”⁷⁵

Weiss Arthur testvére, Weiss Vilmos így emlékezett vissza az akkor történetekre: „élelmiszert jöttek, egynéhány zsákot felraktak, odajött vádlott bátyámhoz, s mondta, hogy elviszik a bátyámat, de rövidesen visszahozzák”.⁷⁶ Radó

Oszkárné szerint J. Balogh előbb Fábryval tárgyalta, Weiss később érkezett, valamint egy szemtanúról is tudott, aki jelen volt Weiss megkínzásánál: *„Délután három óra lehetett, én éppen a kapuban álltam, amikor vádlott negyedmagával bejött a kapun, vádlott jött be elsőnek, dirigált, intézkedett, utána felrohant az élelmiszerraktárba és hozták le az élelmiszert. Majd vádlott Fábryval tárgyalta, később jött Weisz Arthur is, és hárman elmentek. Egy Mikó nevezetű, aki jelen volt a Városház utcában, amikor Weisz Arthurt vallatták, mesélte, hogy ő ki volt küldve a Városház utca 14.-be, és szemtanúja volt Weisz Arthur kínzásának. Weisz Arthurnak a bűne kommunistapártolás volt.”⁷⁸*

Kolosi József szerint is J. Balogh volt az irányító. Ő volt az egyetlen, aki utalást tett arra, hogy mit mondhattak a nyilasok Weissnek: *„Előadom még, hogy másnap Balogh Mihály több társával ugyancsak megjelent Vadász u. 29. sz. alatt, és onnan Weiss Artúrt, a hivatal vezetőjét elvitték azzal, hogy az akkori Belügyminiszter kihallgatáson akarja fogadni. Weiss Artúr többé nem tért vissza. Ez alkalommal is Balogh vitte a vezetős szerepet.”⁷⁹*

Tehát J. Balogh Mihály vitte magával Weisst, és nem Fábry. Az iratokból nem derül ki (hiszen a tárgyalás nem erről szólt), hogy a katonatiszt miért tanácsolta Weissnek, hogy a nyilasokkal menjen, és az sem, hogy később miért állította, hogy Weiss az ő kocsiába szállt be. Lévai szerint egy szerencsétlen javaslatadás történetelt.⁸⁰ A népügyészség ezt a kérdést J. Baloghék ügyében nem kívánta tisztázni. A Fővárosi Levéltárban található iratok arra utalnak, hogy a népügyészségen elő sem vették a Fábryval kapcsolatos anyagokat.

J. Balogh Mihály nyomozócsoport-vezetői karrierje az 1945. január elsején végrehajtott Carlton Szálloda elleni razziával⁸¹ ért véget. Bár a tárgyalás vége felé – valószínűleg védője tanácsára – megpróbált kibújni a támadás vezetőjének szerepe alól, a bíróság bizonyítottan látta azt. Nem véletlenül, hiszen a Nemzeti Számonkérő Szervezet (NSZK)⁸² politikai és közéleti osztályát vezető dr. Balassa Bálint⁸³ elé a Carlton Szálloda elleni razzia miatt került.

Január elején J. Balogh és nyomozócsoportja (köztük Tál Lajos, Papp Lajos) átfésülte a Carlton Szállodát. Az ott tartózkodó diplomatákat és diplomáciai védettséggel rendelkezőket kifosztották, a magukat igazolni nem tudó 18-20 személyt őrizetbe vették. Utóbbiakat J. Balogh rögtön a Dunába kívánta lövetni. Arra hivatkozott, hogy Nidosi megtiltotta a foglyok bevitelét a nyilas központba. Végül mégis beszállították őket a nyilasházba, ahonnan a kihall-

gatásuk után a Duna-partra lettek kísérve, majd főbe lőtték őket. A kivégzettek között volt Komoly Ottó⁸⁴ cionista vezető is. Abban J. Balogh és az eset miatt az ő pozícióját később átvevő Tál Lajos is egyetértett, hogy utóbbi tiltakozott az őrizetbe vettek azonnali kivégzésének elrendelése miatt. Ennek a háttérben leginkább pozícióharc és/vagy személyes ellentét állhatott. Nem valószínű, hogy Tál meg kívánta volna menteni az életüket, hiszen egyike volt azoknak, akik később a Dunába lőtték őket.⁸⁵ Tál a visszatérésük után azonnal feljelentette J. Baloghot Nidosinál, aki így emlékezett vissza az ekkor történetekre: *„Nidosi nekem esett, hogy velem mindig baj van, tegnap is baj volt, most is baj van s kijelentette, hogy el fog intéztetni. Letartóztattak, és átadtak a NSZK-nak.”*⁸⁶ *Én semmiféle zsidó holmihoz nem nyúltam hozzá, nem is vettem el, miután éveken keresztül altruista alapon dolgoztam, és ilyen értékekre nem is voltam rászorulva és nem is volt szükségem.”*⁸⁷

Nidosinál ekkor már nagyon sokan tiltakoztak J. Balogh „önzetlen” tevékenysége miatt. Az nem zavarta, hogy a nyomozócsoport tagjai zsidókat fosztottak ki és gyilkoltak meg, a problémát az jelentette, ha védett házakat és személyeket inzultáltak. A követségekről és mindenhonnan jöttek a tiltakozások, neki csak kellemetlensége származott belőle. Az utolsó csepp a pohárban a Carlton Szálló lehetett. Nidosinak erre már valamit lépnie kellett, hiszen a szállodában diplomatákat fosztottak ki, zsidókat tereltek a Duna partjára, és mindezek tetejébe azt is feltételezte, hogy az elrabolt értékek egy része nem hozzá került. A Tállal folytatott megbeszélés után került sor J. Balogh letartóztatására. A kihallgatását végző dr. Balassa Bálint emlékei szerint önkényesen végrehajtott razziákkal, diplomaták zaklatásával és lopással vádolták. Emberk kivégzésével vagy abban való részvétellel nem.⁸⁸ Budapest ostromának végéig az NSZK fogságában volt, majd 1945. 04. 12-én a pécsi rendőrkapitányság internálta. Az internálótáborból 1946-ban megszökött, ekkor kezdte el szélhámos pályafutását.

EGY SZÉLHÁMOS SZÜLETÉSE

J. Balogh Mihály 1946 és 1947 közötti tevékenységéről kevés adat maradt fenn. Az biztosnak tűnik, hogy 1946-ban megfordult Vargha Bélánál⁸⁹, akitől hamis keresztlevelet szerzett.⁹⁰ Szélhámoskodásból kívánt megélni, fontos közéleti szerepet játszó személynek tartotta magát. Ekkor kezdte el a politikai témájú feliratainak, memorandumainak készítését, melyeket a legtöbb közéleti személynek

elküldött.⁹¹ Az őt 1947 májusában kihallgató Vereckei Lajos rendőr alhadnagynak feltűnt, hogy a vele szemben ülő személy nem teljesen tiszta elméjű:

„Balogh Mihály magát erdélyi választófejedelemnek adta ki. Később azt állította, hogy a felszabadulás után orvosnövendék volt. Azonban hivatalos vizsgálat során megállapítást nyert, hogy nem ért az orvostudományokhoz semmit sem. [...] Kihallgatása során elismerte, hogy legitimista, és azért járja az országot, hogy a legitimista eszme hívei között az összeköttetést fenntartsa. Azért akart az országból kijutni, hogy külföldön összeköttetése révén Magyarországnak kedvezőbb békefeltételeket tudjon szerezni.”⁹²

A kihallgatást követően J. Baloghot kezelésre átvitték a zalaegerszegi kórházba, ahonnan – gyógyultnak nyilvánítva – 1948 februárjában engedték ki.⁹³ Véltetően azért, mert önmagára és a környezetére sem tartották veszélyesnek. Kórházból való kijövedele után írt memorandumaiban magát már íróként tűntette fel. Első (be nem fejezett) regénye az *Életmalom* címet viseli, melyben a saját múltját próbálta feldolgozni.⁹⁴ A regény vázlatában megtalálhatóak írói elképzelései. Művének támogatni kell a kommunista rendszert, lehetőség szerint ezer oldal terjedelmű és többkötetes legyen. Újdonsült, rendszerhű íróként már nagyobb bátorsággal írt vezető politikusoknak. A letartóztatása előtti hetekben még memorandumokkal bombázta az ország vezetőit. Fennmaradt a Habsburg Ottóhoz intézet 1949. január 3-án kelt többoldalas levele, melynek másolatát elküldte Dobi István miniszterelnöknek az alábbi ajánló sorokkal:

„Most midőn, mint a magyar nemzet egyetemességének egy névtelen tagja, szívből jövő őszinteséggel mondok köszönetet Önnek és a Magyar Köztársaság Kormányának, azért a magabiztos, erélyes intézkedésért, amellyel Mindszenty József urat, bíborost, esztergomi érseket, a hazaáruló Habsburg Ottó és a kizsákmányoló imperialista nemzetek magyarországi ügynökét a nemzet testéből eltávolították, szabad legyen köszönetem ismételt kihangsúlyozásával mellékelnem azon leveletem, amelyet 535/3.-1949. sz. alatt iktatva, 1949. évi január hó 3-i kelettel, 1949. évi január hó 6-án Budafokon, az I. sz. postahivatalban ..... rangszámú ajánlott levélben expediáltam a hazaáruló Habsburg Ottónak! [...] véleményem szerint, hozzájárulók a legitimista tébolytól megferdített, félrevezetett, szerencsétlen honfitársaim észre térítéséhez.”⁹⁵

A trónörökösnek írt levelében⁹⁶ felajánlotta a közvetítői szerepét: „[...] vállalkozom arra a háládatlan szerepre, hogy közvetítek Fenséged és a Köztársasági

Magyar Kormány között.” Mindent az országért tett, valószínűleg korábban még az esztergomi érseknek is írt hasonló tartalmú levelet, legalábbis erre célzott: „Minden cselekedetemben népem őszinte szeretete vezérel. Ez készlet írásra most, még akkor is, ha szavaim, miként a Mindszenty József úr, bíboros, esztergomi érsekhez intézett felhívásom is, a pusztába kiáltó, elszálló, eredménytelen szavai is lennének csupán. Soraim vétele után Fenséged nem mondhatja sem Isten, sem ember előtt, hogy nem volt a magyar népből valaki, aki figyelmeztette volna akcióinak hazaáruló voltára, és nem volt senki, aki megmutassa azt az utat, amelyen jóvá teheti szerencsétlen népünkkel szemben elhangzott gyalázatos rágalmozásainak megvetendő bűntényét.”

Hazaszeretetre oktatta, figyelmeztette és kérte a trónörököszt: *„Tanulja meg Felséged, hogy a magyar népet szeretni és szolgálni: még egy Habsburg-ivadék számára is dicsőség, de ezt a nemzetet becsületében porba tiporni: büntetlenül még Habsburg Ottó számára is megoldhatatlan feladat! Nemzetem tekintélyének aláásása, népem elárulása és a magyarság egységének megbontása Fenséged részéről olyan ténykedés, amely ellen körmünk szakadtáig harcolni fogunk! Fenség! Ha maradt még Önben valami csöpp, kis becsületérzés, és a magyarság iránt egy atomnyi szeretet, nagyon kérem, hagyjon fel népünk egységét és békéjét veszélyeztető manőverezéseivel! Nekünk, magyaroknak, nem kell egy új világháború árán Fenséged magas személye!”*

Bár J. Baloghban lángolt a magyarság és a hazaszeretet, Habsburg Ottóban egyik sem: *„Ha lángolhatna Önben - mint ahogy nem lángolhat - a magyar ember hazaszeretete, most erre hivatkoznék.”*

A végül soha el nem készült regénytrilógiájában lerántotta volna a leplet az 1933–1945 között történekről: *„E mű keretein belül kívánom bebizonyítani, hogy Hitler rémuralma és a második világháború minden szenvedése a feudális reakció lelkét terheli. Ezt a munkát bátor vagyok Fenséged magas figyelmébe ajánlani.”*

A levél végén azért elszólta magát a hazáért aggódó író: *„Mi, akik a régi világban, akarva-nem akarva, sokat vétettünk ez ellen a szerencsétlen, imádandó nemzet ellen, rengeteget kell hogy dolgozzunk a népünkért, amíg saját lelkiismeretünket megnyugtathatjuk.”⁹⁷*

A Habsburg Ottónak címzett erélyes hangvételi levele ellenére 1949. január végén háborús és népellenes bűntettek gyanújával vette őrizetbe az ÁVH.

A jegyzőkönyvek és vallomások alapján elmondható, hogy az 1949. április 5–9. között folytatott tárgyaláson, valamint kihallgatásai alkalmával többé-kevésbé őszintén és részletesen beszámolt az akkor történekről. A tárgyalás során az ellene felhozott vádak többségét nem tagadta. Ezt nyilvánvalóan védőügyvédje tanácsára tette, aki úgy vélte, hogy cselekedeteinek őszinte megbánása és a nem teljesen tiszta szellemi állapotát igazoló orvosi papír révén elkerülheti a halálbüntetést. Emellett a J. Baloghra nézve legveszélyesebb vádat, a Carlton Szálló elleni razzia irányítását is próbálták vitatni, hiszen ez a diplomaták kifosztása és kivégzésekre való utasítások miatt a halálbüntetést is jelenthette volna. A Budapesti Népbíróság azonban ezeket a mentési kísérleteket elvetette. Indoklásuk szerint a bizonyítási eljárást befejezték, és semmilyen olyan körülmény nem merült fel, amely arra utalt volna, hogy J. Balogh 1944 karácsonya és 1945. január közepe között ön- és közveszélyes lett volna. Az orvosok szerint további kezelésre nem szorul, és gyógyultnak nyilvánították. Azaz büntethető.⁹⁸ A Budapesti Népbíróság 1949. április 9-én hozott ítéletében a népellenes bűnök alól felmentette, a háborús bűntettek miatt azonban halálra ítélte:

„II. rendű vádlott Balogh Mihállyal szemben a népbíróság súlyosbító körülményként mérlegelte, hogy vádlott egészen rövid idő alatt oly nagyszámú és oly súlyos cselekményeket követett el, melyek még magát a nyilas erőszakoságot legjobban képviselő Nidosi Imrét is arra készítették, hogy ezeknek az örültségeknek véget vessen. Súlyosbító körülményként mérlegelte vádlottnak irányító szerepét, a cselekmények sorozatos voltát és halmazatát, aljas indokát és jogtalan vagyonszerzés célzatát, enyhítő körülményként mérlegelte aránylag fiatal korát és azt, hogy nyilvánvalóan csökkent elhatározóképességgel bír [...] alanyi bűnösségének és cselekményének tárgyi súlyának igen nagy foka csak a halálbüntetést kiszabását tette megállapíthatónak.”⁹⁹

Az ítélet kihirdetése után a népbíróság azonnal átalakult kegyelmi tanácsná, melyen Schiff Rezső népbíró kiállt J. Balogh mellett, és kegyelemre ajánlotta: *„[...] véleményem szerint a vádlott fiatalsága s az elmúlt rendszernek reá gyakorolt hatása volt az, mely nevezett ezen cselekményekbe besodorta, és nevezett a tárgyalás során is őszinte megbánást látszott mutatni.”* A kegyelmi tanács egyszerű szótöbbséggel Schiff véleményét fogadta el, és kegyelemre ajánlották J. Balogh Mihályt.

A Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) 1949. május 27-én hirdette ki az ítéletét (NOT. II. 1286/1949 – 14. sz.), melyben a halálbüntetést életfogytiglani

kényszermunkára változtatta. Az indoklásban a töredelmes megbánás, elme-állapota és a fiatal kora szerepelt. A NOT indoklása, mely szerint J. Balogh a cselekmények elkövetésekor még nem töltötte be a 18. életévét, tévedés, mivel 1926. január 30-án született. A bűncselekmények elkövetésekor már majdnem 19 éves volt. Véleményem szerint ez a kozmetikázás nem volt véletlen. Egy bűnbánó, szellemileg nem teljesen ép fiatalembert láttattak benne, akit életben kívántak hagyni.

Az életfogytiglani kényszermunkára ítélt J. Balogh Mihálynak a börtönben új kihívásokkal kellett szembenéznie. Úgy vélte, akkor jár a legjobban, ha együttműködik a börtön vezetésével, és a cellatársairól jelentéseket ad. Ő ajánlotta fel a szolgálatait az állambiztonságnak.¹⁰⁰ Beszervezésére 1953-ban került sor¹⁰¹, az együttműködéséért cserébe könnyítések és pluszjuttatásokat kapott. A börtönben élvezett kedvezményeit a szabadulása előtti napokban fel is sorolta azzal a cézzel, hogy azokat a helyére küldött vamzer is megkaphassa. A felsorolás valószínűleg tünik, érdekes betekintést nyújt a kor börtönvilágába. Fogdaügynökként az alábbi kedvezményeket élvezte: dupla koszt, 25 darab cigaretta, fekvési engedély, alhat ahogy akar (kézbetakarás), cipőfűző-, gatyamadzag-, fésű-, fogkefe-, fogkrém-, cipőkrém- és gyufatartási engedély, valamint fényképtartás, ceruza- és radírtartás.¹⁰² Ezekkel nem a vamzer börtönbeli életét kívánták kényelmessé tenni, az volt a cél, hogy a lehető leggyorsabban nyerje el cellatársa bizalmát. A cigaretta- és a fényképtartás révén könnyen kialakulhatott az ügynök és a letartóztatott közötti párbeszéd.

Tartótisztjei hasznos, de zaklatott állapotú személynek tartották, aki: „*az op. munkáért lelkesedő egyéniség. Az eredmény érdekében túlhajtja magát – konkrét esetenél fékezése fontos. Túlzottan becsvágyó – mindig produkálni akar –, ezért néha kis dolgokat is igyekszik felfűjni. Anyagias természetű. Ebben a tekintetben nem őszinte. Több esetben érdeklődött, mikor léptetjük elő, mint az állomány fontos tagját. Jelentéseinél mindenkor le kell szűrni az elképzelhető reális valót.*”¹⁰³

Volt cellatársa a fogháztörténelem leghitványabb besúgójának tartotta: „*Jellemzése: Jellemtelen! Minden erkölcsi gátlás nélküli, úgynevezett »moral-insanity«, aki a legkisebb egyéni érdekből az anyját is eladja. A fogháztörténelem leghitványabb vamzere volt.*” Példát is hozott rá: „*Hogy mennyire így van: Vácott zár-*

katársam volt, s egy csajka túros csúszáért besúgott a fegyőrnek, hogy olló van nálam, amit ő kért kölcsön egy rabtársától, s nekem adta használatra.”¹⁰⁴

J. Balogh Mihály fogdaügynöki tevékenységéről fennmaradt jelentései tanúsodnak. Cellatársainak magát többször is „comes palatinus”-ként (palotagróf) aposztrofálta. A teljes cím: „comes palatinus Lateranus”, pápai palotagróf volt. A titulus a játszma részeként a megtévesztést szolgálta. Arra is ügyelt, hogy a hitelesség kedvéért magát végig „comes palatinus”-nak hívja, ami azért lényeges, mert ez volt az egyetlen grófi cím, amit például Ausztriában tilos volt grófnak fordítani.¹⁰⁵ A szentszéki grófi rang említése egy olyan korban, amikor egyházi embereket börtönöztek be, akár még hihetőnek is tűnt, valóság tartalmát leellenőrizni amúgy sem tudták. Ha nem hitték el, akkor meg a börtönben kissé megbolondult, ártalmatlan embert láthattak benne. Az álneveinek is alá kellett támasztania a főnemesi rangját. Erre még ő is törekedett: „Jankovich Pál néven mutatkoztam be neki. Azért választottam ez a nevet, mert ha sznob, akkor könnyen gróft csinálhatók belőle, ha nem az, akkor pedig szintén elcsúszik a név.”¹⁰⁶

A jelentést értékelő tiszt kézzel írt megjegyzéséből kiderül, hogy az álnév kiválasztása is a játszma részét képezte. A fogdaügynök nem választhatta meg szabadon a nevét. Szóvá is tette a jelentést értékelő tiszt, hogy: „Hogyan történt meg az eligazítása, Ha ő saját maga választotta meg a nevét?”¹⁰⁷

Minden, amit az ügynök mondott, a legenda részét képezte. Azonban a sokat látott és tapasztalt paptanárok egy idő után átláttak a szitán, és le is buktatták az ügynököt, akit ezután ki kellett vonniuk. Ilyen ügynökbuktató személy volt például Bónis Lajos atya.¹⁰⁸ A rendkívül színes múlttal rendelkező szerzetes papról készített jelentésekből kiderül, hogy az ő esetében milyen taktikát használtak az információk megszerzésére. Első lépésként az ügynök megosztotta az atyával a saját élelmiszeradagját (ezért kapott dupla kosztot). Azt pedig, hogy Bónisnak érdekében álljon a J. Baloghhgal való jó viszony fenntartása, úgy érték el, hogy letartóztatása után azonnal megvonták tőle a cigaretta, és ezt csak az ügynöktől tudta megszerezni.¹⁰⁹ A sokat látott és tapasztalt lelkész nagyon gyorsan elkezdte felmérni a cellatársát:

„Bónis a »comes palatinus«-ok »legatus de iure« jogáról kérdezősködött tőlem, majd közölte, hogy ebben a minőségben szólani kíván majd utánam, de nagyon kér, hogy előbb tegyünk egymás előtt szigorú egyházi esküt, hogy a tárgybani megbeszéléseinkről senki nem fog megtudni semmit, aki nem ille-

tékes arra, hogy azt megtudja. Az esküt mind a ketten felemelt ujjal és szívre tett kézzel egymás előtt letettük a legszigorúbb megszorítással. [...] Ezekkel a dolgokkal, mint »comes palatinus«-t ismertet meg. Közbevetőleges megjegyzéseimből és előadásaimból ugyanis tudomására hoztam, miután az eskünk a legszigorúbb titoktartásra kötelezi – hogy a Vatikán részéről 1943 decemberében a Szentatyától, ott-tartózkodásom alatt, személyes megbeszélésen kaptam megbízást majdani esetleges illegális munkára. Nagy vonalakban ismertettem vele az általam végzett munkát is. Kiderítette, hogy 1949 elején, ha engem nem fognak le, úgy jezsuita közvetítéssel találkozunk kellett volna.

Felkért, hogy vegyem majd át az összeesküvés vezetését, és Czapikkal együtt irányítsam azt. Ezért ismertet meg mindennel. Elvállaltam. Arra is kötelezettséget vállaltam, hogy Czapikkal csak akkor veszem fel a kapcsolatot, ha arra nézve báró Vécsey Aladár megnyugtató tud szolgálni, és ő hoz össze az érsekkel ebben az ügyben. Vállaltam. Ajánlatára – amelyet a »comes palatinus«-oknak kijáró tisztelettel tett meg, megbeszéléseink során pertuba lettünk.”

A sikeres fogdaügynök mindig és minden körülmények között együttműködik a tartótiszttel, a pozitív visszacsatolás a jó munka biztos jele: „Úgy hiszem, hogy a múlt csütörtöki, pénteki és hétfői jelentésem bizonyítása ezzel megindult. A felgöngyölítés most már elég könnyen megy. Kérem közölni, hogy az említett jelentésekből kiket nem érintettem a jelen jelentésemben, hogy tisztázhassam Bónissal, hogy az illetők kiugorhatnak-e Lator vallomása alapján, mert úgy vélem, hogy előadó urak ezen a nyomon tovább tudnak menni. A részletek felderítésével kapcsolatban tisztelettel kérek szépen utasítást.”¹¹⁰

Bónis egy hónap után kezdett el gyanakodni arra, hogy esetleg lehallgathatják. Kihallgatásán olyan adat merült fel, amiről szerinte csak négyen tudhattak. Cellatársát ekkor még ártatlannak tartotta, J. Balogh tartótisztje meg is jegyezte, hogy az ügynöknek óvatosságnak kell lennie.¹¹¹ Utóbbi 1954. 08. 24-én adott jelentésében „felhatalmazta” arra a szerveket, hogy ha szükséges, esetleges szabadulása után ismertessék meg Bónissal a róla adott jelentéseit.¹¹² Ez arra utal, hogy legkésőbb 1954 nyarán szülehetett meg a döntés arról, hogy J. Baloghot szabadlábba kívánják helyezni. Bónis számára 1954 augusztusának végén vált egyértelművé, hogy a cellatársa spicli. A szeptember elsejei jelentésben J. Balogh hét pontban foglalta össze az atyának az ellene szóló bizonyítékait. Ezek mindegyike egy lényeges mondanivalót tartalmazott: a kihallgatása során olyasmikre kérdeztek rá, amikről egyedül a cellatársa tudhatott.¹¹³ A jelentés után szét lettek választva.

A Pázmány Géza és társai elleni ügy¹¹⁴ kapcsán letartóztatott Maros Cirják Ferenc¹¹⁵ Bónissal ellentétben némi humorral fűszerezve beszélt vele. Az általa elmondottakat J. Balogh szinte egy az egyben jelentette. A bencés szerzetes is „komoly” személynek tartotta a vele egy cellában lévő leendő „comes palatinus”-t: *„Ő papi kötelességének tartja, hogy engem, mint beiktatásra várományos comes palatinust, a Szentatya személyes ismerőjét mindenbe beavasson.”*¹¹⁶

1955 elején már „lubickolt” a szerepében. A dr. Kapotsy Béláról¹¹⁷ adott első jelentéséből kiderül, hogy az állambiztonság néha rendkívül átlátszó legendákat is bevetett a fogdaügynökkel való összezáráshoz. Kapotsy azért került mellé, mert: *„az ő cellájába beletörött a kulcs”*¹¹⁸. A börtönbe került, a katolikus hitébe kapaszkodó Kapotsyt egy nem akármilyen egyházi személy figurája révén próbálták megtörni. A sikeres kombináció érdekében az egyházi fenntartású árvaházban nevelkedett J. Balogh Mihályból páter Maseo lett. A legendát kisé továbbfejlesztő fogdaügynök szerint az 1919-ben született magyar származású fiatal pap pár év alatt szédületes egyházi karriert futott be. Diplomata-család sarja, szentszéki főnemes (comes palatinus), a pécsi szemináriumból Rómába került, ahol teológiából, filozófiából és lélektanból doktorált. 1942-ben személyesen XII. Pius pápa szentelte fel papnak. Szentelése után karthauzi szerzetes lett, de a novíciaidőt nem kellett kitöltenie. 1943-ban a Szentszéket internunciusi (rendkívüli követi) rangban képviselte Tokióban, 1945-ben a németországi vatikáni misszió vezetője. Az amerikai vonal sem hiányozhatott: a XII. Spellman¹¹⁹-Roosevelt tárgyalások egyik összekötője. 1948-ban a pápa püspökké nevezte volna ki, de szerzetesi fogadalma miatt visszautasította.¹²⁰

Kapotsy rövid ideig kételkedett páter Maseo valóságában, a „sátán papjának” nevezte. J. Balogh fel is akarta adni a vele folytatott munkát, vallásossága miatt bolondnak tartotta, és kérte, minél előbb tegyék el mellőle.¹²¹ A következő napon azonban a „sátán papja” megrázta magát, és akcióba lépett: *„Miatán »lelkileg« bebizonyítottam neki segíteni akarásomat, és mint pap fordultam hozzá, elmondott mindent. Tanácsomra elhatározta, hogy beismerő vallomást fog tenni, mert ez az egyetlen dolog, amit jelen helyzetben megtehet.”*

A letartóztatás miatt teljesen összetört Kopátsy lelki vigaszért fordult az ál-paphoz. Ekkor még csak annyit tudott róla (két napja voltak összezárva), hogy páter Maseónak hívják, karthauzi szerzetespap és 1949-ben illegálisan jött Magyarországra, az ügyét felülvizsgálják (utóbbinak említése azért volt szük-

séges, mert a következő hónapban kegyelemmel szabadult, így ezzel a legendával tudták feltűnés nélkül kivonni). A benne megbízó Kopátsy arra kérte, hogy a zárkában misézzen: „[...] lelki megnyugvására szolgálna, ha misézhetnék [...] Misézni tudok, és nem lenne rossz, ha gyakorolhatnám kicsit ezeket az egyházi dolgokat. [...] Szívesen megáldoztatom, ha az neki megnyugvására szolgál.”¹²²

Erre végül nem került sor. Az álpap teljesen kontrollálta a hatása alá került személyt, akit bármire rá tudott venni és bármit ki tudott szedni belőle, hiszen meggyóntatta a benne bízó személyt: „Dogmatikailag és teológiaiag bebizonyítottam neki, hogy minden olyan »sugallat«, ami arra kényszeríti, hogy tagadásba menjen, az az ördögtől ered. Miután meggyónt nálam, a legteljesebb mértékben megnyugodott.”¹²³

J. Balogh Mihály annyira szíven viselte a Kapotsy mellett végzett munkáját, hogy már azon aggódott, nehogy kárba vesszen a befektetett energiája.¹²⁴

Kiszabadulása előtt még egy utolsó és rendkívül fontos megbízatást kapott tartóitól. Fogdaügynökként egy sikeres kombinációban vett részt, melynek célja az USA számára végzett kémkedés gyanújával őrizetbe vett és később elítélt Márton Endre beugratása és megtörése volt. Az volt a feladata, hogy cellatársát bírja rá egy levél megírására, melyet ő fog kicsempészni. Márton megírta a levelet, és azt a börtönből kiszabaduló fogdaügynöknél megtalálták.¹²⁵

A háborús bűntettek miatt életfogytiglani kényszermunkára ítélt J. Balogh Mihálynak a Népköztársaság Elnöki Tanácsa végül megkegyelmezett¹²⁶, és 1955. április 14-én szabadult. Mivel az 1955 és 1956 között keletkezett jelentései nem maradtak fenn, valamint tartója meghalt a forradalomban,¹²⁷ nem lehet rekonstruálni, milyen konkrét ügyekben foglalkoztatták. Az biztos, hogy a volt tőkésék, arisztokraták és a horthysta államapparátus tagjaira lehetett ráállítva, mivel 1956 után a volt jobboldali pártokkal szembeni elhárítást végző II/5-a alosztály vette fel vele a kapcsolatot.

Kiszabadulása után majd egy évvel Albertirsára költözött, és angol nyelv oktatásából kívánta magát fenntartani. Rövidesen összeköltözött egyik tanítványaának édesanyjával, akinek meg is kérte a kezét. Élettársának azt mondta, hogy ő író és kódexkutató. Rövidesen dekonspirálta magát, és felfedte tar-

tóinak nevét is. Ekkortájt szélhámosságokból és az állambiztonságtól kapott költségtérítésből élt, bár leginkább élettársa családja finanszírozta a megélhetését.¹²⁸ A titkosszolgálatokat is próbára tette ekkor kezdődött ámokfutása. Még az októberi forradalom előtt találta ki a Mannó-ügyet, amelyről két évvel később Stengl százados így vélekedett: „*Mannó-ügy: felmerülése 1956. okt. előtti szervezkedésnek több ágazata van. A Mannó Sándor által vezetett Keresztény Kommunista Párt elnevezésű ágában tevékenykedőket 1957 januárjában őrizetbe vettük. Az őrizetbe vétel szükségességét »Bakos« oly irányú jelzése tette sürgőssé, hogy a szervezkedők hozzáfogtak dokumentumaik megsemmisítéséhez. A vizsgálat és technikai ellenőrzés azt igazolta, hogy az ügygel kapcsolatban egyedül »Bakost« lehetett volna elítélni, ki őket szervezkedésre buzdítja, amihez az általa felajánlott »Forr. Ifjúság« is segítséget ad. A dokumentumok megsemmisítésére való utalás nem volt igaz. Azokat meg is találtuk. Még ezek birtokában sem merítették ki a résztvevők cselekményei a szervezkedés tényét.*”¹²⁹

Az októberi forradalom híre Albertirsán érte. Az október 24-én megalakult Forradalmi Bizottság tagja lett. A bizottsági tagságát folyamatosan támadták. Valószínűleg voltak a bizottság tagjai között olyanok, akik ismerték a valódi múltját, tudták, miért volt börtönben, és gyanúsak tarthatták a szabadlábra helyezését is. A tagságáról október 30-án le kellett mondania. A Forradalmi Bizottsághoz eljuttatott lemondó nyilatkozatában magát mentegette, valamint elmondta az életrajzát is: „*A budapesti Egyetem tudományos kutatója vagyok, s olyan magas fokú kutatóterületen dolgozom az országban, ahová csak öt tudós volt belépése. [...] 1944-ben, amikor a németek megszállták Édes Hazánkat, németellenes szervezkedést vezettem, amiért a gestapo halálra ítélte. A magyar kormány közbelépésére ügyünk a magyar hatóságokhoz került, s a továbbiakban munkaszolgálaton voltam. [...] A semlegesek kérésére vállaltam a nyilas kormányban is az országos ifjúsági vezetőséget, de amikor a Fiatalságnak elszállításáról és háborús felhasználásáról volt szó, nyíltan szembehelyezkedtem a nyilas kormány politikájával. Ismét letartóztattak, és másodszor is halálra ítélték. [...] Az a népbíróság, amelynek semmi köze nem volt a magyar néphez, és csak vérbíróságnak nevezhető, halálra ítélt. [...] Amikor az örület uralma kicsit gondolkozni kezdett, elrendelték a szabadlábra helyezésemet.*”¹³⁰

J. Balogh Mihály lemondását az albertirsaiak tudomásul vették. Akkori élettársa szerint a forradalom alatt az egyetemistáknak szállított élelmiszert, for-

radalmárokat toborzott és géppisztollyal járkált a község területén. November 4-e után újból felvette a kapcsolatot az állambiztonsági szervekkel, hiszen kéthetente Budapestre járt fel és pár napig ott maradt.¹³¹ Az aktív albertirsai forradalmár néhány év múlva már másként emlékezett vissza a történetekre, és gondolt a karrierjére is: „*Balogh ekkor közbevágott, és megkérte, legyen szíves két nyilatkozatot kivinni magával Simon albertirsai ÜB elnöknek, melyeknek tartalma: kölcsönös igazolása az ellenforradalom alatt megmentett 9 főnyi orosz katonának.*”¹³² Az albertirsai tanácselnök azonban nem vette a lapot, és a két nyilatkozatot megtartotta magának.¹³³

A forradalom után J. Balogh egyre jobban aktivizálódott. Kódextörténésznek és írónak tartotta magát. Leveleket, memorandumokat írt a NET-nek, a pártnak és a kormánynak. Az is előfordult, hogy vezető politikusok nevében írt másoknak.¹³⁴ A korábban már említett Mannó-ügyről 1957 februárjában derült ki, hogy az egészet J. Balogh találta ki. Ezért február közepén elővették, és nagyon keményen elbeszélgettek vele. Ő elmondta a sérelmeit, hogy nem tartja magát fizetett kémnek, csak a költségeit térítik meg, valamint a kiszabadulása után elengedték a kezét: „*Amikor kiszabadultam, közölték, hogy benti munkámért szabadítanak és támogatnak a megindulásnál, s ha nem akarok, nem kell tovább dolgoznom az államvédelmi vonalon, tehát »nyugalomba« vonulhattam volna, ha akartam volna. Tehát nem érdekből tettem és teszem, amit tettem és teszek.*”¹³⁵

Azt később az állambiztonságiak is elismerték, hogy „Bakos” anyagi gondokkal küzdött és nem támogatták. Tartótisztje tisztában volt a helyzetével. Lépnit is akart, de nem foglalkoztak vele: „*Az ügynök által felvetett anyagi és megélhetési problémák reálisak. Hogy ebben javaslatom ellenére sem történt semmi, az természetes jelenség, mert az esetek többségében ez szokás, és csak elv az, hogy a hálózaton lehetőségek szerint segíteni kell.*”¹³⁶

Gorondi¹³⁷ szerint részben az anyagiaknak, de leginkább a szigorú ellenőrzés hiánya miatt következhetett be J. Balogh 1955 és 1958 közötti ámokfutása. Utóbbi a felelősségre vonásának napján szükségét érezte, hogy részletesen tájékoztassa tartóit az általuk lesöpört nyugati útjáról vallott elképzeléséről. A J. Balogh által készített legenda szerint, mint elismert kódexkutató Münchenbe ment volna a Münchener-kódexet lemásolni. Kapcsolatot létesített volna az ottani emigrációs szervezetekkel és a Szabad Európa Rádióval. Logikusnak tartotta, hogy őt az USA kémszervezetei is megkeressék. Édesanyja

testvérén¹³⁸ keresztül a Vatikán felé is lettek volna lehetőségei. 1957 tavaszára élettársától elhidegült. Március 18-án levélben kérte a Belügyminisztériumot, hogy utaljon ki neki egy kétszobás, lehetőség szerint összkomfortos lakást. A levélhez többek közt az alábbiakat csatolta:

„Magvető kiadó igazolása arról, hogy nem a hallgató írok közé tartozik, egy kéziratát leadta, az MTA, ELTE, Magyar Nemzeti Múzeum és az OSZK hivatalos igazolását arról, hogy ő az ország egyetlen paleográfus szakembere, rendszeres tudományos kutatást folytat, emiatt állandóan Bp.-en kell laknia. MNK Minisztertanácsának igazolása arról, hogy szubvenciójukkal több mint 100 kötetes tudományos kiadványsorozat feldolgozását és összeállítását végzi, ezt vidékről bejárva nem tudja megcsinálni.”

A lakás végül nem jött össze, ennek ellenére májusban felköltözött Budapestre, és elvitte élettársa bútorait és könyveit. A mellette hosszú ideig kitartó nővel való kapcsolatát később így jellemezte: *„Nem érzelmi kapcsolat, hanem megélhetési kényszer volt az, ami N. N.-nel összehozott. [...] Ugyanakkor életképtelen voltam a N. N. néhány holmija nélkül, s itt nemcsak a könyvekre gondolok, hanem pl. ágyneműre és más apróságokra is.”¹³⁹*

93

A kettejük közti vita több hónapon át zajlott. Tartótisztje június 12-én készült feljegyzésében arról ír, hogy lehetővé kellene tenni az állandó budapesti tartózkodását, mivel „feleségjelöltjéhez” már nem mehet vissza, és a kvalifikált ügynök munkájára szükség van.¹⁴⁰ Élettársának végül 1957. július 4-én sikerült úgy átadnia a tulajdonának visszaszolgáltatásáról szóló levelet, hogy J. Balogh kénytelen volt az átvételi elismervényt aláírni. Ezt azonban nem hagyta annyiban. Még aznap elküldött egy levelet a Belügyminisztériumba (BM): *„Balogh Mihály író, tudományos kutató, kérek engedélyt, hogy az általam átvett könyvtárat N. N. lakosnak visszaszámazzam – mely könyvtárban többek között az alábbi munkák találhatóak. [...] Egyben bejelentem a Minisztériumnak, hogy N. N. ezeket a könyveket a felszabadulás óta rejtegette, s most az egészében együttesen nálam, mint írónál, letétbe helyezett könyvtárat visszakéri és magánál kívánja tartani, esetleg eladással terjeszteni. Kérem a Minisztérium intézkedését, hogy a könyvtár átadható-e vagy sem?”¹⁴¹*

A minisztérium egy hónap múlva arról értesítette J. Balogh Mihályt, hogy az N. N. tulajdonát képező könyvek nála maradhatnak.¹⁴² Az ügynöknek a volt élettársával való kapcsolata 1957 novemberére teljesen megromlott. A nő

november 11-én bement a BRFK panaszfelvevő irodájába, ahonnan azonnal átírányították a politikai nyomozóosztályra. A kihallgatását végző Sárdi Kálmánnak részletekbe menően beszámolt egykori párjának viselt dolgairól. A jegyzőkönyvet Agócs István (BM II/5-a alosztály vezetője) azonnal elkérte. Ezt követően elbeszélgettek J. Balogh Mihállyal, akinek november 18-án összefoglaló szolgálati jelentést kellett készítenie az 1956 októbere utáni tevékenységéről. A jelentést értékelő Gorondi szerint „Bakossal” már túl sok probléma van. Többszörösen dekonspirálódott, titkos beosztottnak képzei magát, a magánéleti gondjait az állambiztonsági szervek segítségével akarja megoldani, valamint az általa leadott jelzések ellenőrzése több energiát köt le, mint amennyit a realizálásra kerülő ügy esetleg ér. A korábban már említett Mannó-ügyön és az élettársával folytatott harcon kívül négy olyan esetet említett Gorondi, amelyek szerinte vagy meg sem történtek, vagy az ügynök találta ki:

1. 1957 májusában tett bejelentést arról, hogy a nyíregyházi ellenforradalom egyik vezetője találkozott vele, aki elmondta neki, hogy továbbra is aktívan tevékenykedik. A személy ellenőrzése után kiderült, hogy valószínűleg nem is találkozottak.
2. Törley Antalnival (a volt pezsgőgyáros felesége) beszervezés céljából foglalkoztak. „Bakost” azzal a feladattal bízták meg, hogy ismerje meg, lépjen vele kapcsolatba. Az ezzel kapcsolatban készült jelentéseiben arról írt, hogy Törleyné történelminek nevezte a megismerését, őt leellenőrizte és megbízik benne, de csak később tudnak majd találkozni, mert a helyzet nem olyan, hogy komolyan tudnának beszélni.
3. „Fauszt-kör”: Erről 1957 júniusában tett bejelentést. A kör vezetője egy Filó Gusztáv nevű bútorgyári alkalmazott volt, aki részt vett a Rádió ostromában és több embert is megölt. *„Jelzése szerint Filó már az ellenforradalom előtt is egy kiterjedő nyugatról irányított fegyveres szervezkedés tagja, ki a Rádiónál »bajtársaival« Remington és Thomson rendszerű angol fegyverekkel harcolt. A harc leírását »Bakoson« keresztül megszereztük, és ezzel bizonyítottunk tünő ténylegesen Filó ellenséges cselekménye. Filó őrizetbe kerül, ahol kiderül, hogy nem teljesen épelméjű, a harcok során igazolt környezetben tartózkodott és nem járt a rádiónál, és kiderül az is, hogy a »Faust-Kört« »Bakos« hozta létre, melyet előttünk be is ismer.»*¹⁴³
4. Egyházi vonalon több, Gorondi szerint valószínűtlennek tünő jelzés mellett egy jelentést adott le, melyben dr. Cserhádi József teológiai tanár¹⁴⁴ arra kérte őt, hogy BM-es kapcsolatait felhasználva járjon közbe egy letartóztatott plébános érdekében.

Gorondi szerint „Bakos” teljesen alkalmatlan a hálózati munkára. Véleménye szerint ki kell zárni a hálózatból, valamint kényszeríteni kell az élettársa tulajdonát képező holmik visszaadására. Javaslatot tett J. Balogh különleges bíróság elé állítására is. Stengl százados Gorondi értékelésével egyetértett, de a javasolt intézkedésekkel nem. Ő is úgy vélte, a hálózatból ki kell zárni, de az általa felvetett (ál)ügyekkel nincs értelme tovább foglalkozni. N. N.-nel kapcsolatban pedig azt javasolja: *„Utasítsuk, hogy rendezze anyagi dolgait N. N.-nel, vagy ha nem, és az őt feljeli, ránk nem hivatkozhat. (Nem mi adtunk utasítást arra, hogy N. N. tulajdonát képező dolgokat elhozza.) Az ügyben nekünk nincs időnk most több kihallgatást elvégezni, különben mi is felelősek vagyunk a koncepciók ügyekben!”*¹⁴⁵

„Bakost” végül dekonspirálódás, álügyek kreálása és az élettársával való problémái miatt 1957. december 5-én kizárták a hálózatból. Két évvel később a BRFK szélhámosságai, valamint ellenforradalmi tevékenysége miatt az 1959. I. 22-én kelt 044463/1959. sz. határozatával Közbiztonsági őrizetbe helyezte.

Szélhámosságai közül a legnagyobb publicitást az 1957-ben „létrehozott” Kódex-történeti Intézet kapta. Ezzel az átveréssel még a Népszabadság is foglalkozott. 1958. május 30-án jelent meg a titkosszolgálati forrásokat is felhasználó leleplező cikk.¹⁴⁶ 1957 októberében, könyvtárosberkekben az a hír terjedt el, hogy szakképzett könyvtárosokat keresnek a Törökországban található magyar vonatkozású kódexek nyilvántartására.¹⁴⁷ „Bakos” e hónap végén adta le a jelentését a Kódex-történeti Intézetről. Ebben az állt, hogy dr. Bárczi Gézával¹⁴⁸ 1957 tavasza óta több alkalommal adtak be kérvényt a magyar nyelvemlékek újbóli kiadására. Az különösebben nem zavarta, hogy Bárczi nem akart vele együttműködni, és az egész projektet elhibázottnak, őt pedig szakmailag alkalmatlannak tartotta:

*„[...] ilyen formában kódexeket kiadni nem lehet és nem szabad. A másolás pontosságát nem ellenőrizhettem, de az első párhuzamos szöveg az átbeütésnek és az olvasásnak olyan személyes egyvelege, hogy ilyesminek a megjelenése a legsúlyosabb kritikát hívná ki. A mai magyar nyelvre való átültetés és a hozzá fűzött jegyzetek annyi tévedést tartalmaznak, a régi magyar nyelv oly hézagossá ismeretét és a filológiai munkának úgyszólván teljes hiányát árulják el, hogy ez a részleg is csak igen gyökeres és szakszerű átdolgozás után válhatna kiadásra éretté.”*¹⁴⁹

A háromnegyed évvel később készült jelentésében ezen az „apróságon” egyszerűen átsiklott. Azt írta, hogy kettejük ötletét támogatásáról biztosította Kállai Gyula miniszter, Mihály Ernő miniszterhelyettes és dr. Köpeczi Béla is. A kiadványsorozat pedig a Vatikáni Levéltárból származó okmányokból fog állni. Neki ugyanis felajánlottak 2000 darab Vatikánból származó mikrofilmet, melyeken eddig kiadatlan magyar vonatkozású iratok szerepelnek. Többek között Thököly Imre hét darab elveszett levele.¹⁵⁰ 1957 októberére a Müncheni kódex másolása már nem volt annyira fontos, mint fél évvel korábban. Említést se tett róla. Már a Törökországban található nyelvemlékek feltárása és katalogizálása vált lényegessé. Ez ügyben még levelet is írt az isztambuli levéltár vezetőjének. Elképzelése szerint a forrásközlő kiadványok megjelentetését az állam finanszírozná, és a Művelődésügyi Minisztériumnak létre kellene hoznia a Kódextörténeti Intézetet, melynek ő lenne az igazgatója.¹⁵¹ Faludi szerint a végén már miniszterek nevében levelezett és: „[...] amikor a hivatkozott elvtárs meglátta nevét az akceptáló levélen, nem tudta, dühöngjön vagy nevensen.”¹⁵²

A Kódextörténeti Intézet feldobása egy lakásbotrányhoz kapcsolódik. Az intézet „megalakulásának” idején J. Balogh saját otthonába invitálta az érdeklődőket. A felesége a tanácskozás alatt kijelentette, hogy egy „egyetemi professzornak” nem kellene egy koszfészekben laknia. A jelen lévő hölgyek egyike ezután megkérte édesanyját, hogy fogadja magához a tanár urat és családját. Befogadta őket. Rövid idő elteltével J. Balogh Mihály az idős és süket szál-lásadónővel aláíratott egy olyan szerződést, melynek révén a lakás felét már ő bérelte. Ezután elment a kerületi tanácsra, és kiutaltatta magának a lakást. A család a Népszabadságtól kért és kapott segítséget. J. Baloghot leleplezték, és alá kellett írnia egy olyan tartalmú nyilatkozatot, melyben elismerte a szélhámosságait.¹⁵³

A LOJÁLIS ÍRÓ SIKERTELEN PRÓBÁLKOZÁSAI

J. Balogh magát a zalaegerszegi kórházból való kijövele után írónak tartotta. Ennek ellenére csak egy művét sikerült legalább a kézirat szintjéig eljuttatnia. „Sziromhullás” című regényének 13 fejezetét 1957 elején fejezhette be. Úgy vélte, a mű mielőbbi kiadásának érdekében a fontos helyeken fel kell hívnia rá a figyelmet, és minden akadályt el kell előle görgetnie. Ezért 1957. május másodikán beadott egy kérelmet a Belügyminisztériumba, melyben azt kérte, hogy tegyék lehetővé íróként való működését. Arra hivatkozott, hogy szabadulása-

kor bejelentette, íróként szeretne dolgozni, és a BM ezzel kapcsolatban akkor még nem foglalt állást. Neki pedig erre szüksége van, mivel: „[...] állítólagos háborús bűneimért hosszú évekig rabságban voltam. [...] tisztelettel kérem a Magyar Népköztársaság Belügyminisztériumát, szíveskedjék nyilatkozni, hogy amennyiben az elkészült munkám tehetséges, politikailag aggályosnak vagy pedig a rehabilitálás szellemében ajánlatosnak tartanák, hogy annak megjelenítése érdekében lépéseket tegyék?”¹⁵⁴

A minisztérium gyorsan válaszolt: „Hivatkozással 559/H.-IV/1957 számú 1957. április 28-i keltezésű kérelmére közöljük, hogy tekintettel ügyének kedvező felülvizsgálati eredményére, további írói és tudományos kutatói munkásságának gyakorlása elé akadályt nem gördítünk. Reméljük, hogy szerveink loyális magatartását úgy értékeli, hogy további írói és egyéb tevékenységével nem kárára, hanem hasznára lesz munkás-paraszt kormányunknak, népi demokratikus rendszerünknek.”

Az engedély megszerzése után néhány héttel később került sor a Szépirodalmi Kiadóban arra a lektori értekezletre, melyen J. Balogh Mihály „Sziromhullás” című kéziratát elemezték. A lektorok nem voltak tőle elragadtatva. Egyöntetű véleményük az volt, hogy a Mátyás király korában játszódó regény kiadhatatlan. Az egyik lektor szerint annyira dilettáns művel állnak szemben, hogy az átírás lehetőségének „megpillantása” nem más, mint erkölcstelen buzdítás.¹⁵⁵ A „Sziromhullás” című regény tíz évvel később újra az állambiztonsági szervek látókörébe került. J. Balogh valószínűleg újból fel akarta rá hívni a figyelmet. Azt a történetet akarta beadni az öt korábban „mezítlábas” alapon foglalkoztató III/1-es osztálynak, hogy a Brockhaus Kiadó tudomást szerzett a regényéről, és azt a lemásolása után ki akarják csempészni az országból. A III/1 erről úgy tájékoztatta a III/2 3-b alosztályt, hogy ismerve J. Balogh életét, erősen kételkednek annak valóságtartalmában, és nem kívánnak az esettel foglalkozni. Ahogy a III/2. sem.¹⁵⁶ A „Sziromhullás” 1972-ben újból előkerült. A BRFK III/III-D „Gellért” révén megszerezte és a III/III-B alosztály elemezte.¹⁵⁷

A háborús bűnös J. Balogh Mihály életútját 1959-ben történt őrizetbe vételéig lehet jól nyomon követni, az 1960-ban történő kiszabadulása utáni tevékenységét azonban sűrű homály fedi. Az biztos, hogy 1960-ban, mint „A” kategóriás személyre figyelő dossziét nyitottak rá. A BRFK III/III/D alosztálya volt nyilas cellatársán („Gellért László”) keresztül folyamatosan ellenőrizte. Az általa adott jelentésekben lévő utalások alapján az derül ki, hogy „Bakos” 1960

és 1967 között éveken át a hírszerzésnek és a III/1.-es vizsgálati osztálynak is dolgozott. A III/III. jelzése után leépítették.¹⁵⁸ Pontosan nem ismerjük, hogy Akó Károly SZT-tiszt¹⁵⁹ mióta foglalkoztatta, néhány utalás szerint már a hatvanas évek elejétől.¹⁶⁰ Azt, hogy az általuk is szélhámosként ismert személyt milyen ügyekben használták fel, nem lehet tudni.¹⁶¹ Egy 1973. május 30-án készült feljegyzés szerint Akó Károly komoly ügyekben eredményesen foglalkoztatta, tevékenységével meg volt elégedve.¹⁶² Ennek a jelentésnek némileg ellentmond az Akó által készített február 2-i jelentés, amelyben azt írta:

„»Bakoss Mátyás« fn. ügynök újrafelvételének lehetőségét megvizsgáltam. Az anyagok tanulmányozása után megállapítottuk, hogy az ügynök személyi tulajdonságainál fogva nem alkalmas a továbbfoglalkoztatásra.»¹⁶³

J. Balogh élete 1973 vége felé rendeződött. Figyelődosszióját 1974-ben meg is szüntették.¹⁶⁴

Ki volt valójában J. Balogh Mihály? A hozzá hasonlóan ügynökként tevékenykedő egykori cellatársa fogalmazta meg a legjobban: J. Balogh egy „moral insanity”, azaz betegesen erkölcstelen személy volt. Kapotsy picit durvábban fogalmazott: szerinte a sátán papjával találkozott. J. Balogh háborús bűnös volt, akinek a fiatal korára és betegségére való tekintettel a NOT 1949-ben megkegyelmezett. Fogdaügynök lett, innen az állambiztonság kiszabadította. 1955-től kezdve szélhámoskodásokról tartotta fenn magát.

A történelem azonban mindig képes a furcsaságokra. 1964. március 24-én a magyarországi zsidóság megmentésében játszott szerepéért Carl Lutz a Világ Igaza kitüntetésben részesült. Néhány nap múlva, 1964. március 28-án a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a magyar állambiztonsági szervek kérésére az Üvegházat megtámadó, zsidókat elhurcoló, kínzó és Duna-partra kísérő J. Balogh Mihályt rehabilitálta.¹⁶⁵ A kegyelmet és később a névváltoztatását is elintéző – J. Balogh Mihály által „földi Istennek” nevezett ¹⁶⁶ – Akó Károly április 1-jén dicséretben és munkaviszony-kedvezményben részesült.¹⁶⁷

JEGYZETEK

- 1 Publius Ovidius Naso: *Átváltozások* <http://mek.oszk.hu/03600/03690/03690.htm> utolsó letöltés: 2017. 08. 28.
- 2 A továbbiakban az ilyen típusú embereket „szélhámos”-oknak nevezem.
- 3 „Újságírói munkáját 1942-ben kezdte, a Veszprémi Hírlapnál két évig volt segéd-szerkesztő, majd Budapesten újságíró. 1945-ben elhagyta az országot, s négy évig élt a Német Szövetségi Köztársaság menekülttáborában.” <http://www.ldm.hu/hu/kiallitasok/idoszakos/osszefirkalt-terkep-kutasi-kovacs-lajos-eletutja-veszprem-amerika-indianok> utolsó letöltés: 2017. 09. 01.
- 4 Veress D. Csaba: *Veszprém megye felszabadításának története (1944. december 3. – 1945. március 30.)* In: [https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_VESZ_Veszprem09/?pg=288&layout=s&query=kutasi utolsó letöltés: 2017. 09. 01.](https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_VESZ_Veszprem09/?pg=288&layout=s&query=kutasi%20utolsó%20letöltés%3A2017.09.01)
- 5 Mező Gábor: *Nyilasból kommunista besúgó*, Hamvas Béla Kultúrákutató Intézet, Budapest, 2016
- 6 Mező Gábor: *Kiállításal ünneplik Kutas Kovács író, a nyilas újságíróból lett fizetett besúgót* <http://pestisracok.hu/199242-2/> utolsó letöltés: 2017. 09. 01.
- 7 *Azonnal bezárták a PestiSrácok.hu-n leleplezett nyilas-kommunista író emlékkiállítását* – <http://pestisracok.hu/azonnal-bezartak-a-pestisracok-hu-n-leleplezett-nyilas-kommunista-iro-emlekkiallitasat/> utolsó letöltés: 2017. 09. 01.
- 8 Bp. V. kerület, Vadász utca 29. 2005-ben az épület garázsában nyitott emlékszobát a Carl Lutz Alapítvány. Az alapítvány célja a svájci mentőakció és az Üvegház történetének bemutatása. <http://www.uveg-haz.org/?categoryId=38771> utolsó letöltés 2017. 09. 01. Az Üvegház történetéhez: Weiss Arthur és a budapesti Vadász utcai üvegház a Weiss Arthur-emléktábla 2002. október 15-i visszaállítására Holocaust Dokumentációs Központ Bp. 2002. (továbbiakban: Szita 2002) Kővágó Sarolta: *Üvegház-Üvegsziget*, In: *Tanulmányok Budapest múltjából* 38. sz./2013 197–214. o. online: <http://www.btm.hu/feltoltes/tbm/38/7.pdf> utolsó letöltés 2017. szeptember 1. (továbbiakban: Kővágó 2013)
- 9 Tál Lajos (1905–1949) nyilas pártszolgálatos, 1945. január 4-től a Városház utcai nyilas főkerület nyomozócsoportjának vezetője. A Budapesti Népbíróság 1949. 04. 09-én halálra ítélte, 1949. 05. 31-én kivégezték.
- 10 Tál Lajos és J. Balogh Mihály ellen külön-külön folytattak büntügyi eljárást. Mivel Tál és J. Balogh ügye egymáshoz kapcsolódott, a két ügyet összevonták és egyszerre tárgyalták.
- 11 1. számú jelentés dr. Kapotsy Béláról 1955. 03. 17. ÁBTL 3.1.9. V-128662/9 Dr. Kapotsy Béla.
- 12 A Magyar Országos Központi Takarékpénztár (MOKTÁR) debreceni fiókjának egyik igazgatója 1927-ben vetette fel a tanulók pénzügyi gondolkodásának fejlesztését. Az ötletet egy évtizeddel később karolta fel gróf Teleki Pál, ennek eredményeként alakult meg a Diákkaptár Szövetség, melynek főtitkára, majd elnöke lett Csanak István. A II. világháború elején a Honvédelmi Minisztérium kihasználta a diákmozgalomban rejlő lehetőséget, s a szövetséget a hadiipar szolgálatába állította. Borotvás-Nagy Sándor: *Diákkaptár* In, Magyar Szemle, 1941. július, XLI. kötet (1.) 167. sz. 139–144.o. https://adtpus.arcanum.hu/hu/view/MagyarSzemle_41_1941_07-12/?pg=145&layout=s utolsó letöltés: 2017. 09. 01. A szövetség iratanyaga az MNL-ben megtalálható (MNL P-2247, Diákkaptár Szövetség <http://lnyr.eleveltar.hu/MNLQuery/detail.aspx?ID=3891>)
- 13 Sütő Gyula (?-?) nyilaskeresztes képviselő, 1942-ben röplapterjesztés miatt lemondott a képviselőségről és Németországba távozott. 1944-ben visszatért Magyarországra.
- 14 Kovarcz Emil (1899–1946) örnagy, a Szálasi-kormányban tárca nélküli miniszter volt. Az ország totális mozgósításáért felelt. A háború után kivégezték.
- 15 J. Balogh Mihály kihallgatásáról készült jegyzőkönyv 1949. 01. 22. BFL VII.5.e. 1950–1428
- 16 A Kopjás Mozgalom szervezéséhez 1942-ben kezdett hozzá Korponay Miklós (1919–1987) vk. százados, a mozgalom irreguláris alakulatként indult. 1944-ben

a nyilasok a hatalomátvételük után az ötletet felkarolták, és Zákó András vezérőrnagy vezetésével létrejött a Kopjás Mozgalom. Feladatuk a szovjetek által megszállt területeken diverzáns, szabotázscelemek végrehajtása volt.

- 17** Balogh állítása szerint Sütő Lajos nyilas képviselő utasítására 1944 őszén átvette a Diákkaptár vezetését, annak főtitkára lett. Tál Lajos népbírósági peréről készült jegyzőkönyv, 1949. 04. 05. BFL VII.5.e. 1950-1428. 5. o.
- 18** Lásd 12-es lábjegyzetet.
- 19** Csanak István a tárgyaláson nem jelent meg, tanúvallomása 40-es szám alatt lett iktatva. Tál Lajos népbírósági peréről készült jegyzőkönyv, 1949. 04. 05. BFL VII.5.e. 1950-1428. 5. o.
- 20** Uo.
- 21** A Budapesti Népbíróság ítélete Tál Lajos ügyében, BFL VII.5.e. 1950-1428. 7.o.
- 22** Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság
- 23** E. L. tanúvallomása és a tárgyalás alatt tett kijelentései a dátumot leszámítva még egy lényeges ponton térnek el. Az ÁVH-nak azt mondta, hogy Nidosi hallgatta ki és az ő kényszerítésére lépett be a Hungarista Légióba (E. L. Tanúvallomása, 1949. 01. 31., ÁBTL 3.1.9. V-19678 Pfeiffer János és tsai.), de a tárgyaláson már J. Balogh ütötte, verte és kényszerítette a Hungarista Légióba való belépésre. Tál Lajos népbírósági peréről készült jegyzőkönyv, BFL 1949. 04. 05. BFL VII.5.e. 1950-1428.
- 24** Tál Lajos népbírósági peréről készült jegyzőkönyv, 1949. 04. 05. BFL VII.5.e. 1950-1428. 22. o.
- 25** Nidosi Imre, a Gellért fürdő egykori fürdőmestere és pedikűröse. Szálasi 1944. december 27-én kinevezte Budapest városparancsnokává. Háborús bűnősként elítélték és 1948. 09. 23-án kivégezték.
- 26** Tál Lajos népbírósági peréről készült jegyzőkönyv, 1949. 04. 05. BFL VII.5.e. 1950-1428. 12. o.
- 27** J. Balogh Mihály kihallgatásáról készült jegyzőkönyv, 1949. 01. 22. BFL VII.5.e. 1950-1428.
- 28** Ávihu Ronén: *Harc az életért. Cionista (Somér) ellenállás Budapesten 1944*, Ford. Kadar Zalman, Belvárosi Kiadó, Bp. 1998. 306-310. o. Böhm Ágnesnek *Az Úvegház legendája* című írásában (Népszabadság, 60. évf., 2002. 10. 14. 10. o., online: <http://nol.hu/archivum/archiv-82466-66089>) és

Eli Netzer: *Nagyobbak a sorsuknál* (Belvárosi Kiadó, Bp. 1998. – 174-175. o., valamint 179. o.) is az szerepel, hogy J. Balogh százados volt. Az 1949. 01. 22-i kihallgatásáról készült jegyzőkönyvben pedig Balogh azt állítja, hogy nem volt katona (J. Balogh Mihály kihallgatásáról készült jegyzőkönyv, 1949. 01. 22. BFL VII.5.e. 1950-1428.)

- 29** Krausz Miklós (1908-1956) a budapesti Palesztina Hivatal végrehajtó titkára, cionista ellenálló.
- 30** László Ágnes: *Egy sors, egy század. Fábry Pál élete mozaikképekben*. Magvető, Bp., 1997. 147. o.
- 31** J. Balogh Mihály népszerűségi kihallgatásáról készült jegyzőkönyv, 1949. 01. 26. BFL VII.5.e. 1950-1428.
- 32** „*Itt bejelenteni kívánom még, hogy Vajna Ernővel történt megbeszélésem értelmében részben Vajna által benyújtott listán sok megbízható nyilas pártszolgálatost katonai rangra emeltem*” – Nidosi Imrénék, a fővárosi védelmével megbízott nyilaskeresztes pártszolgálat vezetőjének vallomása a Budapesti Népszerűségeen (1948. 03. 24.) In: *Források Budapest múltjából IV. 1945-1950* - Budapest Főváros Levéltára forráskiadványai 4. (Budapest, 1973), 129. sz. dokumentum https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_BFLFK_04_1945_1950/?pg=423&layout=s utolsó letöltés: 2017. 09. 01.
- 33** A csoport tagjai közül 1945 után többet kivégeztek (Anderjkovics Béla, Háy Lujza, Haik József, Csizsár Gábor, Tál György, Tál Lajos – későbbi csoportvezető)
- 34** Tál Lajos peréről készült jegyzőkönyv, 1949. 04. 05. BFL VII.5.e. 1950-1428. 10. o.
- 35** J. Balogh Mihály kihallgatásáról készült jegyzőkönyv, 1949. 01. 22. BFL VII.5.e. 1950-1428.
- 36** Lócs Ákos tanúvallomásáról készült jegyzőkönyv, 1949. 01. 19. BFL VII.5.e. 1950-1428.
- 37** Tál Lajos népbírósági peréről készült jegyzőkönyv, 1949. 04. 05. BFL VII.5.e. 1950-1428. 12. o.
- 38** K. Gy. Tanúvallomása, 1949. 02. 04. ÁBTL 3.1.9. V-19678 Pfeiffer János és tsai.
- 39** A Magyar utca 52. sz. alatti ház átfésüléséről egy 1945. 01. 01-ei dátumot viselő, J. Balogh Mihály által aláírt szolgálati jegy tanúskodik, melyben a Nyilaskeresztes Párt Hungarista Mozgalom Nyomozási Csoportja nevében megtiltja a ház pincéjének használatát. BFL VII.5.e. 1950-1428.
- 40** Szita 2002.

- 41** *Parancsra tették? Közigazgatás, őrségváltás, törvényisztelő állampolgárok 1944-ben.* In.: Ságvári Ágnes: *Tanulmányok a magyarországi holokauszt történetéből* (szerk. Palasik Mária), Napvilág kiadó, Bp. 2002.
- 42** Carl Lutz (1895-1975), 1942-1945 között Svájc budapesti alkonzulja. Több tízezer zsidót mentett meg a deportálástól. 1945-ben Svájcban hatáskörtúllépéssel vádolták, a svájci kormány 1957-ben ismerte el az érdemeit. 1964-ben Jad Vasem-kitüntetést kapott.
- 43** Az Izrael földjére, 1948-tól kezdve az Izrael államba történő zsidó bevándorlás.
- 44** Hamvas Intézet, Bp. 2016 - <http://www.hamvasintezet.hu/hu/konyv/hazajanak-nemzetenek-hu-fiakent.html>
- 45** Randolph L. Braham: *A népirtás politikája: a holocaust Magyarországon*, 2. bőv. és átd. kiad., Belvárosi Könyvkiadó, Bp., 1997. <http://mek.oszk.hu/11500/11506/html/4.brahamkotet2.pdf> (továbbiakban Braham 1-2), utolsó letöltés 2017. szeptember 01.
- 46** Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEBOG), 3648 sz. jegyzőkönyv <http://www.degob.hu/index.php?showjk=3648> utolsó letöltés: 2017. 09. 01.
- 47** Az auschwitz-i jegyzőkönyvek nyilvánosságra kerülése után XII. Pius pápa Horthy-nál tiltakozott, a svájci követség pedig átnyújtotta a kormánynak Roosevelt USA-elnök figyelmeztetését. V. Gusztáv svéd király június 30-án fordult Horthyhoz a zsidók védelmében.
- 48** Vámos György: *Carl Lutz (1895-1975) A Világ Igaza. Svájci diplomata Budapesten 1944-ben*, Carl Lutz Alapítvány, Bp. 2012. (Továbbiakban: Vámos 2012.) 63. o.
- 49** Geyer Albert (1895-1968) jogász, 1944-ben a Pesti Izraelita Hitközség képviselő-testületében cionista delegáltként vett részt. 1945-1946-ban a Magyar Cionista Szövetség elnöke.
- 50** Gedeon Andor (?-?) svájci követségi alkalmazott.
- 51** *„Weiss Arthur ekkor azt kérte, hogy miután a konkurencia amúgy is ki akarta igényelni házát, lehetőleg gyorsan bonyolítsuk le ezt az ügyet, és ugyancsak presztízsének a konkurencia felé való megőrzése végett kérte, hogy ő ott vezető állást tölthessen be.”* E. E. vallomása - DEBOG, 3615. sz. jegyzőkönyv <http://www.degob.hu/index.php?showjk=3615> utolsó letöltés: 2017. 09. 01.
- 52** Geyer/Geier Albert tanúvallomása: Yad Vashem Archívum 03/1995, 1960. április 2. - Vámos 2012. 62. o.
- 53** Uo. 63. o.
- 54** Uo. 69. o., valamint E. E. vallomása - DEBOG, 3615. sz. jegyzőkönyv <http://www.degob.hu/index.php?showjk=3615> utolsó letöltés: 2017. 09. 01.
- 55** Uo. 68. és 83. o.
- 56** Lévai Jenő: *Zsidósors Magyarországon* (továbbiakban Lévai 1948), Téka, Bp. 2. kiadás, 1948. 314-360. o.
- 57** Vámos 2012. 90. o.
- 58** DEBOG, 3648 sz. jegyzőkönyv <http://www.degob.hu/index.php?showjk=3648> utolsó letöltés: 2017. 09. 01.
- 59** Salzer Leó: *„December 31-én tudomásunkra jutott, hogy nyilas látogatás(ra) van kilátás.”* Tál Lajos népbírósi peréről készült jegyzőkönyv, 1949. 04. 05. BFL VII.5.e. 1950-1428.
- 60** Uo. Lévai szerint a nyilasok meglepődtek azon, hogy ott emberek rejtőzködnek. Azt hitték, hogy az épület élelmi-szerraktárként funkcionál. Lévai 1948. 387-389. o.
- 61** Salamon Mihály (1897-1955) a 30-as évektől kezdve a Palesztina Hivatal felügyelőbizottságának tagja, 1944-ben az Üvegház egyik irányítója. Emlékeit a *„Keresztény voltam Európában - Pesti riportregény a nyilas időkől 1944-1945”* című könyvében írta meg (Napvilág, Bp. 2016. - továbbiakban: Salamon 2016.)
- 62** Uo.
- 63** J. Balogh Mihály kihallgatásáról készült jegyzőkönyv, 1949. 01. 22. BFL VII.5.e. 1950-1428.
- 64** Kolosi József (1925-?) 1944. november 17-én került be az Üvegházba és lett az egyik rezort vezetője. Kolosi József tanúvallomása, 1949. 02. 04. ÁBTL 3.1.9. V-19678 Pfeiffer János és tsai.
- 65** Tál Lajos népbírósi peréről készült jegyzőkönyv, 1949. 04. 05. BFL VII.5.e. 1950-1428.
- 66** Uo.
- 67** J. Balogh Mihály kihallgatásáról készült jegyzőkönyv, 1949. 01. 22. BFL VII.5.e. 1950-1428.
- 68** Dr. Fábry Pál (1919-?) újságíró, ügyvéd, gazdasági szakember, diplomata.
- 69** Salamon 2016. 208-211. o.; László Ágnes: *Egy sors, egy század Fábry Pál élete mozaikképekben*, Magvető, Bp., 1997. 147 és 160. o.
- 70** Dr. Fábry Pálról van szó.
- 71** J. Balogh Mihály kihallgatásáról készült jegyzőkönyv, 1949. 01. 22. BFL VII.5.e. 1950-1428.

- 72** J. Balogh Mihály népbünyészségi kihallgatásáról készült jegyzőkönyv, 1949. 01. 26. BFL VII.5.e. 1950-1428.
- 73** Tál Lajos népbírósági peréről készült jegyzőkönyv, 1949. 04. 05. BFL VII.5.e. 1950-1428. 7. o.
- 74** „A Vadász utcai üvegház áldozatai között volt Weisz Arthur is, akit állítólag csellel vitt magával Fábry Pál főhadnagy, és sohasem tért vissza.” Braham 2. <http://mek.oszk.hu/11500/11506/html/4.brahamkotet2.htm> utolsó letöltés 2017. 09. 01.
- 75** Tál Lajos népbírósági peréről készült jegyzőkönyv, 1949. 04. 05. BFL VII.5.e. 1950-1428. 19. o.
- 76** Uo. 19. o.
- 77** Személyét nem sikerült beazonosítanom.
- 78** Tál Lajos népbírósági peréről készült jegyzőkönyv, 1949. 04. 05. BFL VII.5.e. 1950-1428. 19. o.
- 79** Kolosi József tanúvallomása, 1949. 02. 04. ÁBTL 3.1.9. V-19678 Pfeiffer János és tsai.
- 80** Lévai 1948. 360. o.
- 81** A Tál Lajos elleni vádiratban 1945. január 2-i dátum szerepel, és Tált vádolják a razzia elkövetésével. A Budapesti Népbünyészség vádirata Tál Lajos, a Városház utca 14. sz. alatt működött nyilas főkerület nyomozócsoportjának vezetője ellen 1949. március 10. In: *Források Budapest múltjából IV. 1945-1950* - Budapest Főváros Levéltára forráskiadványai 4. (Budapest, 1973) https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_BFLFK_04_1945_1950/?pg=497&layout=s utolsó letöltés: 2017. 09. 01. Lévai a Ritz-Carlton elleni támadást 1946-ban még 1944. december 31. éjszakájára tette (*A pesti gettó csodálatos megmenekülésének hiteles története*, Officina, Budapest, 1946. 104. o.), 1948-ban már 1945. január 1-jére (Lévai 1948. 388-389. o.). Braham is január elsejét említi (Braham 1-2. <http://mek.oszk.hu/11500/11506/html/oldalankent1/Braham1075.pdf> utolsó letöltés 2017. 09. 01.).
- 82** Nemzeti Számonkérés Szervezete (Nemzeti Számonkérő Szervezet - Különítmény): A Nyilaskeresztes Párt szervezete a hungarista állam elleni erők, cselekmények felderítésére, letörésére.
- 83** Dr. Balassa Bálint csendőr főhadnagy az NSZK politikai és Közéleti Osztályát vezette. A háború után először életfogytiglanra, majd halálra ítélték és kivégezték.
- 84** Komoly (Kohn) Ottó (1892-1945) mérnök, cionista politikus.
- 85** Tál Lajos népbírósági peréről készült jegyzőkönyvek (1949. 04. 05. és 1949. 04. 06, valamint 1949. 04. 09-i ítélet-hirdetéséről készült jegyzőkönyv) BFL VII.5.e. 1950-1428.
- 86** Lásd 81-es végjegyzetet.
- 87** Tál Lajos népbírósági peréről készült jegyzőkönyv, 1949. 04. 05. BFL VII.5.e. 1950-1428. 8. o.
- 88** Uo. 18. o.
- 89** J. Balogh Mihály jelentése Vargha Béláról, Bp. 1952. 04. 24. ÁBTL 3.2.4. K-1382/1 Varga Béla
- 90** „Nevezett hamis keresztlevéllel volt el látva, melyet somogy megyében kapott egy plébánostól levél kíséretében.” Vereckei Lajos r. alhadnagy jelentése, 1948. 01. 21. ÁBTL 3.1.9. V-19678 Pfeiffer János és tsai.
- 91** Uo.
- 92** Vereckei Lajos r. alhadnagy jelentése, 1948. 01. 21. ÁBTL 3.1.9. V-19678 Pfeiffer János és tsai.
- 93** J. Balogh Mihály kórházi igazolványa (1948. 02. 08.), hiteles másolat, 1949. 04. 02. BFL VII.5.e. 1950-1428.
- 94** *Életmalom* c. regény, ÁBTL 3.1.9. V-19678 Pfeiffer János és tsai.
- 95** J. Balogh Mihály Dobi Istvánnak küldött levele, 1949. 01. 06. ÁBTL 3.1.9. V-19678 Pfeiffer János és tsai.
- 96** J. Balogh Mihály Habsburg Ottónak küldött levele, 1949. 01. 06. ÁBTL 3.1.9. V-19678 Pfeiffer János és tsai.
- 97** Uo.
- 98** Tál Lajos népbírósági peréről készült jegyzőkönyvek, 1949. 04. 05-06. BFL VII.5.e. 1950-1428.
- 99** A Budapesti Népbíróság ítélete Tál Lajos büntetőügyében, 1949. 04. 09. BFL VII.5.e. 1950-1428.
- 100** J. Balogh Mihály első kihallgatásáról készült jegyzőkönyv, 1959. 01. 22. ÁBTL 3.1.5. O-16614/185 Balogh B. Mihály.
- 101** A 6-os kartonján 1953. 05. 26-i dátum szerepel. ÁBTL 2.2.2. Hálózati nyilvántartás „Bakos Mátyás”. Azonban több utalás is van arra, hogy 1951-ben már fogdaügynökként tevékenykedett. Balogh Mihály első kihallgatásáról készült jegyzőkönyv, 1959. 01. 22. ÁBTL 3.1.5. O-16614/185 Balogh B. Mihály.
- 102** 8. számú jelentés dr. Kapotsy Béláról, 1955. 03. 26. ÁBTL 3.1.9. V-128662/9 Dr. Kapotsy Béla.
- 103** „Bakos Mátyás” jellemzése - dátum nélkül. ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”.

- 104** „Gellért” fedőnevű ügynök 1962. VI. 1-i jelentése, ÁBTL 3.1.2. M-24193 „Gellért László”.
- 105** Alexander Sixtus von Reden: *Az Osztrák-Magyar Monarchia. Történelmi dokumentumok a századfordulótól 1914-ig*, Széchenyi kiadó, Bp. 1989. 87. o.
- 106** J. Balogh 1. sz. jelentése Gajári Kálmánról, 1954. 07. 13. ÁBTL 3.1.9. V-127372/3 Faddy Ottmár és tsai.
- 107** Uo.
- 108** Bónis Lajos Arkangyal (1892–1964) volt tábori lelkész, részt vett a nyugat-magyarországi harcokban, a frankhamisításban, Zadravetz püspök barátja. Az USA-ba vándorolt, majd visszatért Magyarországra. Az ÁVH összeesküvés vádjával letartóztatta.
- 109** J. Balogh 1. sz. jelentése Bónis Lajosról, 1954. 07. 19. ÁBTL 3.1.9. V-127372/7 Faddy Ottmár és tsai.
- 110** J. Balogh 7. sz. jelentése Bónis Lajosról, 1954. 07. 29. ÁBTL 3.1.9. V-127372/7 Faddy Ottmár és tsai.
- 111** J. Balogh 22. sz. jelentése Bónis Lajosról, 1954. 08. 18. ÁBTL 3.1.9. V-127372/7 Faddy Ottmár és tsai.
- 112** J. Balogh 25. sz. jelentése Bónis Lajosról, 1954. 08. 24. ÁBTL 3.1.9. V-127372/7 Faddy Ottmár és tsai.
- 113** J. Balogh 31. sz. jelentése Bónis Lajosról, 1954. 09. 01. ÁBTL 3.1.9. V-127372/7 Faddy Ottmár és tsai.
- 114** Pázmány Géza a bécsi Pázmáneum növendéke volt, 1953 nyarán hazatért Bécsből. Meglátogatta egykori tanárait és barátait, akik tanácsára megpróbált visszatérni. A határon elfogták, az Államvédelmi Hatóság nyugati ügynököknek és kémnek nyilvánította. A per 1954 tavaszán zajlott le.
- 115** Maros Czirjék Ferenc OSB (1896–1965) bencés szerzetes. 1953–1956 között volt börtönben.
- 116** 8. sz. jelentés Maros Czirjék Ferencről, 1954. 03. 05. ÁBTL 3.1.9. V-116809/2-a Pázmány Géza és tsai.
- 117** Dr. Kapotsy Béla (1923–?) a budapesti USA-követség munkatársa, kémkedéssel, államellenes izgatással vádolták. 1956-ban életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.
- 118** 1. számú jelentés dr. Kapotsy Béláról, 1955. 03. 17. ÁBTL 3.1.9. V-128662/9 Dr. Kapotsy Béla
- 119** Francis Joseph Spellman (1889–1967), New York püspöke, 1946-ban lett bíboros. A követségen fordító vallásos Kapotsy számára a név ismerősen csenghetett.
- 120** 8. számú jelentés dr. Kapotsy Béláról, 1955. 03. 26. ÁBTL 3.1.9. V-128662/9 Dr. Kapotsy Béla
- 121** 1. számú jelentés dr. Kapotsy Béláról, 1955. 03. 17. ÁBTL 3.1.9. V-128662/9 Dr. Kapotsy Béla
- 122** 2. számú jelentés dr. Kapotsy Béláról, 1955. 03. 19. ÁBTL 3.1.9. V-128662/9 Dr. Kapotsy Béla
- 123** 3. számú jelentés dr. Kapotsy Béláról, 1955. 03. 21. ÁBTL 3.1.9. V-128662/9 Dr. Kapotsy Béla
- 124** 8. számú jelentés dr. Kapotsy Béláról, 1955. 03. 26. ÁBTL 3.1.9. V-128662/9 Dr. Kapotsy Béla
- 125** Az esetről bővebben: Szakolczai Attila: Márton Endre és az államvédelem [http://www.rev.hu/ords/f?p=600:2:::P2_PAGE_URI:kiadvanyok/evkonyv03/szakolczai utolsó letöltés 2017. 09. 01.](http://www.rev.hu/ords/f?p=600:2:::P2_PAGE_URI:kiadvanyok/evkonyv03/szakolczai%20utolsó%20letöltés%202017.09.01)
- 126** NET 53/8-1955 számú, 1955. IV. hó 10-én kelt határozata
- 127** „1955-ben szabadult ki kérésünkre, ez előtt hálózati munkáját a Vizsgálati Főosztályon végezte.” Javaslat „Bakos” ügynök kizárására, 1957. 12. 03. ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”
- 128** N. N. kihallgatásáról készült jegyzőkönyv, 1957. 11. 08. ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”
- 129** „Bakos” munkájáról készített szolgálati jelentés, 1957. 11. 18. ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”
- 130** J. Balogh Mihály lemondó nyilatkozata az albertirsai Forradalmi Bizottságának, 1956. 10. 30. ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”
- 131** N. N. kihallgatásáról készült jegyzőkönyv, 1957. 11. 08. ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”, „Bakos” munkájáról készített szolgálati jelentés, 1957. 11. 18. ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”
- 132** J. Baloghról készített jelentés, 1964. ápr. 22. ÁBTL 3.1.2 M-24193/1 „Gellért László”
- 133** J. Baloghról készített jelentés, 1964. ápr. 27. ÁBTL 3.1.2 M-24193/1 „Gellért László”
- 134** Javaslat J. Balogh Mihály alapnyilvántartásban való tartására, 1964. szeptember 4. ÁBTL 3.1.5. O-16614/185 Balogh B. Mihály
- 135** Feljegyzés „Bakos” 1957. február 12-i jelentéséről, ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”
- 136** Uo.
- 137** Gorondi Béla rendőrnnyomozó hadnagy, J. Balogh Mihály tartótisztje.

- 138** Dömmel Erzsébet (1912-?) Bernadett nővér, a Medical Missionaries Sisters nevű szerzetesrend tagja volt. Ázsiában dolgozott. 68 évesen pápai engedéllyel férjhez ment.
- 139** „Bakos” munkájáról készített szolgálati jelentés, 1957. 11. 18. ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”
- 140** Gorondi Béla feljegyzése „Bakos”-ról, 1957. 06. 12. ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”
- 141** J. Balogh Mihály kérelme a BM-be, 1957. 07. 04. ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”
- 142** J. Balogh kérelme, 1957. 05. 02. ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”
- 143** „Bakos” munkájáról készített szolgálati jelentés, 1957. 11. 18. ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”
- 144** Dr. Cserháti József (1914-1994) 1947-től Pécssett és Győrött teológiai tanár. 1964-ben címzetes püspök, 1969-től haláláig pécsi püspök.
- 145** „Bakos” munkájáról készített szolgálati jelentés, 1957. 11. 18. ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”
- 146** Faludi András: „J. Balogh Mihály „kódexkutató, háborús bűnös, a népi demokrácia bajnoka Népszabadság, 16. évf. 127. sz. 1958. május 30. 8. o. (továbbiakban: Faludi-J. Balogh)
- 147** Uo.
- 148** Dr. Bárczi Géza (1894-1975) nyelvész, akadémikus.
- 149** MTAK MS 5914/97, Bárczi Géza levele Balogh Mihály J.-nek 1957. 01. 17.
- 150** „Bakos Mátyás” jelentése a Kódextörténeti Intézetéről, 1957. 10. 21. ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”
- 151** Uo.
- 152** Faludi - J. Balogh
- 153** Uo.
- 154** MNK BM válasza 1957. 05. 13. ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”
- 155** Lektorai megbeszélés a „Sziromhullás” c. kéziratról. 1957. 06. 10. ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”
- 156** Balogh Mihály ügyében készített feljegyzés, 1967. 07. 17. ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”
- 157** Jelentés Balogh Bende Mihály „F” dossziés személyről, 1972. 08. 23. ÁBTL 3.1.5. O-16614/185
- 158** „Tudomást szereztünk arról, hogy a III/I. Csfség már több éve „mezítlás” alapon kapcsolatot tartott Baloghgal, és csak a közelmúltban a III/III. Csfség tájékoztatója után építették le. Ezenkívül kapcsolatot tartott vele a III/I. Osztály is.” Balogh Mihály ügyében készített feljegyzés 1967. 07. 17. ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”
- 159** Akó Károly (1927-?) D-188 SZT tiszt. 1960-1967 között a BRFK Társadalmi Tulajdon védelmi osztályán volt előadó. 1967-től a BM III/II-1-b osztály operatív beosztott, 1971-től a BM III/II-6. osztályán főoperatív beosztott. <http://szigoruantitkos.hu/szt-tisztek/ako-karoly-24.html> utolsó letöltés: 2017. 09. 01.
- 160** Jelentés Balogh Bende Mihály „F” dossziés személyről, 1972. 08. 23. ÁBTL 3.1.5. O-16614/185
- 161** Az 1973. 11. 26-án készült jelentésben szereplő „Művész” és „Parádi” fedőnevű célszemélyeket nem sikerült beazonosítani. Balogh Bende Mihályról készült tájékoztató jelentés, 1972. 11. 26. ÁBTL 3.1.5. O-16614/185
- 162** „A BM. III/II-6/a osztály beosztottja Akó Károly r. alezredes elvtárs nevezetét már hosszabb ideje társadalmi kapcsolatként foglalkoztatja. Hálózatként akarta felvenni, de vezetői úgy döntöttek, hogy társadalmi kapcsolatként kell foglalkoztatni. Akó elvtárs elmondása szerint komoly ügyekben eredményesen foglalkoztatja, a kapott feladatot a legjobb tudása szerint lelkiismeretesen végrehajtja, és készségesen áll rendelkezésünkre mindenben. Ellenséges tevékenységet nem folytat, rendszerünkkel szembeni magatartása politikailag lojális. Tiszta erkölcsi bizonyítvánnyal rendelkezik, aminek megszerzéséhez szintén fenti szerv nyújtott segítséget még korábban.” Jelentés Balogh Bende Mihály „F” dossziés személyről 1973. 05. 30. ÁBTL 3.1.5. O-16614/185
- 163** Akó Károly jelentése „Bakos Mátyás” fn. ügynök ügyében, 1973. 02. 06. ÁBTL 3.1.1. B-78162 „Bakos Mátyás”
- 164** Jegyzőkönyv Balogh Bende Mihály 14-F-792. sz. dossziéjának megszüntetéséről, 1974. 01. 24. ÁBTL 3.1.5. O-16614/185
- 165** NET 10-4/2/1964. számú határozat - Javaslat Balogh Mihály alapnyilvántartásban való tartására, 1964. 09. 04. ÁBTL 3.1.5. O-16614/185
- 166** Jelentés Balogh Bende Mihály „F” dossziés személyről, 1972. 08. 23. ÁBTL 3.1.5. O-16614/185
- 167** ÁBTL 2.8.2.2.III/II. SZT Tisztek személyi gyűjtő-611 Akó Károly, ÁBTL 2.8.2.2. - illetményügyek - „D-188” Akó Károly

MEZŐ GÁBOR

Héja-nász a Katpolon

Kardos György, Ignotus Pál
és Mátay Florence titkos története

PEST MEGÉR EGY ESTET

Különös társaság gyűlt össze a budapesti repülőtéren 1965. június 25-én: Berkesi András író¹, Kardos György, a Magvető Kiadó igazgatója² és az emigráns (akkori bélyege szerint *disszidens*) Ignotus Pál³ felesége, Mátay Florence⁴. Tekinethetnénk irodalompolitikai, esetleg baráti találkozóknak is, de másról volt szó. Hosszú évekkel azelőtt mindhárman a Katonapolitikai Osztálynak⁵ (továbbiakban Katpol) dolgoztak, Mátay ügynökként, Berkesi és Kardos állambiztonsági tisztként szolgált a Rákosi-diktatúrát. A két férfi Mátay tartótisztje volt, Kardos ennél is több: titkos viszonyt folytatott ügynökükkel.⁶ A negyvenes évek második felében ő hallgatta ki, majd szervezte be az akkor még fiatal nőt, aki néhány évvel később a szeretője lett. Alig két év múlva, amikor egy belső leszámolás következtében az egész Katpolt lefejezték, szinte egyszerre kerültek rács mögé mindhárman.

A két tisztet végül szomszédos cellába zárták, kopogtatással üzentek egymásnak⁷, ugyanúgy, ahogyan a többi rab. Mátay is így ismerkedett össze későbbi férjével, Ignotus Pállal, miután egy idő után őket is egymás mellé helyezték. Az ügynöknő akkoriban börtönspicliként dolgozott⁸, valamivel Ignotus előtt szabadult, akit megvárt, hozzáment, és 1956-ban együtt mentek Angliába. Története korábbi szeretőjével, Kardossal sem zárult le, a levelek, iratok szerint képtelen volt elfelejteni katpolos szeretőjét, démonát, ezért is találkoztak 1965 nyarán. „*Még egyszer, utólszor.*”⁹

A jelek szerint a kádári hírszerzés lemaradt a repülőtéri találkozáson, nem lehettek túlságosan büszkék erre, hiszen akkor már évek óta próbálkoztak az Angliában élő Ignótusné behálózásával, megszarolásával, ennek ellenére a Kardossal töltött napokról és éjszakákról csak utólag szereztek tudomást. Ez már azért is megbocsáthatatlan volt, mert Mátay férje kiemelt célpontnak számított, és nem ok nélkül reménykedtek abban, hogy Kardos egykori szeretője és cinkostársa segíthet az ismert és elismert emigráns megkönyékezésében. A hatvanas években magvetős pályára állított egykori katpolos Kardost a hírszerzés alezredese, Szakács László kereste fel, ő kérdezte ki a nyári találkozáson és a további lehetőségekről.

„Ignótusnéval – mint lánnyal – az 1950-es évek elején ismerkedett meg – jelentette Szakács¹⁰. – Kettejük között rövidesen szexuális kapcsolat alakult ki, amely – a börtönben eltöltött idejüket nem számítva – folyamatosan, a nő ellenforradalom utáni disszidálásáig tartott. Kardos elvtárs szerint őszintén szerették egymást. A nő sokáig számított arra, hogy Kardos elvtárs feleségül veszi. Kb. 1958-ban a Kat. Pol. tervbe vette az akkor már Ignótusné angliai operatív felhasználását. E célból Kardos elvtárs levelezni kezdett vele. Néhány hónappal később a Kat. Pol. elvetette a kapcsolatfelvétel tervét, s a Kardos elvtárs -féle magánlevelezés is megszakadt.

1965 tavaszán, vagy kora nyarán Borosné – ismert kapcsolat [az állambiztonság társadalmi kapcsolata¹¹ – MG] – aki 1956-tól megszakítás nélkül levelezett Ignótusnéval és kapcsolatban állt Kardos elvtárral is, utóbbit értesítette, hogy Ignótusné kapcsolatuk újbóli felmelegítését óhajtja s kéri, hogy levélben adjon életjelt magáról. Ignótusné és Kardos elvtárs kapcsolata ez időtől vált ismét szorosabbá, amely 1-2 hetenkénti, bizalmas hangú levélváltásokban öltött konkrét formát. Egymás iránti vonzalmuk egyre hevesebbé vált, míg kb. június elején Ignótusné arról értesítette Kardos elvtársat, hogy ez év őszén meglátogatja őt Budapesten. [...] Itt-tartózkodása alatt ideje 90%-át Kardos elvtárral együtt töltötte, többnyire a Szabadság Szállóban. [...] Kardos elvtárs szerint Ignótusné rendkívül rossz idegállapotban van, éjszakára nagy mennyiségű, erős altatókat, nappalra különböző doppingló szereket szed. Panaszkodott, hogy boldogtalan. [...] s legszívesebben végleg hazatérne.”

Szakács alezredest és a hírszerzést elsősorban nem Kardos magánélete, hanem Mátay újbóli beszerzése érdekelte, de a Magvető igazgatója lehűtötte „kollégáját”: „Kardos elvtárs megállapítása szerint hírszerző lehetőségei ép-

penséggel jók lennének. [...] Meggyőződése, hogy az együttműködést iránta érzett szerelmi vonzalma miatt vállalná is, azonban rendkívül rossz idegállapota miatt egy újbóli együttműködést nagyon kockázatosnak tartana. Egyértelműbben azt nem is javasolja. Ignótusné egyébként változatlanul szerelmes Kardos elvtársba. Kardos elvtárs viszont azt állítja, hogy a négy nap terhes volt neki, a nőből kiábrándult, iránta ma már csak szánalom él benne.”

Szánalom – tömör, kegyetlen kifejezés. Nem tudjuk, Kardos megjegyzése mennyire volt őszinte, de talán jobban megértjük, mi történhetett, ha visszakanyarodnunk történetük elejére.

I. ÁLLAMBIZTONSÁGI SEREGSZEMLE

Mátay Florence a gazdag, a második világháborús vészorszakban a vagyonából jórészt kiforgatott, zsidó származású magyar malomtulajdonos, Mátay Imre¹² és egy angol hölgy leánya volt. A művelt, több nyelven beszélő, kimondottan csinos, a férfiakat megigéző lány a második világháború alatt Makkai Sándor író¹³ mellett dolgozott, majd 1945-től 1948-ig a Külügyminisztérium munkatársa volt. Ekkoriban a szintén a külügynél dolgozó Tarnai István jegyese volt, de közbeszólt a történelem. Egy kevésbé ismert koncepciós ügyben Mátayt és jövőbelijét is letartóztatták, utóbbit a Katpol a per leendő kulcsfigurájaként vadászta le.¹⁴ Említettem, hogy a lány kihallgatását későbbi szeretője, Kardos György vezette, meggyőző lehetett, hiszen pár nappal később Mátay már beszerített ügynökként szabadult. A lányt az ezt követő években több titkos játszmában bevetették, célpontokra állították, csaliként használták, több valós személy és kitalált karakter szerepét eljátszotta olyan ügyekben, amelyek végül halálos ítéletekhez vezettek. Előbb Kardos egyik katpolos tisztársának szeretője lett – aki meg is kérte a kezét –, majd átpártolt az amúgy nő alezredeshez, akinek nem ő volt az egyetlen ügynök szeretője.

Több összezsengő vallomásból, iratból kiderül¹⁵, hogy a Katpolon a tartótisztek gyakran folytattak szexuális viszonyt a beszerített nőkkel, akiknek sokszor nem is lehetett más választásuk. Berkesi védekezésésképpen mondta ki, hogy náluk ez volt a szokás.¹⁶ Kardos és Mátay között végül komolyabb viszony kezdődött, szerelmüknek, héja-nászuknak (utóbbit a Kardos életét elmesélő, átfestő Moldova Györgytől¹⁷ – azaz igazából Ady Endrétől¹⁸ – kölcsönöztem)

csak letartóztatásuk vetett végett. Lefogásuk megértéséhez nem árt tisztáznunk az akkori hatalmi változásokat.

Az ötvenes évek legelején a Péter Gábor¹⁹ vezette Államvédelmi Hatóság (ÁVH) győztes helyzetbe került a Honvédelmi Minisztérium alá tartozó Katpollal folytatott hatalmi harcban. Ennek megfelelően a diktatúra előbb megszüntette a riválisnak tekintett szervezetet, majd vezetőit és munkatársait letartóztatták. Ekkor építették fel a Pálffy-féle koncepciók ügyet²⁰, amelybe a rezsim hű emberének számító altábornagy mellé legfontosabb beosztottait, így alezredesét, Kardost, az őrnagy Berkesit és számos ügynököt, többek között Király Bélát²¹ és Mátay Florence-t is beleszórták, belepréselték. Az akasztott hóhér szerepébe így belekóstoló Kardost egyébként nem sokkal ezelőtt helyezték civil pályára, elfogásakor a *Friss Újság*²² olvasószerkesztője és szerzőitkára volt. Végül az egész csapat, így Kardos, Berkesi és Mátay is Péter Gáborék elé került, a fiatal lány hiába szolgálta ki ügynökként mindenben a diktatúrát, megkínózták²³, és a többiekkel együtt többéves börtönbüntetésre ítélték. A vádpontokban a diktatúra, diktatúrák természetéből adódóan nem igazán súlyos, aljas bűneiket sorolták fel. Jellemző, hogy a számos manipulációban, lépésről lépésre felépített halálos játszmaiban, több ártatlan ember kivégzésében bűnös²⁴ Kardost végül „*feljelentési kötelezettség elmulasztása és szolgálati titoksértés büntette*”²⁵ miatt ítélték el. Összesen hét év hat hónapot kapott, de jóval hamarabb szabadult – ahogyan a letartóztatott katpolosok, ÁVH-sok nagy része.

Ha meg akarjuk érteni, hogy mit éreztek a Rákosiékat mindenben kiszolgáló katpolosok akkor, amikor hirtelen az asztal túloldalára kerültek, érdemes Berkesi András kézzel írt vallomásához²⁶ fordulnunk: „*Egy bűnöm van, hogy Kat. Polos voltam és Janikovszkyék [Janikovszky Béla, az ÁVH alezredese²⁷, előző számunkban megjelent tanulmányom²⁸ antihőse] gyűlöltek. Ezért ülök négy éve ártatlanul saját őrizeteseim között, ezért vesztettem el párttagságomat, becsületesem, ezért nem láthatom négy éve feleségemet, ezért nem tudtam róla 40 hónapig semmit mert még levelezni sem engedtek. [...] Kérem megnézni, hogy milyen munkát végeztem. Úgy érzem, becsülettel megálltam a helyem.*”

Becsülettel.

II.

KARDOS, A KONYAK ÉS FLORENCE

Becsület – körmölte le a Kádár-korszak későbbi népszerű lektűrszerzője, és ha a morál, moralizálás területére tévedünk, az iratok valóban azt sugallják, hogy Berkesi magánéletét tekintve valamelyest Kardos Györgyék felett állt. Nem mintha nem lett volna felette se hű cinkosa és fantáziadús alkotótársa az általuk megkomponált és kiszínezett „kémügyekben”, de tény, hogy a dokumentumok szerint legtöbb társánál visszafogottabb életet élt. Bár ő is ügynök szeretőt tartott, nem nagyon vett részt azokban az orgiákban, amelyeknek barátja, Kardos volt az egyik főszervezője. Utóbbi erre kapható katpolos társaival egészen mélyre süllyedt, a különböző jelentésekből²⁹ feltáruul egy Szodomát és Gomorát idéző világ. Ebbe a már-már Bosch hagymázás képeit³⁰ felvillantó, örült, bűnöktől és talán büntudattól terhelt mélységbe lepillantva nem meglepő, hogy már Kardos és Mátay első „randevúja” is különökre sikerült. A találkozót három különböző vallomás alapján idézhetjük fel, bár ezeket az iratokat mindenképp fenntartással kell kezelnünk – Berkesi, Kardos és Mátay finoman szólva sem önszántából beszélt az ÁVH-nak –, ha talán homályosan is, de összeáll a kép. Logikus, hogy a magát mentegető Kardos elmondása szerint őt csak a kötelesség, azaz az éberség hajtotta:

„Mátayval szabadlábba helyezése után 1948 őszéig mindössze egy vagy két alkalommal talákoztam, vele a kapcsolatot egyik beosztottam tartotta – olvasható Kardos vallomásában.³¹ – 1948 őszén Mátay egyik találkozásunk alkalmával félreérthetetlenül célzott érzelmi kapcsolataira, velem kapcsolatban. Ez a cselekedete azt a gyanút keltette fel bennem, hogy ez nem kizárólag a velem szemben való érzelmeinek tanúsítható, hanem annak, hogy mint a Kat. Pol. egyik vezetőjére akar ráépülni, esetleg az angolok megbízásából. [...] E célból vittem fel Mátay Florence-t 1948 őszén hivatali helyiségembe, hogy ott megpróbáljam rábírní arra, hogy színt valljon. Ez azonban ellenkezőleg sikerült, mivel italfogyasztás közben lerészegedtem, amit másnap Pálffy Györgynek jelentettem is.”

Minden cinizmus nélkül: nem ez volt élete bevetése. Részeges randevújuk közismertté vált a Katpolnál, szinte minden visszaemlékezésben, jelentésben szerepel. Bár Kardos szerint hivatalos ügyben itta tehetetlenre önmagát, Mátay máshogy emlékezett:³²

„Beszervezésem után 1947 végéig kb. 10 naponként adtam jelentéseket a Külügyminisztériumban dolgozó személyekről. [...] Még abban az évben késő őszszel Kardos találkozót kért tőlem, olyan hangnemből, melyből láttam, hogy mint privát ember akar velem találkozni. Ez a találkozó létre is jött az Astoria szálló előtt. Kardossal együtt nagyobb sétát tettünk a városban, majd az ő kezdeményezésére bementünk a katonapolitikai osztály épületébe, az ő irodájába, egy feketére. Rövid idő múlva Kardos udvarolni kezdett nekem és azt akarta, hogy barátnője legyek. Beszélgetés közben Kardos meglehetősen sok konyakot ivott és rövid idő múlva lerészegedett, mivel én ekkor nem voltam hajlandó a barátnője lenni, Kardos részszegségében dührohamot kapott, asztaláról leszort mindent, majd a ruháját is leszagatta magáról. Düh-rohamában teljesen magánkívül állapotban volt és valószínű, hogy a részszegése miatt rövidesen elaludt. Én az irodáját nem tudtam elhagyni, mivel az ajtók be voltak zárva, de ezenkívül nem volt belépőcédulám és így, valamint a botránytól való félelmemben nem mertem segítséget hívni. Kardos György egész éjjel nem tért magához és reggel Szeder százados³³ egy másik tiszttel együtt keltették fel, és ők vittek engem haza.”

110

Bárki is kezdeményezte, bárhogyan is történt, a viszony folytatásáról már nagyjából egyformán vallottak:

„Ezt követően pár nap múlva Kardos felkeresett lakásomon, és az eseményekért bocsánatot kért. [...] 1949 januárjában Kardos ismét fölvette velem a kapcsolatot. [...] Még ebben a hónapban Kardos barátnője lettem, és rendszeresen találkoztam vele a katonapolitikai osztály Kunffy Zsigmond utcai illegális lakásán³⁴.”

Kardos vallomása szerint³⁵ ő csak kötelességből, elővigyázatosságból kereste fel a végzet asszonyát: „Néhány hét múlva [az irodai konyakozás után] ismét eszembe jutott Mátay velem szemben tanusított magatartása és az ellene táplált gyanum, és találkoztót kértem tőle, ahol a legnagyobb meglepetésemre közölte velem, hogy disszidálni fog nyugatra. [...] Igyekeztem lebeszélni disszidálási szándékáról, azonban ő kezdetben határozottan kitartott terve mellett. Ennélfogva biztonsági rendszabályként figyeltettem Mátayt, majd elhatároztam, hogy belemegyek abba a játékba, melyet ő akart, konkrétan szerelmi kapcsolatot létesítek vele. [...] Emlékezetem szerint 1949 márciusától Berkesi András nevezetű beosztottam tartotta a kapcsolatot Mátay Florence-szel, egészen Mátay őrizetbe vételéig.”

Itt lép be a trió harmadik tagja, Berkesi, akinek e történetben a hű (és higgadt) fegyverhordozó Sancho Panza³⁶ szerepe jutott. Berkesi vallomásával „Don Quijote” és „Dulcinea” történetét is alátámasztotta, és utalt felettese Mátayval kapcsolatos vívódására is:

„Mátait beszervezték. Alapja úgy tudom, hogy presszió³⁷ volt. Beszerzése után Vértes ezredes³⁸ tartotta vele a kapcsolatot és a barátnője lett, de az is lehet, hogy először Kardos, és ő adta át Vértesnek. Tudom, hogy egy alkalommal Szeder szds. Kardost és Mátait Kardos szobájában meztelenül találta, mindketten be voltak rugva. Hogy Mátai dolgozott-e és mennyit, kinek volt akkor a barátnője, nem tudom. Ezt, beszerzésének pontos körülményeit, Majoros³⁹ és Szeder szds. tudják.

Kardos közölte velem [1949 tavaszán], hogy Mátait újból beszervezte és ő fogja tartani. Kardos Mátáival rendszeresen a Kunffy Zsigmond utcai konspirációs lakásban találkoztak és mint később megtudtam, a szerelmi viszonyt ott folytatták. Többször eltűnt Kardos este, és csak amikor reggel nem jött be és elmentünk keresni, ott találtuk Mátáival. [...] Tudom, hogy Kardosnak állandó problémája az volt, hogy Mátai ügynök-e /angol/ vagy sem”⁴⁰

Az irat folytatása az igazán fontos, mert abból világosan kiderül, hogyan használták fel Mátayt a különböző játszmákban. Berkesi vallomásának ezt a részét feltétlen hitelesnek tarthatjuk, hiszen a lefogott őrnagy ezeket az ügyeket büszkén, mintegy önmaga igazolására mondta el az őt éppen ejtő diktatúrának („Kérem megnézni, hogy milyen munkát végeztem.”⁴¹).

„Tolnai Béla Ausztriában élő angol ügynök egy futárát, Szikszai Editet elfogták a szovjet elhárítók és egy napra ideadták kihallgatásra, kihallgatásán Szikszai több címet mondott be, akiket fel kellett volna keresnie részben beszerzés végett, részben hiany miatt. Kardosnak az volt az utasítása, hogy egyik ügynöknővel járjuk végig a címeket és a jelszó bemondása mellett hajtsa végre a Szikszai által említett feladatokat. Szeder szds. és én kísértük Mátait az egyes címekre. A feladatok között volt egy báró [a nevét, mint ügynökét, törölték, a folytatásból megértjük, hogy miért] Márvány utcai lakos is, akit fel kellett keresni és tőle jelszó bemondása mellett egy katonatiszt címét elkérni. A >báró< másnapra randevut adott a városligetbe, Mátáinak. Szederrel én mentem ki avval, hogy a >bárót< kiemeljük Mátáival együtt. Mikor beemeltük őket a gépkocsiba, észrevettem, hogy egy Chevrolet követ, majd a Lehel utcánál, mikor megálltam, a Chevrolet mellém

jött és a Hatóság [a rivális ÁVH] egyik nyomozója jött oda, hogy adjuk oda őt és Mátaít. Én erre nem voltam hajlandó, és hogy a vitát elkerüljük, szóltam Szedernek, hogy igazolja magát és intézze el a vitás kérdést. Szeder kiszállt, én pedig bementem az osztályra. Mint utólag Szeder elmesélte, az igazoltató őt akarta elvinni, aminek ő ellenállt. Állítólag dulakodtak is egymással. Mire beértem, már Dékány⁴² áttelefonált Kardosnak, hogy a >bárót< engedjük szabadon, mert az az ő emberük [ezért anonimizálták a nevét], ez megtörtént.”⁴³

Érdemes jobban megvizsgálni Mátyay elsőként említett bevetését. Az ügynök-nő annak a Szikszay Editnek⁴⁴ a szerepét játszotta el, akire a fotók tanúsága szerint tényleg hasonlított. A fiatal, mélyen vallásos tanítónőt 1949-ben tartóztatták le a szovjetek, majd miután Berkesi vallomása szerint egy napra átadták a Katpolnak, hazaárulás és kémkedés koholt vádjával huszonöt évre ítélték.⁴⁵ A kémügybe került Szikszay sok százezer magyarral együtt a Gulágra került, ahonnan csak jóval Sztálin halála után, 1955-ben térhetett haza. Különös a sors: Mátyayt is akkoriban engedték ki.

III.

A MINDENRE KAPHATÓ ÜGYNÖK

Szikszay Edit megszemélyesítése után már nem volt visszaút. Berkesiék más, halálos ítéletekkel zárult ügyekben is bevetették Mátyayt. Ha kellett, titkárnőnek helyezték a célpont mellé:

„Abban az időben Kardos nyomozást folytatott, úgy tudom követségi vonalon a K. M. A. C. [Királyi Magyar Automobil Club] vezértitkára Landauerrel szemben /:kivégezve:/ [az állambiztonság szűkszavú zárójeles megjegyzése]. Egyszer említette Tardi⁴⁶, hogy neki nagyon gyanus Landauer, és nézzünk utána. Említette azt is, hogy van egy üres hely, titkárnői, és oda be lehetne valakit vinni Landauer figyelésére. A követelmény az, hogy több nyelvet tudjon, tudjon gépelni és gyorsítani. [...] Felmerült az az ötlet, hogy Mátaít helyezzük oda. Lehet, hogy ezt én ajánlottam. Kardos mindenesetre utasított, hogy beszéljek Tardival. Tardival beszéltem, bemutattam neki Mátaít és Tardi elhelyezte őt. A kapcsolatot Mátaival ezután Kardos tartotta, de több alkalommal a jelentéséért én mentem el. Az ügyben az utasításokat Kardos adta. Azt tudom, hogy Mátaí rendszeren adott jelentést. Azt hiszem, tavaly őszel kaptam parancsot Landauer őrizetbe vételére. [...] Landauert Kardos és Gáspár őrnagy⁴⁷ hallgat-

ták ki. [...] Kardos, mikor Mátai a K. M. A. C. nál dolgozott, arra utasított, hogy adjak át neki egy mikroma fényképezőgépet⁴⁸, hogy Mátai azzal olyan iratokról, melyeket nem tud elhozni, felvételeket csináljon. Én Mátainak átadtam.”⁴⁹

Az első világháborús veterán, Landauer Eduárd⁵⁰ már a Horthy-korszakban is az említett KMAC főtitkára volt, Mátay segítségével építették fel Kardosék azt az állítólagos kémkedési ügyet, amelynek a végén kivégezték a katonatisztet. Berkesi vallomásának folytatása⁵¹ sem hízelgőbb Mátay titkos tevékenységére nézve: *„Mátai még dolgozott a Docsi [Dóczy⁵²] ügyben, mely egy fél provokációs ügy volt [és amelynek végén több katonatisztet kivégeztek]. Ott egy angol vagy amerikai nőt személyesített meg.”*

Ez az eset jóval ismertebb Landauer behálózásánál, vallomásában Mátay is hosszabban beszélt róla:⁵³ *„Még 1949 nyarán történt, hogy Kardos utasítására Berkesi bevont engem egy provokációs ügybe. Berkesi amerikai állampolgárnak adta ki magát és mint ilyen, két embert szervezett be Magyarország-ellenes kémkedésre. A két személyt emlékezetem szerint Dóczy-nak és Sztankóckinak⁵⁴ hívták. A jelzett személyeknek engem mint USA- századost mutatott be és nekem kellett Kardos által megadott kémutasításokat megadni nekik. Ennek alapján a két személy több kémjelentést adott Berkesinek át. Dóczyval és társával több alkalommal találkoztam a Kunffi Zsigmond utcában lévő konspiratív lakáson Berkesivel együtt. Ezen ügy folyamán Kardos egy alkalommal megmutatta nekem a konspiratív lakásban elhelyezett tükröt, melynek segítségével észrevétlenül meg lehetett figyelni az egyik szobából, a másik szobában történő eseményeket.”*

Ez a hálószövés volt a Kardos–Berkesi kettős „mestermunkája”. Berkesi személyesen is részt vett az akcióban: *„A magát Wojtzek (Vojczek) Sándornak vagy Kovács Sándornak, illetve az amerikai katonai titkosszolgálat ügynökeként hazánkban tevékenykedő Thomson kapitánynak kiadó Berkesi sorra kereste fel a későbbi per áldozatait, hogy >beszervezze< őket egy, a Nyugat által is támogatott összeesküvésbe.”⁵⁵*

A későbbi író, propagandaszerző Berkesi egyébként olyannyira megszerette és magára öltötte Thomson (máshol Thompson) kapitány szerepét, hogy nagy sikerű regényt – *Sellő a pecsétgyűrűn*⁵⁶ és bűnügyi vígjátékot (!) – *Thompson kapitány*⁵⁷ – is írt az esetről. Természetesen a Kádár-rendszer jóváhagyásával. Kell-e mondani, hogy a művet – a saját farkába harapó kígyó – a Kardos vezette Magvető jelentette meg.⁵⁸

Mátay
Florence
Fotó: Petőfi
Irodalmi
Múzeum

Mátay beletanult az ügynök szerepébe. A jelek szerint Berkesiék minden utasítását teljesítette, volt beépített titkárnő, „tanítónő”, „amerikai tiszt”, mikor mire volt szükség. Ha ezt a skizofrén helyzetet, állandó szerepjátszást nézzük, talán nem is meglepő, hogy tartótisztjeihez sodródott közel. Velük lehetett legalább félig-meddig őszinte. Berkesi így írt⁵⁹ a Kardos és Matay közötti viszonyról: „Kardos Mátait vezette és Mátai is őt. Majorosné⁶⁰ említette több alkalommal, hogy Kardos bele van bolondulva Mátába. [...] Tudom, hogy Mátait Vértés ezredes feleségül akarta venni, de arról Pálfi beszélte le, ezt Kardos mesélte. [...] Kardos az év vége felé kezdett Mátaitól elhidegülni, amikor Serényi⁶¹ átadott neki egy színinövendéket, mint ügynöknőt. Kardos azután ezzel tartotta a kapcsolatot. Hogy ez ki volt, azt nem tudom.”

IV.

SZODOMA ÉS GOMORA

A közcímről bizonyára nem csak nekem jut eszembe a zseniális Passolini⁶² nehezen befogadható filmje.⁶³ A meggyilkolt rendező közismerten kommunista meggyőződésű volt, említett műve a fasiszták gátlástalanságáról és az ember örök kegyetlenségéről, perverziójáról szól. Ha tudta volna, hogy a sztálinista (rákosista) diktatúra magyarországi képviselői mennyire egyivásúak voltak a Salo antihőseivel, talán átértékelte volna sok mindent. Mivel Kardosék tivornyáiról nem készültek filmfelvételek (legalábbis nincsenek a birtokunkban), így maradnak az iratok, s az azokban található kínos mozaikdarabkák:

„1950 elején Kardos egy találkozásunk alkalmával kivitt magával Zuglóba, ahol, mint mondta, egy barátját látogattuk meg – olvasható Mátay vallomásában.⁶⁴ – A barátját emlékezetem szerint Pásztinak hívták, akinek a foglalkozása pincér volt. Pásztit nem találtuk a lakásán és egy közeli kocsmába mentünk el, ahol ő kiszolgáló volt. A kocsmába ott tartozkodott Pásztival közös háztartásban élő Mária nevezetű nő is. Kardos Pászti és Mária között beszélgetés kezdődött a kocsmába, mely zárás után Pászti lakásán folytatódott. Ebből a beszélgetésből, valamint Kardos elmondásából tudtam meg, hogy Mária egy horthista tisztnek volt a felesége, ami miatt őt a Katona Politikai Osztályon kihallgatták és ez alkalommal ismerkedett meg Kardossal. A kihallgatása után Kardos kapcsolatot tartott vele és gyakran ment ki a lakásukra a barátaival, ahol a legfékeltelenebb, erkölcstelen dorbézolásokat folytatták. Kardosnak volt egy Mester nevezetű barátja⁶⁵, aki valamikor a Katona Politikai Osztályon teljesített szolgálatot, majd miután onnan eljött különböző feketézésből élt. Ez a Mester volt az, aki az éjszakai dorbézolásokhoz a legsötétebb prostituált nőket felhajtotta. Ilyen alkalmakkor Kardos egész önkivületi állapotig leitta magát. [Mentegetés és ítélkezés nélkül: ez is a „menekülés” egyik útja].

Ez alkalommal is, hogy ott jártunk, Kardos annyira leittasodott, hogy szivromot kapott, és csak másnap délelőtt tudtunk Pászti lakásáról eljönni. Hogy Pásztinál milyen erkölcstelen dorbézolások folytak, arra jellemző az az eset, amit Kardos mesélt el nekem, hogy Pászti jelenlétében, Mária – akivel együtt él – lefeküdt Szeder Győző⁶⁶ és Bánhalmi Károly⁶⁷ századossal. Kardos egy előző alkalommal dicsekedett azzal, hogy többször elkérte Majoros őrnagy lakáskulcsát, aki a hivatal közelében lakott. Ilyenkor megtörtént, hogy egyik vagy másik beosztottja, mire ő a lakásra ment, már egy nőt felvitt, aki várt rá.

Ezeket a nőket rendszerint Bánhalmi vagy Szeder szokta felhajtani, Kardos állítása szerint.”

Bár lehetséges, hogy a vallomás minden szava hazugság, ez nem tűnik túl valószínűnek. Egyrészt a leellenőrizhető szereplők valóságosak, másrészt ezen a téren még a Kardos tetteit, lépéseit következetesen kimagyarázó Moldova sem mentette élettrajzi művének hőseit, elűtve annyival, hogy nem élt erkölcsös életet. Sorait azért idézem, mert nagyon jellemzőek: *„Annyi viszontagság után Kardos élvezte az életet. Egyébként sem tartozott azok közé, akiket az erkölcsbírák példaképnek szoktak állítani a társadalom elé. Hosszú hetekig-hónapokig tartó, fizikai erejét és idegeit a végsőkig igénybe vevő akciók után Kardos sokszor kirúgott a hámból. Farkas Mihály⁶⁸ 1957-es gyanúsította meghallgatása során felháborodva emlegette, hogy a Katpol helyiségeibe a beszoztottak italt és nőket vittek fel magukhoz. Kardos ritkán »kozmetikázta« a magatartását, ezeket a kiruccanásait is felvállalta.”⁶⁹*

Moldova mondatai, úgy hiszem, önmagukért beszélnek: Kardos csak élvezte az életet. Amúgy Mátaynak már csak azért sem lehetett oka Kardosék orgiáival kapcsolatban hazudozni, mert az ÁVH tökéletesen tisztában volt a Katpol – amúgy az ÁVH-sokra az iratok szerint ugyanúgy jellemző – ügyeivel, ráadásul nem is ezek az esetek érdekelték őket. Semmiképp nem akarok – és nem is fogok – a Moldova által említett erkölcsbíróként tetszelegni, de azért valamit ne felejtünk el: az ügynöknők esetében nem önként vállalt, megfizetett aktusokról és tivornyákról beszélünk. Mátayt és a többieket – lásd a fiatal színinövendéket vagy a „horthysta tiszt” feleségét – beszervezték, gyakran presszióval bezsarolták, majd minden téren kihasználták. A kommunista legendák – lásd az előkelő budai villájában krumpolis tésztát falatozó Kádár Jánost⁷⁰ – ellenére Kardosék ugyanúgy éltek, mint a régi idők hatalmasságai, az általuk méltán megvetett szélhámosok, kártyások, dzsentrik, ispánok; de egyszer csak véget ért az aranyélet. Még csak rendszerváltás sem kellett hozzá.

V. CINKOSTÁRSAKBÓL CELLATÁRSAK

Gondoljunk bele, hogy mennyire meglepődhetett a horthysta, majd a kommunista tisztikart tizedelő, perek tucatjait megálmodó, tivornyázós katpolos társaság akkor, amikor előbb megszüntették az erőszakszervezetet, majd egy-

más után letartóztatták őket. Hármuk – Berkesi, Kardos és Mátay – sorsa a börtönben elkanyarodott egymástól, az ügynöknőt a börtönben is besúgóként használták – egy vizsgálati terv szerint⁷¹ 1954 februárjától –, és ahogyan említettem, a belső elvtársnak számító Berkesi és Kardos végül egymás melletti cellába került. A későbbi kémregényszerző szerint éppen főnöke „térítette észhez” akkor, amikor magányában már a „vallás ópiumához” nyúlt: *„Pár nap mulva megtudtam, hogy a mellettem lévő zárkában van Kardos György – írta fellebbezési kérelméhez csatolt hosszú vallomásában⁷² Berkesi. – Felvettem vele a falon keresztül a kapcsolatot. Ötven napig érintkeztünk így egymással. [törölt rész az iratban] volt egy kétnapos periódus, amikor istenhez imádkoztam. Ezt el is mondtam Kardosnak. Ő józanított aztán ki.”*

A szélmalomokkal (és kémekkel) küzdő Don Quijote és hűséges társa tehát kopogtatással üzentek egymásnak. Éppen úgy, ahogyan mindenki, így az angol spionként kezelt Ignó Pál a nagy meglepetésére a mellette lévő cellába helyezett Mátay Florence-szel. Muszáj feltennünk a kérdést: miért is került a félig angol származású, börtönspicliként foglalkoztatott, korábban számtalan hasonló ügyben, nyugati kémek ellen bevetett Mátay éppen Ignó Pál mellé? Pusztán véletlen volt?

VI.

„VIJJOVA, SÍRVA, KERGETŐZVE”

„Kéthly Annát⁷³, a szociáldemokrata párt legnemesebb tagját börtön után házi őrizetbe helyezték a Pozsonyi úti házban. [...] Kéthly erős volt, mint a vas; korábbi szenvedései nem is látszottak rajta. Börtöneiről szót sem beszélt, de figyelmeztetett: ha egy rabnő és spicli, Mátrai Florence nevű szabadul, az alighanem felkeres engem. Vigyázzak, mert rendkívül ügyesen hálózza be a férfiakat, szép és fiatal. Ő, valahányszor cellájába akart jönni, kidobta. Erre itt kint még könnyebb módom van” – emlékezett Faludy György⁷⁴ *Pokolbeli napjaim után* című művében.⁷⁵ A recski internálótábor megjárta, és ott társaival komoly szellemi életet élő bohém költő valamikor 1955 környékén beszélhetett huszadik századunk egyik legbátrabb, legegyszerűsebb politikusával. A veszélyes nő – *femme fatale* – nem csupán Kéthly hozta szóba, másik barátjával, Pálóczi-Horváth Györggyel⁷⁶ is elbeszélgettek Mátayról:

„Végül Bobby [Pálóczi-Horváth György beceneve] megjegyezte, hogy szeretné segítségemet kérni Ignó ügyében – írta ugyanebben a művében Faludy.

- Pali, amikor magánzárkán volt, szomszédságba került egy nővel, akivel kopogtatás útján érintkezett. A nőt rendkívül intelligensnek és műveltnak találta, de azt hitte: minden bizonnyal csúnya és vén, amilyenek általában a prominens kommunista nők. Egyszer azonban, amikor felkapaszkodott az ablakra és az udvaron körbesétáló nőket figyelte, egy nagyon csinos és fiatal felemelte karját feléje. Ez volt szomszédnője, aki a női zárkákat járta sorra, Sztálint és Rákosit átkozta. Aki helyeselt, azt feljelentette. >Úgy hívják, hogy Mátrai Florence<, mondtam. Ezt nemcsak Kéthly Annától tudtam, hanem Wesselényitől [Wesselényi Miklós újságíró, az „árvízi hajós” dédunokája, aki később az állambiztonsági társadalmi kapcsolata volt⁷⁷] is, akivel 1947-ben még együtt dolgoztak a külügyminisztériumban, és Szarka Gábor recski kollegámtól, akinek testvérét akasztották fel, mert Mátrai összehozta az angol követtel. Két akasztás után senki sem mert szóba állni a külügyminisztériumban Mátraival, úgyhogy fölöslegessé vált, és az Államvédelem lefogta. >Most pedig velünk együtt szabadult, és Ignotus Pali el akarja venni feleségül. Mindent tud róla, de azt mondja: halálosan szerelmes és meg fogja javítani. Mit csináljunk?< Hoszszan töprenkedtünk, de nem találtunk megoldást.”

Nehezen emészthető sorok. Utólag nehéz lenne megmondani, hogy mi volt az a „minden”, amit, amiről Ignotus Pál tudott, sokkal fontosabb a döntés, amit hozott. Bár a szerkesztő-publicista angolul, majd magyarul is megjelent visszaemlékezésében (*Fogságban*⁷⁸) külön fejezetet szentelt megismerkedésük romantikus, kopogtatós történetének, abban egy szót sem ejtett felesége múltjáról, valódi kétségeiről. Ez emberileg természetesen érthető, ha tényleg sok mindent tudott Mátayról, akkor ezt egyszerűen nem írhatta meg. Soha senki nem állt volna szóba a feleségével ezek után, akit valószínűleg így is sokan kerültek az emigrációban. Annál érdekesebb az a rész, amelyben Ignotus saját bizonytalanságáról ír. Nem értette, hogy ez a gyönyörű, értelmes, vonzó nő miért választott egy lesóványodott, a börtönben teljesen leépült, nála sokkal öregebb férfit. Annyira nem hitt a „vakon” kialakult kapcsolatban, hogy nővérét küldte az előbb szabadult Mátayhoz, kérdezze meg helyette, még mindig akarja-e a kapcsolatot.⁷⁹

Az ügynöknőt 1955 szeptemberében engedték ki egyéni kegyelemmel, ha hihetünk az iratoknak, összesen másfél évet dolgozott börtönspicliként, abból jó ideig olyan cellába helyezve, amely Ignotusé mellett volt. Az állambiztonság bent sem engedte el a kezét: „szabadulása előtt a II/5 Osztály átszervezte és >Magyarné< fedőnéven az FKP [Független Kisgazda Párt – MG] vonalán fog-

Mátay
Florence és
Ignotus Pál
esküvőjükön
**Fotó: Petőfi
Irodalmi
Múzeum**

lalkoztatta, majd 1956 nyaráig az ipari osztály tartott vele kapcsolatot” – írták egy jelentésben.⁸⁰ Nem csupán velük, Kardos jóval később arról tájékoztatta az őt meghallgató Szakács alezredest, hogy az ő viszonyuk is folytatódott kiszabadulásuk után: „Kettejük között rövidesen szexuális kapcsolat alakult ki, amely – a börtönben eltöltött idejüket nem számítva – folyamatosan, a nő ellenforradalom utáni disszidálásáig tartott.”⁸¹

Nem tudjuk, hogy milyen vívódások, harcok dúltak Mátayban, csak azt, hogy a nős Kardos helyett végül a belehabarodott Ignotust választotta, feleségül ment hozzá. Sorsa, történetünk abszurdítására jellemző, hogy ezt Berkesivel is közölte⁸²:

„Én Florence-szel találkoztam 1955-ben, amikor kiszabadultam. Akkor engem felhívott a lakásomon, hogy menjek fel hozzá. Mikor felmentem, elmondta, hogy Ignótushoz megy feleségül, és hogy ő végig bent dolgozott a börtönben, sőt most is kapcsolatban áll a hatósággal. Arról nem beszélt, hogy ki tartotta. Ugy tudom, hogy egészen 1956 okt. 23-ig dolgozott.”

Most még nem tudjuk, és talán sohasem tudjuk meg pontosan, hogy mi történt, jelentett-e férjéről. Sejtéseink persze lehetnek. Talán érdemes hosszabban elidőzni azon a fényképen, amely házasságuk napján készült.⁸³ Ignotus Pál jobbra néz, el, valahová a távolba. Mátay arckifejezése is kifejezetten furcsa, a boldogságot hiába keresnénk rajta. Nem fogom mélyebben elemezni a képet, mert sem költő, sem pszichológus, sem fotográfus nem vagyok, de nem szokványos esküvői felvételt látunk. Persze történetük folytatása sem az. Röviddel a nagy nap után a történelem ismét közbelépett, az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően Ignotus Pál és az akkor már terhes Ignotus Pálné elhagyta az országot. Kalandos körülmények között lépték át a magyar-osztrák határt, Angliába mentek, ahol Mátay Florence elvetélte meg nem született gyermekét.⁸⁴

VII.

KEDVES TÁBORNAGYOM!

A kádári hírszerzés 56 után „Magyar”/„Budai”/„Krónikás” fedőnéven figyelte meg az ismét Angliában letelepedett Ignotus Pált, akit mindenképpen be akartak szervezni. Nem kellett lángésznek lenniük ahhoz, hogy a tervezett játszma kapcsán először feleségére gondoljanak, akiről éppen elég információjuk volt Budapesten. A problémát az jelentette, hogy zsarolásról, komolyabb nyomásgyakorlásról szó sem lehetett, hiszen Mátay legalább annyit tudott a Katpolról, az állambiztonságról, Kardosról és Berkesiről, mint ők róla. Ezt a helyzetet nyíltan leírták a következő jelentésben⁸⁵:

„1957-ben a Katonai Hírszerzés [Kardos ekkor ott dolgozott – MG] levélkapcsolatot létesített vele. Mátai a budapesti levélcímre is írt. Értesülésünk szerint újrafelvétele nem történt meg. Ügyében 1957-től lényeges előrehaladást tenni nem tudtak. Mátai esetleges újrafelvételét az alábbi körülmények befolyásolják: a vele való kapcsolattartás során több vezető beosztású személlyel szexuális viszonyban volt, közülük ma is néhány komoly vezető funkcióban van, ezért presszióval fellépni Mátai felé kockázatos lenne. ÁVH-val való előzetes kapcsolata ismert volt több személy előtt – börtöntársak, >Budai< barátai – aki közül néhányan disszidáltak, ezek jelenleg sem bizalmatlanok vele szemben. Ezért ezt a kompromittáló adatot sem tudnánk teljesen kihasználni ellene.”

Ezzel a véleménnyel korábbi tartótisztje, a börtön után az ÁVH-nál dolgozó, majd művészként befuttatott Berkesi is egyetértett. Ő az ötvenes évek végé-

re, hatvanas évek elejére sikeres íróvá vált, a Honvédelmi Minisztérium, majd a párt első propagandaregényeit⁸⁶ látva újabb és újabb műveket rendelt tőle. Kétségtelen íráskészsége, rendszerhűsége és állambiztonsági múltja tökéletes propagandistává tette. Amikor a hírszerzéstől megkérdezték, Berkesi egyenesen közölte, hogy időzített bombának tartja Mátayt:⁸⁷ „Ezen az alapon nem lehet őt beszervezni, ő kényesebb dolgokat tud visszalőni ránk, mint amivel mi tudjuk őt konspirálni. Ha hallgat ezekről, akkor azért teszi, mert nem piszkálják őt, de ha piszkálni kezdik, akkor kénytelen beszélni. Nagyon meg kell ezt gondolni. Egy módon lehetne őt beszervezni, csak Kardos részéről, érzelmi kapcsolatain keresztül.”

Kardos tehát továbbra is megkerülhetetlen volt, őt is meghallgatta⁸⁸ az állambiztonság: „>Magyarné< fn. disszidált ügynök ügyében a mai nap megbeszélést folytattam a Katonai hírszerzésnél dolgozó Kardos ezredes elvtárssal. A megbeszélés célja az volt, hogy tisztázzam azt, hogy a katonai hírszerzés milyen célból foglalkozik nevezett személyével, nehogy az általunk tervezett akció - >Magyarné< ügyében - hátrányosan befolyásolja terveinket. Kardos elvtárs az alábbiakat mondta el az üggyel kapcsolatban: 1957 szeptemberében vették fel nevezettel a kapcsolatot levél útján. A levelet a londoni rezidentúrán dolgozó hírszerzőtisztjükön keresztül továbbították. >Magyarné< válaszolt levelükre azonnal. Első levelében bár arról írt, hogy ne írjanak több levelet részére, ennek ellenére további két levelet írt, az első levélben megadott budapesti fedőcímmel. [...] >Magyarné< levelében arról írt, hogy beteg nem bizik az angol orvosokban, de a disszidensektől is megundorodott. Kardos elvtárs elmondása szerint már keresték londoni lakásán, de nem találta emberük otthon. [...]”

Megundorodott - velős kifejezés egy hétpróbás ügynöktől. Kétségtelen, hogy a jelentések szerint az Ignotus házaspár szélsőséges, kevéssé boldog életet élt Angliában. A jelentéstevők közé tartozott az a „Pozsonyi”, aki elvileg Ignotus családi barátja volt⁸⁹, de ennek ellenére gátlás nélkül lejelentett minden magántermészetű titkot, amelyeket most nem kívánok részletezni. Történetünk szempontjából egyedül az fontos, hogy „Pozsonyi” szerint (is) Ignotusék viszonya hamar megromlott. Folyamatosak voltak a veszekedések, a nagyjeleketek, és ezen az sem segített, hogy az elveszített gyermek után fiuk született. Ignotusné biztosan nem véletlenül ment bele a Kardossal folytatott, amúgy minden szinten veszélyes levelezésbe, de azzal azért az angliai magyar követséget és az ott dolgozó állambiztonsági rezidentúrát is meglepte, amikor 1965 nyarán hirtelen kijelentette, hogy mindenképpen hazalátogatna Magyar-

országára. Kardoshoz. Ez az első irat⁹⁰, amely arról árulkodik, hogy Ignatusné ekkor már nem volt teljesen beszámítható.

„Jelentem, hogy >Krónikásné< [a „Magyar” és „Budai” után ugye a Krónikás lett Ignatus Pál új fedőneve] junius 19-én. [...] Kb. 12-h-kor megjelent a konzulátuson. Elégé feldult állapotban volt. Először azt hittem, hogy ittas, mert erősen gesztikulált és raccsolt. Átadott egy ügyvédi meghatalmazást, amelyet dr. Tardy István ügyvéd részére állított ki, s amelyben meghatalmazza Tardyt, hogy őt az örökségi és peres ügyében képviselje. [...] Amikor az ügyvédi meghatalmazást átadta hitelesítésre, kérte, >most szeretne velem konspirálni<. [Az ügynök a fedésben dolgozó tiszttel...] Kijelentette, hogy neki még ma Budapestre kell utaznia. Erről az utazásról otthon nem szólt a férjének. Mondjam férjének azt, hogy az örökségi és peres ügyében azonnal intézkednie kell. [...] Szobámból felhivta férjét. [...] Közöltem férjével, hogy felesége által behozott nyilatkozatot hitelesítettem. Azonban felesége elmondása szerint nagyon nehézkesen intézik az ügyet, s félni kell attól, hogy az elévülés stádiumába jut. [...] Telefonált férjének, hogy fiukkal együtt keressék elő az utlevelét, s férje hozza be a konzulátusra, mert a vizumot megkapja. [...] Időközben Krónikásné beszélt munkahelyi főnökével és junius 23-ig szabadságot kért tőle. [...] Amikor mindez megtörtént, közölte, hogy hazamegy, megkeresi az utlevelét, s mivel a MALÉV-gépet már lekéste, keres egy másik repülőgépet, amellyel még ma este Budapestre érkezik. Kérte, hogy ha lehet, küldjünk telexet a MAGVETŐ könyvkiadó vállalat igazgatójának, Kardos Györgynek, hogy várja, mert érkezik.”

Önmagában is elképesztő az egész jelentés. Ignatusné se szó, se beszéd bero-
hant a követségre, azonnal Magyarországra akart jönni, és ehhez az őt fogadó
„diplomatát” is bevetette, aki részt is vett a játszmában. A fedésben dolgozó
tiszt nyilván úgy érezte, az a legjobb döntés, ha segít az asszonynak. Máty
szerelmét, Kardost akarta látni, Ignatus Pál kutatódossziéiban több levelet
megőriztek, az egyik legérdekesebb az, amit az asszony írt egykori szerető-
jének, beszerzőjének még az utazás előtt. A hosszú, közel húszoldalas írás⁹¹
jórészt olvashatatlan, röviden mégis idézek belőle, mert nagyon sokat elárul
az asszony lelkiállapotáról. Szerzője a címezésben próbált humorosan, bizalma-
san fogalmazni, ezután viszont gyakorlatilag figyelmeztette Kardost, ne régi,
csinos szeretőjét várja:

*„Kedves Tábournagy Úr, vagy: Hajdani ... [a törölt részek számomra olvashatatl-
anok voltak] UTÓD: Kultúr [...] Kartársam [...] remélem kevésbé középszerű és*

kalmárlelkű, magyar megtestesítője, Kedves Fő – KIADÓ – Úr! [...] derült égből a villámcsapásként rábombázott első levelét követő [...] egészen megdöbbenem a csodálkozástól (most nem viccelek!), értesültem, hogy [...] még emlékszik rám, vagy talán inkább arra a 18 évvel ezelőtti, fehér kosztümös, fekete blúzos, egész csinos lányra, aki valaha – állítólag én voltam. [...]

A jó Isten, akiben én még mindig csökönyszerűen és rendületlenül hiszek – s aki nek a létét maga, valószínűleg még mindig csökönyszerűen tagadja – megkímélte magát attól, hogy saját szemével bizonyosodjon meg róla, hogy az a 18 évvel ezelőtti csinos, szőke hölgy – sajnos – meghalt. [...] Gyuri, ez lehet, talán szomorú, de IGAZ!!! Ébredjen fel! Eljárt az idő!!!! A tavalyi hó éppúgy eltűnt, mint tehetséges – strici – álköltő – papája az angol irodalom ékes mezejéről! Jobb, ha mindezt előre tudja! Én nem hiszek ugyanis a shock terápiában!”

Sokkterápia. A „csinos, szőke hölgy – sajnos – meghalt” – írta a két világ, két férfi, két személyiség (?) között örlődő asszony, és ennél nem is lehetne jobban kifejezni ezt a tudathasadásos állapotot. Azt hiszem, ekkorra Mátay Florence már valóban elhunyt, 1965-ben egészen „másvalaki” látogatott haza.

VIII.

NÉGY NAP, NÉGY ÉJSZAKA

Nem tudhatjuk, mi járt Kardos és Mátay fejében, amikor 1965 nyarán újra meglátták egymást a repülőtéren. Tanulmányom elején említettem, hogy Kardos az állambiztonsági iratok szerint „szánalmat” érzett, de jó barátjának, Moldova Györgynek máshogy mesélhette el. Az író ezt írta⁹² Kardos szerelmi életéről és a Mátayval folytatott „románcról”:

„Ebben az időben [ez a rész még a negyvenes évek második felére vonatkozik] Kardos lebonyolított néhány románcot környezetében dolgozó munkatársnőivel – egyikük később művészettörténészként a szocialista morál legfőbb őre lett [Aradi Nóráról⁹³ van szó, aki a jelentések szerint szintén Kardos szeretője, a Katpol ügynöke, még inkább munkatársa volt] – és erre a korszakra esik élete egyik meghatározó kapcsolata M. Florence-szel. A félig angol származású, magas, szőke lány Nagy-Britannia budapesti nagykövetségén dolgozott, a katonai attasé titkárságán. Külsejéről évekkel később Kardos csak annyit mondott, hogy bárkit képes volt az ujjá köré csavarni. Hírszerzési szempontból

célszerűnek látszott beszervezni, Kardos magára vállalta ezt a feladatot, és sikerrel meg is oldotta. [Magára vállalta, meg is oldotta, érdemes figyelni az elbeszélés finom, kevésbé finom trükkjeit.]

Viszonyuk csak rövid ideig maradt meg a munkafeladat keretei között, szenvedélyes „héjanásszá” változott. Az addig híresen lelkiismeretes Kardos mind gyakrabban feledkezett meg kötelmeiről, néha az irodájába is felvitte a lányt, egész éjszaka ittak, reggel a beosztottak találtak rájuk. Egy idő után Florence, lelepleződéstől tartva szabadulni szeretett volna a helyzetéből. Megpróbálta rábírní Kardost, hogy disszidáljanak együtt. [Erről Kardos az ÁVH-nak is beszámolt, a saját szerepét érthetően kihagyva.] Kardos volt olyan pozícióban, hogy meg tudta volna szervezni ezt a menekülést, de politikai meggyőződése tiltakozott egy ilyen lépés ellen, ezenkívül semmiképp sem akarta elhagyni a családját. Azzal is tisztában lehetett, hogy Nyugatra érve aligha maradt volna titokban az elhárításnál végzett tevékenysége, letartóztatás és hosszú börtönbüntetés várt volna rá. Florence kitűzött egy randevút, ahol meg kellett volna hozniuk a végleges döntést, de Kardos nem ment el oda, maga helyett egy búcsúlevelet küldött a titkárnőjével. Kevéssel később Florence lebukott és börtönbe került.”

Látjuk, hogy Moldova az igazán kényes részleteket – hogyan szervezte be, mi-
ket műveltek együtt, milyen életet élt Kardos, miért kerültek börtönbe – egy-
szerűen elhallgatta. Ettől függetlenül nagyon fontos írás, mert a folytatásból
kiderül, hogy az író szerint Kardos nehezen élte meg a második találkozót:

*„1958 nyarán [valójában 1965 nyarán, korábbi utazásáról semmilyen informá-
ció nincsen] váratlanul megkereste őt a hazalátogató M. Florence. A nő 1955-
ben börtönéből kiszabadulva férjhez ment és Angliába távozott. A románc
folytatódott, néhány napot együtt töltöttek, az elválásnál Florence újra hívta
magával Kardost, de ő ugyanazon okok alapján, mint korábban, most is nemet
mondott. Az immár végleges elválás megviselte a férfit, magára maradv a
Uzsoki utcai lakásban kinyitotta a gázcsapot, az orvosok csak nehezen tudták
megmenteni az életét.”*

Az utolsó mondat az igazán érdekes. Mivel azt biztosra vehetjük, hogy Mol-
dova Kardos elmondása alapján írta meg ezt a történetet, utóbbi nagyjából
így mesélhette el. Ki tudja, mi az igaz, a „szájalom” vagy a kinyitott gázcsap.
Talán mindkettő.

Más jelentésekből azt is megtudhatjuk, hogy az egykori szeretők találkájáról Ignotus is értesült: *„Junius 30-án délelőtt 11 h-kor Ignotus távirati kérésére Mátay felhívta férjét Kensington 39-68 számon. [...] Ignotus kikelve magából durván leszidta feleségét, amiért nem azt intézte amire utasította. Kifogásolta azt is, hogy Kardos György-gyel találkozott, akitől kategórikusan eltiltotta. Kardos György, aki ugy a telefonbeszélgetések, mint Mátay kitörésének fültanuja volt, igyekezett megnyugtatni Mátayt és lebeszélte arról, hogy itt menedékjogot kérjen. Azt tanácsolta neki, hogy utazzon vissza és kint igyekezzen elsimitani az ügyet. Mátay ezek után visszautazott Angliába”* – jelentették.⁹⁴

Kardos arról tájékoztatta⁹⁵ az őt felkereső Szakács László alezredest, hogy az egésznek egy levél volt az oka. *„Ignótusné Budapesten idegileg teljesen >kiborult<, ezt részben a régi emlékek felidézése, döntően azonban férjének kb. július 5-6-i telefonhívása okozta. Ugyanis azt történt, hogy Kardos elvtársnak július 25-én - a nő Budapestre indulása után - érkezett meg egy levele Londonba, amit Ignótus elolvasott, s így tudomást szerzett felesége valódi uti céljáról. Ignótus telefonon közölte, hogy válni akar, kérte feleségét, hogy ne is menjen vissza Londonba...”*

Látjuk, hogy végül a hírszerzés értesült a legkésőbb az egészről. Az állambiztonsági tisztek így csak az események után loholtak, gyorsan kikérdeztek mindenkit, mások mellett azt a Borosné társadalmi kapcsolatot, aki kulcsszerepet játszott az ügyben.

„Borosné egyik barátnőjénél biztosított szobát [Mátay - MG] részére. A repülőtérré Berkesi András író vitte ki őket. Ignotusné megjelenése rendkívül meglepetést gyakorolt rájuk. Ignotusné teljesen megváltozott. A jó megjelenésű, szép nő helyett egy csont és bőr, idegtroncs érkezett meg. Nagy volt a kiábrándulás Kardos György részéről is. Az első napot és éjszakát Florence a fenti lakásban Kardos társaságában töltötte. A szállásadónak nem volt tudomása arról, hogy Kardos az éjszakára is ott marad. Nagy volt a felháborodásuk, amikor reggel megtudták, hogy a fürdőszoba vizcsapját nyitva felejtették és az alattuk lévő lakás mennyezete teljesen beázott. Ezek után nem maradhattak ott és a Szabadság szállodába költöztek, ahol egymás mellett két szobát vettek ki.”⁹⁶

Borosné az Ignotusszal folytatott dühös telefonbeszélgetésről is beszámolt:⁹⁷ *„[...] telefonbeszélgetés végeztével nem akart visszautazni Angliába, hanem menedékjogot akart kérni. Erről a szándékról Kardos György lebeszélte. Flo-*

rence ez alkalommal mondta el Borosnének, hogy olyan adatok vannak birtokában, amelynek hatására hazaengednék.”

IX. VÉGZETES VÉGJÁTÉK

Természetesen nem a szerelmi háromszög érdekelte az állambiztonságot, hanem Borosné utolsó megjegyzése. Amúgy is veszélyesnek tartották az egyre kiszámíthatatlanabb, már Kardos és Berkesi szerint sem (újra) beszervezhető Mátayt, erre ő különleges „adatokat” említett. Könnyen elképzelhető volt, hogy csak a levegőbe beszélt, de tisztázni kellett. Borosnét az ügyben Angliába küldték, ahol utasítása szerint megszállt az Ignotus házaspárnál. Jelentése szerint⁹⁸ Mátay idegállapota Londonban tovább romlott:

„Borosnének a továbbiakban is izgalmban volt része. Ignotusné teljesen idegbeteg, aki álmában rémképeket lát, sikoltozik stb. Egy reggel azzal rontott be Borosné szobájába, hogy nézze meg csupa vér és kék a válla, mert férje meg akarta ölni. Természetesen semmi sem látszott rajta. [...] Egy nyugodt percében Borosné megkérdezte tőle, mégis mik azok az adatok, amikről már Pesten is tett említést és amelyekkel Ignotusék felé fenyegetődzik. Kijelentette, ezt csak ő közölheti az illetékesekkel.”

Ebből a részletből már az örület határán lévő asszony tárul elénk, ezúttal sem kívánom az amatőr pszichológus szerepét felölteni, de mintha viharos élete, sötét titkokkal terhelt múltja, árulása lassan elpusztította, felfalta volna személyiségét: *„Borosné július 12-én arra ébredt, hogy Ignotusné mint egy furia berontott hozzá, fojtogatni kezdte és hangosan kiáltozta: >most megöllek<. A kiáltására Ignotus berohant és két pofon keretében térítette feleségét észhez. Florence miután rendbejött, semmit sem tudva az egészről eltávozott hazulról. Borosné egyedül maradván Ignotus Pállal kijelentette, nem marad tovább náluk, telefonál a követségre. Ignotus könyörgött, ne telefonáljon, mert akkor megtudják, hogy élnek és akkor ő tönkrement ember lesz. [...]”⁹⁹*

Ez már tényleg a végjáték volt. A társadalmi kapcsolat következő jelentését már hazatérése után, Budapesten adta:¹⁰⁰ *„[...] Borosné [...] A találkozó során elmondotta, hogy 4-én találkozott Kardos Györggyel, aki közölte nagyon furcsa hangú levelet kapott Angliából. Ignótusné megszólítás nélkül jóformán utasítást*

ad Kardosnak, hogy október 2-án legyen Párizsban, ahol találkozni tudnak, mivel cége őt küldi a kiállításra. A levél érdekesebbik része az, hogy Florence közli új állást vállalt >Amerika Hangja< c adás¹⁰¹ női sorozatát vezeti. Arra kéri Kardost, hallgassa végig ezeket az adásokat és írjon hozzá kommentárt. Felajánlotta ezért a honorárium egy részét – vagy esetleg – >bizonyos összeget<. Kardos Borosné előtt mélyen felháborodott, hogy őt ennyire ostobának hiszik. A levelet nem mutatta meg, mert azt mondta, át kellett adni a >barátainak<.”

Ha Mátay Florence tényleg azt gondolta, hogy Kardos az *Amerika Hangja* adásairól fog kommentárokat írni, és ezért zsebre teszi az Egyesült Államoktól kapott fizetés egy részét, akkor már tényleg valamiféle álmvilágban élhetett. Nem sokáig – nem sokkal később titokzatos körülmények között meghalt.

X.

LAKÁSTŰZ, LELKIISMERET

Mátay Florence 1968. februárban hunyt el, miután sógornőjével együtt benn égett a lakásukban. Ezek a szikár tények. „*Ignotus Pált pár évvel ezelőtt katasztrófa érte – emlékezett vissza Dénes Zsófia¹⁰² Úgy volt, ahogy volt és...¹⁰³* című művében. – *Felesége, Florence és féltestvér-nővére elégett. A gáztűzhely lángja kapott nyloningükbe, és pillanat alatt menthetetlenek lettek. Teát vagy kávét akartak főzni. Palit ez a tragédia teljesen összetörte.*”

Moldova ezt írta a tragédiáról: „*Florence hazament, később egy angliai vikendházban halt meg titokzatos körülmények között. Állítólag kigyulladt az ágy-neműje, és megfulladt a füstben.*” A Kardossal kapcsolatban jól értesült író „*titokzatos*” jelzője mélyebb értelmet nyer, ha hozzáteszem, hogy egy angliai levéltáros a „*killed*” kifejezést használta¹⁰⁴ Mátay halálával kapcsolatban. Azaz: megölték.

Mátay halála előkerült abban a levélben is, amelyet az Ignotusék baráti köréhez tartozó Mikes György¹⁰⁵ és Arthur Koestler¹⁰⁶ váltott egymással.¹⁰⁷ Mikes – aki annyira gyűlölte ékezetek nélküli írógépét, hogy inkább angolul írt az amúgy magyarul is olvasó világhírű írónak – már a tragédia napján értesítette Koestlert. Azt írta, hogy az elmúlt hónapokban ez volt a második (!) tüzeset Florence szobájában, levelében a „*gyújtogatás*” szót használta. Florence halála az őt jól ismerő¹⁰⁸ Koestlert is megrázta, felesége, Cynthia¹⁰⁹ ezt írta nap-

lójába: „Mikes Gyuri megerősítette, hogy gyűjtogatás volt. Az egész tragédia megrázta Arthurt. [...] Egon azt mondta, Flo személyiségzavaros volt.”¹¹⁰

Gyűjtogatás, két tüzeset egymás után, „titokzatos” halál. Akár azt is gondolhatjuk, hogy különös véletlen történt, esetleg Máty megölte magát (bár nem gondolom, hogy bárki is tűzhalálba menekülne), de ennél zavarosabb, sötétebb a kép. A különböző jelentésekből nyilvánvaló, hogy az állambiztonság igencsak tartott az asszonytól, akit éppen azért nem mertek kompromittálni, mert attól féltek, kitálal. Ha ehhez hozzávesszük, hogy Kardos szeretőjeként, ügynökeként, bizalmasaként, fordítójaként (!) nemcsak ismerte, de részt is vett a legsötétebb játszmákban, akkor okkal félhettek tőle. Attól, hogy szétesve valami meggondolatlanságot művel. Gondoljunk a jelentésekben lépésről lépésre megörökített leépülésére, ideggyengeségére, zavarodottságára, és arra, hogy valahogy két világ, két férfi (London [Nyugat] és Budapest [Kelet], Ignotus Pál és Kardos György) között rekedt.

Máty Florence veszélyes volt. Lebegett, létezett, lázálmokat látott, történeteket költött. Az ilyen külföldön élő, sok fontos célszeméllyel kapcsolatot tartó exügynök minden hálózat számára használhatatlan, csupán veszélyességi forrás. Ahogy a mindig higgadt Berkesi jelentette:¹¹¹ „...ő kényesebb dolgokat tud visszalőni ránk, mint amivel mi tudjuk őt konspirálni. Ha hallgat ezekről, akkor azért teszi, mert nem piszkálják őt, de ha piszkálni kezdik, akkor kénytelen beszélni.”¹¹²

Kardos György végül maradt a Magvetőnél. Nem ment sem Angliába, sem Párizsba, nem írt kommentárokat az Amerika Hangjához, nem hagyta el a családját. Viszont talán meghozta élete legnehezebb döntését. A következő történet több anekdotánál, kevesebb bizonyítéknál. Sok-sok évvel ezelőtt általam mélyen tisztelt mentorom atyai barátságban volt egy azóta elhunyt, ismert művésszel, aki összejárt iszogatni, beszélgetni egykori „ellenfelével”, a Magvető akkor már megöregedett vezetőjével, Kardos Györggyel. A nagy hatalmú cenzor az egyik összejövétel végére rendesen berúgott, és az illető művésznak arról magyarázott, hogy egyetlenegy dolgot bánt meg egész életében. Azt, hogy részt vett egykori szerelme meggyilkolásában.¹¹³

Amikor ezt a történetet levéltáros-történész barátomnak elmondtam, ő két dologra hívta fel a figyelmemet: egy, erre nincs bizonyíték, kettő, nézzek utána a különös tüzeseteknek, mert ő emlékszik néhány hasonló halálesetre, aminek áldozatai szintén kényelmetlenek voltak az állambiztonság számára.

EPILÓGUS

Ehhez a szomorú, végtelenül aljas történethez hozzátartozik a szereplők sorsa. Mátya Florence tragédiáját már ismerjük, férje, Ignótus Pál tíz évvel élte túl feleségét, utolsó éveiben egy újabb ügynök (s előtte jó néhány), Kutasi Kovács Lajos¹¹⁴ férkőzött a közelébe, akinek történetét a Hamvas Intézet külön munkafüzetében¹¹⁵ dolgoztam fel. A szerepjátszó Kutasi Kovácsot barátjának hitte a magányos, idős szerkesztő, de „Denoix”-nak még arra is terve volt, hogy meglopja őt.¹¹⁶ A haladkló Ignótus Pál utolsó heteiben még Magyarországra szeretett volna jönni, de erre már nem maradt ereje, ideje. Nem tudom a fejemből kitörölni azt a jelentést, amelyben „Denoix” a nagy terv (Ignótus hazahozatala, a Kádár-rendszer legitímálásának újabb lépcsőfoka) meghiúsulásán „kesereg”.

Az élet végül Kardos Györgyöt is megbüntette. Fia a kibontakozó belső ellenzék viszonylag ismert alakjává vált – mint annyi „államvédelmis” gyermeke –, majd máig tisztázatlan körülmények között megölte magát. Ezt a történetet is Moldova örökítette meg.¹¹⁷

„Kardos Istvánt egyetemi-baráti társaságának liberális felfogása mozgatta, ezzel az értelmiségi réteggel vállalt közösséget, nem titkolta, hogy apját merev, szektás kommunistának tartja. Ha nagy ritkán közös asztal mellé ültek, az örjöngésig fokozó viták zajlottak le köztük. Az ifjabb Kardos és felesége is aláírta a csehszlovák Charta vezetőinek letartóztatása ellen tiltakozó kiáltványt¹¹⁸, az asszonyt ennek következményeként kirúgták az állásából. A férj meg volt győződve, hogy a háttérben az apja intézkedett. Majdnem öltre mentek, megjegyzendő, a vézna fiúnak kevés esélye lett volna az erős testalkatú, majd kilencven kilós Kardos ellen. A kialakuló veszekedés során vad sértések hangzottak el, Kardos állítólag elővette zsebéből a kulcsait, és a fia elé dobta:

– Ha ennyire gyűlölsz egy kommunista országban élni, ott fenn van az íróasztalomban a pisztoly, lödd főbe magad, vagy löj le engem!”

Nem sokkal később pontosan ez történt. Kardos Istvánt elhagyta a felesége, ő kivette apja fiókjából a pisztolyát, és főbe lőtte magát. Moldova így folytatta a történetet: *„Feleségének és fiának halála után Kardos magányosan élt a Derék utcai lakásban, hivatali munkáján túl mind kevésbé kívánt érintkezni a külső világgal. Nehezen viselte el régi szeretőjét, O.-t is, akivel évtizedes, de már rég megunt kapcsolatot tartott fenn. O. férjes asszony volt, úgynevezett nyitott*

házasságban élt, mindenképpen fenn akarta tartani ezt a megingott viszonyt. Szerette volna, ha Kardos elveszi feleségül – ennek érdekében ízléstelen eszközöktől sem riadt vissza. Mikor megtudta, hogy Kardos István öngyilkosságot követett el, kiment vele a lakásra, feltakarított, utána odaállt a szeretője elé:

– Most már soha nem hagyatsz el, mert én mostam fel a fiad vérért!

A magába roskadt férfi csak legyintett.”

Kardos György 1985-ben halt meg, Moldovát olyannyira megrázta a veszteség, hogy állítása szerint – akár egy filmben – csak futott és futott. „[...] mikor lihegve megálltam, azzal vigasztaltam magam, hogy ha ennek meg kellett történnie, nem történhetett volna méltóbban. Kardos a végletekig elhasználódott, felélte minden erejét céljainak szolgálatában, testét üresen teszik be a koporsóba. Később sokszor gondoltam rá: a Sors kétségkívül tartozott neki annyival, hogy ne kelljen megérnie a rendszerváltást.”¹¹⁹

Kardos temetésén ott volt a magyar irodalmi élet jelentős része, Moldova még a végső búcsúzás előtt egy Máté Péter-slágerrel emlékezett mesterére, amit egy aluljáróban játszatott el magának: „[...] a zenész csak úgy dűnnyögte hozzá a szöveget:

*>- Úgy nem sirathat téged, hidd el, senki sem
Mint ahogy én siratlak azóta is szüntelen<*

Egy pillanatra úgy tűnt, mintha Kardos feszes tartású alakja átvonult volna az aluljáróban, és eltűnt volna a felfelé vezető lépcső forgatagában. Az oszlopnak dőltem, mikor véget ért a dal, kezemet felemelve megköszöntem, és elindultam a villamos felé. [...]”¹²⁰

Ehhez a történelmi hősöknek kijáró tiszteletadáshoz én nem fűznék semmit. Tény, hogy a történet három antihőse és Ignotus Pál közül egyedül Berkesi, azaz „Sancho Panza” élte meg a kilencvenes éveket. Én a Moldova által is említett „rendszerváltás” kifejezést nem szívesen használnám, mert egyrészt Berkesi sem került bíróságra a különböző koncepciók ügyek, halálos ítéletek miatt, másrészt haláláig kiemelt nyugdíjat kapott. Hogyan is mondta (írta) az igazán író és igazán baloldali Kurt Vonnegut?¹²¹

„Így megy ez.”

JEGYZETEK

- 1 Berkesi András (1919–1997), a Katpol tisztje, krimiíró, lektőrszerző.
- 2 Kardos György (1918–1985), a Katpol tisztje, újságíró, a Magvető Kiadó igazgatója.
- 3 Ignóus Pál (1901–1978) író, publicista, szerkesztő, Ignóus Hugó fia.
- 4 Mátay Florence (1924–1968) tolmács, fordító, titkárnő, a Katpol ügynöke, Ignóus Pál felesége.
- 5 Katonapolitikai Osztály: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány utasítására létrehozott, titkos katonai nyomozó szervezet, hírszerző és elhárító titkosszolgálat volt. A koalíciós években – az ÁVH megerősödéséig – az MKP politikai ellenfelei közéletből való kiszorításának elsődleges eszköze volt.
- 6 Jelentés, Budapest, 1955. november 8. ÁBTL 2.1.–VII/26 (V-142808)
- 7 Berkesi kézzel írt vallomása. ÁBTL 2.1.–IV/5 (V-142776/1)
- 8 Összefoglaló jelentés „Budai” ügyében, Budapest, 1959. október 30. ÁBTL 3.2.4. K-1651/1
- 9 Részlet Ady Endre *Elbocsátó, szép üzenet* című költeményéből.
- 10 Jelentés, Budapest, 1965. július 24. ÁBTL 3.2.4. K-1651/1
- 11 Társadalmi kapcsolatok: az az állambiztonság hálózatához tartozó személy, aki hivatalosan ugyan nem volt beszervezve, viszont megbízhatóbbnak számított az átlagos ügynököknél is. Olyan, a diktatúrához lojális ember volt, aki jelentett, de komolyabb hírszerzői feladatokhoz is igénybe lehetett venni. Gyakran – de nem mindig – saját nevében szerepelt az iratokban.
- 12 A *Molnárok Lapja* Mátay Imrét az Istvánmalom műszaki igazgatójaként és a debreceni Királyi Törvényszék tolmácsaként is említi. Forrás: Arcanum Digitális Tudománytár.
- 13 Makkai Sándor (1890–1951) erdélyi magyar író, pedagógus, református püspök.
- 14 Erről bővebben: Ötvös István: *A melléper melléperre*, in: *Kommentár*, 2007/01)
- 15 Jelentés, Budapest, 1955. november 8. ÁBTL 2.1.–VII/26 (V-142808).
- 16 Jegyzőkönyv, Budapest, 1954. június 1. ÁBTL 2.1.–IV/5 (V-142776/1)
- 17 Moldova György (1934–) író. Említett műve: *Aki átlépte az árnyékát*. Urbis, Budapest, 2011.
- 18 Ady Endre *Héja-nász az avaron*
- 19 Péter Gábor (1906–1993), az ÁVÓ, majd az ÁVH vezetője.
- 20 Pállfy György (1909–1949) altábornagy, a Katonapolitikai Osztály vezetője, honvédelmi miniszterhelyettes. A Rajk-per mellékperében halálra ítélték. Lásd: Okvách Imre: *Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában*, Történeti Hivatal, Budapest, 2001.
- 21 Király Béla (1912–2009) vezérezredes, hadtörténész, politikus, a Katpol egykori fizetett ügynöke. A Katpolnak végzett ügynöki munkáját a Pesti Srácok.hu portálon megjelent *Szomorú leleplezés: az ötvenhatos hős Király Béla fizetett ügynöke volt a Rákosi-diktatúrának, s a főszereplője a tiszttársa halálával végződő koncepciók ügynek* című cikkemben dolgoztam fel.
- 22 Politikai napilap, megjelent 1896 és 1944, valamint 1945 és 1951 között.
- 23 Bővebben a Péter Gábor-ügy vonatkozó dossziéjában: ÁBTL 2.1.–VI/1-c (V-150028/4).
- 24 Lásd: ÁBTL 3.2.4. K-1651/1; ÁBTL 2.1.–IV/5 (V-142776/1); ÁBTL 2.1.–VII/26 (V-142808)
- 25 ÁBTL 2.1.–VII/22-a (V-142791)
- 26 Berkesi kézzel írt vallomása. ÁBTL 2.1.–IV/5 (V-142776/1)
- 27 Janikovszky Béla (1919–1978) állambiztonsági tiszt, a koncepciók perek egyik kidolgozója, később körzeti orvosként dolgozott.
- 28 Janikovszky Béla Péter Gábor segítségével elmeógyógyintézetbe záratta volt feleségét. Bővebben erről: *Levelek az elmeógyógyintézetből*. In: *Arc és Álarc*, 2017 nyár.
- 29 Feljegyzés, Budapest, 1950. október 9. ÁBTL 2.1.–VII/26-b (V-36043)
- 30 Hieronymus Bosch (1450–1516) németalföldi festő. Különleges fantáziájú művész, festményeinek fő témája az emberi bü-

nök, gyengeségek bemutatása és ostromozása.

- 31** ÁBTL 2.1.-VII/22-a (V-142791)
- 32** Feljegyzés Mátay Florence vallomásáról. ÁBTL 2.1.-VII/26-b (V-36043)
- 33** Szeder Enoch katpolos tiszt, majd ÁVH-ás százados, aki 1950-től a II/2-c osztályt vezette. Ezen a néven – valószínűleg ugyanő – 1962-ben már „*olvasói cikk*”-kel (*Baráti hadseregek sporttalálkozója*) jelentkezett a Honvédségi Szemlébe. Forrás: Arcanum Digitális Tudománytár.
- 34** ÁBTL 2.1.-VII/26-b (V-36043)
- 35** ÁBTL 2.1.-VII/22-a (V-142791)
- 36** Cervantes világhírű regényének (Don Quijote) a hősei: Dulcinea, Sancho Panza és Don Quijote.
- 37** Presszió, azaz Mátayt Berkesi szerint nyomásgyakorlással, esetleg zsarolással – börtönbüntetéssel, esetleg még súlyosabb ítélettel – fenyegette meg Kardos.
- 38** Vértes Imre (1905) ezredes, a Katpol tisztje volt.
- 39** Majoros Sándor a Katpol tisztje volt. Moldova György szerint Berkesi helyetteseként dolgozott, később az átszervezések után rövid ideig a II/3. Osztályt vezette.
- 40** Berkesi kézzel írt vallomását Mátay egyik dossziéjához iktatták. ÁBTL 2.1.-VII/26-b (V-36043)
- 41** Berkesi kézzel írt vallomása. ÁBTL 2.1.-IV/5 (V-142776/1)
- 42** Valószínűleg Dékán Istvánról van szó. Dékán 1948 és 1950 között az ÁVH külföldi elhárító alosztályát vezette, így intézkedhetett a gróf ügyében. Dékán Péter Gábor bukása után jutott igazán magasra, 1953-tól a forradalomig belügyminiszter-helyettesként irányította az ÁVH-t.
- 43** Berkesi kézzel írt vallomását Mátay egyik dossziéjához iktatták. ÁBTL 2.1.-VII/26-b (V-36043)
- 44** Szikszay Edit (1924-1997) tanító, néprajzkutató, halála után Őriszentpéter díszpolgárává választották.
- 45** Hasonló ügybe keverték mások mellett Böröcz Sándor lelkeszt, akinek kálváriájáról, emberi tartásáról, valamint Berkesi András embertelen módszereiről cikkorozatot írtam a Pesti Srácok.hu Hálózat rovatában.
- 46** Tardi István rendőr ezredes, Berkesiék ügynöke, lásd: Ötvös István tanulmányát (*A mellékpér mellékpere*, in: Kommentár, 2007/01)
- 47** Valószínűleg Gáspár Mártonról van szó. Később az ÁVH II/4. Osztályát (Katonai Elhárítás Jogi, majd Vizsgálati Osztálya) vezette.
- 48** Meopta/Mikroma kémfényképezőgép, közkedvelt gyártmány volt a keleti blokkban.
- 49** Berkesi kézzel írt vallomását Mátay egyik dossziéjába iktatták. ÁBTL 2.1.-VII/26-b (V-36043)
- 50** Landauer Eduárdot 1950 májusában akasztották fel.
- 51** Berkesi kézzel írt vallomását Mátay egyik dossziéjába iktatták. ÁBTL 2.1.-VII/26-b (V-36043)
- 52** Dóczy László főhadnagy, 1950-ben kivégezték. Lásd: Pap Krisztián: *Elit katonák a bíróságon és a diktatúrában (1945-1963)*. In: Valóság, 2016/10.
- 53** A Mátay vallomásából készült feljegyzés. ÁBTL 2.1.-VII/26-b (V-36043)
- 54** Sztankóczy László ügyész, 1950-ben kivégezték. L. Pap Krisztián: *Elit katonák a bíróságon és a diktatúrában (1945-1963)*. In: Valóság, 2016/10.
- 55** Zsitványi Ildikó: „*A hazáért mindhalálig*”, in: Okváth Imre (szerk.): *Katonai perek 1945-1958*, Történeti Hivatal, 2001, Budapest
- 56** Berkesi András: *Sellő a peccsétgyűrűn*. Magvető, Budapest, 1985.
- 57** Berkesi Thompson kapitány című vigjátékáról a Népszava 1968. augusztus 30-ai száma számolt be. Forrás: Arcanum Digitális Tudománytár.
- 58** Nem is Magyarországon lennének, ha a regényét, ezt a velejéig hazug, politikai kriminek álcázott kommunista propagandaművet nem adták volna ki újra és újra a rendszerváltás után.
- 59** Berkesi kézzel írt vallomását Mátay egyik dossziéjához iktatták. ÁBTL 2.1.-VII/26-b (V-36043)
- 60** Majoros Sándorné férjéhez, Majoros Sándorhoz hasonlóan a Katpolnál dolgozott. Az egyik jelentés szerint Mátay vele is közelebbi viszonyba került.
- 61** Serényi István a Katpol támadólagos elhárításának vezetője volt, ők hajtották végre az emberablásokat is.
- 62** Pier Paolo Pasolini (1922-1974) olasz filmrendező.
- 63** *Salo, avagy Sodoma 120 napja* (1975)
- 64** Feljegyzés, Budapest, 1950. október 9. ÁBTL 2.1.-VII/26-b (V-36043)
- 65** Nem tudtam százszázalékosan beazonosítani a személyét.
- 66** Szeder Enoch lehet, Győző keresztnevű katpolosra nem bukkantam sehol.

- 67** Bánhalmi (Billmann) Károly (1913–1982) állambiztonsági tiszt, később szigorúan titkos tiszt. Forrás: Szigoruantitikos.hu/szt-tisztek/banhalmi-bilman-karoly-55.html
- 68** Farkas Mihály (1904–1965) kommunista politikus, honvédelmi miniszter, a Rákosi-korszak meghatározó személyisége, a teljhatalmú „négyesfogat” és a szűkebb „trojka” tagja volt.
- 69** Aki átlépte az árnyékát. Urbis, Budapest, 2011. http://dia.pool.pim.hu/xhtml/moldova_gyorgy/Moldova_Gyorgy-Aki_atlepte_az_arnyekat.xhtml
- 70** Erről: Majtényi György: *Vezércsel – Kádár János mindennapjai*, Libri, Budapest, 2012.
- 71** Vizsgálati terv, 1955. január 14. ÁBTL 2.1.-VII/26 (V-142808)
- 72** Berkesi kézzel írt vallomása. ÁBTL 2.1.-IV/5 (V-142776)
- 73** Kéthly Anna (1889–1976) magyar szociáldemokrata politikus, az Országgyűlés második női képviselője, 1922-től 1948-ig parlamenti képviselő. Az 1956-os forradalom idején újjáalakult Magyarországi Szociáldemokrata Párt elnöke és a Harmadik Nagy Imre-kormány államminisztere. A Kádár-diktatúra nem csupán megfigyelte, lejárató hadjáratot folytatott ellene az állambiztonság segítségével. Bővebben: Hankiss Ágnes: *Kéthly Anna lejárata – A kommunista állambiztonság eszköztára*. Hamvas Intézet, Budapest, 2013. http://www.hamvasintezet.hu/uploads/assets/files/kethly_bel_.pdf
- 74** Faludy György (1910–2006) költő, műfordító, író.
- 75** Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000000625&seclId=0000058205&mainContent=true&mode=html>
- 76** Pálóczi-Horváth György (1908–1973) publicista, író.
- 77** Lásd: <http://pestisracok.hu/felajanlotta-szolgaltait-kadari-hirszerzes-ungvaritamasrol-egy-propaganda-kiadvany-tortenete-1-resz/>
- 78** Ignó Pál: *Fogságban 1949–1956*, Csepépfalvi Kiadó, Budapest, 1993.
- 79** Uo.
- 80** Jelentés, Összefoglaló „Budai” ügyében. 1959. október 30. ÁBTL 3.2.4. K-1651/1
- 81** Jelentés, Budapest, 1965. július 24. ÁBTL 3.2.4. K-1651/1
- 82** Feljegyzés, Tárgy: Berkesi András, Budapest, 1957. október 19. ÁBTL 3.2.4. K-1651/1
- 83** A képet a Petőfi Irodalmi Múzeum bocsátotta rendelkezésünkre.
- 84** Forrás: Ignó Pál: *Fogságban 1949–1956*.
- 85** Összefoglaló jelentés „Budai” ügyében. Budapest, 1959. október 30. ÁBTL 3.2.4. K-1651/1
- 86** Berkesi András *Októberi vihar és Vihar után* című propagandaregényeit a Zrínyi Katonai Kiadó jelentette meg először. A műveket a Honvédelmi Minisztérium megrendelésére írta. Forrás: Petőfi Irodalmi Múzeum/Berkesi-hagyaték.
- 87** Feljegyzés, Tárgy: Berkesi András, Budapest, 1957. október 19. ÁBTL 3.2.4. K-1651/1
- 88** Jelentés, Budapest, 1958. február 7. ÁBTL 3.2.4. K-1651/1
- 89** A családi barát több jelentést adott, egyikben (Jelentés, Budapest, 1960. október 20.) Ignósné teljes leépüléséről írt: „>Kronikásné< azt állítja, hogy >Kronikás< saját Sári nevű hugával folytat szexuális kapcsolatot”, valamint arról, hogy az asszonyt idegstanatóriumba kellett szállítani. ÁBTL 3.2.4. K-1651/1
- 90** Jelentés, London, 1965. június 21. ÁBTL 3.2.4. K-1651/1
- 91** Mátay Florence levele Kardos Györgynek, forrás: ÁBTL 3.2.4. K-1651/1
- 92** Forrás: Moldova György: *Aki átlépte az árnyékát*. http://dia.pool.pim.hu/xhtml/moldova_gyorgy/Moldova_Gyorgy-Aki_atlepte_az_arnyekat.xhtml
- 93** Aradi Nóra (1924–2001) művészettörténész, műfordító. Egyetemi hallgatóként a Katpol titkos ügynöke (1945–1950), és minden jel szerint Kardos György egyik szeretője.
- 94** Jelentés, Budapest, 1965. június 30. ÁBTL 3.2.4. K-1651/3
- 95** Jelentés, Budapest, 1965. július 24. ÁBTL 3.2.4. K-1651/3
- 96** Borosné társadalmi kapcsolat jelentése, Budapest, 1965. ÁBTL 3.2.4. K-1651/3
- 97** Uo.
- 98** Borosné társadalmi kapcsolat jelentése, London, 1965.
- 99** Uo.
- 100** Jelentés, Budapest, 1965. szeptember 7. ÁBTL 3.2.4. K-1651/3
- 101** Amerika Hangja: az Egyesült Államok Tájékoztatási Hivatalának külső rádióállomása. Gyakorlatilag a náci, majd kommunista propaganda ellenében az amerikai álláspontot/propagandát közvetítette.

- 102** Dénes Zsófia (1885–1987) író, újságíró.
- 103** Dénes Zsófia: *Úgy, ahogy volt és...*; Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981.
- 104** Jessica Smith: *Paul Ignotus and Florence Matay*. Forrás: <https://rylandscollections.wordpress.com/2016/09/29/paul-florence/>
- 105** Mikes György (1912–1987) író, újságíró, humorista.
- 106** Arthur Koestler, született: Kestler Artur (1905–1983) regény- és újságíró, társadalomfilozófus.
- 107** Mikes levele Koestlernek 1968. február; Forrás: *Koestler Arthur-hagyaték*, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, XX. Század Intézet Levéltára, Fond 2, MS 2305/47 50-111. A levél eredetije az Edinburgh University Library tulajdona.
- 108** Borosné egyik jelentése szerint Ignotus azzal gyanúsította feleségét, hogy fiuknak Koestler, esetleg Kardos (!) a valódi apja. Állítólag még vérvizsgálatot is végeztetett. Ezt a meg nem erősített szóbeszédet a főszövegben megírni nem akartam, de elhallgatni sem szándékozom. A jelentés megtalálható: ÁBTL 3.2.4. K-1651/3
- 109** Cynthia Koestler (1928–1983) az író harmadik felesége, 1983-ban vele együtt öngyilkos lett.
- 110** Idézet Cynthia Koestler naplójából (1968. 02. 21.). Forrás: *Koestler Arthur-hagyaték*, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, XX. Század Intézet Levéltára. A naplóbejegyzés eredetije az Edinburgh University Library tulajdona.
- 111** Feljegyzés, Tárgy: Berkesi András, Budapest, 1957. október 19. ÁBTL 3.2.4. K-1651/1
- 112** A helyzetet csak súlyosbította a következő jelentésrészlet: „*Serényi István volt h. ales, aki részt vett Mátainé beszervezésén – és tudott foglalkoztatásáról is – disszidált. Jelenleg Brüsszelben tartózkodik, amerikai ügynök.*” Forrás: Összefoglaló jelentés „Budai” ügyében. Budapest, 1959. október 30. ÁBTL 3.2.4. K-1651
- 113** Ismétlem: erre a történetre természetesen semmiféle bizonyíték nincsen, és talán nem is lesz. Az általam megkérdezett állambiztonsági szakértő szerint az ilyen szigorúan titkos ügyeket jórészt le sem jegyezték, s ha igen, hozzáférhetetlen, rég eltüntetett dossziékban tárolták. Annyit mondhatok, hogy nekem nincs okom kételkedni ebben a történetben, vagyis szigorúan véve abban: Kardos ott és akkor valóban ezt mondta.
- 114** Kutasi Kovács Lajos (1920–1995) nyilas újságíró, több kivételesen gátlástalan, uszító cikk szerzője. Később a dél-amerikai emigrációban viszonylag sikertelen életet élt, a kádári állambiztonság fizetett ügynöke lett. Jelentéseiért, bomlasztó tevékenységéért cserébe kiadták itthon a könyveit, aminek köszönhetően Magyarországon viszonylag ismert íróvá, a diktatúra társutasává vált.
- 115** Mező Gábor: *Nyilasból kommunista bésúgó / Egy „politikai prostituált” története* – Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, Budapest, 2016.
- 116** Az ügynök felajánlotta, hogy ellopja Ignotus Pál készülő tanulmányát, amit a feleségével fog lemásoltatni az állambiztonság számára.
- 117** Forrás: Moldova György: *Aki átlépte az árnyékát*. http://dia.pool.pim.hu/xhtml/moldova_gyorgy/Moldova_Gyorgy-Aki_atlepte_az_arnyekat.xhtml
- 118** A Charta 77 a csehszlovák ellenzék 1977-ben közzétett politikai nyilatkozata volt, amelyet eredetileg 243 magánszemély írt alá. A Charta vezetői ellen hozott bírósági ítéletek szolidaritási akciókat indítottak el, Magyarországon az értelmiségi elit több mint 250 képviselője 1979-ben levelet írt az ügyben Kádár Jánosnak. A hatalom egyetlen reakciója az volt, hogy az aláírókat indexre tette.
- 119** Forrás: Moldova György: *Aki átlépte az árnyékát*. http://dia.pool.pim.hu/xhtml/moldova_gyorgy/Moldova_Gyorgy-Aki_atlepte_az_arnyekat.xhtml
- 120** Uo.
- 121** Kurt Vonnegut (1922–2007) amerikai író.

HANKISS ÁGNES

Az első ügynökjelentés

(barátok apró vétkei)

Ezt a szövegrészletet, amely egy régóta készülő regény egyik fejezetéből való, csupán a tárgy kapcsolhatja az állambiztonsági kutató-sokhoz. A titkok és szembesülések „mélytengeri” lélektanához. Ezért döntöttem úgy, nem kevés habozás után, hogy közreadom itt. A nevek és a személyes összefüggések jó része, ahogy mondani szokták, a képzelet szülötte. Ez azonban a működési mechanizmusok valóságán és talán tanulságán nem sokat változtat.

Amikor szüleim halálát követően belefogtam életük regényébe, sok minden megakasztott, és legfeljebb egy-egy korábban elkészült fejezet biztosította azt a belső folytonosságot, ami ébren tartja az emlékezést és az akaratot, akár másfél évtizeden keresztül is. Amikor a rendszer bukása után elkezdtem feltárni politikával, hittel és kiábrándulással, illúzióval és áruállással, meghasonlással és önfeláldozással átítatott életük összefüggéseit, először a levéltári anyagokból akartam biztos támpontokat meríteni. Belefelejtkeztem az iratokba, egyik történet hozta magával a másikat, a regénnyel pedig nem jutottam semmire. A levéltári iratok menekülőutat kínáltak: az író benuultságát a kutató izgalma hidalta át. De talán így volt ez jól, mert meg kellett várnom, hogy letisztuljanak, nyugvópontra jussanak bennem azok a világnézeti tartalommal bíró átalakulások, amelyeknek a középpontjában éppen az a szellemi örökség állt, amelyet szüleim élete és sorsa hordozott. Nem véletlen tehát, hogy nem folytattam, amit elkezdtem: még nem tudtam, honnan beszéljek. Bár a viszonyom már akkor is kritikus és távolságtartó volt mindazokkal szemben, akikkel szüleimet politikai sorsközösség kapcsolta össze. Nem tudom, mi volna a legpontosabb

megjelölés. Romantikus, izgága baloldaliak, világmegváltó értelmiségiek, akik a kommunizmus valódi arcával szembesülve, a szembesülést és a kiábrándulást megszenvedve, szembefordultak azzal, amiben hittek, de amiből, a gondolkodás módját és értékvilágát tekintve, sohasem tudtak teljesen kigyógyulni.

Triviális apróság hozta el számomra a visszatalálást a regényhez.

Sietve, ideges mozdulattal levertem egy könyvet, amit olyan magasról akartam levenni, hogy csak lábujjhegyre állva érhettem el, de így sem tudtam megfogni, ezért a kezemet alácsúsztatva próbáltam a sorból kijjebb húzkodni. Szétnyílván, lapjait maga alá gyűrve, reccsenő gerinccel zuhant a földre a súlyos lexikon, amelyben Hadész és Perszeophoné szerelmi történetéhez, a pusztító szenvedély ösképletéhez szerettem volna adatokat gyűjteni. Amit máskor a lelke legmélye ellen elkövetett merényletként él meg az ember, és persze szemrehányással önmaga iránt, hogy több elővigyázatossággal elkerülhette volna kedves tárgyainak a rombolását, most szinte élveztem a látványt, kéjes elégedettséggel szemléltem az értékes kötetet, mert abban a hónapok óta tartó kétségbeesett lelkiállapotban már-már jólesett, hogy féltett tárgyaim velem tartanak, elkísérnek a belül már-már kozmikussá dagadó halálvágyba.

Elmentem hazulról, otthagytam a könyvet. Csak később vettem fel a földről, menteni próbálva a még menthető. Akkor hullott ki belőle a sűrke jegyzetlap, anyám kézírásával, egy idézettel Kafkától: „*Szorongásomtól akarok megszabadulni, ezért írok.*” Szokása volt, hogy egy titkos és önpusztító viszony éveken át tartó őrlődésében, cédulákra mondatokat gyűjtött, műveltsége is kapóra jött, kiírogatott ezt-azt, amit saját helyzetére vonatkoztathatott.

Egy éppen zátonyra futó szerelem betegeként, amiben több volt az illúzió, mint a realitás, ahhoz azonban elég volt, hogy romba döntse addigi boldog életemet, zaklatott lélekkel, büntudattól és csalódástól szenvedve, napok óta sokat gondoltam anyámra. Ha az ember nem tud segíteni magán és mások sem tudnak segíteni rajta, hajlamos a segítségért odaáttra apellálni, amihez nem föltétlenül szükséges, hogy világos és szilárd hittel rendelkezzen a halálunk utáni tartományról. Elővettem a karkötőjét, aranyszálakból fonva, mintha csipke volna, családi örökség. A halálát követő napon, a kórházban nyomták a kezembe, nejlonzacskóban, a láncával és a gyűrűjével együtt; haldoklása közben is viselte.

Tizenöt év telt el azóta, hogy a temetés után a karkötőt betettem egy fiók mélyére, elfekvő holmik közé, egy dobozba. Most előhalásztam és felvettem. Anélkül persze, hogy pontosan meg tudtam volna mondani, mit várok tőle, mire számítok. De mivel a világ dolgainak láthatatlan, rejtett összefüggései, analógiás megfelelései mindig is mániákusan foglalkoztattak, anyám cédulájá-

nak váratlan felbukkanását sem tekinthettem pusztán véletlennek. Mintha üzent volna, mintha mégiscsak volna odaátról érkező segítség, útmutatás, hogyan próbáljak megszabadulni – mitől is? Igen, a minden bűnűség, büntudat és csalódás mélyén húzódó szorongástól. Kérdés persze, hogy a szorongáson hogyan lehetséges erőt venni úgy, hogy a helyébe ne valami tespedő közöny és kiüresedés, hanem a továbblépéshez szükséges energia lépjen. Ha igaz az a közkeletű vélekedés, hogy ami nem öl meg, az erősebbé tesz, akkor ennek nálam is így kellett volna történnie.

Bár lehetséges, hogy ezeknek a természetlen éveknél is megvolt a maguk szerepe. Elvesztettem sok mindent, ami addig életem szerves része volt. Element atyai barátom, életem tanúja, Leo is. A halála előtti évben, mintha érezte volna, hogy maradtak hátra még dolgok, amelyeket rendbe kell tennie, kikérte a rá vonatkozó anyagokat a Történelmi Hivatalból. Izgatottan várta, elég vastag volt, amit megkapott, kétkötetnyi. Fénymásoltunk egy példányt nekem is, és ettől fogva csapongó, elemző, évődő és többnyire hosszúra nyúló, mindennapos telefonbeszélgetéseink állandó tárgya lett az „ügynöktető”. Találgattuk, ki lehetett, aki szorgalmasan beszámolt a tartótisztjének Leo művészi terveiről, anyagi gondjairól, különös kapcsolatairól, provokatív nézeteiről és személyes harcairól. Önmagukba hulló gondolatfutamaink azonban nem vezettek eredményre, legfeljebb átmeneti izgalmat nyújtottak. Fölösleges köröket futottunk, terhelő bizonyítékokat kerestünk, és amikor már a kép kockái látszólag a helyére kerültek, felbukkant valami apróság, ami egyszerre mindent fejre állított. Amikor például a legközelebbi barátot véltük felismerni a jelentések készítőjében, Leo előbb keményen háritott, majd megadóan elszomorodott. De azután mégis megkönnyebbült. Észrevettem ugyanis, hogy az egyik jelentésben Leo ügynöke arról ír, hogy franciául tartott Párizsban előadást. Akkor boldogan fellélegeztünk, mert Leo barátja nem tudott franciául. Ha ügynöke nevét nem is, valami mást azonban Leo megtudhatott. Amikor egy vidéki városban dolgozott egy darabig, előfordult, dicsekedett, hogy három színész nő szeretője volt egyszerre. Most viszont csalódott: nyomát sem találta a jelentések között. Kiváltképpen azóta izgatta ez, hogy az Őrnagy, aki szakértőként segített nekem bizonyos iratok értékelésében, szarkasztikusan megjegyezte, mi mindent tudtak ők a Cégnél... Például Leóról is, ejti el, és figyel. De nem reagálok. Jeles művészek, lamentál tovább, milyen fertőben éltek... ők meg odabent, folytatja merengve, az ebédlőben vagy a liftben röhögtek ezeken a gazemberségeken... Talán a Történelmi Hivatal szemérmeskedik és nem adja ki az ilyesmit? – makacskodott Leo, aki nagyon szerette volna leírva látni élet-habzsoló korszakának tarka epizódjait, és megkér, tudjam meg az Őrnagytól,

a három nő közül melyik volt a besúgó. Megpróbálom, ígérem, és másnap meghívom az Őrnagyot egy kávéra. Azután rögtön hívom is Leót. – *Ülsz vagy állsz öregem?* – *Miért, tudod már melyik?* Kis szünetet tartok, hogy kellően kiélvezzem a pillanatot. – *Hát mindegyik!* Most Leo csöndesült el. Noha nem volt rá jellemző az efféle letargikus hallgatás. De azután szokásos derűjével és rendíthetetlen méltóságával csak annyit jegyzett meg: – *A kurva anyjukat a disznóknak!* Amit ugyan nem pontosít, de ismerve őt, inkább az Őrnagyra és egykori munkatársaira gondolhatott, mint a lányokra, akik minden egyes találka után elkészítették az összefoglalójukat. – *Tudod, milyen jó csaj volt mindegyik...* – jegyezte meg ábrándosan, de egyszersmind kicsit bánatosan, valahogy úgy, mintha a két dolog, a szépség meg az árulás kizáró viszonyban állnának egymással.

Mindenesetre az üzenet anyámtól megtette a hatását: előszedtem a régi jegyzeteket és a már nyomtatásban is megjelent fejezeteket. Ami ilyenkor talán a legnehezebb, felvenni a rejtett szálakat, amelyek a történetészövésben bűvópatakként kötnek össze látszólag távol eső dolgokat, párhuzamosan futó síkokat, rezonanciát teremtve ezzel az elbeszélő szándéka és az elbeszélés tárgya között.

138

Az első ügynökjelentés, amit az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából kézhez kaptam, a Lusnyánszki fedőnevű ügynök beszámolója volt apámról. Vad izgalom fogott el, ahogy olvasni kezdtem, hisz évtizedeken keresztül aligha remélhettem, hogy ezek közül az akkor szigorúan titkos dokumentumok közül egyetlenegy is valaha a kezembe kerül. Szüleim már nem érthették meg a rendszerváltozást, az irattárak részleges felszabadulását. Nekem pedig olyan érzéssel járt, mintha egy felnőtt egyszerre csak szembetalálkozna azoknak a meséknek a hőseivel, akikről gyerekkorában sokat képzelgett, de nem hihette, hogy egyszerre csak valós létezésük teljes fegyverzetében, hús-vér alakjukban lépnek kíváncsi olvasójuk elé.

Politikától átítatott és megtépett családban nőttem fel, ahol a szüleim közötti beszélgetések visszatérő témája volt a „Belügy”, vagy ahogy apám is bennfenteskedve nevezte, a „Cég” láthatatlan hálója szüleim és barátaik körül. Kit szervezhettek be, és ki az, akit csupán megpróbáltak... Apám személyes játszmái és macska-egér játékaival azokkal, akik megfigyelték, lehallgatták, és akikhez, vagy pontosabban, akiknek láthatatlan tevékenységéhez apámat, mint célszemélyüket, valami perverz és túlfűtött vonzalom fűzte... Sakkjátékos alkatából, sohasem lankadó, cselekvő nyugtalanságából azonban egyenesen következett az is, hogy mások szemében viszont ő maga került gyanúba. Azt képzelte, és ez könnyen bizalmatlanságot teremtett értetlen kívülállók szemé-

ben, hogy pusztán kiváló szellemi adottságainak a segítségével túljárhat üldözői eszén. Ideig-óráig orruknál fogva vezetheti őket, félrevezető információkkal, gyerekes csapdákkal, hősködő provokációkkal, vagyis alapjában véve olyan eszközökkel, amelyeket amazok a maguk teljes hatalmi és intézményi fegyverzetével vetettek be ellene. Nem kevés energiát fordított arra, hogy neki is legyenek „informátorai”. Őket olyanok közül verbuválta, akik kettős kötődésük révén elfogadható tagjai voltak a rendszerrel szemben kritikus és szemmel tartott baráti közösségeknek, ám ugyanakkor, akár a múltból, akár jelenlegi szerepkörükből adódóan, szoros kapcsolatban álltak a pártelit egyik vagy másik kulcsfigurájával is. A tőlük kapott értesüléseket apám titkosan kezelte, csak a legmegbízhatóbbnak tartott barátokkal osztotta meg. Elsősorban anyámmal értékelték ki a híreket, bontották ki végeláthatatlan beszélgetésekben az események rejtett összefüggéseit és várható folyamányait. Apám hétvégeken látogatott meg bennünket. Szigorúan a szabadban, séta közben számoltak be egymásnak a bizalmas értesülésekről; zárt helyiségben, lehallgatástól tartva, ilyesmiről sohasem beszéltek. A vasárnap délelőtti séták, amiket apám kalandos és eseménydús magánélete dacára sem hagyott volna ki, a hosszú beszélgetésekre jó alkalmat kínáltak. Engem rendszerint előreküldtek, hallótávolságon kívülre. Így indultunk el, én elől, ők néhány méterrel mögöttem, azon a hámló falú régi villákkal és mellettük útépitésű teraszos kockaházakkal, javarészt elvadult és elhanyagolt kertekkel szegélyezett, ám a völgyre és a városra pazar kilátást nyitó rózsadombi utcán, ahol nagyszüleim háza állt, és ahová mi is beköltöztünk anyámmal, politikai elítéltként bebörtönzött szüleim szabadulása és válása után.

A házunkkal szemben, a túloldalon, zegzugos, bokros domboldal választotta el az utat attól a magasabban fekvő, körülkerített, parknyi területtől, amelyhez az archaikus, sárga tornyaival a környék fölé magasodó, szocialista társbérlettel silányult, egykori kastély tartozott. A domboldal gyerekkorom vágyainak titokzatos tárgya volt. Noha féltünk is tőle, nehogy szandálba bújtatott, meztelen lábunkkal kígyóba vagy tüskébe lépjünk, ahogy bemerészkedünk a pipacsok, vadvirágok, dúsan burjánzó bokrok és cserjék, vadszeder, csipkebogyó, ördöggkóró vörösei, sárgái, lilái és kékjei közé. Nekünk, gyerekeknek ez tiltott területnek számított, ami persze csak növelte a vonzerejét. Nagymamám főleg attól félt, hogy beeshetünk a 49-es busz elé, amely a szűk és meredeken lejtő úton éles kanyart véve ért a házunk elé. A veszély azonban kedvelt szórakozásunk forrása lett: amikor meghallottuk a buszt elindulni a megállóból lefelé, gyorsan átszaladtunk előtte, és a túloldali járdáról vártuk, hogy eldübörögjön a házunk előtt. A sárga kastélyhoz, bár kíváncsiságunk sokszor odavitt

az egykor főbejáratként szolgáló hatalmas, íves vaskapu maradványához, nemigen mertünk belopakodni. Egy alkalommal nagyanyámnak dolga akadt valakivel az ott lakók közül, és átvitt magával. De csak az egyik földszinti lakóval volt megbeszélőnivalója, talán vett tőle valamit, úgyhogy csak a fekete-fehér márványlapokkal burkolt közös térig jutottam, ami egykor ragyogó fogadócsarnok szerepét tölthette be, mára azonban a márvány ezerfelé futó repedéseibe kivakarhatatlanul belesült az évtizedes piszok. A toronyszobákban kik laktak, nem tudtuk, de gyerekszemmel titokzatosnak találtuk. Egy fiatal férfi gyakran álldogált hosszan az egyik ablakban és tétován bámult kifelé, mi pedig a barátnőmmel vad és krimibe illő szerelmi történetet képzelünk az ablak mögé. Évtizedekkel később lakást kerestem, és megláttam a hirdetést: a „Kastély” legfelső lakásai közül kínáltak egyet eladásra. Azonnal telefonáltam. A tulajdonos, középkorú hölgy mutogatott mindent, sorolta a praktikus szempontokat. Alig tudtam odafigyelni, az izgalom fojtogatott, hogy ott vagyok belül, gyerekkori képzelgéseim helyén, a toronyszobában, ami láthatólag sokat megőrzött hajdani eleganciájából. Nézzem meg a kilátást, ami csodálatos... A hölgy persze nem tudhatta, hogy ez a látvány mindennapjaim szerves része volt, közel negyven éven át. Az ablakhoz hívtam, ahonnan régi házunkra és kertünkre láttam. Szüleim és nagyszüleim már meghaltak, a házat idegenek lakták és át is építették, amit látni önmagában véve is felkavaró volt. Majdnem elsírtam magam. De talán éppen ez a fojtogató szomorúság és a vele társuló ürességérzés kellett ahhoz, hogy rádöbbenjek, milyen ostoba ötlet volna ideköltözni... Ugyanabba a folyóba nem lehet kétszer belelépni... ismételtettem magamban, ezzel a közhellyel és némi öniróniával verve éket magam és a szomorúságom közé. A hölgy még szabadkozott: higgyem el, a lift hiányát meg lehet szokni és a faburkolatokat sem kerülne túl sokba kijavíttatni, mondta és mondta, én pedig menekültem, és megígértem, hogy rövidesen jelentkezem. Noha tudtam, hogy soha többé nem akarok visszajönni erre a környékre.

Apámmal kapcsolatban talált M-dossziékat, amik érdekelhetnek – értesített a levéltár munkatársa, és megígérte, hogy fénymásolatban többet is megkaphatok. Ez volt a kezdet: még nemigen ismertem a hálózati boszorkánykonyha alkotóelemeit. Csavarodik a gyomrom, de nem merem nyíltan megkérdezni, hogy az „M” betű mit jelent. Másnap felhívom, és finoman faggatózni próbálok. Nem érti, mit akarok megérteni. Vagy csak *nem akarja* megérteni? Nem is sejtheti, hogy pontatlanságával, ahogy fogalmazott, szorongásos napokat okozott. Azután megérkezik az első adag, és akkor már minden világos. Nem neki van úgynevezett „M”, azaz munkadossziéja, hanem azoknak az ügynököknek, akik jelentettek róla.

A Lusnyánszki Tihamér fedőnevű ügynök 1967. július tizedikén adta át tartótisztjének a jelentést. Mint titkos szerető lopózni be idegen kapu alá, behúzott nyakkal surranni félhomályos lépcsőházban, gyors ajtónyitással kerülni belülrre a titkos lakásba... Valahogy így? Vagy másként, netán komótosan, füttyörészve...?

„A jellem fejlődik, de nem változik meg. Ezért vannak felnőttek, akik vízcserkészlelkűek maradnak halálukig. Az ilyen embereknek mindennap szükséges egy jócselekedetet megtenniök, és okvetlenül szükség van számukra, hogy felelősséget vállaljanak mindenért, ami látómezejükbe kerül. Ilyen Ladik Pál is. Egy kopaszodó cserkész. Önképzőköri alkat, aki azt hiszi, hogy vitákban meg lehet győzni embereket, és meg lehet egy beszélgetés alatt változtatni őket, más útra lehet terelni őket. Mindig, mindenkivel és mindenről hajlandó vitatkozni: mégpedig egy eszményien elképzelt szocialista demokrácia szempontjából, egy olyan ideálisan megálmodott társadalom alapjáról, amelynek semmi köze nincs (rendszerint) a valósághoz. Talán ez az oka annak, hogy az utóbbi években Ladik a művészetek és a művészek felé gravitál. Azok társaságában tudja még leginkább feltalálni önképzőköri próféta szerepét, mivel a művészfélék hajlamosak leginkább a realitások nélküli vitákra, a légvárszenvedélyű politizálásokra, tervezgetésekre. És talán azért is került közéjük alkalmi prófétának, mert itt a legcsekélyebb az intellektuális kontroll, itt kapja meg Ladik azt a feltétlen fölényt, amivel kárpótolja magát egyéb sikertelenségekért. Neki ugyanis ezekben a vitákban feltétlenül nyernie kell, különben elidegeskedi a vitát, és ha észérvekkel nem győz, kénytelen személyeskedve, szabálytalanul vívni. Ez az önképzőköri alkata összefügg azzal, hogy minduntalan szerveznie kell a társadalmat, valamiféle tiszta és emelkedettebb célú szövetkezést kell igyekeznie létrehozni, egy demokratikus és szabad Magyarország érdekében. Ezek a szervezkedések, mint például a Tánctínház körül való igyekevése, rendszerint meddő próféciák maradnak, egyrészt mivel csupán csak próféciák és életidegen elméletieskedések, másrészt mert még hívei is hamarosan kinövik őt, átlátva spekulativitását és öncélú prófétai attitűdjét. Konok és tántoríthatatlan elvisége, szigora, amely a legártatlanabb megjegyzés, tréfa mögött is társadalmi mozgást gyanít, amolyan szandálos prófétává teszi őt. Olyan katalizátorszerű figurává, aki egyszerűen nem hat. Próféta, akinek próféciái nem fogannak meg.”

A jellemrajz elhárítási szempontból, fölteszem, csupán további kombinációk forrásául szolgálhatott, ám az én szememben meglepően árnyalt és találó képet rajzolt apámról. Lázás találgatásba kezdtem: ki lehetett Lusnyánszki Tihamér? Közben elkezdtem becézni magamban, Lusiként, máskor Lusóként, sorra véve apám baráti körének szóba jöhető tagjait.

Első ötletként a közgazdászra gyanakszom. Bohém alak, nagy italozó, művelt polgári családból való. Nem tudom, mi hajtotta folyton az éjszakába, mulatókba, fizetett nők társaságába. Apám kérdésére, hogy miért nem nő-sül meg, kész válasza volt: neki mindegy, ki alszik mellette, a szexre is csak alkalmasint, a gyakori fejfájás ellen van szüksége. „*Elmulasztja*”, mondta kaján röffentésekkel, öblös torokhangján, beszéd közben hatalmas tenyerével csapkodva a combját. Magas szinten képviselte Magyarországot nemzetközi gazdasági fórumokon – ha volt is hálózati bekötése, minden bizonnyal nem besúgó minőségben.

Andor, a főorvos. Életünk tanúja évtizedeken át. Megvetette a rendszert, nem volt tagja a pártnak, erre büszke volt. Noha tudnia kellett és vélhetőleg tudta is, hogy a pártvezetésnek éppen azért volt szüksége rá, hogy külföldi delegációk tagjaként példázza, a szocialista Magyarország sincs híján angolos műveltségű, angломán ízlésű, kifogástalan fellépésével, polgári neveltetésével bátran és finnyásan kérkedő társutasoknak.

Minden évben augusztus huszadikára, a tűzijáték estéjére, Andor és Lídia Dunára néző teraszukra meghívták a barátait. Lídiát fiatal lányként a nyilasok elhurcolták, életben maradt, de arról, amit a nyilasházban eltöltött három nap alatt tettek vele, a traumáról, ami megpecsételte további életét, a férjén kívül senki másnak nem beszélt. De talán innen eredt az elhatározása, hogy soha többé nem lesz vesztes, nem adja meg magát a sorsának. Gyermeektelenségük súlyos frusztrációját is mélyen elrejtette. Ha érzett is, soha nem mutatott vagy vallott be bármi csalódást vagy veszteséget. Mindennek csakis a jó és előnyös oldalát volt hajlandó tudomásul venni, és lehetőség szerint a maga javára fordítani. Nem volt szépnek mondható, de adott és költött magára. Szívesen felvett olyasmit is, ami egyáltalán nem illett sem korához, sem szögletes természetéhez. De hát ez is az alkat része volt, nem törődni a gyengéinkkel, hanem az adottságok hátrányos oldalát derűs önbizalommal hidalni át. Csodáltam ezt az akaraterős, minden bajon és bánaton felülkerekedő tulajdonságot, ami tőlem, az én lelkialkatomtól fényévnyi távolságra állt. Andor gyakori nőügyeiről apám kajánkodó elbeszéléseiből szereztem tudomást, aki élvezte az indiszkréciót, ahogyan anyámnak és nekem szokása szerint anekdotikus és karikírozó keretbe foglalva mesélt ezekről az alkalmi kalandokról, amelyeket, Andor elmondása szerint soha nem ő kezdeményezett, ehhez ragaszkodott, hanem őt választották ki olyanok, akik hallgatták konferenciákon tartott előadásait vagy sikeres kezelésüket jöttek vissza megköszönni. Lídia, aki egyébként tudományának nemzetközileg elismert szaktekintélye volt, ha tudott is férje hűtlenkedéseiről, sohasem adta jelét féltékenységnek vagy haragnak. Viszont

évtizedek múltán, akkor, amikor már senki sem hitte volna, hogy megtörténhet, Lídia beleszeretett egy nála jóval fiatalabb férfiba, és válni akart. Andor összeomlott, magához vett egy pokrócot, egy rekesznyí sört meg a pipáját, és napokig nem jött be a teraszról. Apám meglátogatta. *Ne gyerekeskedj, ne csinálj bolondot magadból!* – próbálkozott. Andor azonban nem tágított és váltig hajtogatta, hogy a „törtéteken”, ahogy nevezte megcsalását, mindig csak így, soha másként, nem tudja túltenni magát. Apám rögtönzött kiselőadásba fogott a féltékenység merőben irracionális voltáról, ami az ő szemében ócska kispolgári csökevénynek számított. Lídia egyszer kimerészkedett a teraszra, azazhoggy megállt az ajtóban, egy fémesen csillámló, combközéptől szétnyíló, türkizkék árnyalatait a Dunáról visszaverődő fényben gazdagon kibontó seiyemruhában, mert amióta szerelmes volt még vadabbul öltözködött.

– *Nem kérsz egy kis húslevest? Most csináltam...* – nyújtotta Andor felé a csészét, aminél rosszabbat aligha tehetett volna, hogy amíg egy másik férfinak megújult külsejét, kivillanó meztelen combját, kékek és zöldek ragyogó tobzódását szánta, balkoni száműzetést választó férjének erőlködő kedveskedéssel a húslevest kínálta. Andor elfordította a fejét és dacolt. Ezt az önmagában véve apró, engesztelőnek szánt gesztust a „törtétek” érzéketlen semmi-be vételeként értékelte, és mint később apámnak elmondta, fordulópontnak tekintette. Akkor és ott azonban apám elvesztette a türelmét. – *Mindketten tudjuk* – kezdte olyan behízeltgően lágy és könnyed hanghordozással, amelylyel nálam is mindig bevezette pedagógiai csapásait –, *hoggy egész életedben csaltad* Lídiát... *akkor most mire ez a cirkusz?* De Andor sértődötten hallgatott. Fárasztja már a sok beszélgetés mondta, apámnak ideje volna hazamennie, mást alig válaszolt.

De az önmagára mért számkivetettség után mégiscsak bejött a teraszról. Átrámolta az ágyneműjét a hálóból a dolgozószoba heverőjére és nem beszélt többé a „törtétekről”. Ám ettől a naptól fogva rohamosan és szemmel láthatólag öregedni kezdett, a humora is megkopott. Bár Lídia hamar kiábrándult a szerelméből, akit most már – fájdalomt, ha volt is, mélyre temetve – hatalmas tévedésnek mondott. De Andornál ez már nem sokat számított. Összeroskadt életének az a váza, ami hűtlenséggel, hazugsággal, álságokkal, de a Lídia iránti feltétlen odaadással és ragaszkodással mégis megbonthatatlan egyensúlyt alkotott.

Mérlegelnem kellett, lehetett-e Andor a Lusnyánszki fedőnevű besúgó. Egy 1989-es beszélgetés adott alapot a gyanúhoz. Barátságuk, amely 1956-ban mélyült el, amikor apám nála rejtőzött a forradalom bukása után, évtizedeket fogott át, míg nem sokkal apám halála előtt, egy állítólag vissza nem adott kölcsön körüli zavaros vitával gyorsan és engesztelhetetlenül véget ért.

Apám szerint megadta, a másik nem így emlékezett. Mivel az összeg triviális volt, parányi töredékét sem jelentette annak a sok évtizedes támogatásnak, meghívásnak, családnak minden tagjának nyújtott orvosi ellátásnak, amit Andoréktól kaptunk, nem gondolhattam másra, mint hogy valami ki tudja, mióta lappangó megbántottság parazsa csapott fel és lobbant lángra ebben az igazán kisszerű vádaskodásban. Andor csodálta és szomjazta apám okosságát, de mindig is rosszul tűrte kioktató és sokszor fölényeskedő modorát. Apám *linksége* őt mindig is irritálta, magyarázta nekem 1989 sorsfordító nyarán, nem sokkal anyám halála után. Felhevült, indulatos monológjában a „linkség” szóra helyezte a hangsúlyt. Értsem meg, ismételte, mintha engem kellene meggyőznie, hogy nem az összeg nagysága, ami bántja, hanem az eljárás mód, ahogyan Pali bánik az emberekkel, a barátaival is. Neki most ebből lett elege, amilyen könnyedén túlteszi magát, ha elkövetett valamit a másik ellen, soha nem ismerve el, hogy tévedett. Legfeljebb olyan esetekben, ha patetikus retorikai fordulatot véve, valami korábbi tekervényes teóriáját, meg nem valósult próféciaját kellene felülírnia. De a beismerés ilyenkor is csak narcisztikus színház, semmi több, gyönyörködés saját remek intellektusában. Ahogyan hallgattam felhevült, erős indulatokkal birkózó, hadaró előadását apámról, aki negyven éven át a legjobb barátja volt, és akit szabadságát és karrierjét kockáztatva bújtatott a politikai rendőrség elől 1957 vérbe boruló telén, az járt a fejemben, hogy a hosszúra nyúló barátságok történetében talán törvényszerűen bekövetkezhet az efféle hamis fordulópont akkor, ha az egymás iránt érzett valós szemrehányásokról sohasem mertek nyíltan beszélni, mert túlságosan mélyre kellett volna ásni.

Andor is, akárcsak apám ügynöke, a „prófécia” szót használta. De hát önmagában véve ez sem bizonyít semmit. Ennek az 1989-es beszélgetésnek azonban, most visszatekintve, más szempontból lehet jelentősége. A rendszer bukásával a súlyos és szégyenteljes titkok kitergetése is közeledett; legalábbis akkoriban erre számítottunk, hogy a tisztánlátás megtisztulást hoz el. Sokan, akiknek volt mitől tartaniuk, előre menekültek; például úgy, hogy aki rettegett a szembesüléstől, sebtében ürügyet keresett a szakításra azzal, akiről korábban jelentett. De mindezt tekintetbe véve sem tartottam valószínűnek, hogy Andor lett volna a jelentés készítője. Sem jelleme, sem a jelentés árnyalt építkezése, stílusgazdagsága nem tette valószínűvé.

Szóba jöhetett Légrádi Ernő, a zeneszerző is, akit mindig önző, hiú és gyáva embernek tartottam. Apám ragaszkodásában hozzá talán az játszott szerepet, hogy megbecsült és rangos díjakkal elismert művészként a pártállam funkcionáriusai szívesen fogadták, sőt keresték a társaságát, és olykor olyasmibe is beavatták, amiről, ha nem tekintették volna őt ábrándos művész-

léleknek, soha nem beszéltek volna meg előtte. Szinte bármit elintéztek volna neki, ő azonban segítséget soha senkinek nem ajánlott. Anyám megvetésében iránta az játszott a főszerepet, hogy az 56-os börtönviseltek és családtagjaik kéréseit következetesen visszautasította, legyen szó szerény munkalehetőségről vagy bevont útlevelel, nem tett senkiért semmit. Amit a jó ízlés szempontjából csak súlyosbított, hogy jobbára azzal tért ki a kérések elől, nem tartja helyesnek és elvszerűnek a protekciót. Apám, aki másoknál kényes volt az ilyesmire, Légrádi vonatkozásában túltette magát szinte mindenben; éveken keresztül sülve-főve együtt voltak, együtt nyaraltak. Ernő felesége sűrűn selejtezte szalonokban készült gazdag ruhatárát, de amikor anyám, akinek szerény tanári fizetéséből tengődtünk, felvetette, hogy megvenne nekem egy téli kabátot, Ernőék elzárkóztak. – *Túl nőies volna egy kamasz lánynak* – mondta Ernő. Általában furcsán, töredezetten, makogva beszélt, és közben sűrűn hunyorgott. Talán szégyellte a dolgot, de alkata diktátuma szerint a rossz lelkiismeret támadásra sarkallta. Szemére hánytá anyámnak, hogy túl engedékeny velem, szigorúbban kellene fognia. Anyám azonban, aki ekkoriban saját szerelmi csalódásával volt elfoglalva, bánata elborította, alig figyelt rá. Migrénes rohamok és lelki gyötrelmek foglyaként vergődve végezte napi munkáját. Fáradtan érkezett haza, folyton fáradtságra panaszkodott. Kibújt a szoknyájából, a magas sarkú cipőt már az előszobában ledobta, türelmetlenül húzkodta le a harisnyáját, pongyolába bújt. – *Végre megkönnyebbülök egy kicsit* – mondta, és teát kért nagyanyámtól. Hazafelé jövet összefutott Légrádival, mesélte, kicsit bizonytalanul, aki rám terelte a szót, túl szabadosnak tartja a nevelésemet. Nagyanyám közben kitöltötte a teát. – *Kis tejet tehetek bele, Nórikám?* – kérdezte azzal a gyöngéd és alázatos odaadással, amellyel hosszú évek óta szolgálta és oltalmazta anyámat. – *Bizony, bizony, én ezt már jó ideje forgatom a fejemben...*” – mondta felém fordulva, apró nyelvi modorossággal ellensúlyozva, hogy egy tekintélyes ember háta mögé bújva, éppen kilép a rászabott szerepből. Kapóra jött, hogy kimondjam, történetesen nagyanyám rovására: – *Akinek kurva volt a felesége, ne oktasson erényre másokat!* Margóról mindannyian tudtuk, hogy a háború utáni években budapesti szállodák gazdag vendégeit magas tarifáért szórakoztatta. Tudtuk, de nem vettünk róla tudomást. Úgy tettünk, mintha nem tudnánk. Anyám elnevette magát. – *Ebben sok igazság van* – mondta, és töltött még egy kis tejet a teába. Nagyanyám pedig szövetséges nélkül maradva, megadó sóhajjal engedte el a témát. Igen, a zeneszerző képmutató jelleme összhangban állhatott volna besúgói mivoltával. De végül elvettem ezt a lehetőséget is, mivel az én Lusóm túl pontosan és gazdagon fogalmazott, Légrádi Ernő viszont nem a szavak embere volt.

Lusnyánszki Tihamér valódi személyéhez sehogy sem jutottam közelebb.

A szorosabb barátok közül maradt még Milán, a tisztító. Fanyar, cinikus, kiégett, kevés beszédű, magas, őszülő, elegáns férfiként emlékszem rá. Finom kezén hatalmas pecsétgyűrű, nyakában vastag aranylánc. A nehéz arany karkötőt néha apró kézrázásokkal csúsztatta lejjebb a csuklóján, miközben pipázva végigsétált a tömött fogasok között, és kereste, melyik ruhát emelje le a kampós végű rúddal, olyan előkelően hanyag mozdulattal, amely világosan megmutatta, hogy Milán, bár ebből származik tetemes jövedelme, személyisége leglényegét tekintve köze nincs a vegytisztításhoz és a kelmfestéshez. A szaga is az orromban: a frissen tisztított ruhák jellegzetes szaga, a tisztítószereké, ahogyan a vasaló alatt átjárja a szövetet a gőz és megtölti vele a levegőt. A közeli színházakból sokan hoztak ide kabátokat, frakkokat, szmokingokat... Milán emigráns herceggént vonult át a balettszoknyák és tarka jelmezek között, méregdrága italok és pipadohányok fejedelmeként tessékelve be kivételes vendégeit a fogasok mögül nyíló parányi, homályos szobába. Hatalmas krimigyűjteményét számos nyelven gyűjtötte és olvasta, de soha nem adott belőle kölcsön. Belvárosi lakása apám egyik fő telephelye volt. A pompás antik bútorokkal és perzsaszőnyegekkel gazdagon berendezett nappali közepén a márvány fürdőmedencével, amelyet egyszer, állítólag, színültig töltött pezsgővel, hogy megfürdesse a kurvákat, akik ha éppen nem dolgoztak, nála tanyáztak. Bármixerek, élsportolók, színészek, énekesek, táncosok is sűrűn tivornyáztak nála, élvezték herdált gazdagságát. Anyám nem szerette, ez jellemük különbözőségéből természetesen következett, és végül egy jelentéktelen, de kínos incidens után meg is szakította vele a kapcsolatot. Anyám egy blúzárt szerette volna befestetni. Történetesen eperszínűre. Pénze nem sok volt, noha az 56-os durva retorziók után már kapott fordításokat és volt néhány magántanítványa is. Aki ismerte őt, a maga tüntető kifinomultságával, rigid elméleteivel szépségről és eleganciáról, árnyalatokról és színekről, megmondhatta volna, hogy ha eperszínűt mond, akkor nem véletlenül nem rózsaszínt vagy pirosat mondott, mert nála a választás mögött ízlés és koncepció állt. Milán azonban szokásos hányavetiségével és szarkazmusával nemigen adott az ilyesmire. Talán oda se figyelt rá, úgyhogy amikor anyám a nyers színű selyemblúzt kiterítette a pultra, végzetes hibát követett el. – *Nórám, rendben, befestjük pirosra.* Akkor anyám felcsattant, hogy isten mentsen a pirostól, azt fel nem venné, ő nem véletlenül mondott eperszínűt. – *Szerintem az szimplán piros* – mondta Milán, a maga mindig egykedvű és enyhén ironikus hangján. Mire anyám megkérte, hagyja abba a gúnyolását, ne vele szórakozzon, hisz aki szövetekkel foglalkozik, az bizonyára meg tudja különböztetni a pirosat az eperszínűtől. – *Isten bizony nem tudom, mi*

a különbség! De tudod mit, Nórám, hozzá egy kiló epret, és meglátjuk! Tél volt. Ezerkilencszázhatvanhat tele. Anyám sírva fakadt. Nem tette be a lábát többé Milán tisztítójába. Engem Milánban zárkózottsága és lényének kiismerhetetlen ambivalenciája fogott meg és egyben taszított is. Semmibe vett, levegőnek nézett, mivel gyerekként nem rendelkeztem semmi olyan tulajdonsággal, ami érdeklődésére számíthatott volna.

Nem tudom, milyen emlékek vagy titkok nyomasztó terhe vagy félelme indíthatta arra, hogy ezerkilencszázhetvenegy telén a Mátrába utazzon, és nyugtatókkal teletömve, meztelenül, számárháton elinduljon az erdőbe. Leesett, de még megpróbált felkelni. Már nem tudott, elfogyott a maradék ereje is. Mielőtt megadta magát a sorsának, még belemarkolt a friss hóba, mintha csak araszolva próbált volna megkapaszkodni valamiben. A telihold megvilágította, hideg fényével körülrajzolta ezeket a menekülő tenyérnyomokat: ugyanazzal a céltalan szépséggel és tüntető közönnyel minden emberi nyomorúság iránt, amellyel a türkizkék selyemruhán tüzelő dunai fények ünnepelték Lídia utolsó, ügyetlen próbálkozását, hogy megmentse széthulló házasságát.

Mai fejjel visszagondolva a múlt századi magas bérházak tövében meghúzódó tisztítóra, amely értelmiségi találkozóhelyül is szolgált a korai kádárizmus súlyos éveiben, Milán személye talán kapóra jött volna. De a jelentés irodalmiaskodó fordulatai, aprólékossága és komolykodó bőbeszédűsége alapján nem tartottam lehetségesnek, hogy ő lett volna Lusnyánszki, a besúgó.

A közeli barátok közül volna még Áron. Javíthatatlan osztályidegen, pszichoanalitikus, aki a hatvanas évek vége felé, az első megkapott ütlevéllel, diszszidálási szándékát a közvetlen család és a barátok elől is eltitkolva, másfél éves kisfiát túszként hátrahagyva, egyetemista feleségével Norvégiában maradt. A tudományos tanácskozás utolsó napján, minden holmijukat a hotelszobában hagyva, a delegációval utazó besúgótól és esetleges kényszerítéstől tartva, mintha csak vacsora utáni sétára indulnának, kézen fogva, az elegáns belvárosi kirakatok közül egy eldugott, félreeső hotel felé véve az irányt, egyszerűen kísértáltak addigi életükből.

Szoros barátságuk apámmal kora kamaszkorukból származott. Osztálytársak voltak, megosztottak egymással mindent, ami foglalkoztatta őket, noha rendre eltérő következtetésekre jutottak. Alkatuk különbözőségét Áron így jellemzi a visszaemlékezésben, amelyet már csak nekem adhatott át, amikor apám halála után Budapesten járt: *„Annyira magától értetődő volt, hogy nem hinném, valaha is felmerült volna bennem, benned vagy közöttünk az a kérdés, hogy mi is köt egymáshoz. De most, hogy ezt írom, arra kell gondolnom, hogy a kívülálló először ezt a kérdést tenné fel, és talán nehezen is értené meg.*

Te cselekedni szerettél, én olvasni. Te a politikát szeretted, én a kutatást. Téged a hatalom érdekelt, engem a tudás. Te rábeszélni, meggyőzni, manipulálni akartad az embereket, én inkább meghallgatni és megérteni...”

Áron és apám évtizedek múltán a jugoszláv tengerparton látták viszont egymást. A kemping boltja előtt ütköztek egymásba, és alig akartak hinni a szemüknek. Időközben mind a ketten meghíztak és szakállt növesztettek. Összeölelkeztek, nevetve méricskéltek egymást, évődve, vitatkozva, hogy ki tartja magát jobban... Jutka alakja, a fantasztikusan hosszú combja, lapos hasa már nem volt a régi persze, mesélte később kaján vigyorral apám. Csak a szőke konty nem változott, az a mindig lezuhanni kész, tarkóján fityegő, súlyos, mézsárga hajtömeg, amit gyerekkoromban irigykedve csodáltam, ha ott találtam őket apám albérletében, a keskeny heverőn kucorogva, te-ásbögréjükkel a kezükben. Áron feleségét nem szerettem, céltudatos, hideg józansága, amellyel az útlevelért zálogul otthagya a kisfiát, taszított. Így volt vele anyám is, szemben apámmal, aki ellenérzésünket üres érzelgősködésnek minősítette, és kitarzott amellett, hogy Áron és Judit példásan racionális döntést hozott. – *Szemüvegét az orrára csúsztatva hordja, még a strandon is rajta van* – mesélte apám, de a gunyoroskodás sem leplezhette, mennyire imponál neki, hogy Jutka kint, ahogy fogalmazott, komoly karriert csinált. Mellettük egy hórihorgas, egykedvűen nevetgélő, kisportolt norvég álldogált, az anyja szőkeségét örökölte, Jannak hívták. A János nevet sohasem használta azóta, hogy háromévesen, hosszú és gyötrelmes államközi procedúrák után, nemzetközi szervezetek segédletével kiengedték a szülei után. Magyarázni kezdte, magyarul bár, de a szavakat keresgélte, hogy otthon annyi a lazac a tengerben, hogy a csónakból akár puszta kézzel ki lehet emelni őket. Az apja büszkén és elégedetten mosolygott a fián, akit távoli bolygók felfoghatatlan messzesége választott el attól a világtól, amelyről az apja a régen látott baráttal diskurált.

Aznap este kiültek kettesben egy sziklára. Csendes volt a tenger, mozdulatlan tükrére hidat emelt a hold. Fűszeres illatokkal telt meg a levegő. Áron elmesélte, hogyan emelkedett elég gyorsan a kórház ranglétráján, ahol először állást kapott, hogyan tanulta meg a nyelvet, hogyan nyitott magánrendelőt, és lett egyre népszerűbb Oslo lelki vigaszra vágyó, lelki bajokkal küszködő betegek között. Arra várt, apám szemére hányja menekülését, a szándékot, amelyet eltitkolt előle is. De apám hallgatott.

– *Ne haragudj, hogy akkor nem mondtam el még neked se, aki a legjobb barátom voltál, hogy mire készülök. Nem szóltam előre, de hát mindannyiunk biztonsága kívánta így, hogy ne avassak be senkit. Még Jutka anyja se tudott*

a tervről. De nem bírtam már tovább otthon élni, és Jutka sem bírt. Tudod, neki mindig nagy terveik voltak. Weisz Gyuri vette kint maga mellé, tudod, a kis Weisz az osztályból, aki Nobel-díjat kapott. Ma Jutka a második ember az intézetben, rögtön a kis Weisz után... Öregem, hát neki megérte. Neki, meg a gyerekek... Apró csobbanás törte meg a beálló csöndet, ahogyan Áron a tengerbe hajította a követ, amit már jó ideje görgetett az ujjai között. Azután befejezte a mondatot: – Ők boldogok.

Nem kellett visszakérdeznie, értette anélkül is, hogy ez a szemérmes, szakvak közé bújtatott, meggondolt vallomás egyben talán az ő kiengesztelésére is szolgál. Most már feloldódva, egymás szavába vágva, csapongva, ahogy régen volt szokásuk, faggatta Áron apámat az otthoni dolgokról, politikáról, mindennapokról, apám személyes helyzetéről. Érdeklődött felőlem is, mivel foglalkozom, az írás mellett döntöttem-e végleg, amihez szerinte határozott tehetségem volt. Apám feszengett, mert erről nem szívesen beszélt még velem sem, akivel egykor mindent megosztott. Kínosan érintette a szakításunk, megromlott és elhidegült viszonyunk, úgyhogy válasza felületes volt és kitérő.

Kamaszkoromból megmaradt harag érzésmaradványai árnyékolták be az Áronnal való kapcsolatot. Matematikából gyenge voltam, nem érdekelt a műveletek sivár táncrendje, amely nélkülözötte az emberi tényezőt, amely engem megszállottan foglalkoztatott. Tanárom oda jutott, szándékosan „szabotálom” a matematikát. Apám kapott az alkalmon. Megkérte Judit barátnőjét, évfolyamtársnőjét az orvoskaron, hogy korrepetáljon. Ez az Éva magas, szeplős, vörös hajú nő volt, mély hangú, láncdohányos. Nem csúnya, bár kissé férfias. Imponált az okossága és a lazasága, ő pedig ügyesen egyre közelebb került hozzám, beszélgetett. Felvetéseimre intelligens válaszokat és megengedő tanácsokat adott, úgyhogy előbb-utóbb a tanár-diák viszonyt már-már barátnői bizalmasság szőtte át. Nehéz volna ma már eldöntenem, hogy táplálta-e egyáltalán valóságos érdeklődést vagy rokonszenvet az irányomba, vagy csupán apám instrukcióinak megfelelően igyekezett a bizalmamba férközni. Talán csak azért vállalkozott a furcsa „magánbesúgó” szerepre, hogy elnyerje apám kegyeit. Gyanútlanul beszámoltam Évának érzéseimről egy idősebb fiú iránt, aki Csocsó néven kétes és rossz hírű társaság – akkoriban galerinek mondtuk – vezéralakja volt. Szerencsémre mind életkorom, mind társadalmi hátterem védőernyőt emelt fölém. Legalábbis most, sok évtized távolából így értékelem azt a nagyon is óvatos tartózkodást, amellyel bár eltűrték, hogy ott lógnak közöttük, de valójában nem vettek be maguk közé. Tudták, hogy a Rózsadombról járok le a térre, talán kádergyereknek hittek, és ezért nem fenyegetett komolyabb veszély. Apámat azonban így is módfelett nyugtalanította a

társaság, és arra indította, hogy korántsem szokványos eszközöket vessen be eltérítésem érdekében.

Felhívott, és azon a kissé fakó, visszafogottan parancsoló hangján, amely többnyire nem sok jót ígért, közölte, beszélni akar velem. Áronnál van, menjek át most rögtön. Különösebb kertelés nélkül vágott a közepébe. Meg kell szakítanom a kapcsolatot ezekkel az emberekkel, és főként Csocsóval, aki, ne kerüljünk a forró kását, egy bűnöző. Vadul tiltakoztam. *Nem kíván erről vitát nyitni, a képlet jóval egyszerűbb.* Hatásszünetet tartott, én pedig nyeltem a feltoluló, de előttük szégyellni való könnyeimet. *Választanom kell közöttte és a fiú között, együtt a kettő nem megy.* A sírhatnékomat egy pillanat alatt elfújta a lázadás szele. – *Akkor én Csocsót választom.* Apámon látszott, nem erre számított. – *Most elmehetek?* – kérdeztem erőltetett könnyedséggel, látószólag tréfára fogva a dolgot. – *Menj csak!* – felelte apám, olyan hűvös, vészjósló közönnyel, a tekintetét máris elfordítva tőlem, ami nem hagyott kétséget afelől, hogy döntésemnek komoly következménye lesz. Áron, akinek a mások megértése és elfogadása tanult hivatása volt, elegánsan távolról figyelt, de nem próbált segíteni, oldani a feszültséget, inkább apámmal egyetértőleg hallgatott, vagy legalábbis alávetette magát apám tekintélyének. Noha talán ő volt az egyik, nem voltak sokan, akire apám hallgatott. Áron volt az, akinek leírta, kíméletlen őszinteséggel, magánzárkában töltött éveinek lelki krónikáját. Vallatás, kíntás, elgyöngülés és meghasonlás, magány és rettegés, álmok és látomások, lelki hullámzások és testi frusztrációk gazdag mikrovilágát, amit azután együtt aprólékosan elemeztek. Terápiás célja is lehetett, hogy Áron rávette őt a feltárulkozásra és az emlékek rendszerezésére, hogy átsegítse a kiszabadulását követő időszak érzelmi megroppanásán, a szembesüléssel járó traumán, amikor megtudta, hogy anyám a párt parancsára elvált tőle, amíg börtönben volt.

Áron fürkészve nézett rám, legalábbis akkor így éreztem, kívülről, mint egy kísérleti nyúlra, amit a szakmájával szemben elkövetett árulásnak vettem, és a kamaszkor heves indulatával gyűlölni kezdtem.

Évától arról is tudomást szerzett apám, hogy szilveszterkor egyikük lakásán lesz együtt a társaság. Anyám, akinek a depressziója súlyosbodott, az újévet a parádi szanatóriumban töltötte. Apám pedig, aki szerelmes lett az operaház egyik táncosnőjébe, Beába, akit később feleségül is vett, elutazott utána Szegedre. Nagyanyám gondjaira bíztak. De előtte még apám, az ultimátum kudarcán okulva, más módszerhez folyamodott. Milán hozta össze a találkozót egy Detti nevű kurvával, a belvárosi Anna presszóban. Megbízták a nőt, csapódjon a galerihez, épüljön be közéjük azért, hogy engem szemmel

tarthasson. – *A lányomnak egyetlen haja szála sem görbülhet ott* – adta ki az utasítást apám, akinek bár valóságos hatalma nem volt, a tájékozatlan ember szemében úgy tudott fellépni, mintha temérdek hatalma volna.

A szilvesztert Csocsóék budai lakásán tartották. A szülei nem voltak otthon. Üldögéltem, nem törődött velem senki. Beláttam a hálósobába, ahol egy férfi és egy nő feküdt összegabalyodva a heverőn, a nő szoknyája felgyűrve, a férfi keze a combja között. Elfordítottam a fejem és átültem máshova. Csocsó mellé, aki egy agyonfestett nővel diskurált. Odaengedtek. Beszélgettek valakiről, belehallgattam, a tartalmát nem tudnám felidézni, csak a félmondatot, aminél közbeszóltam. Csocsó mesélt egy nőről, aki „franciázik is”. Soha nem hallottam a kifejezést. Kérdésemre, hogy mit jelent, gúnyosan rám nevetett. – *Hát, hogy a szájába veszi...* és még hozzáfűzött néhány szemléltető megjegyzést. A felnőttek belső világának eme váratlanul feltáruló titka megrendítő és felkavaró volt. Az ember hajlamos gyorsan elfelejteni a gyermekkori megrendüléseknek ezeket a később már alig átélhető, érthetetlen vagy akár mulatságos epizódjait. Kézen fogott. – *Kislány, kipróbálsz?* Rángatott, húzott magával a fürdőszoba felé. Még láttam, hogy Detti, már félig részegen, túsarkain imbohyogva sietősen elindul felénk, valahonnan a szoba másik sarkából. De nem vártam meg hogy odaérjen. Kitéptem magam a szorításból, ki az ajtón, a nagyobb félelem legyűrte a kisebbet, ahogy futottam a sötétben, a megolvadt hóban, átázott cipőben, kabát nélkül, hazáig.

A történet, amelyet apám vagy Dettitől, vagy Évától, vagy mindkettőjüktől napokon belül megtudott, arra sarkallta, hogy hatékonyabb eszközökkel vessen véget a galerizésnek. Sok évvel később egy budai étteremben, a hagyományosan kettesben elköltött születésnap vacsora közben mesélte el nekem, hogyan bízta meg ezután a nőt, találja meg a módját és mintha csak jóakarátulag figyelmeztetné Csocsót, súgja meg neki, hogy tudomása szerint a szülei magas rangú belügyesek, akiknek nem tetszik, hogy lejárak a térre. Ha másképpen nem megy, hatósági erővel számolják fel az egész csoportosulást. Csocsó amint meglátott, odajött hozzám. – *Figyelj csak, az ilyeneknek, mint te, nem való ez a hely!* Nem örül, ha velük vagyok, kezdte, és látva meglepődésemet, kicsit zavartan, de kimondta, hogy nem akar ott látni soha többé a téren.

A sors fintora, hogy amikor apám védelmem érdekében a maga játszmájába fogott, pontosan akkor indult el ellene a lejárátását és elszigetelését célzó, igen hasonló eszközökkel dolgozó állambiztonsági akció, amelyről ő persze mit sem tudhatott. Magam is csak a rendszer bukása után találtam meg a levéltárban annak a belügyi jelentésnek a maradékát, amely a Politikai Bizottságnak apám gyanúba keverésére tesz javaslatot. Ám azokat az iratokat,

amelyek lehetővé tették volna a lejáratásában segédkező barát személyének az azonosítását, szakavatott kezek gondosan megsemmisítették vagy elrejtették a rendszerváltás karneváli hajnalán.

Áron éppen abban az évben disszidált, amikor apám besúgója megírta a jelentését. De ha a dátumot nézem, úgy emlékszem, hogy amikor Lusnyánszki a tartótisztjével találkozott a titkos lakáson, Áron már a kisleány kiadatásáért küzdött, intenzív nyelvtanfolyamra járt és egy oslói kórház napi rutinja mögé menekült az emlékei elől.

A Luso-korszak egy szerdai napon, érdektelenségbe fulladva véget ért: megtudtam az Őrnagytól, ki volt Lusnyánszki Tihamér. Testet öltött, futólag ismertem és futólag ismerte csak apám is. Csúnya történet főszereplőjeként – hányban is? – gyanúba keveredett, hogy feladta a barátját, akit a bőröndje titkos rekeszébe rejtett, tiltott irodalommal tartóztattak fel a határon. Mindenesetre Luso és közöttöm megszűnt az izgalom, elillant a feszültség. A csalódás után már bántam is, hogy kikértem az egész Munkadossziét, akkor még abban a hitben, hogy a szűkebb baráti körből ismerhetem fel az ügynököket. Bár a csalódás szó ebben az összefüggésben akár abszurdnak is tűnhet a kívülálló szemében, hisz csalódásnak voltaképpen azt kellene tekintenem, ha apám közeli barátainak egyikéről derült volna ki, hogy a kommunista állambiztonságnak dolgozott.

„Az az idő, amikor a terrorizmust értelemszerűen úgy különíthettük el, mint valami korlátozott társadalmi jelenséget, amellyel a rendőri erők és a biztonsági szervek elboldogulnak, régen elmúlt...”

Idézet egy holland terrorelhárítótól

02

**BIZTONSÁG-
KUTATÁS**

Energiabiztonság, energia-geopolitika

„[...] a perzsa olaj az Önöké. Az iraki és a kuvaiti olajon megosztozunk. Ami pedig a szaúd-arábiai olajat illeti, nos, az a miénk.”¹

BEVEZETÉS

A második világháborút követően azon, különösképpen nyugat-európai országok számára, amelyek a közel-keleti olajtól váltak nagymértékben függővé, az energiabiztonság részben egyet jelentett ettől a szénhidrogénektől való függőség csökkentésével. Ez kifejezetten nagy kihívással járt, ugyanis gazdasági növekedésük szerves részévé vált a kőolaj. A hetvenes évek gazdasági válsága következtében egyre több kritikus hang jelent meg a kormányzati szabályozást és az intervenciók politikáit illetően, aminek az eredményeként a nyolcvanas években egyre inkább szükségessé vált a monopóliumok hatalmát csökkentő és az ágazaton belüli versenyt növelő intézkedések megtétele. A hidegháborús korszakot követő évtized során több olyan lépés is történt, amelyek az energiapiacok liberalizációja irányába mutattak. Ezzel párhuzamosan a regionális konfliktusok kialakulásának esélye megnőtt, amely által az ellátásbiztonság politikai kockázata az egyes kitermelő országokban fokozódott.

Szemerényi Réka doktori disszertációján² kívül, Fischer Ferenc publikációi,³ valamint Daniel Yergin művei⁴ alapján jól látszik, hogy a második világháborút követő újjáépítési időszakban a megfelelő mennyiségben rendelkezésre álló kőolaj (és kőszén) létszükségletté vált. A csökkenő európai kitermelés mellett a gazdasági és politikai döntéshozatal egyik kiemelt témája volt a növekvő kereslet kielégítéséhez szükséges feltételek biztosítása, akár a meglévő ke-

reskedelmi kapcsolatok elmélyítésével, akár új relációk irányába való nyitással. Az 1945 után született biztonságpolitikai elméletek és a biztonság fogalmának meghatározása jellemzően katonai aspektusúak voltak, a hatvanas és hetvenes években látott nemzetközi politikai és gazdasági folyamatok következtében egyre szükségesebbé vált az értelmezési keret és a figyelembe veendő szempontok kiterjesztése. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy a katonai eszközök mellett egy ország biztonsága szempontjából a gazdasági tényezőknek is fokozott szerep jut.⁵ Ebben az időszakban már azt az álláspontot is széles körben elfogadták, hogy az államok kölcsönös függőségére⁶ épülő nemzetközi rendszer fontos feltétele a biztonság, ugyanis kizárólag saját erőre alapozva, még a gazdaságilag komoly potenciált képviselő államok sem tudnak gondoskodni a biztonságukról.

A század második felében a piacgazdaságok hajtómotorja a kőolaj lett, ami később kiegészült a földgázzal is a másodlagos energiaforrások előállítására. Ezáltal mindkét energiahordozó a stratégiai tervezés részévé vált mind az importőri, mind az exportőri oldalon. Fontos megemlíteni, hogy a számottevő nagyságú szénhidrogénkészletekkel való rendelkezés még nem feltétlenül egyenlő az energiabiztonsággal. Az első pillanatban előnyösnek tűnő exportőri szerep hátrányokkal is járhat a gazdaság és annak fenntartható növekedése, valamint a társadalom tekintetében is. A jelentős szénhidrogénkinccsel rendelkező Hollandia és Norvégia kellő előrelátással nem váltak egyoldalúan függővé a szénhidrogének kereskedelmétől, sikeresen tudtak egyensúlyt teremteni az ország gazdaságán belül a kitermelési ágazat és a többi szektor között. Oroszországgal ellentétben Norvégiának sikerült elkerülnie a „holland betegségnek” nevezett közgazdasági jelenséget úgy, hogy a kitermeléssel párhuzamosan a magas hozzáadott értéket képviselő szektorokat nagymértékben támogatta a kőolaj, majd a földgáz kereskedelméből származó bevételekkel.⁷

Ezzel szemben a Szovjetunió a klasszikus esetét hozta egyfajta „piramisjátéknak”, ahol az újabb és újabb bevételek kizárólag arra voltak elégségesek, hogy minimálisan a felszín felett tartsák a szocialista rendszert, amely rendkívüli módon kitett volt a külső hatásoknak. Egy energiaexportőr ország számára tehát két fontos tanulsága volt a hidegháború eseményeinek: csak úgy csökkentheti függőségét és kiszolgáltatottságát, ha mind a tranzitútvonalak, mind a felvásárlópiacok tekintetében a diverzifikációra törekszik. (Parellal módon ez a törekvés – más előjellel természetesen – megjelenik az importőrök oldalán is.)

A biztonság gazdasági dimenziója a hetvenes évek elejétől került tehát a figyelem középpontjába, amikor az olajválsággal párhuzamosan globális problémává vált az adósság, az infláció és a munkanélküliség növekedése. Emellett megerősödött az a gondolat is, hogy a nyersanyagforrások és a piacok hozzáférhetősége valamennyi állam közös érdeke, amely miatt érdemes együttműködési formákat kialakítani. A nyolcvanas években a biztonság fogalma a gazdasági aspektusok figyelembevételét követően egy újabb dimenzióval egészült ki, a környezetvédelemmel.⁸ Ezt érzékelve számos szerző elkezdte a gazdasági, környezeti és egyéb elemeket is a biztonság, mint rendkívül komplex fogalom részévé tenni. A biztonságpolitikai elméletekkel foglalkozó szakértők ebből a szempontból két részre voltak választhatók. Az egyik csoportba azok tartoztak, akik szerint nincs szükség a biztonságpolitika elméleti kereteinek kitágítására, míg az ellenkező álláspontot képviselők úgy gondolták, hogy a világpolitikai és gazdasági folyamatok haladása igenis megköveteli ezt.

A biztonság fogalmának kiterjesztésére irányuló igény – tudományos szinten – a nyolcvanas években jelent meg még erőteljesebben, miközben politikai szinten ennek szempontjai már lényegesen korábban a döntéshozatali mérlegelés részét képezték.

A XXI. század új energiapolitikai korszaka nagyrészt a hidegháború tapasztalataira épül, emiatt az energiaellátás (biztonsága) központi szerepet játszik a biztonságpolitika elméletében. Az energiahordozók kérdése tehát szorosan kapcsolódik a biztonságpolitika meghatározó kérdéseéhez, és ezzel együtt hat is rájuk. Szemerkényi szerint *„a reálpolitikai kérdés tehát valójában nem az, hogy hatott-e az energiapolitika a nemzetközi kapcsolatok alakulására, hanem az: hogyan hatott rá, pontosan milyen hatást fejtett ki. Ezért nemcsak érdekes vagy fontos a stratégiai gondolkodásnak a szénhidrogén-politika nemzetközi politikai szempontú értékelése a XXI. század elején, hanem egyenesen elkerülhetetlen biztonságpolitikai kérdés.”*⁹

A keleti blokk összeomlása után számítani lehetett arra, hogy a kelet-európai szállítások leállnak vagy akadozni fognak, a Szovjetunióknak azonban elemi érdeke volt az ellátás fenntartása, ugyanis megroppant gazdasági helyzetében ez volt gyakorlatilag az egyetlen biztos bevételi forrása a központi költségvetésnek. Ennek megfelelően a kelet-európai országokkal való elszámolásnál is átálltak a keményvalutára. A nyugati hatalmak részéről számos ötlet és törekvés megjelent arra vonatkozóan, hogy Keleti Blokkból felszabadult kelet-

közép-európai országok ellátását diverzifikálják, a kilencvenes évek elején jellemzően nyugati irányból.

Ennek ellenére a kilencvenes évek privatizációs hullámát követően az elmaradott infrastruktúrák felújítása és a rendszerek hatékonyabbá tétele élvezett prioritást. Bár a hidegháború utáni első évtized során voltak kisebb fennakadások szállítás tekintetében, egészen az ukrán „narancsos forradalomig” fel sem merült komolyan annak a lehetősége, hogy az orosz fél nyíltan visszaél exportőri erőfölényével befolyási övezetének megtartása érdekében.

Ennek megfelelően mind a nemzetközi kapcsolatok, mind a biztonságpolitikai elemzések fókuszja megváltozott. Súlyos ellátási problémák hiányában – európai szinten mindenképpen – olyan energiapolitikai kérdések kerültek előtérbe, mint a belső piacok integrációja, a versenyhelyzet fokozása és a környezetvédelmi helyzet javítása (eleinte csak közös szabványok és hatékonyságnövelő beruházások révén). Ebből adódóan az energiapolitikai elemzések is főleg a környezeti fenntarthatóság, a globális fogyasztás várható alakulásával (az úgynevezett „peak oil”-jelenséggel) és a piaci liberalizáció gazdasági hatásaival foglalkoztak.

158

A kilencvenes évek biztonságpolitikai elemzései pedig a Szovjetunió összeomlását követően kialakult geopolitikai vákuummal, a volt szovjet tagállamok területén maradt nukleáris arzenál elhelyezésével (prolifерáció problematikája), valamint az instabil jugoszláv és orosz belpolitikai helyzettel voltak elfoglalva. Egy rövid, közel egy évtizedes intermezzót követően Oroszország – gazdasági helyzetének javulását, valamint a hatalmi struktúra konszolidációját követően – ismét visszatalált az offenzív, némely esetben agresszív külpolitikai eszközrendszerhez, amely értelemszerűen magában foglalta az energiafegyver (az exportőri nyomásgyakorlás) alkalmazását is.

Ezzel kapcsolatban fontosnak tartom megjegyezni, hogy a kérdéssel foglalkozó kutatók egy köre¹⁰ jogosan teszi fel azt az elméleti és egyben gyakorlati kérdést, hogy amennyiben az energia stratégiai terméknek számít, akkor milyen mértékű kihasználása/felhasználása nem számít még hatalmi eszköznek?

A Putyin megjelenéséhez köthető gazdasági és politikai folyamatok (amelyek időben szintén egybeestek az olajárak kilencvenes évek végén elindult növekedésével) lehetővé tették Moszkva számára, hogy folyamatosan terjessze ki

és növelje befolyását az európai és a távol-keleti fogyasztók ellátáshoz szükséges energiaforrások tekintetében.

A BIZTONSÁG FOGALMÁNAK KISZÉLESÍTÉSE

„A kihívások egy részét az fogja jelenteni a jövőben, hogy megpróbáljuk előre látni és megbecsülni a „mi van akkor, ha” helyzeteket.”¹¹

A harmadik ipari forradalom idején, a kőolajszármazékokkal működő közlekedési eszközök terjedésével, valamint a kitermelési technológia fejlődésének eredményeként a politikai döntéshozóknak figyelembe kellett venniük az energiaellátás-biztonsági szempontokat is a stratégiai tervezés során. Nyilvánvaló, hogy ennek súlya a kőolaj, majd a hatvanas években a földgáz fokozatos elterjedésével egyenes arányban nőtt. Ebből adódóan a (szak)politikai tervezés szintjén is egyre inkább megkerülhetlenné vált a kérdés. Az ezredfordulót követően igen erőteljes törekvések jelentek meg arra vonatkozóan, hogy az energiabiztonság fogalmi és elemzési keretét elfogadja a tudományos közélet a biztonságpolitikán és a nemzetközi politikán kívül is. Ennek megfelelően számos olyan tudományos igénnyel megfogalmazott elmélet jelent meg az energiabiztonsággal kapcsolatban – jellemzően az ezredfordulót követően –, amelyek jó alapot nyújthatnak egy új diszciplína létrehozásához.

A biztonság értelmezési keretének kiterjesztése esetében számos szempontot figyelembe kell venni, aminek az eredményeként természetesen felmerülhet annak kockázata – amire Stephen M. Walt¹² is felhívta a figyelmet –, hogy az elemzés koherenciája odavész.

Ennek ellenére Barry Buzannal¹³ és a koppenhágai iskolával egyetértve a nemzetközi politikai események és stratégiai döntések elemzése alkalmával a szektorális biztonságfelfogás kategóriáit kell alapul venni, így a katonai dimenzió¹⁴ mellett a társadalmi, politikai, környezeti, valamint a gazdasági aspektusokat is vizsgálni kell. Buzan és társai a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején – a globális folyamatokat alapul véve – kezdtek el foglalkozni a biztonság fogalmának kiterjesztésén.¹⁵ Az új dimenziók megjelenítése kapcsán¹⁶ fontos kikötés volt, hogy azokat csak abban az esetben kell és lehet az elemzés részévé tenni, ha az a létezés, a létet veszélyezteti.

Ezzel kapcsolatban említést kell tenni arról is, hogy a biztonság fogalmának kiterjesztésével párhuzamosan megjelent egy-egy kérdés szekuritizálásának, biztonságiasításának az igénye, „amely a politikát a bevett játékszabályokon kívülre viszi, és a kérdést vagy speciális politikai keretek közé, vagy a politika fölé helyezi. [...] A biztonságiasítás célja, hogy valamely kérdést létfenyegetésként jelenítsen meg, amely rendkívüli intézkedéseket követel, és ezzel igazolja a politikai eljárások rendes határain túli lépéseket. [...] A biztonságiasítás ad hoc vagy intézményes. Ha egy adott típusú fenyegetés tartós vagy visszatérő, akkor nem meglepő, ha azt tapasztaljuk, hogy a fenyegetés szorongató érzése és a válasz intézményesedik.”¹⁷

A koppenhágai iskola nézetrendszerével egyetértve Edward N. Luttwak¹⁸ is arra a következtetésre jut, hogy „a katonai módszereket a kereskedelmi módszerek váltják fel – tüzérő helyett tőkét, haditechnika helyett polgári innovációt juttatnak a célországba, helyőrségek és támaszpontok helyett piaci részesedést szereznek”. Ez az új vélekedés vezetett oda, hogy „nagy mértékben csökkent a haderőnek az államvezetésben, a nagyhatalmak viszonyában betöltött szerepe. [...] az új geoökonómiai korszakban nemcsak a konfliktusok okai, hanem eszközei is szükségszerűen gazdasági természetűek. [...] a politikai csatákat a kereskedelem eszközeivel kell megvívni: az import többé-kevésbé burkolt korlátozásával, az export többé-kevésbé burkolt ösztönzésével, a konkurens technológiai fejlesztések finanszírozásával [...]”.¹⁹

Mindezekon felül fontosnak tartom megemlíteni azt is, hogy ebben az új geoökonómiai arénában már nemcsak az államok vannak jelen, hanem az egyéni vállalkozóktól kezdve a multinacionális gazdasági társaságokig (MNC) több százan vagy akár ezren is. Ezek a fokozatosan és nagyobb számban belépő elemek komoly változásokat képesek elérni a nemzetközi gazdasági rendszerben. „Az MNC-k növekvő jelentősége alaposan megváltoztatta a világgazdaság szerkezetét és működését. Ezek a vállalatóriások és globális stratégiájuk határozzák meg a kereskedelmi forgalom irányát, az iparépítéseket és egyéb gazdasági tevékenységének földrajzi eloszlását. [...] Mivel ezek a vállalatok központi szerepet játszanak mind a fejlett, mind a fejlődő országokba irányuló technológiaáramlás bővülésében, ezért számos nemzet gazdasági, politikai és társadalmi jólétére is hatást gyakorolnak. A multinacionális társaságok ellenőrzik a világ beruházási tőkevolumenét, technológiai bázisát, valamint a globális piacok jó részét. Ezért ezek a vállalatok nemcsak a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jelentős szereplői, de befolyásuk a nemzetközi politikai viszonyokra is kiterjed [...]”.²⁰

A fentiekkel összhangban a World Economic Forum (WEF)²¹ 2015-ös tanulmánya szerint az alábbi hét kihívással kell a XXI. században szembesülni. (1) Gazdasági hadviselés. (2) Kereskedelmi párbeszéd „átgeopolitizálódása”. (3) Államkapitalizmus 2.0, ami azt jelenti, hogy az állami intervenció erősödik a gazdasági szektorban, ami átpolitizált központi banki döntésekben és a nemzeti bajnokok kialakításának a segítésében képződik le. (4) A zárt piacokért (és nem az erőforrásokért) folytatott verseny. Azaz a modern transznacionális vállalatok megjelenésével és megerősödésével a küzdelem egyre kevésbé szól a természeti erőforrások megszerzéséről, helyette egyre inkább a piacokhoz való hozzáférés kerül előtérbe. (5) A legnagyobbak (Kína, Oroszország, Németország) túlélése és a periféria kiüresedése. (6) Az infrastruktúra-fejlesztéseken keresztül kiépülő kínai szövetségi háló, ami legalább akkora jelentőségű lehet, mint a XX. században az amerikaiak számára a legfontosabb tengeri útvonalak védelme. (7) Az olajárak csökkenése, ami jelentős nyomást gyakorol a kitermelő országokra.

Egyelőre még nem látni, hogy az energiahordozók ára kapcsán megfigyelhető negatív trendek közép- és hosszú távon milyen hatással lesznek a közel-keleti országokra, az azonban biztos, hogy az az ország, amelyik ebben a helyzetben a gazdasági szerkezetváltás tekintetében nem a megfelelő irányba indul el, az jelentős hátrányba fog kerülni a többi nemzetközi szereplőhöz képest.

A biztonság újraértelmezésével és a vizsgált dimenziók körének bővülésével párhuzamosan az elmúlt években már a geoökonómia definíciója esetében is tapasztalható módosításra, kiegészítésre utaló igény. Ezt támasztja alá, hogy egyre gyakoribb fogalomként jelenik meg a szakirodalomban az „energia geoökonómia”, ami az államok külgazdasági politikáját tanulmányozza, és célja, hogy előnyökhöz jusson az energetikai szektorral összefüggő mechanizmusok révén úgy, hogy közben ezt megpróbálja egyensúlyba hozni a nemzetközi energiabiztonsági területen megjelenő különböző érdekekkel.²² Álláspontom szerint ez szintén az energiabiztonság fokozódó jelentőségére irányítja rá a figyelmet. Egyértelmű ugyanis, hogy az *„energia geopolitikájának (geoökonómiájának) mindig vannak nyertesei és vesztesei.”*²³

AZ ENERGIABIZTONSÁG ELMÉLETE

„Minden nap újabb bizonyítékot ad arra, hogy a jelenlegi energiafelhasználásunk ellenfeleinket erősíti.”²⁴

Részben egyetértve a biztonság szűkebb értelmezését valló szerzőkkel, el kell ismerni, hogy a honvédelemhez, katonai biztonsághoz képest az energiaellátás biztosítása csak második a fontossági sorban, azonban az egyértelmű, hogy a túléléshez, a jóléthez fejlett és fejlődő országok esetében egyaránt szükség van az energiára. Ez határozza meg ugyanis, hogy a lámpákat fel tudjuk-e kapcsolni, a mezőgazdaság és az ipar működőképes-e, hogy az otthonaink, illetve az irodáink élhető terekké válnak-e, és ami talán a legrelevánsabb, hogy meg tudjuk-e védeni magunkat. Napjainkban már nem kérdés, hogy a biztonság és az energia között kapcsolat van, ebből kifolyólag a nemzeti biztonsági és külpolitikai stratégiáknak egyaránt részét kell, hogy képezze az ellátás biztosításának módjára vonatkozó kitekintés.

162

Az energiabiztonság kérdése elsőként a hetvenes években, az olajárrobbanások idején került előtérbe, majd a 2006-os orosz-ukrán gázkonfliktus idején bizonyosodott be ismételten, hogy a geopolitikai gondolkodás egy fontos eleméről van szó. A hidegháborús időszakban, illetve az azt követő években az energiabiztonság kapcsán jellemzően a kőolajra és ezzel összefüggésben a legfontosabb kitermelőhelyekre, a Közel-Keletre asszociáltunk. Napjainkra ez is alapvetően megváltozott, ugyanis a fekete aranyon kívül az áramkimaradásokat, a szélsőséges időjárási körülményeket, az iráni nukleáris program aktuális helyzetét, és a stratégiai jelentőséggel bíró országokban vagy a kritikus infrastruktúrákkal szemben végrehajtott terrortámadásokat is az energiabiztonság részének tekintjük. A kommunikációs technológiák rohamos fejlődésének az eredményeként az egyes események hatásait szinte azonnal lehet érzékelni.

A kitermelésben, szállításban, ellátásban bekövetkező negatív fejlemények hatásait pedig fokozhatja, hogy a globális pénzügyi és energiapiacok gyakorlatilag azonnal lereagálják ezeket az eseményeket, akár további jelentős károkat okozva egy adott cégnek, adóbevételeken keresztül egy államnak vagy egy teljes ágazatnak.

Az elmúlt 20-25 évben az energiaszektor az egyre komplexebb, a korábbiaknál lényegesen integráltabb rendszerek, hálózatok kialakítása irányába indult

el, ami azt eredményezte, hogy nőtt az ellátásbiztonság, az energiahatékonyság és csökkent az egy-egy exportőr országnak vagy cégnek való kiszolgáltatottság, tehát sikerült korlátozni egyes monopol szereplők befolyását.²⁵ Az interkonnektivitás egyes esetekben fizikai összeköttetést jelent az ellátási lánc mentén, az integráció azonban megjelenik pénzügyi és kommunikációs oldalról is, ami egyben új sérülékenységi pontokat is generál.

Ennek a nagyfokú összekötöttségnek megvan tehát a hátrányos oldala is, amit jól demonstrált az a komplex ellátásbiztonsági helyzet, ami az Egyesült Államokban 2005-ben a Katrina, illetve a Rita hurrikánt követően kialakult. A Mexikói-öbölben kitermelt olajat a vezetékeken keresztül nem tudták elszállítani, ugyanis az azok üzemeltetéséhez szükséges áram nem állt rendelkezésre a szolgáltatáskimaradás miatt. Hasonló helyzet alakult ki a földgáz esetében is, ahol a vezetékekben maradt a gáz, mivel az azt feldolgozó üzemek az áramszünet miatt nem üzemeltek. Ilyen és ehhez hasonló integrált ellátásbiztonsági helyzet kialakulására manapság nagyobb esély van, mint korábban.

Bár csak fikció, ennek ellenére érdemes említést tenni Marc Elsberg *Black Out – A holnap már túl késő* című könyvéről, ami rendkívül jól bemutatja azt, hogy akár pár napos áramkimaradás következtében is mennyire súlyos helyzet alakulhat ki a vízellátás, a szennyvíztisztítás, az áruszállítás, a finomítók, szállítóvezetékek üzemeltetése, valamint az atomerőművek folyamatos hűtése szempontjából. A könyvben felvázolt forgatókönyv azért is érdekes lehet, mert a szerző széles körű kutatást végzett energetikai cégek körében a kötet megírását megelőzően arról, hogy haváriahelyzetben milyen intézkedésekre kerülne sor. Emellett a könyvben megemlítette, a SCADA-rendszereket érintő IT-biztonsági sérülékenység létező probléma, aminek a megoldására megnyugtató válasszal még nem álltak elő az iparági szereplők.

Az integrált, interkonnektált energiarendszerek nem az egyedüli változást jelentik az energiabiztonság definíciója tekintetében. Mászt jelent az olajkitermelők számára, ahol a termelési szint fenntartása vagy növelése szempontjából fontosak az előre jelezhető és tervezhető árak. A fejlődő országok esetében, mint amilyen például Kína is, pedig az számít, hogy a gazdaságuk működtetéséhez szükséges energiahordozók folyamatosan rendelkezésre álljanak.

Az energiabiztonság tehát egy ernyőfogalom. Ennek megfelelően sok olyan dimenzióból áll, ami kapcsolódást mutat a gazdasági növekedés és a politikai

hatalom között. Az egyes elemek közötti hangsúlyeltolódás attól függ, hogy az ellátási láncban ki, hol foglal helyet. Mászt jelent az energiabiztonság egy külső forrásoktól nagymértékben függő ország számára, mint egy olaj- és gázkészletekkel rendelkező állam esetében. Függetlenül attól, hogy az államokról vagy energiavállalatokról van szó, az érdekazonosság adott mindkét szituációban. A hagyományos értelemben vett energiabiztonság fogalom magában foglalja a kitermelőhelyeket, a fogyasztókat, a geopolitikai környezetet és a piaci szerkezetet, illetve a különböző helyzetekre reagálni képes intézményeket.

A biztonságpolitikai és nemzetközi politikai elemzéseken belül az energiabiztonsággal (is) foglalkozó tanulmányok az ezredfordulót követően jelentek meg rendkívül nagy számban. Az egyetemi tudományos szférában és a *think tank*ek körében nem nagyon lehetett olyat találni, ahol ne foglalkoztak volna az energiabiztonság kérdésével. Az elméletek száma – amelyek azt próbálták meghatározni, hogy pontosan mit is jelent az energiabiztonság fogalma –, Putyin hatalmával²⁶ párhuzamosan szintén exponenciálisan nőtt. Ez a sokféleség részben abból fakad, hogy a nemzetközi politikai életben nem ez az egyetlen fogalom, amelynek nincs általánosan elfogadott meghatározása.²⁷

Az energiabiztonság kifejezést sokan használják akár napi szinten is, azonban pontosan nincs meghatározva, hogy mit is jelent. Benjamin Sovacool²⁸ összesen 45 darab definíciót gyűjtött össze, amelyekben természetesen vannak közös elemek, a hangsúlyok tekintetében azonban nagy eltérések is láthatók. Emiatt mondta David G. Victor, a Standfordi Egyetem professzora azt, hogy „*az energiabiztonság olyan, mint egy Rorschach-teszt, azt lát benne az ember, amit akar*”.²⁹

Egyes fogalmi meghatározásoknál a fenntartható fejlődés, a környezetvédelem és a szociális biztonság, míg másoknál a tranzit- és a forrásútvonalak biztonsága az elsődleges. Fontos megemlíteni, hogy az elméletek túlnyomó többsége az energiainportőr szemszögéből vizsgálja a kérdést, és nagyon kevés azon fogalmi meghatározások száma, ahol az exportőr számára kockázatot jelentő tényezőkkel foglalkoznak. Az energiapolitika hagyományos (defenzív), vagy ellátásbiztonsági és proaktív (offenzív), vagy keresletbiztonsági megközelítése megmaradt a hidegháborús korszak lezárultát követően is.

Az elméletek esetében alapvetően közgazdasági szemléletet tükröz, hogy a definíciók egy jelentős részénél a hozzáférhetőség (megbízható ellátó) kö-

vetelményével párhuzamosan az észszerű árat tüntették fel a szerzők, ami szintén azt mutatja, hogy a gazdaság teljesítményére való kihatáson kívül a társadalmi/szociális jólétre gyakorolt befolyás miatt prioritást élvez nemcsak a szakértők, hanem a politikai döntéshozók számára is.

Leggyakrabban az Asia Pacific Energy Research Center³⁰ (APERC) meghatározását szokták alkalmazni, amit a „4A” definíciójának is neveznek: *Availability* (elérhetőség), *Accessibility* (hozzáférhetőség), *Acceptability* (elfogadhatóság), *Affordability* (megfizethetőség). A kutatóintézet szerint az energiabiztonság egyet jelent egy adott ország gazdaságának azon képességével, hogy garantálja az energiaforrások ellátását fenntartható módon és megfelelő időben, olyan árszinten, amely nem hat negatívan a gazdaság teljesítményére.³¹ Az APERC sémáját alapul véve alkotta meg Asclepias R. S. Indriyanto³² (et. al) az energiabiztonság és a fenntartható fejlődés analízist,³³ amelynek keretében a 4A-t azok társadalmi, gazdasági és környezeti dimenzióival együtt vizsgálják meg.

Tették mindezt azért, mert álláspontjuk szerint az APERC által alkalmazott megközelítés leginkább a rövid távú biztonsági tényezőkre fókuszál, annak ellenére, hogy a kutatóközpont által felállított elemzési keret az energiabiztonságnak mindhárom szintjét megfelelően definiálta, amelyek az alábbiak: (1) a fizikai hozzáférhetőség, (2) az energiabiztonság gazdasági aspektusai; (3) környezeti fenntarthatóság. Látható, hogy már az APERC elméletének is része a fenntarthatóság, de nem a megfelelő hangsúllyal. A kutatóközpont szerint az *elérhetőség* (availability) esetében az energia mint árucikk és mint szolgáltatás jelenik meg a fogyasztók irányába.

Ennek megfelelően a legfontosabb kérdés a diverzifikáció fokozása és ezzel párhuzamosan az ellátási zavarok csökkentése. A diverzifikáció révén rugalmasabb ellátásra lenne lehetőség az energiatípusok, a forrás vagy akár a szállítási útvonalak közötti választási opció révén. Indriyanto (et. al) és szerzőtársai ezt kiegészítették a korábban már említett társadalmi, gazdasági és környezeti dimenziókkal.³⁴ A társadalmi tényezők figyelembevételére kapcsán arra jutottak, hogy egy diverzifikációs program végrehajtása kiadásnövekedéssel jár mind a piaci, mind az állami szféra számára. A megnövekedett kereslet és a magas olajár miatt állami szinten kell kompenzációs/támogatási rendszert alkalmazni, ami tovább növeli a költségvetésre nehezedő terheket. Ebből a szempontból fontos lehet, hogy a támogatott üzemanyagok, energiahordozók mekkora részesedéssel bírnak a teljes, elsődleges energiafogyasztáson belül.

A gazdasági dimenzió esetében az *elsődleges energiaszükség diverzifikációs mutatószámot* (Diversification of Primary Energy Demand Index – DoPED) veszik alapul, ami megmutatja, hogy egy adott ország milyen mértékben függ az egyes elsődleges energiaforrásoktól. Minél többféle elsődleges energiaforrás található meg az ellátási mixben, annál nagyobb rugalmassággal tudja kielégíteni egy ország az energiaszükségleteit. Fontos azonban rögzíteni, hogy a DoPED nem veszi figyelembe azt, hogy az egyes energiaforrások mennyire vannak kimerülőben (így azt sem, ha adott esetben például megújulóról van szó). Emellett a DoPED csak az aktuális energiaforrások felhasználását veszi számításba, az ország más potenciális lehetőségeit nem.³⁵ Az elérhetőség *környezeti dimenziójának vizsgálatakor* szintén egy aggregált indexet használnak (a „nem szénhidrogén-alapú üzemanyag-portfóliót”³⁶), ami megmutatja a nem fosszilis üzemanyagok arányát az elsődleges energiafelhasználásban.

A *hozzáférhetőség* (accessability) vonatkozásában a *társadalmi dimenzió* egyet jelent a háztartások számára az energiaszolgáltatás folyamatos biztosításával. A hozzáférhetőség ebben a dimenzióban akkor generálhat problémát, ha a társadalom gyorsabban nő, mint ahogy ezt a folyamatot az energetikai szektor le tudná követni. Gazdasági szempontból azt a képességet vagy inkább adottságot jelenti, hogy a végfelhasználók ellátásához szükséges infrastruktúra és szállítási módok biztosítottak, nincsenek olyan szűk keresztmetszetek, amelyek a hozzáférhetőséget akadályoznák. A hozzáférhetőség tekintetében a *környezeti dimenzió* minden olyan ember által generált krízist, természeti katasztrófát vagy ennek bármilyen kombinációját figyelembe veszi, amely megzavarhatja az ellátás folyamatosságát.

A *megfizethetőség* (affordability) esetében mindhárom dimenzió vonatkozásában az energia ára jelenti a fő szempontot. Az elérhetőség, valamint a hozzáférhetőség biztosítása ugyanis semmit sem ér, ha az csak olyan áron garantált, amit a végfelhasználók – legyen szó lakossági vagy ipari fogyasztókról – nem tudnak megfizetni. Ez tehát egyértelműen kihatással van az energiabiztonságra és fenntartható fejlődésre is. Társadalmi oldalról – Indriyanto (et. al) szerint – azt érdemes vizsgálni, hogy az energiaszolgáltatások a háztartások bevételeinek mekkora arányát teszik ki. A *gazdasági dimenzió* szempontjából tekintve azt kell megnézni, hogy az állam szubvencionálja-e az energiaárakat, és ha igen, akkor csak a háztartások vagy esetleg az ipari szektor esetében is. Környezeti szempontból az jelenthet problémát, hogy ha az elsődleges energiaforrások közül az olcsóbb és egyben károsabb, nagyobb szén-dioxid-kibocsátással járó energia-

hordozók fognak előtérbe kerülni. Az olcsó és nagy mennyiségben előforduló szén felhasználási arányának növelése esetén a nyilvánvaló környezeti károkon kívül számolni kell azzal is, hogy a kitermelés fokozásával csökkenni fognak a készletek, ami idővel ismételten drágábbá – más energiaforrással szemben versenyképtelenné – teheti az adott energiahordozót is.

Az APERC kutatóintézet negyedik elemzési aspektusa, az *elfogadhatóság* (acceptability) *gazdasági és társadalmi dimenziójánál* alapvetően azt kell vizsgálni, hogy az ártámogatási rendszer mennyire működik hatékonyan. Ténylegesen csak azok számára jelent segítséget, akik erre rászorulnak, vagy esetleg a társadalom felsőbb tíz százalékát is – egyenlőtlenül – előnyhöz juttatja. Környezeti oldalról az elfogadhatóságnak abból a szempontból van jelentősége, hogy a kormányzat által alkalmazott támogatási rendszer mely fosszilis üzemanyagok használatát részesíti előnyben. Ez a tény ugyanis meghatározó az üvegházhatású gázok (ÜHG) és más károsanyag-kibocsátás mértéke tekintetében. Az elfogadhatóság mértéke attól függ, hogy ezeket a kedvezőtlen hatásokat hogyan tudják menedzselni, kontrollálni.

Az APERC-hez hasonló átfogó keretet állított fel Krebel³⁷ is az „5S” elméletével: *Supply* – energiaforrások ellátása legyen megoldott; *Sufficiency* – elegendő mennyiség álljon rendelkezésre üzemanyagból és az ebből előállított szolgáltatásokból is; *Surety* – biztosítva legyen az energiaforrásokhoz való hozzáférés; *Survivability* – rugalmas és tartós hozzáférés az energiaforrásokhoz; *Sustainability* – fenntarthatóság érdekében csökkenteni kell a károsanyag-kibocsátást és megóvni a környezetet.

Hasonlóan átfogó értelmezési mátrixot állított fel a Prambudia és Nakano³⁸ szerzőpáros, akik – a korábbi kutatókkal megegyezően – szintén rögzítik, hogy az energiabiztonság koncepciója tradicionálisan igen erőteljesen az olajellátásra fókuszált, ennek megfelelően sokáig az olajárcsúcsokat azonosították olyan kockázati tényezőként, amely fenyegetést jelent a gazdasági növekedésre. Emiatt az energiabiztonsági elemzések és értékelések elsősorban gazdasági szemléletűek voltak, miközben az olyan, egyre inkább előtérbe kerülő globális kihívások, mint a szénhidrogénkészletek kimerülése, a klímaváltozás és a geopolitikai feszültségek kevesebb figyelmet kaptak. Mára az energiabiztonság egy komplex és sokoldalú problémahalmazzá változott, ahol már nagyon nehéz meghatározni a megfelelő megoldásokat. Így az energiabiztonság hagyományos értelmezése elégtelenné vált, helyette egy átfogó elemzési keret megalkotása vált

szükségessé, amely valamennyi új dimenziót megpróbálja figyelembe venni. Első lépésként fel kell mérni a lehetséges döntéshozói kört nemzeti szinten (az energetikai kérdésekben érintett miniszterek, vállalatvezetők, hálózatüzemeltek, a témában releváns kutatásokat folytató egyetemi kutatóhelyek), valamint az alábbi dimenziókat és a hozzájuk tartozó indikátorokat.

Elérhetőség: önellátás mértéke (az energiaszükséglet és a hazai kitermelés aránya); diverzifikáció (nem fosszilis energiahordozók aránya); teljes diverzifikáció (az elsődleges energiaellátáshoz felhasznált energiaforrások); megmaradó kitermelés (átlagos fosszilis készletek aránya a kitermeléshez); importfüggőség (az importált energiahordozók aránya a teljes energiaellátáshoz); olajimport költsége (az import-GDP arányos költsége); stratégiai készletek (a készletek aránya a teljes olajfogyasztáshoz képest). *Megfizethetőség:* a szubvenció költsége az állami kiadásokon belül; az egy főre jutó szubvenció aránya. A *hatékonyság* keretében energiaintenzitást, azaz a GDP-arányos energiafogyasztást vizsgálják. *Elfogadhatóság:* az energiatermeléssel összefüggő károsanyag-kibocsátás intenzitása; gazdasági termeléssel összefüggő károsanyag-kibocsátás intenzitása. A megalkotott modell három szektorra (energetika, környezetvédelem, társadalmi-gazdasági) és hat modulra (energiaellátás, energiaszükséglet, kibocsátás, demográfia, gazdaság, technológiai változás) osztható. Az energiaforrásokon belül hatot különítettek el a szerzők: olaj, földgáz, szén, víz, megújuló (geotermikus, nap, szél stb.), biomassza (szerves hulladék, bioüzemanyag stb.). Az egyes indikátorokhoz matematikai képleteket is alkottak, amelyek segítségével a szükséges számításokat egy-egy országra vonatkozóan el lehet végezni.

A betűk és számok találó kombinációjával jelzett elméletek közül kiemelésre érdemes még Larry Hughes³⁹, aki megfogalmazta az energiabiztonság „4R” koncepcióját, amelynek lényege, hogy első lépésben megértsük a problémát (*review*). Ezt követően törekedjünk az energiafogyasztás csökkentésére (*reduce*), vezessünk be intézkedéseket a biztonságos forrásokra való átállás érdekében (*replace*) és végül korlátozzuk a biztonságos forrásokra irányuló keresletet (*restrict*).

Jonathan Elkind⁴⁰ az elérhetőség (*availability*), a megbízhatóság (*reliability*), a megfizethetőség (*affordability*) és a fenntarthatóság (*sustainability*) négyese köré építette fel elméletét. Mindegyik esetében külön megvizsgálta annak tartalmát és az arra veszélyt jelentő tényezőket. Ennek megfelelően Elkind szerint

az *elérhetőség* egyet jelent: a kitermelők fizikai képességeinek meglétével; a tranzitországok, kitermelők és fogyasztók képességével arra, hogy a kereskedelem feltételeiben megállapodjanak; megfelelő technológiai háttérrel a kitermeléshez, szállításhoz, energiatermeléshez, tároláshoz, valamint az elosztáshoz; a szükséges befektetői tőkével; életképes szabályozói, jogi háttérrel; valamint a környezetvédelmi és egyéb előírásoknak megfelelő szabályozással. Az *elérhetőségre veszélyt jelentő tényezők* között Elkind az alábbiakat sorolta fel: a költséghatékonyan kitermelhető források kimerülése; a fejlesztési lehetőségeket korlátozó tényezők (pl. erőforrás-nacionalizmus, államközi egyezmények; infrastrukturális beruházások elmaradása a „NIMBY-jelenség”⁴¹ miatt; olyan jogi, szabályozói, pénzügyi környezet, ami nem kedvez a beruházásoknak.

A *megbízhatóság összetevőiként* a diverzifikált energia-értékláncot, megfelelő tartalékkapacitást, védelmet a terrortámadásokkal és a politikai zavarokkal szemben, illetve a piacokról származó megfelelő mennyiségű és minőségű információkat említette meg. A *veszélyt jelentő tényezők* között az energiarendszerek működésében hibát okozó időjárási körülmények, természeti katasztrófák, a nem megfelelő karbantartás és az elmaradó fejlesztések miatt kialakuló hibák, egy támadás veszélye a katonai alakulatok vagy terrorista szervezetek által, és végül politikai intervenció (embargó, nemzetközi szankciók) kerültek megemlítésre.

A harmadik elem, a *megfizethetőség* esetében minimális árvolatilitást, a méltányos tarifákat, a transzparens díjszabási mechanizmust, a reális és kiszámítható jövőbeni árképzést, valamint az olyan árakat feltételezi, amelyek valamennyi felmerülő költséget tartalmazzák. Ez utóbbi tényező azért bír relevanciával, mert a piaci szabályok fokozottabb érvényesülésével párhuzamosan az állami szubvenciót, ezáltal az állam szerepének mértékét minimálisra lehessen csökkenteni. A *megfizethetőségre veszélyt jelentő tényezők* közé Elkind az alábbiakat sorolta: költséghatékonyan kitermelhető források kimerülése; az olyan magas energiaárak, amelyek arra kényszerítik a háztartásokat, hogy a bevételeik nagyobb arányát fordítsák ilyen kiadásokra; a kiterjedt támogatási rendszer, amely torzítja az árakat; a megfelelő árazási politika kialakításának sikertelensége; valamint az, hogy az energiatermelés és -fogyasztás árába nem kalkulálják bele a környezetvédelmi és társadalmi költségeket.

A környezetvédelmi szempontokat szem előtt tartó negyedik elem, a *fenntarthatóság* az alábbi összetevőkből áll: üvegházhatású gázok kibocsátásá-

nak csökkentése, minimális hozzájárulás helyi, regionális és nemzeti szinten a környezetszennyezéshez és az energiarendszerek védelme a klímaváltozástól. A fenntarthatóságra a szénelapú energiarendszerek promóciója és alkalmazása, az energia használatából fakadó bel- és kültéri levegőszennyezés, a klímaváltozás hatásai (pl. tengerszint emelkedése, az egyre gyakoribbá váló viharok és egyéb szélsőséges időjárási körülmények) jelenthetnek veszélyt.

A környezetszennyezés és a klímaváltozás kérdése kapcsán sokan kétségbe vonják, hogy azt biztonsági kockázatként kellene értékelni. Gal Luft (et al.) azonban megjegyzi⁴², hogy a globális felmelegedés következtében számos olyan időjárási körülmény (szárazság, áradás, tengerszint növekedése, erős viharok) jelentkezik, amelyek olyan biztonsági problémákhoz vezethetnek el, mint a migráció, a határviták, az etnikai feszültségek vagy fegyveres konfliktusok. Tehát érvényes az a nézetrendszer, amely szerint a klímaváltozás globális biztonsági problémákhoz vezethet. Fontos azonban jelezni, hogy a „biztonság egyenletében” egy változó módosulása még nem feltétlenül lesz negatív kihatással az energiabiztonságra.⁴³ Ennek ellensúlyozása érdekében Luft szerint a klímaváltozás negatív hatásainak sokkal jobban vissza kellene tükröződnie a fosszilis üzemanyagokkal kapcsolatos költségekben, oly módon, hogy mesterségesen annyira magasra emelik a szénhidrogének felhasználásának árát, hogy helyette megérje inkább a megújuló energiaforrásokat alkalmazni.

Más, energiabiztonsággal foglalkozó szerzők⁴⁴ a megbízható, stabil ellátó fontosságára, megfelelő mennyiségben és minőségben rendelkezésre álló energiaforrásokra, az interkonnektivitásra, a komolyabb kockázatok nélküli ellátásra, a környezeti szempontból fenntartható energiamix kialakítására, az energiaárak volatilitásával szembeni védelmi mechanizmusokra, a versenyhelyzet fokozására, valamint a lakosság minél szélesebb körű hozzáféréseinek garantálására helyezték a hangsúlyt az általuk megalkotott definíció kapcsán.

Kessels⁴⁵ elméletében az ellátás diverzifikálása mellett megfelelő biztonsági kapacitások (áramtermelés, szállítási keresztmetszetek, feldolgozás/finomítás) kialakításának szükségességével párhuzamosan felhívja a figyelmet az ellátók és a fogyasztók közötti kölcsönös függőség meglétére is, valamint a már meglévő infrastruktúrák és új technológiák fejlesztésének fontosságára is. Scheepers⁴⁶ és Elkind⁴⁷ definíciója, valamint az Egyesült Államok Kongresszusa⁴⁸ és a World Resource Institute⁴⁹ által elfogadott dokumentumokban a (geo)politikai stabilitásra is legalább akkora hangsúlyt helyeznek az energiabiztonsággal össze-

függésben, mint a többi tényezőre. Megpróbálva ezáltal felhívni a figyelmet a kitermelő és a tranzitországok jelentette fokozott biztonsági kockázatokra.

A közgazdasági nézetrendszer mellett – amely az energiabiztonságra, mint az eladó és a vevő közötti tranzakcióra gondol – létezik az energiabiztonságnak egy ökológiai felfogása (Stern⁵⁰ és Aronson, Konoplyanik⁵¹, Lovins⁵²) is, amely-nél az energiaforrásokat csoportosítják aszerint, hogy fosszilis vagy megújuló. Álláspontjuk szerint az energiabiztonság annak elfogadásán alapszik, hogy az energiaforrások végesek, és kölcsönös függőséget eredményeznek, emellett használatuk veszélyt jelent a Földre nézve. A szociális jóléten keresztül vizsgálva az energiabiztonság kérdését a szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés, az elfogadható árképzés és szünetmentes ellátás kerül előtérbe. A politika szemszögéből nézve viszont a forrás- és tranzitországok stabilitása számít elsődlegesnek.

Az energiabiztonsági elméletek szerves részét képező kihívások földrajzi eloszlás szempontjából vertikálisan három szinten jelenhetnek meg: mikro-, makro-⁵³ és a köztes, mezoszinten. Ezen belül a globális (makroszintű) energiabiztonsági veszélyek három területre oszthatók.

1. Geopolitika és háborúk: a globális gazdaság működéséhez szükséges energiaforrások jelentős része egy kisebb csoportnyi, sok tekintetben sérülékeny ország befolyása alatt van.⁵⁴ A tranzit- és ellátó országok gyakran visszaélnak a helyzeti előnyükkel⁵⁵, ráadásul a nemzetközi jog és a szerződések nem képesek enyhíteni az ilyen helyzetekből kialakulható problémákat.

Főleg abban az esetben, ha a szerződés be nem tartásából származó szankciók elenyészők ahhoz a nyereséghez képest, amelyet a szerződés újratárgyalása révén elérhet például a tranzitország nyomásgyakorlás révén a kitermelő állammal szemben⁵⁶.

2. Globális befektetési és kereskedelmi korlátok: a gazdasági fejlődés következtében folyamatosan növekvő mértékű energiafelhasználáshoz szükséges források biztosítása érdekében dollármilliárdok befektetésére van szükség, amit akadályozhatnak az elavult szabályozások és a kereskedelmi korlátozások határokon átnyúló külső (gazdasági) hatásai, mint amilyen például az ennek következtében keletkező környezetvédelmi károk és azok közvetett hatásai, a klímaváltozás. A befektetési korlátozásokra példaként az energiahordozók-

ban gazdag Törkmenisztán és Oroszország esetét lehet felhozni, ahol az „erőforrás-nacionalizmus” keretében erőteljesen korlátozzák a külföldi befektetők megjelenését az energetikai szektorban.

Ez a politikai törekvés már mindkét állam esetében megmutatta hátrányait, ugyanis a könnyen kitermelhető szénhidrogénmezők fokozatosan kimerülnek, a nehezebben hozzáférhető készletek felszínre hozásához viszont nem rendelkeznek a megfelelő technológiai tudással, valamint – Oroszország esetében – a megfelelő mennyiségű pénzügyi tőkével sem. Az orosz szénhidrogén-kitermelési ágazat helyzetét a krími és a kelet-ukrajnai katonai konfliktus következtében bevezetett nemzetközi gazdasági szankciók még tovább rontották.

A helyi (mikroszintű) energiabiztonsági veszélyek közé Sovacool az energetikai szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés hiányát, az energiaszegénységet és a szennyezést sorolta. A közbenső (mezoszinten) megjelenő energiabiztonsági veszélyek jellemzően technológiai alapúak, amelyek a horizontálisan és vertikálisan is integrált energiarendszerekre lehetnek hatással, és természetesen ezen kockázatok köre országonként (energiarendszerenként) eltérő képet mutathat. A hibák kialakulásában a hálózati vagy rendszer-díszfunktionalitás mellett szerepe lehet balesetnek és emberi hibának, üzemanyaghiánynak, szállítási zavarnak, vagy olyan fizikai biztonsági veszélyeknek, mint amilyen a szélsőséges időjárás, a terrorcselekmény, a szabotázs, a kalóztámadás, valamint a klímaváltozás.

Az energiarendszerek sérülékenységére, zavaraira számos példa hozható fel: olajszállítás elakadása 1998-ban Lettország esetében; földgázzállítás leállása Ukrajnában 2005/2006, majd 2008/2009 telén; szénhiány Kínában 2007-ben; eső és hó hiánya miatti energiatermelési zavarok kialakulása Kaliforniában, valamint Braziliában a vízi erőműveknél; 2005-ben a Katrina hurrikán következtében több olajfinomító egység is megsérült és emiatt leállt, aminek számos továbbgyűrűző hatása volt az Egyesült Államok tekintetében. Ez utóbbi eset volt a XXI. század első komplex integrált ellátási válsága, ugyanis a teljes amerikai energiarendszer korlátait feszegette. A hurrikán idején a kőolajkitermelő egységek komoly károkat szenvedtek el, és a földgázt azért nem tudták vezetéken keresztül szállítani, mert az annak működtetéséhez szükséges áram nem állt rendelkezésre, ugyanis már az erőművek ellátása is nehézségekbe ütközött. Hasonló volt a helyzet a kőolaj-finomítók esetében is, ahol a működésükhöz szükséges elektromos áram és üzemanyag szintén nem állt rendelkezésre.

kezésre, sőt bizonyos ideig a telekommunikációs eszközök sem működtek, és nem továbbítottak információkat a rendszerirányítók számára. A történetek óta az energiabiztonság már nemcsak az ellátás biztonságát jelenti az Egyesült Államokban, hanem sokkal kiterjesztőbb értelmezési keretbe került, amelybe beletartozik az az infrastruktúra is, amelyen keresztül a kitermelés és a szállítás történik.

A fentebb említett ellátási zavarok elkerülése érdekében az energiabiztonságnak három alapvető célját⁵⁷ lehet megfogalmazni: (1) csökkenteni az energiaszisztem sérülékenységét a külső veszélyektől és nyomástól; (2) megelőzni az ellátási válságot; (3) csökkenteni a gazdasági és katonai hatásait egy esetlegesen bekövetkező krízisnek. Ezzel összefüggésben az energiabiztonságnak három olyan attribútuma⁵⁸ van, amely alapvetően befolyásolja azt, hogy egy adott ország miképpen gondolkodik energiabiztonságról: (1) annak a mértéke, hogy az adott ország mennyire erőforrásszegény vagy -gazdag; (2) a piaci szabályok és mechanizmusok érvényesülésének mértéke a kormányzati ármeghatározó politikával szemben; (3) a rövid vagy a hosszú távú tervezés a jellemzőbb. Egy adott ország tehát olyan mértékben tekinthető energiabiztonsági szempontból biztonságosnak, amilyen mértékben képes biztosítani az üzemanyagot és az energiaszolgáltatásokat az állam túléléséhez, a társadalmi jólét megőrzéséhez és az ellátási zavarokból fakadó kockázatok minimalizálásához.

Mindezeket figyelembe véve David F. von Hippel⁵⁹ (et. al) szerint az energiabiztonságnak hat dimenziója van. Az első az energiaellátás, ahol az számít, hogy mekkora a teljes elsődleges energiafelhasználás, ezen belül milyen arányú az import. Természetesen a vizsgálat tárgyát képezi az is, hogy az egyes üzemanyagtípusok milyen arányban vannak jelen, és az azokkal való ellátás milyen mértékben diverzifikált, és azokból mekkora stratégiai készletek állnak rendelkezésre. A második dimenzió a gazdaság, amelynek esetében a teljes energiaszisztem működési költségét, üzemanyagok költségét, az importált üzemanyag költségét, valamint az üzemanyagár növekedésének hatását kell figyelembe venni a gazdasági növekedésre vonatkozóan. A harmadik dimenzió a technológia köré csoportosítható. Itt az olyan fontosabb iparágak technológiai diverzifikációs indexét kell figyelembe venni, mint amilyen például az áramtermelés. Ezen dimenzió esetében az is fontos, hogy az energetikai szektort érintő kutatás-fejlesztések hogyan oszlanak meg az egyes technológiák között. Az itt figyelembe veendő tényezők között releváns az adott ország technológiai adaptációs képessége is.

Negyedik dimenzióként itt is feltűnik a környezetvédelem kérdése, ami jól mutatja, hogy az energiabiztonságon belül mennyire kiemelt szerepe van ennek az aspektusnak. Ezen dimenzió esetében az ÜHG-kibocsátás mértékét, az egyéb mérgező gázok kibocsátásának arányát, a légszennyező hulladékok mennyiségét, illetve a szilárd és nukleáris hulladékok mértékét kell figyelembe venni. Ezenfelül a környezetvédelem esetében a különböző környezeti kockázatoknak való kitettség is a végső kalkuláció részét képezi. Az ötödik dimenzióhoz a társadalmi és kulturális tényezőket sorolták a szerzők. Ebben az esetben azt kell vizsgálni, hogy az energiarendszerek milyen mértékben vannak kitéve társadalmi, kulturális konfliktusnak.⁶⁰

Az utolsó, hatodik dimenzió a katonai és/vagy biztonsági kérdéseket foglalja magában. Ez alatt minden olyan, az energetikával összefüggésbe hozható kockázat⁶¹ értendő, amelynek kihatása van a biztonsági/katonai kiadások mértékére.

Attól függően, hogy az energiabiztonság keretébe mely elemeket vesszük be, ugyanazt az energiarendszert egy időben lehet akár biztonságosnak és kockázatosnak is minősíteni. Ebből kifolyólag Winzer⁶² az energiabiztonság kérdését redukálja „*az ellátásbiztonságra veszélyt jelentő tényezőktől való védelem hiányára*”. Ennek két fő komponense van: az első, hogy ne legyen közvetlenül veszélynek kitéve az ellátás, ami egyben azt is jelenti, hogy a veszély hiánya miatt előzetesen fel kell mérni a kritikus események bekövetkezésének lehetőségét. A második komponens a védettség állapota, vagyis az, hogy a rendszer nincs kitéve a váratlan események hatásainak, ami szintetizálható az energiarendszerek rugalmasságának (beépített kapacitásainak) koncepciójával. Ennél bővebb, kiterjesztőbb értelmezése az energiabiztonságnak, amikor rendszerszinten vizsgáljuk a kérdést. Ebben az esetben az energiarendszer valamennyi elemét figyelembe kell venni az olajtartalékoktól kezdve a kőszénbányászati képességeken keresztül a lakossági igényekig. Mindaddig ugyanis, amíg a fejlett gazdasági szektorú országok működése és fejlődése, valamint a jólét a folyamatos energiaellátástól függ, a rendszerszintű megközelítés tekinthető relevánsnak.

Az energiabiztonság tartalmi elemeinek, dimenziójának meghatározását követően érdemes röviden áttekinteni azokat a kihívásokat is, amelyeket Hoppel (et. al) szerint mindenképpen figyelembe kell venni egy új energiabiztonsági koncepció megalkotása alkalmával. Első helyen szerepel a környezetvédelem,

a klímaváltozás és az ÜHG-kibocsátás csökkentése. Ezt követi az új technológiák kifejlesztésével és alkalmazásával együtt járó kockázatok figyelembevétele. Az energiabiztonsági kihívások között került megemlítésre a keresleti oldal folyamatainak menedzselése. Ennek szükségességét az a korábban már említett tényező indokolja, hogy a hagyományos energiapolitikai gondolkodás kizárólag az ellátásra fókuszál, a nyolcvanas évek óta azonban egyre fontosabbá válik a keresleti oldal figyelembevétele a tervezés során. Elképzelhető ugyanis, hogy előfordulnak majd nem várt csúcsidőszakok, vagy egy (gazdasági/politikai) válság következtében visszaeső energiaigény. Ezeket a helyzeteket a mindenkori döntéshozóknak tudniuk kell kezelni.

A társadalmi-kulturális tényezők jelentette kihívások között – Hoppel és szerzőtársai szerint is – szerepelni kell a „*Not In My Backyard*” jelenségnek, amelynek tömeges és koncentrált megnyilvánulása legrosszabb esetben képes lehet leállítani egy adott energetikai fejlesztést vagy jelentős mértékben lelassíthatja a projekt kivitelezését. Ez utóbbira több példa is megtalálható különböző uniós tagállamok esetében, ahol az amerikaihoz hasonlóan megpróbálkoztak a nem hagyományos szénhidrogénkészletek kitermelésével. A társadalmi és politikai tiltakozások következtében Franciaországban és Németországban még a próbafúrásokig sem jutottak el, míg Lengyelországban és Romániában a munkálatok kezdeti stádiumában elhaltak a próbálkozások.

Az információáramlás felgyorsulása és a nyilvánosság szélesedése miatt ezt a társadalmi-kulturális tényezőt mindenképpen figyelembe kell venni a stratégia megalkotása során. A hidegháborús korszak vége ellenére a nemzetközi kapcsolatok és honvédelem jelentősége nem csökkent látványosan. Megnövekedett ugyanis a regionális konfliktusoknak nemcsak a száma, hanem a valószínűsége is, jellemzően azokban a térségekben, amelyek energiaforrásokban gazdagok. Ezáltal a nemzetközi kapcsolatok és a honvédelem új dimenziói szintén kihívást intéznek a hagyományos (defenzív) energiapolitika-alkotással szemben, és proaktivitást várnak el a döntéshozóktól nemcsak a koncepció megfogalmazása, hanem annak végrehajtása kapcsán is.

KONKLÚZIÓ

„[...] a kőkorszaknak sem amiatt lett vége, hogy kevés volt már a kő, és az olajkorszak sem azért fog véget érni, mert elfogy az olaj.”⁶³

A haditengerészet azon van, hogy megakadályozzon egy csapat kalózt, hogy átvegyék az uralmat egy olajszállító tanker felett, ezalatt az Egyesült Királyság egyes településein ismételten tüntetéseket szerveznek a közelükben található atomerőművek üzemidejének meghosszabbítása ellen, amire a megnövekedett fogyasztási igények folyamatos kielégítése érdekében lenne szükség. Egyes németországi széntüzelésű erőművekben különleges biztonsági intézkedéseket vezettek be, tekintettel a lakosok körében a legszennyezőbb energiatermelési móddal szemben fokozódó ellenállás miatt. Egy tankerhajóval történt baleset következtében a Mexikói-öbölben hatalmas méretű olajfolt fenyegeti a környező halászok és turisztikai célpontok jövőjét.

Nem sokkal messzebb, a Nantucket-sziget közvetlen közelében tengeri szél-erőműpark felállításáról szóló döntést jelentett be Ken Salazar belügyminiszter-helyettes, amit azzal indokolt, hogy az egyre növekvő energiaigényt csak így tudják kielégíteni. Délkelet-Ázsiában a számítástechnikai alkatrészeket gyártó Intel helyi üzemegységének vezérigazgatója válságülést hívott össze az áramszünet következtében teljesen leállt termelés miatt, amely hatalmas károkat okoz a vállalat számára. Kínában a környezetvédelmi aggályok ellenére hetente egy szél-erőművet építenek, hogy folyamatosan biztosítani tudják a gazdaság fejlődéséhez szükséges villamos áramot. A szubszaharai térségben városlakók állnak sorba, hogy az ételeik elkészítéséhez szükséges háztartási tüzelőolajat meg tudják vásárolni.

Az elmúlt években megtörtént eseményekből kiválasztott és felsorolt néhány esettel arra kívántam csak egyfajta konklúzióként felhívni a figyelmet, hogy az energiabiztonság kérdése mennyire sokrétű és szerteágazó lehet, ami egyrészt rávilágít arra, hogy miért nincs egy általánosan elfogadott definíciója a kérdésnek. Másrészt igazolja azt az elvárást, hogy az energiabiztonság kérdésével tudományos szinten, akár önálló diszciplína keretében is foglalkozni kell, adott esetben érintve a biztonságpolitikai, nemzetközi politikai, valamint a közgazdasági tudományterületeket. Az áttekintett elméletek és mutatók alapján látható, hogy formálódóban van az önálló diszciplína kialakításához szükséges konceptualizáció, valamint a kvantitatív mérésekhez szükséges operacionalizáció.

A fentebb leírtak alapján látható, hogy manapság az európai gazdaságok és energiarendszerek összeköttetésben állnak, és az ellátás biztosítása érdekében elengedhetetlen az együttműködés. Az energia nélkülözhetetlen a mindennapi életünkhöz, az iparosodott társadalmak működtetéséhez, és mindeközben nem szabad elfelejteni, hogy a Föld lakosságának egyharmada napi szinten továbbra sem fér hozzá elektromos áramhoz. Ezért minden politikai döntéshozót nagy felelősség terhel azért, hogy olyan stratégiát alakítsanak ki, amelyek a megfelelő költséghatékonysági elemzéseken nyugszanak, és amelyek figyelembe veszik a gazdaság más területein megfogalmazott célkitűzéseket is (pl. versenyképesség, környezetvédelem).

A leírtak ellenére azonban óvakodni kell a víz-, az olaj- és a földgázkészletek túlzott biztonságiasításától, ugyanis az azt eredményezheti, hogy rengeteg olyan technológiai és intézményi újítást figyelmen kívül hagyunk, amelyek révén *„magnövelhetjük a víz- és olajforrások mennyiségét, és hatékonyabban felhasználhatjuk ezeket egy sor regulatív és piaci politika bevezetésével együtt.* A gyakran olvasható pesszimista előrejelzések ugyanis gyakran *„[...] azt sem veszik figyelembe, hogy a bizonyítékok amellet szólnak, hogy az államközi együttműködés sokféleképpen lehetséges a víz- és energiabiztonsággal kapcsolatban is. Az erőforrások egyenlőtlen elosztásából fakadó konfliktusok és biztonsági kihívások valósága azonban elkerülhetetlen.”*⁶⁴

JEGYZETEK

- 1 Roosevelt elnök 1943-ban ezt közölte az Amerikai Egyesült Államokba akkreditált brit nagykövettel, Lord Halifexszel. In: Zbigniew Brzezinski: *Stratégiai vízió. Amerika és a globális hatalom válsága.* Antall József Tudásközpont, Budapest, 2013. p. 31.
- 2 *Energia- és biztonságpolitika a hidegháború idején. Szénhidrogén- és biztonságpolitikai kölcsönhatások Európa és a KGST kapcsolataiban, 1945-1990.*, PPKE-BTK, 2007.
- 3 Legfontosabb ezek közül *A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak-Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941-1991).* Dialóg-Campus, Budapest-Pécs, 2001, pp. 399.
- 4 *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money & Power.* Free Press, 2008; *The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World.* Penguin Books, 2012.
- 5 Daniel Yergin *The Prize* című könyve nagy részletességgel és tudományos igényű megközelítésben mutatja be az olajipar történetét, valamint azt, hogy az egyes országok gazdasági és politikai helyzete, valamint a háborúk kimenetele szempontjából milyen jelentőséggel bírt az energia(ellátás)biztonság.
- 6 Joseph Nye szerint a kölcsönös függőség koncepció egy olyan világról, amelynek három ismertetőjele van: 1. sokrétű csatornák a társadalmak között és a szereplők sokasága, amelyek nem csak államok; 2. témák sokfélesége, amelyek nem hierarchikus rendben viszonyulnak egymáshoz; és 3. fenyegetések és erőszak alkalmazásának a szükségtelensége azon államok között, amelyeket a kölcsönös függőség összeköt. In: Heinz Gartner: *Nemzetközi biztonság. Fogalmak A-tól Z-ig.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007. p. 128.
- 7 Ráadásul a hatalmas készletek ellenére Norvégia a tiszta energiatermelés egyik példaképének számít a világon, ugyanis a villamos áram előállítására 95%-ban vízenergián alapul.
- 8 Ráadásul ez tipikusan olyan kérdés, ahol a problémák (víz-, talaj- és levegőszennyezés) nehezen lokalizálhatók, ezért közös fellépésre van szükség a megelőzés és a már meglévő gondok felszámolása érdekében.
- 9 Szemerkenyi Réka: *Túlélő múlt? A hidegháború velünk élő energiabiztonsági tapasztalatai.* In: *Külügyi Szemle*, 2007. tavasz p. 35-36.
- 10 Christian Egenhofer, Leonid Grigoriev, Vladimir Socor, Alan Riley: *European Energy Security. What should it mean? What to do.* Energy Security Forum Working Paper No.23., 2006. október.
- 11 Daniel Yergin: *Ensuring Energy Security: Old question, new answers.* In: *Foreign Affairs*, Vol. 85., No. 2., 2006. p. 82.
- 12 Póti László (Szerk.): *Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok. Önértelmezés és viták a hidegháború utáni korszakban,* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006 p. 26.
- 13 Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde: *Security: A new framework for analysis.* p. 7.
- 14 A realista iskola képviselői szerint a katonai biztonság a legfontosabb, az a „high politics”, míg minden más a „low politics” kategóriájába tartozik. Ehhez képest a neorealista iskola már elmozdulást mutat, amikor elismeri, hogy a gazdasági kérdések biztonságiasodhatnak. Forrás: Gazdag Ferenc (Szerk.): *Biztonságpolitika - Biztonsági tanulmányok.* Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2011. p. 23.
- 15 Barry Buzan: *People, State and Fear: The national security problem in international relations*, 1983.
- 16 A területi biztonság helyett egyre inkább a funkcionális biztonság kerül előtérbe, amelynek célja preventív módon megvédeni és fenntartani a társadalmak és gazdaságok működőképességét.
- 17 Uo. p. 79-83.
- 18 Uo. p. 199.
- 19 Uo. p. 206.
- 20 Robert Gilpin: *Nemzetközi politikai gazdaságtan. A nemzetközi gazdasági rend értelmezése.* BUCIPE Bt., Budapest, 2004. p. 289.
- 21 World Economic Forum: *Geo-economics: seven challenges to globalization*, 2015.
- 22 Stanislav Zhiznin: *Russian Energy Diplomacy and International Energy Security (Geopolitics and Economics)*

- 23** Edward L. Morse: *Welcome to the revolution. Why shale is the next shale.* p. 7. In: *Foreign Affairs: Big Fraking Deal. Shale and the future of energy.* 2014 may/june, volume 93. number 3.
- 24** Idézet Barack Obamától. Forrás: http://archive.atlantic-community.org/index/Open_Think_Tank_Article/Europe_Has_to_Get_Serious_About_Energy_
- 25** Csak az USA-ban több mint 150 finomító, 4000 offshore platform, 160 000 mérföld csővezeték, 10 400 erőmű és több mint 160 000 mérföld villamos vezeték, 410 föld alatti gáztároló és 1,4 millió mérföld földgázvezeték volt 2006-ban, ami jól mutatja, hogy mekkora feladatról van szó. Folyamatos együttműködésre van szükség a kitermelők, a szállítók, a tranzitterületek, a hálózatüzemeltetők, a fogyasztók és a kormányzatok között. Forrás: Daniel Yergin: *Ensuring Energy Security: Old question, new answers.* In: *Foreign Affairs*, Vol. 85., No. 2., 2006. p. 80.
- 26** Az EU szintjén a hangsúlyok tekintetében eltolódást először a 2005/2006-os orosz-ukrán gázvitát követően az Európai Bizottság által megszövegezett Zöld Könyv (*European Commission's 2006 Green Paper: A European strategy for sustainable, competitive and secure energy*) mutatott. A dokumentumban a fizikai hozzáférhetőség került előtérbe a fenntarthatóság helyett, ami az EU jövőben növekvő energiafüggőségével hozható összefüggésbe. Ennek kezelésére számos politikai intézkedést próbáltak meghozni azóta: kereslet csökkentése, energiamix megváltoztatása, források diverzifikálása, a megfelelő kapacitás megépítéséhez befektetések ösztönzése, veszélyhelyzetekre felkészülés, fejleszteni a hozzáférést a fogyasztók (ipari és lakossági egyaránt) számára.
- 27** Ezek között lehet megemlíteni például a terrorizmus vagy éppen a bevándorlók definícióját.
- 28** Benjamin K. Sovacool (szerk.): *The Routledge Handbook of Energy Security. Routledge International Handbooks Series*, pp. 464., Published by Routledge (UK), 2013.
- 29** Uo. p. 3.
- 30** *A quest for energy security in the 21st century. Resources and constraints.* Asia Pacific Energy Research Centre, Institute of Energy Economics, Japan, 2007.
- 31** Hasonló elemeket tartott elsődlegesnek az energiabiztonság tekintetében számos szerző (Barton, Bazilian, Bielecki, Bohi and Toman, Brown and Sovacool, Elkind) mellett olyan intézmények is, mint a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség, az Európai Bizottság és a Nemzetközi Energia Ügynökség is.
- 32** Asclepias R. S. Indriyanto, Bobby A. T. Wattimena, H. Batih, I. Sari Trinadi: *Rising demand, uncertain supply, and price management.* In: Subroto (ed.) *Contesting energy security.* p. 17-34., Jakarta, Indonesian Institute for Energy Economics, 2007.
- 33** Energy Security and Sustainable Development (ESSD) analysis.
- 34** Indriyanto (et. al) munkája esettanulmányra épül, amely egy indonéziai energetikai program hatásait dolgozta fel. Ennek egyik aspektusa volt, hogy a társadalom által a háztartásokban széles körben alkalmazott petróleumot kívánta egy program keretében lecseréltetni a tisztább LPG-vel és más tüzelőanyaggal. A kormányzati elképzelés – az energiabiztonság számos aspektusának figyelmen kívül hagyása miatt – megbukott, és az ország egyes részein ellátási problémák alakultak ki.
- 35** Egy tengerparttal rendelkező ország számára például jó lehetőséget jelent a szél-erőműpark építése, amivel csökkenthetné a fosszilis üzemanyagokból előállított villamos áram arányát.
- 36** Non-Carbon-Based Fuel Portfolio
- 37** Drexel Kleber: *The U.S. Department of Defense: Valuing Energy Security.* In: *Journal of Energy Security*, 2009. június. Forrás: http://ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=196:the-us-department-of-defense-valuing-energy-security&catid=96:content&Itemid=345
- 38** Yudha Prambudia, Masaru Nakano: *Integrated Simulation Model for Energy Security Evaluation.* *Energies*, 2012/5.
- 39** Larry Hughes: *The four R's of energy security.* In: *Energy Policy* Vol. 37, p. 2459–2461.
- 40** Jonathan Elkind: *Energy Security: Call for a broader agenda.* In: Carlos Pascual and Jonathan Elkind (szerk.): *Energy Security: Economics, Politics, Strategies, and Implications.* Brookings Institution Press, Washington, 2009. p. 122.
- 41** NIMBY (Not In My Backyard) jelenség: „Nem az én kertemben” hozzáállás a lakosság részéről, amit azt jelenti, hogy elvi síkon támogatnak egy beruházást, de a lényeg, hogy az ne az ő lakóhelye közelében legyen. Ez a helyzet állt elő Nagy-Britanniában 2013-ban azt követően, hogy a kormányzat engedélyt adott a repesztéses technológiát alkalmazó nem hagyomá-

nyos gázkitermelésnek. A lakosság széles köre támogatja, hogy a kormányzat tegyen az energiaárak csökkentéséért, amit a hazai kitermelés fokozásával lehetne elérni. Ennek módja – repesztéses technológia alkalmazása – azonban már nem részesül ennyire pozitív fogadtatásban.

- 42** *Energy Security and climate change.* A tenous link: Gal Luft, Anne Korin, Eshita Gupta
- 43** A klímaváltozás energiabiztonságra gyakorolt pozitív hatásaira Gal Luft (et. al) példaként a sarkvidéki területek jégsapkáinak az olvadásával könnyebben hozzáférhetővé váló szénhidrogénkészleteket, valamint a lerövidülő hajózási útvonalakat említette meg.
- 44** Jacobson, Jansen, Jegen, Kalicki and Goldwyn, Kemmler and Spreng, Shrestha and Kumar
- 45** John Kessels, Stefan Bakker, Bas Wetzelaer: *Energy security and role of coal.* IEA, 2008.
- 46** Martin Scheepers, Ad Seebregts, Jaques de Jong, Hans Maters: *EU standards for Energy Security of supply.* 2006, ECN
- 47** Elkind (2009) pp. 119-148.
- 48** John Kessels, Stefan Bakker, Bas Wetzelaer: *Energy security and role of coal.* IEA, 2008.
- 49** Jeffrey Logan, John Venezia: *Weighting U.S. energy options. WRI Policy Note on energy security and climate change.* WRI, July, 2007, Washington DC
- 50** Paul Stern, Elliot Aronson: *Energy Use: The human dimension.* Freeman&Company, 1984.
- 51** Andrei Konoplyanik: *Energy security and the development of international energy Markets.* In: Barton, Barry, Cathrine Redgwell, Anita Ronne, Donald Zillman (szerk.): *Energy Security: Managing risk in a dynamic legal and regulatory environment.* Oxford University Press, 2004.
- 52** Amory Lovins: *How innovative technologies, business strategies, and policies can dramatically enhance energy security and prosperity.* Invented testimony to the U.S. Senate Committee on Energy and National Resources, 07. 03. 2006.
- 53** Sovacool (2013) p. 17.
- 54** Makroszinten megjelenő tényezők között lehet megemlíteni az olyan folyamatokat, amelyek révén az energiakereskedelem addig megszokott egyensúlyába változás következik be. Ide sorolható Kína és India gyors fejlődése, amelynek következtében megnövekedett a gazdaságuk működtetéséhez szükséges energiaigény, és egyfajta harc alakult ki az afrikai, latin-amerikai, közép-ázsiai szénhidrogénkészletekért. A gyors gazdasági növekedés eredményeként Kína 2004-ben nettó exportőrből importálóvá vált köszön esetében.
- 55** *Energy Security and climate change.* A tenous link: Gal Luft, Anne Korin, Eshita Gupta
- 56** Ennek eklatáns példáját hozza Ukrajna és Oroszország közötti gázárva, ami közel egy évtizedig tartott, és Oroszország végül az Északi Áramlat vezeték megépítése mellett döntött, hogy kiiktassa az általa kockázati tényezőként kezelt Ukrajnát mint tranzitországot.
- 57** A Massachusetts Institute of Technology, Center for International Studies által létrehozott Working Group on Asian Energy and Security fogalmazta meg ezeket. In: Davind F. von Hippel, Tatsujiro Suzuki, James H. Williams, Timothy Savage, Peter Hayes: *Evaluating the energy security implications of energy policies.* p. 75.
- 58** D. von Hippel, T. Suzuki, J. H. Williams, T. Savage, P. Hayes: *Energy Security and Sustainability in Northeast Asia,* Asian Energy Security Special Issue of Energy Policy Volume 39. Issue 11., 2011 november, p. 6719-6730.
- 59** Uo. p. 84.
- 60** Ilyen lehet, ha a társadalom egy jelentős része ellenzi például a nukleáris energia használatát vagy a kormányzat által képviselt külpolitikát, amelynek révén az energiaforrásokat hosszú távon biztosítani kívánja.
- 61** Például: proliferáció, tengeri szállítási útvonalak biztosítása, a kőolaj- és gázellátás geopolitikai vonatkozásai.
- 62** Christian Winzer: *Conceptualizing energy security.* In: Energy Policy Vol. 46 (2012) p. 36-48.
- 63** Sheikh Yamani korábbi szaúdi energiaügyi miniszter mondása. Idézi: Roland Dannreuther: *Nemzetközi biztonság.* Antal József Tudásközpont, Budapest, 2016 p. 203.
- 64** Csizmadia Norbert: *Geopillanat. A 21. század megismerésének térképe.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016. p. 211.

Az ujjgur terrorizmus nemzetközi biztonsági kockázatai

BEVEZETÉS

A terrorizmus, mint globális jelenség, magában hordozza a hálózati szisztémák kiépülését, amely gyakorlatilag a korábbi homogén struktúrák átalakulását és inhomogénné válását eredményezte. A folyamat eredményeként számos, korábban jobbra elszigetelt radikális közösség vált a nemzetközi terror részesévé. Hasonló folyamaton ment át az ujjgur népcsoport szeparatista törekvéseiben részt vevő közösség is, amelynek eredményeként mára az ujjgur terroristák a globális dzsihád aktív szereplőiként jelennek meg, azt a képet erősítve, hogy „a terrorizmus poszt-modern korszakát vitathatatlanul az iszlamista terrorizmus uralja”.¹

Az ujjgur terrorizmus szerepével kapcsolatos ismeretek feltárása azonban továbbra is a biztonságpolitikai kutatások peremén mozog. A szakterületi kutatók által publikáltak minimálisak, ezáltal a közvélemény gyakorlatilag semmilyen ismerettel sem rendelkezik a terrorizmus ezen ágáról. Ugyanakkor látni kell, hogy a Kínai Népköztársaság aktív szereplője a nemzetközi terrorizmus elleni harcnak, ennek a folyamatosan növekvő szerepvállalásának, illetve a kínai állam geopolitikai jelentőségének hatására folyamatosan növekszik az ország terrorfenyegetettsége is.

A megismerés terén további problémát jelent, hogy a korábbi években az ujjgur terrorcsoportok tevékenysége jobbra a Kínai Népköztársaság belső területein végrehajtott támadásokban manifesztálódott, ami több szempontból is megnehezítette az alapos kutatómunka elvégzését. Az ujjgur radikális közösségek nemzetközi kapcsolatépítésének eredményeként az utóbbi évek-

ben azonban a fenti tendencia átalakul, és mára a kínai állam határain kívül is jól körülírhatóan jelenik meg az ujjurokhoz köthető terrorista tevékenység. A széles körű kapcsolatépítés eredményeként az ujjur radikálisok jelen vannak a nemzetközi terrorizmus leginkább prominens szervezeteiben, és aktív tevékenységet végeznek a kétes ideológiai töltettel folytatott modern kori háborúban.

Jelen tanulmány elsődleges célja, hogy összefoglalja az ujjur radikális törekvésekkel kapcsolatos legújabb, a globális biztonságra vonatkozó ismereteket, ezáltal pedig hozzájáruljon egy, a terrorizmuskutatás terén meglévő hiátus felszámolásához. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a hálózati alapú terrorizmus korszakában minden részterületi ismeret elengedhetetlennek bizonyulhat az egészről alkotott kép, valamint a helyes és tényszerű következtetések levonása – ezáltal a sikeres válaszlépések kidolgozása – szempontjából.

A GLOBÁLIS TERRORIZMUS ÉS AZ UJJUR SZEPARATIZMUS

182

Az ujjur szeparatista törekvések, illetve az ennek nyomán a Kínai Népköztársaságban kialakuló ujjur terroristatevékenység történeti fejlődése nem képezi elsődleges témáját jelen tanulmánynak,² ezért annak csak vázlatos képe kerül itt bemutatásra. Tény, hogy hagyományosan, elsősorban Kína nyugati részének – különösen az ujjur autonóm terület, Xinjiang – biztonsági helyzetére gyakoroltak kiemelkedő hatást az ujjurok szeparatista mozgalmi. A XX. század végére alakult ki a legjelentősebbnek tekinthető szeparatista csoportosulás a Turkesztáni Iszlám Párt³ néven is ismert Kelet-Turkesztáni Iszlám Mozgalom,⁴ amely a legtöbb Kínában végrehajtott terrortámadásért is felelős.⁵

Az 1990-ig visszamutató múlttal rendelkező, radikális iszlám tanok elvi síkján építkező terrorcsoport egy Kínától Törökorszáig húzódó, gigantikus kiterjedésű iszlám állam megvalósításának szándékával lép fel, ennek érdekében pedig a térségbeli országok hasonló ideológiájú közösségeivel szoros együttműködésben tevékenykedik. Aktív terrortevékenysége ellenére a szervezet csak 2002-ben került fel az Amerikai Egyesült Államok, az Európai Unió, valamint az Egyesült Nemzetek Szervezete által a terrorista szervezeteket nyilvántartó listákra. Amely ekkor már igen indokolt volt, hiszen az 1993-tól számított tízéves periódusban az ujjur radikális közösség mintegy nyolcszáz terrorakciót hajtott végre a Kínai Népköztársaság területén.⁶

A mozgalom hagyományos partnereinek az al-Kaida és a Talibán⁷ tekinthető, amelyek a kínai terrorcsoport számára anyagi, technikai, technológiai és kiképzéssel is nyújtottak. Ennek az együttműködésnek is köszönhető, hogy az ujgur terroristák Kínán kívül, Afganisztán és Pakisztán határvidéki területein voltak képesek kialakítani bázisaikat, amelyekről visszazivárogva anyaországukba könnyedén indíthattak támadásokat, hogy azokat követően a szomszédos államokba visszatérve ismét védett területeken tudjanak meghúzódni.

A 2001-es év érdemi változást hozott a különböző ujgur terroristaközösségek életében, miután a nevezett év februárjában a tálibokkal való kapcsolatot magasabb szintre emelve azokkal szövetséget kötöttek, amelynek értelmében „*Ujgurisztán Felszabadítási Frontjának harcosait afganisztáni táborokban képzik ki.*”⁸ Ez minőségi változást eredményezett, mivel a tálibok tapasztalatai, valamint anyagi, szervezeti, technikai és ideológiai háttere lényegesen magasabb szintet képviselt. Nem utolsósorban pedig az új rendszerben mindennapi kapcsolat valósulhatott meg az al-Kaida vezetésével is. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni a negatív hozadékokat sem. A kooperáció gyakorlatilag azonnal – 2001. szeptember 11-ét követően pedig kiemelten is – a nemzetközi terrorellenes fellépés fókuszába került az ujgur terrorcsoport is. Hamarosan jelentkeztek is ennek hatásai:

- folyamatos amerikai dróntámadások, amelyekben az ujgur csoportok meghatározó vezetői egymás után veszítették életüket,
- fokozottabb, a korábbiaknál jóval intenzívebb fellépés a kínai rendvédelmi erők részéről, amely még aktívabbá vált, hogy 2001. szeptember 11-ét követően Peking is csatlakozott a nemzetközi terrorellenes háborúhoz,⁹
- a Kína által irányított Sanghaji Együttműködés Szervezetének közép-ázsiai tagországai¹⁰ a továbbiakban nem hunyhattak szemet az ujgur szélsőségek államaik rejtékhelyként való felhasználása felett.

Ugyanakkor a folyamatos vezetővesztések eredményeként centralizálódott az ujgur radikalizmus, és a Kelet-Turkesztáni Iszlám Mozgalom vált a vezető erejévé az ujugrokhoz köthető terrorista törekvéseknek. Annak ellenére, hogy a csoport Afganisztánban elfogott tagjai gyakorlatilag egytől egyig tagadták, hogy a nemzetközi dzsihád szimpatizánsai lennének, illetve a nyugati kultúra képviselőivel szembeni ellenérzésükről sem nyilatkoztak.¹¹ A tények azonban mást mutatnak.

UJGUR RADIKÁLISOK A GLOBÁLIS TERROR HÁLÓZATÁBAN

A korábban részletezett kapcsolatok már önmagukban elégségesen bizonyíthatják, hogy az ujgur radikálisok aktív kapcsolatépítést folytatnak a globálisan is kiemelt kockázatot jelentő terrorszervezetekkel, a relációk jellegéből adódóan pedig majdnem bizonyos, hogy úgy a tálibok, mint az al-Kaida akcióiban aktív szerepet is vállalnak.

Számos bizonyítéka van, hogy a fentiekén túlmenően a közép-ázsiai régióban folyamatos az ujgur radikálisok együttműködése olyan pániszlám¹² eszmeiség jegyében szerveződő terrorcsoportokkal is, mint az üzbegisztáni Iszlám Dzsihad Unió¹³, az oroszországi – számos elemző által az Iszlám Állam előfutárának is tartott – Kaukázusi Emirátus¹⁴ vagy a teljes közép-ázsiai régióra kiterjedő tevékenységi területtel rendelkező, az Iszlám Államnak felesküdt Üzbég Iszlám Mozgalom¹⁵.

A történet, bármennyire is kereknek látszik, itt nem ért véget. Az Iszlám Állam megjelenése ugyanis alapjaiban formálta át a globális terrorizmus elleni fellépés keretrendszerét, miután mélyen megrázta a fejlett nyugati világot módszereinek szokatlanságával, újabb bizonyítékát adva, hogy a terrorizmus nem más, mint *„egy erőszakos, kíméletlen technikája a megfélemlítésnek.”*¹⁶ Csakhogy az Iszlám Állam strukturális működése gyakorlatilag nem új találmány. A Távol-Keleten – elsősorban a Fülöp-szigeteken és Indiában – hosszú évtizedes múltra tekint vissza a terrorszervezetek állam az államban modellje, vagyis, hogy *„az állam büntető és felelősségre vonó képessége, az erőszak monopóliuma kikerült az állam kezéből a fegyveres konfliktusokban.”*¹⁷ Az már más kérdés, hogy ezek a tények – számos okból kifolyólag – elkerülték a Nyugat figyelmét. Az igazi újdonságot még nem is maga a brutális fellépés hozta, hiszen a Fülöp-szigetek egyik terrorszervezete mindig is előszeretettel élt az Iszlám Állam által preferált lefejezéses kivégzési módszerrel, hanem a brutalitás mértéke és annak a modern információtechnológia segítségével véghezvitt terjesztése, amivel véglegesen lerombolták azt a hitet, hogy *„az agresszió és a fenyegetés jellemzően nem a nyugat-európai és nem az észak-amerikai kontinens országait, illetve polgárait fogja érinteni”.*¹⁸ További újdonságot eredményezett, hogy az Iszlám Állam felszámolása érdekében zajló folyamatok – elsősorban a szervezet által végzett globális toborzó- és propagandamódszerek, illetve a hazatérő harcosok problematikája – igazolták, hogy *„a terrorizmus ellen viselt aszimmetrikus küzdelemben új, az eddiginél hatékonyabb eszközöket kell alkalmazni a siker érdekében”.*¹⁹ Látható, hogy az Iszlám Állam

tevékenysége, illetve minden vele kapcsolatba hozható politikai, gazdasági, rendvédelmi és katonai kérdés a globalizált világ és a terrorizmus ellenes harcban részt vevő entitások érdeklődésének fókuszába tartozik. És itt jön újra képbe az ujjur radikálisokhoz köthető terrorizmus.

A korábban született elemzések általában több mint háromszáz, az Iszlám Állam soraiban, Irak és Szíria területén tevékenykedő ujjur harcosról számoltak be.²⁰ Azonban Szíria Pekingben akkreditált nagykövete egy 2017 májusában a Reutersnak adott interjújában úgy foglalt állást, hogy összesen négy-ötezer főre tehető azon ujjur származású dzsihádisták száma, akik a különböző szíriai fegyveres csoportokban harcolnak.²¹ A két szám közötti különbség óriási, és valószínűsíthető, hogy valahol a kettő között található a tényleges érték. Bármilyen szám is fedi le a valós értékét azoknak, akik a legradikálisabb terrorista közösségekben találták meg a helyüket, akkor is mindenképpen elgondolkodtató a nagyszámú kínai állampolgárságú harcos jelenléte a válságövezetben. Mit keresnek a térségben, illetve miért éppen a legnyugatellenesebb szélsőséges közösség köreibben, ha igaz az a fentebb ismertetett kitétel, hogy az ujjur radikálisok a Kínai Népköztársaságot és nem a Nyugatot, valamint annak államait tekintik ellenségüknek?

Felmerül a lehetősége annak, hogy a Kelet-Turkesztáni Iszlám Mozgalom vezetői tudatosan küldik Szíriába harcolni aktivistáikat, annak érdekében, hogy azok kellő harci tapasztalatokat szerezzenek, amit a későbbiekben az esetlegesen a Kínai Népköztársaság területén az államrend megdöntése érdekében tett terrortámadásaik során kamatoztathatnak. Ebben az esetben az Iszlám Állam oldalán a Nyugat értékei ellen megvalósított fellépés gyakorlatilag ideológiamentes, csak a magasztosabb cél érdekében végrehajtott képességfelmérés, illetve képességfejlesztés eszközének tekinthető.

Jóval valószínűbbnek tekinthető, hogy az ujjur nemzetiségű terroristák ideológiailag mégsem állnak olyan messze a többi iszlám szélsőséges csoportosulás tagjaitól, hanem a globális dzsihád tagjainak tekintik magukat, függetlenül attól, hogy fogvatartottként mit nyilatkoztak a fentebb már idézett amerikai tanulmány készítőinek.

A híradások, amint az korábban rögzítésre került, többnyire arról szólnak, hogy az ujjur nemzetiségű személyek elsősorban az Iszlám Állam soraiban tevékenykednek. Ennél sokkal figyelemreméltóbb azonban annak a lehetősége – mint a pekingi szír nagykövet is jelezte –, hogy az ujjurok nagy számban tevékenyked-

nek a polgárháború egyes részt vevő csoportjainak soraiban. Még figyelemremélőbb, hogy ezen csoportok között kerül említésre Dzsabhat Fatah as-Sam, vagyis a máig sokak által an-Nuszra Front néven emlegetett terrorszervezet, amelyet szíriai al-Kaidának is neveztek, amely elnevezés egyértelműsítheti az ujugrok jelenlétét. Ugyan a Dzsabhat Fatah as-Sam 2016-ban bejelentette, hogy szakít az al-Kaidával, azonban ennek valóságtartalma erősen megkérdőjelezhető, és valószínűsíthető, hogy a bejelentés célja a csoportnak a terrorellenes szövetséges erők elsődleges célpontjai közül való kivonása volt. Ennek oka azonban minden bizonnyal túlmutat a konkrét szervezet érdekein, és egy nagyobb stratégiai játszma elemét alkothatja, amelynek célja az an-Nuszra megerősítése annak érdekében, hogy az Iszlám Állam elestét követően a korábbiaknál is nagyobb hatalommal újraéledhessen az al-Kaida globális terrorhálózata.²² Az ujugur aktivisták jelenléte az an-Nuszra front soraiban a fentiek figyelembevételével mellett egyértelművé teszi az ujugur radikális közösség szerepvállalását a globális dzsihád hálózatában.

Nem szabad továbbá figyelmen kívül hagyni a Xinjiangban zajló ujugur-han konfliktus eredményeként a világ számos országában megtalálható ujugur diaszpórákhoz, valamint a közösségek által fenntartott Ujugur Világkongresszushoz esetlegesen köthető terror relációval rendelkező személyek meglétét, amely további bizonyítékául szolgál a radikális ujugurok nemzetközi terrorizmussal való kapcsolatnak meglétével összefüggésben.

ÖSSZEGZÉS

Annak a ténye, hogy az ujugur szeparatizmus – ismételten bebizonyítva, hogy „a terrorizmus alapvetően politikai jelenség”²³ – mára gyakorlatilag a nemzetközi muszlim ideológiai terrorizmus egyik bástyájává vált, számos globális biztonságpolitikai következmény levonását teszi szükségessé, amelyekből a legfontosabbak az alábbiakban összegezhetők:

- A Kínai Népköztársaság politikai vezetése hosszú évek óta hangsúlyozza, hogy az ujugur terrorizmus reális biztonsági fenyegetettséget jelent az országban, az események tükrében mára ennek nemzetközileg is elismert tényé kell válnia.
- Az ujugur radikálisoknak az Iszlám Állam és egyéb szíriai-iraki szélsőséges ideológiai csoportosulások soraiban való aktív és szervezett szerepvállalásának

lásával a Kínai Népköztársaság a terrorizmus kibocsátó országok sorába lépett, amely

- a. megteremti a lehetőséget a pekingi kormányzat számára, hogy a globális terrorellenes háború keretében a korábbiaknál erőteljesebben lépjen fel az ország határain belül a radikális csoportokkal szemben, ennek érdekében:
  1. a korábbiaknál szigorúbb terrorellenes jogszabályokat léptessen érvénybe,
  2. a rendvédelmi szolgálatok hatáskörét bővítse,
  3. a rendvédelmi erők terrorellhárító képességeit fejlessze,
  4. politikai eszközökkel fellépjen a radikálisnak ítélt közösségekkel szemben;
- b. lehetőséget adhat egy, a korábbiaknál esetlegesen aktívabb, a határokon átnyúló, kínai nemzetközi terrorellenes katonai²⁴ és rendőri fellépésre, ezáltal Peking
  1. felmérheti a Kínai Néphadsereg tényleges harci morálját és humán képességeit,
  2. éles helyzetben próbálhatja ki az új fejlesztésű haditechnikai eszközöket,
  3. indokolttá teheti a haderőfejlesztési törekvéseket és a haditechnikai kutatásokat,
  4. nemzetközi politikai érdekeivel pontos összhangban engedhet bepillantást a geopolitikai vetélytársaknak katonai képességeibe,
  5. szükség esetén katonai erőt demonstrálhat.

- Számos, a nemzetközi fórumokon, a Kínai Népköztársaság ujjur kisebbségpolitikája²⁵ kapcsán megfogalmazott bírálat a politikai szempontok alapján védhetetlenné vált.

Annak a ténye, hogy a Kínai Népköztársaság egyes állampolgárainak terrorizmussal való kapcsolata új, a korábbiakhoz viszonyítva magasabb szintre lépett, más dimenziókat adhat Peking globális biztonságpolitikai szerepének, illetve alapvetően formálhatja át a kínai biztonsági stratégiát. Természetesen továbbra sem kétséges, hogy a Kínai Népköztársaság a konfuciánus filozófiai örökségen épülő kifinomult és stratégiaileg rendkívül alaposan kidolgozott, a racionalitásra és a megfontolt lépések hosszú sorozatára épülő nemzetközi politikát²⁶ fog folytatni, azonban a kínai állampolgárokhoz köthető a fentebb leírt módon a nemzetközi közösség biztonságát veszélyeztető megnyilvánulások a korábbiaknál jóval hatékonyabb hatalmi fellépést tehet lehetővé.

JEGYZETEK

- 1** Kaiser Ferenc – Tálás Péter: *Politikai erőszakformák*. In: Nemzet és biztonság: biztonságpolitikai szemle. 2012/5–6. 147. o.
- 2** A témával részletesen foglalkozó tanulmány: Kasznár Attila: *Az ujjur terrorizmus háttere*. In.: Terror & Elhárítás 2014/2. 162–199. o.
- 3** Turkistan Islamic Party, TIP.
- 4** East Turkistan Islamic Movement, ETIM.
- 5** Benia Xu-Holly Fletcher – Jayshree Bajoria: *The East Turkestan Islamic Movement (ETIM)*. <https://www.cfr.org/background/east-turkestan-islamic-movement-etim>
- 6** Bernát Péter: *Az ujjur terrorizmus és a kínai politika*. <http://www.europeer.hu/vilag/ujgur040517.html>
- 7** Ez a kapcsolat még az afgán-szovjet háború időszakára nyúlik vissza.
- 8** Bernát Péter: *Az ujjur terrorizmus és a kínai politika*. <http://www.europeer.hu/vilag/ujgur040517.html> (letöltés időpontja: 2017. szeptember 3.)
- 9** A Kínai Népköztársaság kezdeti feladatvállalása korlátozottnak tekinthető abban az értelemben, hogy csak a saját államhatárokon belüli fellépésre korlátozódott.
- 10** Elsősorban: Kirgizisztán, Tádzsikisztán és Üzbegisztán.
- 11** Sean Roberts: *Imaginary terrorism? The Global War on Terror and the Narrative of the Uyghur Terrorist Threat*. <http://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/ponars/RobertsWP.pdf>
- 12** Kalifátus modellben megvalósuló, iszlám internacionalizmusra építkező, az etnikai alapokat nélkülöző, lehetőség szerint globális méretű iszlám állam eszméje.
- 13** Islamic Jihad Union (IJU).
- 14** Imarat Kavkaz.
- 15** Islamic Movement of Uzbekistan, (IMU).
- 16** Boda József (2007): *A terrorizmus rövid története és az ellene való fellépés lehetőségei*. In: Rendvédelem-történeti Füzetek XIII. évf. 16. sz. 46. o.
- 17** Resperger István: *Stratégiák és fogalmak háborúja, az aszimmetrikus hadviselés hadtudományi megközelítése*. Hadtudomány 2016. 40. o.
- 18** Simon László: *Az információ mint fegyver?* Szakmai Szemle 2016/1. 46. o.
- 19** Padányi József: *Az aszimmetrikus hadviselés során alkalmazandó eljárások, eszközök és módszerek*. Hadtudomány 2015/1–2. 81. o.
- 20** Besenyő János-Pranter Zoltán-Speidl Bianka-Vogel Dávid: *Az Iszlám Állam – Terrorizmus 2.0 – Történet, ideológia, propaganda*. Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely. Budapest. 17–18. o.
- 21** Ben Blanchard: *Syria says up to 5,000 Chinese Uighurs fighting in militant groups*. Reuters 2017. május 11. <https://www.reuters.com/article/uk-mideast-crisis-syria-china/syria-says-up-to-5000-chinese-uighurs-fighting-in-militant-groups-idUSKBN1840UP>
- 22** Jelen tanulmánynak nem elsődleges témája az al-Kaida és az Iszlám Állam közötti hatalmi harcok és azok lehetséges kimenetelének rögzítése, azonban látni kell, hogy az Iszlám Állam pozícióvesztése az egyéb terrorszervezetek, elsősorban az al-Kaida erősödését fogja eredményezni. Az erősödésnek várhatóan az lesz az elsőszámú jele, hogy globális szinten emelkedik tovább a terrortámadások száma és intenzitása, mivel a feltörekvő szervezeteknek jelezniük kell, hogy jelen vannak és számolni kell velük. Érdemes továbbá az iszlám radikalizmuson alapuló terrorszervezetek globális hálózatának rendszerén, valamint a hozzájuk kapcsolódó filozófiai háttéren elgondolkodni. Felmerül ugyanis a kérdés, milyen filozófiai mondanivalója létezik az al-Kaida névnek. „A bázis”, vagyis a mag, amely az éltető, a központi elem, amelyet a „húst” alkotó terrorhálózatnak a túlélés zálogaként kell megvédeni, ebben az esetben pedig magának az Iszlám Államnak léte sem szolgál mást, minthogy elterelje a figyelmet a korábban felmorzsolódással fenyegetett központi szervezetről, amely ezáltal időt nyer a megerősödése.
- 23** Gál István László: *Új biztonságpolitikai kihívás a XXI. században: a terrorizmus finanszírozása*. Szakmai Szemle 2012/1. 5. o.
- 24** Itt érdemes megjegyezni, hogy a Kínai Népköztársaság vezetése a korábbi ta-

pasztalatok szerint – a sajátos kínai külpolitika eredményeként – alapvetően igyekeznek elkerülni a katonai erő határokön túlnyúló alkalmazását.

- 25** A kínai kisebbségpolitika ugyanakkor számos olyan pozitívumot is mutat, amelyek meglétét a nyugati elemzők nem is említik. A témában lásd a szerző *Vallás és kor-*

mányzat Kínában címen 2016-ban a Bíbor Kiadónál megjelent monográfiájának vonatkozó fejezetét.

- 26** Ennek részleteiről lásd Kasznár Attila: *A konfuciánus filozófia mint nagyhatalmi bázis*. Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Philosophica XX:(1) 179–192. o.

Miért nincs „magányos farkas” Latin-Amerikában?

A terrorszervezetek módszerei folyamatos kölcsönhatásban vannak az ellenük fellépő nemzeti és nemzetközi szervezetek, szolgálatok és egységek által kialakított és alkalmazott taktikai módszerekkel. A kölcsönhatás eredménye az elkövetési koncepciók, a célcsoportok változása, az igénybe vett források és eszközök, fegyverek fejlődése. A világszerte végrehajtott terrortámadások elkövetési módjában az elmúlt évtizedekben beállott változások jól nyomon követhetőek. Az utóbbi években egyre inkább előtérbe kerültek a gyorsan, kis ráfordítással, kis csoportokban vagy „magányos” elkövetők által végrehajtott, nehezen felderíthető és megelőzhető támadások. Ezek az elkövetési módok újszerűek, különös tekintettel az ún. „magányos farkasokra”. Vajon van-e előzménye ennek a módszernek, alkalmazhatták-e máshol is Európán, illetve a Közél-Keleten, esetleg a Távoll-Keleten kívül, például Latin-Amerikában? Miért nem láttunk erre példát a kontinentális terrorizmus legaktívabb időszakában sem? Erre a kérdésre kíván választ adni az alábbi tanulmány.

Ha megvizsgáljuk, melyek a „magányos farkassá”, mint elkövetői típusú válás premisszái, a következő, a radikalizálódás¹ folyamatára is jellemző tényezőket ismerhetjük fel:

1. elkülöníthető, elkülönülő, a társadalmat alkotó más etnikai csoportoktól saját magát megkülönböztető vagy ezen etnikai csoportok által is megkülönböztetett etnikum, kultúra vagy vallás;
2. más etnikai csoportok körében továbbra is saját kulturális és vallási-filozófiai rendszerében élő csoport, mely kultúráját és vallását a tár-

sadalmat alkotó kultúrák fölé pozicionálja, ezt hirdeti, és ennek elismerését a társadalom más csoportjai részéről elvárja, megköveteli, illetve erőszakkal is kész kiharcolni;

3. az elsődleges és a másodlagos demográfiai nyomás, valamint más, etnokulturális, képzettségi, nyelvi, továbbá egyéni és csoportos magatartásbeli sajátosságok miatt a befogadó társadalom részéről tapasztalt elutasítás miatti frusztráció;
4. az etnokulturális „enklávében” élő csoport radikalizációját tovább gerjesztő, vallási nézetek alapján erőszakcselekményekre buzdító professzionális manipulátorok jelenléte és aktív közreműködése;
5. a befogadó ország és a származási ország kultúrájának, életminőségének sokszerű inkompatibilitása, ütközése;
6. ellentét a magát előtérbe állító, mások fölé rendelő etnikai, kulturális és vallási csoport, illetve a befogadó ország történelmi, kulturális, vallási, etikai és erkölcsi normáit betartó, más közösségek között.

Ezek a kritériumok szinte maradéktalanul, egymást kiegészítve jelennek meg az elmúlt években ismertté vált terrorcselekmények potenciális vagy tényleges elkövetőinek társadalmi, pszichikai hátterében, leginkább a franciaországi, belgiumi, németországi és nagy-britanniai célpontok ellen elkövetett támadások során. Ha ezeket a tényezőket összehasonlítjuk a latin-amerikai terrorizmus jellemzőivel, a következőket láthatjuk:

1. Latin-Amerikában a marginális társadalmi rétegek között egyaránt megtalálhatók a kreolok és az őshonos kultúrák leszármazottai. Létezik egyfajta elkülönülés, de az szélsőségektől, szegregációtól mentes. Latin-Amerika egyik országában sem merül fel, hogy az adott országban élő őshonos kultúra leszármazottai ne lennének egyenrangúak a gyarmati függetlenségi háborúk után kialakult új államok többi polgárával. Latin-Amerikában nem létezik az Európára történelmi távlatokban is jellemző etnokulturális és vallási xenofóbia, tehát nincs ehhez kapcsolható radikalizáló tényező.
2. A XX. században Latin-Amerikában már nem létezett olyan entitás, amely antagonisztikusan elkülönült volna, vagy erőszakos harcot hirdetett vol-

na a kontinens országainak többségi társadalma ellen saját vezető szerepe, illetve felsőbbrendűsége elismertetéséért és intézményesítéséért.

3. Latin-Amerika társadalmaiban, a legnagyobb befogadó országokban, mint Argentína, Brazília, Mexikó, illetve a kisebbekben, mint Chile, Uruguay, Bolívia, Venezuela és Kolumbia, a második világháborút követően érkező menekülthullám nem okozott jelentős társadalmi, gazdasági, kulturális, vallási és más jellegű feszültséget. A bevándorlók többsége a latin-amerikai célországokban már jelen lévő keresztény vagy zsidó kultúra képviselője volt, a gazdaságilag aktív népességcsoportba tartoztak, csoportjukra jellemző nemzeti és nemzetiségi kultúrájuk megtartása mellett készek és képesek voltak a befogadó ország kínálta lehetőségekkel élni, aktív szereplőivé és hasznos munkavállalóivá váltak a helyi munkaerőpiacnak, csökkentve az ebben az időszakban mutatkozó munkaerőhiányt. A befogadó országok földrajzi és gazdaságföldrajzi adottságai miatt nagyobb csoportjaik egymástól távolabb is letelepedhettek, így csökkent az esélye az új társadalmi etnikai csoportokon belüli, a kulturális, ideológiai és politikai szembenálláson túlmutató súrlódásoknak. A befogadó országok társadalmi örömmel és segítőkészen fogadták az érkezőket, tehát nem éltek át frusztrációt „másságuk” miatt már az érkezésük pillanatától kezdve. (Meg kell jegyezni: Argentínában előfordult, hogy a migránsokkal Európából befutó hajó fedélzetére a partra lépést megelőzően papi személyek léptek, akik az országba belépni szándékozók vallási hovatartozása alapján elősegítették vagy hátráltatták a partra lépést. Akik a feltett kérdésekre nem tudtak a kérdezők számára megfelelő választ adni, gyakran tovább kellett hajóznuk Uruguayba vagy Brazíliába, ahol nem volt akadálya a belépésüknek és letelepedésüknek.)
4. Mivel Latin-Amerikában a radikalizációhoz szükséges feltételek és körülmények legtöbbször hiányzik, nincsenek manipulátorok, értelmetlen bármilyen agitáció, melynek célja a társadalom többségi vallása, vagy a társadalom által elfogadott bármely vallás szembeállítását bármilyen csoporttal, amely „etnokulturális enklávéként” élné meg létét. A kontinens őstársadalmainak leszármazottai az azték, az inka, a moche (mocsika), a guarani és más kultúrák örökösei a XVI. századtól a XVIII. századig tartó, nem éppen békés eszközökkel végrehajtott tömeges evangelizáció, valamint az életkörülmények erőszakos megvál-

toztatásának következményei és a különböző járványok miatt történt jelentős népességcsökkenés következtében már sem számbelileg, sem spirituálisan, sem fizikailag nem voltak és nincsenek abban a helyzetben, hogy bármiféle szembeszegülést kezdeményezzenek. Az evangelizáció eredményeként katolizáltak, bár több helyen szimbiotikusan megőrizték a hagyományos politeista kultuszokat is. A XVIII. század második felének utolsó indiánfelkelései óta Latin-Amerika legnagyobb részén nem volt és jelenleg sincs törzsi alapon szervezett „felszabadítási” szervezet. Ami említésre méltó, az a mexikói Chiapas szövetségi államban 1993-ban létrejött Ejército Zapatista de Liberación Nacional (EZLN – Zapatista Nemzeti Felszabadító Hadsereg), melynek céljai között egy igazságosabb alkotmány megszövegezése, az egészségügyi ellátás, az oktatás, az őslakosság jogainak elismerése és tiszteletben tartása, valamint földosztás is szerepel. Ennek érdekében a nagy létszámú, a nyomor szintjén élő, többségében, de nem kizárólagosan indián csoportok támogatásával fegyveres harcot indítottak 1994. január elsején a szövetségi kormányzat ellen. Kezdeti sikereik mögött népszerű követeléseik támogatottsága, valamint a központi kormányzat inkább időhúzásra, a szervezet támogatóinak megosztására, semmint határozott katonai akciókra épített magatartása állt. Az EZLN tevékenységének lételeme a nemzetközi kommunikáció, mivel költségeik jelentős részét a várt nemzetközi támogatásokból tervezték fedezni. Az elmúlt évek alatt a zapatisták támogatottsága rohamosan csökkent. Ez több tényezőnek köszönhető. Csak a legfontosabbakat említeném: a szövetségi kormányzat által a zapatisták által kialakított önálló igazgatású körzet külső határai mentén elindított segélyprogramok, a mexikói gazdasági helyzet változása, a zapatisták második bevételi forrásának, a területükön megtermelt kávé exportárának a csökkenése – amelyben óriási szerepet játszott az, hogy Mexikó a NAFTA (Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény) tagja lett, a nemzetközi támogatás – mind az erkölcsi-politikai, mind az anyagi-pénzügyi – drasztikus csökkenése. Ezzel párhuzamosan nőtt a korábbi támogatók elszivárgása, menekülése a központi kormányzat által ellenőrzött területekre, és csökkent az EZLN által ellenőrzés alatt tartott térség nagysága. Ráadásul a kolumbiai Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia (FARC, Kolumbiai Forradalmi Fegyveres Erők) terrorszervezettel ellentétben az EZLN következetesen távol tartotta magát a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekményektől, költségeiket nem a kábítószer-termelésből,

-feldolgozásból, -csempészésből és -kereskedelemből fedezték. A két szervezet közötti párhuzam csak a saját önigazgatású területek kialakítására, a szociális intézmények ottani működtetésére és az ezeken a területeken élő lakosság alapvetően mezőgazdasági tevékenységére korlátozódik. A két szervezet között nincs hasonlóság sem a területi igazgatás módszereiben, sem a lakosság foglalkoztatásában (kávétermelés versus kábítószer-termelés), sem a szervezetek finanszírozásában, sem harci taktikájukban. Az EZLN kifejezetten globalizációellenes, az őslakosság jogaiért, a szociális védőháló rájuk való kiterjesztéséért és létfeltételeik javításáért kollektív fegyveres harccal, a központi hatalom képviselői elleni terrorral és nem az egyéni terrorizmus eszközeivel harcoló szervezet.² Az EZLN motivációjában nincs jelen vallási elem, mivel a támogatói a mexikói vidéki lakosságra jellemzően, szinte kizárólag római katolikusak. Az EZLN motivációja gyakorlatilag nem más, mint a társadalmi rétegek eltérő részesedése a GDP-ből.

Annak, hogy a latin-amerikai terrorizmusban a magányos elkövetés nem jellemző elkövetési mód, van más, általánosabb magyarázata is. Míg az iszlám a hitért folytatott harcban tanúsított önfeláldozást rendkívül elismerésre méltónak tartja, és a piramisszerűen építkező terrorszervezetek az elkövető családjáról is gondoskodnak, addig Latin-Amerikában a terrorcselekmények elkövetése csoportosan, rajtaütésszerűen történik, történik. Ez logikusan következik a kontinens kulturális és vallási hagyományáiból, illetve a latin-amerikai terrorizmus ideológiai alapjaiból is.³

Úgy is lehet fogalmazni, hogy Latin-Amerikában a terrorszervezetek saját, marxista-maoista forradalmi ideológiájuk alapján, a nagyobb társadalmi csoportok, rétegek, osztályok szintjén tapasztalt igazságtalanságokat csoportosan, élcsapatként megvívott harccal kívánják orvosolni. Latin-Amerikában a magányos elkövetővé váláshoz nincs meg a vallási motiváció, tehát a terrorszervezetek ilyen agitációt sem tudnak folytatni. Habár a római katolikus egyházban és valamennyi keresztény közösségben óriási tisztelet övezi mindazokat, akik a kereszténység, a hit védelmében mártíromságot szenvedtek, de Latin-Amerikában a XX. századi terrorizmus céljai között a hit védelme, terjesztése nem szerepelt. Egyedül a 70-es, 80-as évek argentinai állami terrorizmusának antikommunista megnyilvánulásában lehetett valamit felfedezni a keresztény hitért folytatott harcból.

A fentiek alapján általában is kimondható, hogy Latin-Amerikára az önálló államok kialakulása, a függetlenség kivívása óta, tehát a XIX. század első évtizedei óta nem volt jellemző a terrorizmus vallási motiváltsága.

5. Ahogy a 3. pontban is említettem, Latin-Amerika esetében a bevándorlás és beilleszkedés folyamata nem váltott ki kulturális sokkot sem a bevándorlók, sem pedig a befogadó társadalmak részéről. A közös vallás rendkívül nagy segítséget nyújtott a beilleszkedés során, hiszen nem volt értékrendi, erkölcsi és etikai különbözőség, amely szembenálláshoz vezetett volna. Épp ellenkezőleg. Argentínában az 1940-es évek végén bevándorló evangélikus és református magyaroknak még nem volt saját helyiségük, ezért a vallások közötti tisztelet és együttműködés kiemelkedő példájaként a katolikus közösséggel osztoztak a rendelkezésre álló lehetőségeken. A kulturális hasonlóság lehetővé tette, hogy a bevándorlók nemzeti kultúrájuk megőrzése mellett történelmileg rövid idő alatt a befogadó ország hasznos állampolgáraivá váljanak, és ha a kényszerű migráció következtében a korábbi színvonalhoz viszonyítva csökkent is az életszínvonaluk, de az gyorsan elérte a befogadó ország állampolgárainak, illetve az azonos foglalkoztatási kategóriába tartozó alkalmazottaknak az életszínvonalát. Ha azt vizsgáljuk, hogy a gyerekeként bevándorlók, illetve leszármazottaik életszínvonala és életminősége mutatott-e eltérést a hasonló életkori és foglalkoztatási csoportba tartozók életszínvonalával és életminőségével, a válasz negatív. Nem volt számottevő eltérés a felnőtt és a befogadó országban szocializálódott bevándorló gyerekek, illetve a bevándorlók ott született gyerekeinek, továbbá a befogadó társadalom tagjainak mutatói között.

6. A 2. pontban is említettem már, hogy Latin-Amerikában nem alakult ki önmagát bármilyen ismerv vagy tulajdonság alapján, a befogadó országok társadalmát alkotó csoportokból önmagát kizáró és azok fölé helyező, ellenük fellépő csoportosulás. Ennek politikai és jogi lehetőségei is kizártak, hiszen a viszonylag fiatal jogrend kialakítása során az egyes országok alkotmányának megszövegezésekor az 1800-as évek első felében a leghaladóbb jogforrásokra és hagyományokra támaszkodhattak, ideértve az Egyesült Államok és Franciaország normatív jogi dokumentumait. Az egyenlőség elvének és gyakorlatának kialakításában természetesen óriási szerepet játszott az első alkotmányozók által még megélt gyarmati múlt fájdalmas emléke.⁴

Mint minden népnek, népcsoportnak, kultúrának és ideológiának, a latin-amerikaiaknak is szükségük volt és szükségük van hősökre. A „latin-amerikai hős” nem a közösséggel szemben álló, esetleg attól elkülönülő, egyénileg frusztrált személy, hanem olyan valaki, aki a közösség egyenjogú és egyenrangú tagja, és éppen a közösséggel kapcsolatos elkötelezettsége és áldozatvállalása miatt emelkedik ki a többiek közül, válik vezetővé, és a többiek miatt vállalja az áldozat szerepét is. Ez emeli őt föléjük és teszi példaképpé, ha nem is mindig. Ez a többséget alkotó közösség iránti odaadás „termeli ki” a közösségek hőseit, legyenek azok pozitív hősök vagy negatívak, és akadályozza meg azt, hogy a többségi közösséghez való kötődés nélküli magányos farkasok létjogosultságot szerezzenek Latin-Amerikában.

AZ „ARAMBURAZO”, AVAGY EGY KATONAI DIKTÁTOR ELRABLÁSA ÉS KIVÉGZÉSE

A csoportos elkövetés egyik iskolapéldájaként említhető az Aramburu-ügy, vagy ahogyan Argentínában nevezik: az „Aramburazo”. Egy akkor még ismeretlen terrorista csoport, a „Montoneros” 1970 májusában az otthonából elrabolta, fogságban tartotta, majd „népbíróság” elé állította, és végül június 2-án kivégezte Pedro Eugenio Aramburu altábornagyot, volt vezérkari főnököt, aki 1955 és 1958 között az ország elnöke volt.

A terrortámadásra az argentin hadsereg megalakításának 200. évfordulóján, és éppen egy évvel azután került sor, hogy Córdoba-ban a heti munkaidő megnövelése miatt általános sztrájk tört ki. Ötvenezer munkás elfoglalta a várost, amit a rendkívüli állapotot bevezető kormány a hadsereg segítségével vert le. Aramburu elrablásának időzítése szimbolikus jelentőségű volt, mivel így lehetőséget adott a nagyobb sajtónyilvánosságra is.

A támadás öt elkövetőjéből ketten, Mario Eduardo Firmenich és Norma Arrostito 1974. szeptember harmadikán interjút adtak a *La Causa Peronista* újságnak. Elmondásuk szerint három vádpontban találták bűnösnek Aramburut. Elsőként az 1955-ös államcsínyben játszott szerepéért, amely során megbuktatta a népszerű Juan Dominguez Perón elnök kormányát, majd diktátorként átvette a hatalmat. Második bűne tizenkét polgári személy kivégzése volt, őket akkor gyilkolták meg, amikor leverték az 1956-os, Juan José Valle tábornok által vezetett katonai lázadást. Harmadrészt azt is felrótták Aramburúnak,

hogy az Argentínában szentként tisztelt Evita Perón bebalzsamozott holttestét eltüntették, és egy ismeretlen olaszországi helyen temették el. Nem véletlen, hogy a Montoneros felajánlotta: kicserélik az altábornagy holttestét Evita Perónéra, de ez a csere nem jött létre.

Magát az emberrablást a Montoneros öt hónapig tervezte. Érdeemes megjegyezni, hogy az elkövetők – a csoportvezető Fernando Abal Medina, Carlos Gustavo Ramus, az újságnak nyilatkozó Firmenich, Arrostito kettős és egy máig ismeretlen társuk – szociális és ideológiai háttere rendkívül különböző volt, ahogy a tervezésben aktív szerepet játszó, de az elkövetésből kimaradó másik hét személyé is. Volt olyan, aki a keresztény peronisták közül jött, de volt a másik oldalról, a marxistáktól eltávolodott tag is a csoportban. A katonai egyenruhák beszerzése még nem volt nehéz feladat, de a fegyverekhez és a fegyverkezelési gyakorlat megszerzéséhez külföldi segítség kellett. A csoport egy lopott katonai rendszámmal felszerelt autóval becsöngetett Aramburu rezidenciájába, és gyakorlatilag ellenállás nélkül elhurcolta a tábornokot a Ramus család vidéki birtokára, a La Celma tanyára, Timote közelében.

Aramburuval június elsején éjjel közölték, hogy a „népbíróság ítélkezni fog felette”. Ekkor egy ágyra fektették és megkötözték, majd egy zsebkendővel betömtek a száját, hogy ne kérhessen segítséget, és sem az öngyilkosságra, sem a kiszabadulásra ne legyen esélye. Az ítéletet másnap hajnalban hirdette ki Abal Medina. Az ítélet végrehajtását is ő végezte el. *„Tábornok, az ítéletet végrehajtjuk!”* – mondta a terrorista, amire Aramburu katonához méltóan felelt: *„Cselekedjen”* – mondta, mire Abal Medina egy kilenc milliméteres kaliberű pisztollyal mellbe lőtte, majd két kegyelemlövéssel kivégezte. Feltételezhető, hogy eddig azonosítatlan társuk is leadott egy lövést, mivel Aramburu testén találtak egy .45-ös fegyverből származó lött sebet is.

A holttestet letakarták egy takaróval, majd elrejtették. A „népbíróság” kihallgatási jegyzőkönyvét, a magnószalagokat és a többi dokumentumot Firmenich megsemmisítette, mivel, ahogyan arra számítani lehetett, a terrorcsoport után indított hajtóvadászat eredményeként a résztvevők gyorsan a hatóságok kezére kerültek vagy tűzharcban haltak meg. Firmenich lépésével azt akarta elkerülni, hogy a rendőrség és az ügyészség esetleg további bizonyítékokhoz jusson, és még nagyobb veszteség érje a szervezetet. Szorult helyzetüket jól mutatja, hogy elmondása szerint már nem volt hova elrejtetni a dokumentációt.

JEGYZETEK

- 1 A témában lásd: Bács Zoltán György: *A radikalizáció és a terrorizmus kapcsolata, egyes formái, gondolatok a megelőzés lehetséges perspektíváiról*. Nemzetbiztonsági Szemle MMXVII. V. évfolyam I. szám 5–26. old.
- 2 *Zapatista lázadás Mexicóban* – Munkások Újságja (Muon.hu) 2011-10-17. Letöltés ideje: 2017. 07. 11. 13:15
- 3 Lásd: Bács Zoltán György: *A latin-amerikai terrorizmus gyökerei és azok néhány következménye*. *Terror és elhárítás*, 2017 (kiadás alatt)
- 4 Lásd bővebben: Bács Zoltán György: *Breves reflexiones sobre la diferencia de desarrollo entre los Estados Unidos y América Latina según las Bases y puntos de partida para la organización política de la República Argentina de Juan B. Alberdi*; In: Lilón Domingo, Fischer Ferenc, Deák Máté (szerk.): *Constitución, Estado y Sociedad en Iberoamérica (1812–2012)*. 336 p. Konferencia helye, ideje: Pécs, Magyarország, 2012. 05. 02.–2012. 05. 04., Universidad de Pécs Centro Iberoamericano, 2013. pp. 89–95. (*Iberoamericana Quinquecclesiensis*; 11.)

HANKISS ÁGNES

A „magányos farkas” legendája

TERRORISTA HÁLÓZATOK

A 2001. szeptember 11-én New Yorkot érő terrortámadás mindenkit szembesített azzal a kérdéssel, hogyan történhetett meg az elképzelhetetlen, hogyan vallhatott tragikus kudarcot a világ egyik legfelkészültebb titkosszolgálat. A magyarázatot keresve a biztonságkutatás homlokterébe került – ha csak rövid, átmeneti időre is – a terrorista hálózatok térképének és működésének a kérdése. A terrorista szervezetek és sejtek kapcsolati hálóinak a felfejtése az eredményes terrorelhárítás elengedhetetlen feladata, amelyen a szolgálatok bizonyosan dolgoznak is, amennyire tudnak, de az elméletalkotás síkján alig-alig találunk átfogó tanulmányokat. Legalábbis sokkal kevesebbet, mint ahány a magányos radikalizálódás stációival és megelőzésének a lehetőségeivel foglalkozik.

A New York-i 9/11 után Valdis Krebs¹ – a legális társadalmi-intézményi hálózatok elemzésének és működésének neves kutatója és gyakorlati szakértője – kísérelte meg összerakni a terrortámadást végrehajtó sejt tagjainak a kapcsolatrendszerét. Az illegális hálózatokról, amelyek természetsszerűleg más elveket követnek, mint a törvényes intézményi-közösségi hálózatok – utólag – elsősorban a következő dokumentumokból meríthetők információk: 1. Hitelkártyák, bankszámlák és csatolt pénzügyi tranzakciók. 2. Híváslisták. 3. Mailek, üzenetek, chatszobák és látogatott weboldalak. 4. Üzletkötések, fizetési listák és adóbevallások. 5. Ingatlantulajdoni és bérleti okiratok. 6. Kocsibérlés és használt rendszámok. Ezeknek az adatoknak a többsége azonban a kutató számára alig-alig hozzáférhető. A titkosszolgálatok pedig legtöbbször csak a támadás megtörténte után képesek felderíteni és azonosítani azt a kapcsolatrendszert, amelyről – másfajta források mellett – ezek az adatok nyújthatnak használható rajzolatot. Krebs alapvetően sajtótermékekből, archívumokból és bírósági tárgyalások jegyzőkönyveiből dolgozott – azzal a megköttéssel, hogy csak azokat az adatokat szabad hitelesként elfogadni, amelyeket legalább két megbízható és mértékadó forrás igazol.²

Míg a legális, nyílt networkök esetében az erős kapcsolatok mutatják meg a legfontosabb összefüggéseket – például, hogy ki tartozik a közösség legfelsőbb magjához és ki nem –, a terrorista sejtek esetében viszont épp ellenkezőleg, az erős kapcsolat látszik gyengének, mivel éppen ez az, amit a leginkább rejtetni kell. Az illegitim hálózatok tagjainak egyensúlyozniuk kell a rejtőzködés és a feladat végrehajtásához szükséges kapcsolatfelvétel igénye között. A titkos, illetve fedett kapcsolati hálók többnyire bizalmi viszonyokra, erős belső kötelékekre épülnek, és nemigen bővülnek külső tagokkal. A közös utazás tényét például Krebs – a 19 gépeltérítő vonatkozásában – csupán közepes erősségű kapcsolatnak feltételezte, egyetlen közösen bonyolított pénzügyi műveletet pedig csupán alkalomszerű, gyenge, inkább csak alvó köteléknek. (Eredetileg húszan lettek volna a gépeltérítők, de egyikük fennakadt az orlandói repülőtér biztonsági szűrésén... Ezt a tanulságos epizódot egyik korábbi írásomban már elemeztem, jóllehet más szempontból³.) A legerősebbnek – a 19 halott terrorista körül utólag kirajzolódó networkben – Krebs azokat a múltban gyökerező kapcsolatokat tekintette, amelyeknek a tagjait rokonság vagy közös gyermekkor kötötte össze, esetleg szomszédok voltak, egy iskolában tanultak vagy valamikor együtt kaptak kiképzést ugyanabban a kiképzőtáborban (esetükben: Afganisztánban). A terroristák egyik sejtjének a tagjai például évekkor korábban Hamburgban, ugyanabban a szakközépiskolában tanultak, míg egy másiknak a tagjai Marylandban, ugyanabban a gimnáziumban. Attól a pillanattól fogva azonban, hogy beléptek az Egyesült Államokba, többé nem találkoztak, és ezek a korábbi, nagyon erős kapcsolatok láthatatlanná, inaktívvá váltak. Mélyebb rétegeik csak később, a németektől kapott adatok tükrében váltak világossá. Éppen azok a legerősebb kapcsolatok tehát, amelyeken az egész terv nyugszik, többnyire „radar” alatt maradnak, és ezért olyan nehéz az elhárítás dolga, jobbra még utólag is. Olyan kapcsolatok ezek, amelyek csak időszakonként aktívak: csak addig, amíg a koordináció vagy egy-egy konkrét művelet megköveteli. Ha ez megtörtént, ismét alvó állapotba húzódnak vissza, mivel az aktív időszakban a legsérülékenyebb a hálózat. Bin-Laden éppen ezért tartotta stratégiája fontos elemének, hogy az egyes csoportok tagjai ne ismerjék meg a többi csoport tagjait. A pakisztáni főhadiszállás elfoglalásakor találták meg azt a videót, amelyben 9/11-gyel kapcsolatban fejti ki stratégiájának ezt az elemét. A terroristákat úgy osztották szét, hogy akik repülési tanfolyamokon vettek részt, nem ismerhették azokat, akikkel később egy repülőgépre kerültek. A közelség és a távolság dinamikájával tehát igen céltudatosan és átgondoltan manipuláltak a terrortámadás kitervelői. Mohamed Atta, a csapat vezetője állt a középpontban: ő rendelkezett a hálózaton

belül a legtöbb és legátfogóbb kapcsolatrendszerrel. Elhárítási szempontból ez azért jelentős információ, mert az ő kiesése összeroppanthatta volna az egész hálózatot.

Le kell számolni azzal a széles körben vallott sztereotípiával – írja Marc Sageman terrorista hálózatokkal foglalkozó könyvében⁴ –, hogy a terroristák a harmadik világ országaiból származó „szegény, elkeseredett, naiv, magányos fiatalemberek, akik fogékonyak az agymosásra és a toborzásra...”. A szerző (eredeti szakmáját tekintve pszichiáter) bemutatja, hogy az általa kis belvilágúnak nevezett, rugalmas és hatékony networkök hogyan hozzák létre az önszerveződő gócok és csomópontok topológiáját. Az al-Kaida kommunikációs modellje úgy működött, hogy a központi vezetés felé irányuló vertikális csatornákra rátelepült a horizontálisan létrejövő gócok és csomópontok hálója. Ez a modell – ha más terminológiát használva is – erős hasonlóságot mutat a Krebs által felrajzolt modellel, és mint látni fogjuk, az Iszlám Állam gyakorlatától sem idegen. Krebs a végkövetkeztetését egy 2001-ben készült elemzésből idézi: „Ahhoz hogy megnyerjük a terrorizmus elleni harcot, úgy tűnik, hogy a jó fiúknak jobb információs és tudásmegosztó hálózatot kell felépíteniük, mint a rossz fiúknak.”⁵

Tegyük hozzá: könnyebb célul tűzni ki, mint megvalósítani.

Annál is inkább, mivel az elmúlt években, az Iszlám Állam által elkövetett terrortámadások vonatkozásában, a hálózati nézőpont háttérbe szorult, és a terrorizmussal kapcsolatos közbeszédben, sőt sokszor a szakértői elemzésekben is a „magányos farkas” képzelet került az értelmezés középpontjába.⁶ Noha maga a metafora is pontatlan: a farkasok nem egyedül, hanem falkában vadásznak. A kifejezés pedig – noha használata a szadista terrorizmussal kapcsolatban vált közkeletűvé – az 1990-es évek végéről származik, a „fehér faj” felsőbbrendűségét hirdető két szélsőségestől, Tom Metzger-től és Alex Curtis-től, akik a „szabadúszó terrorizmus” híveiként arra biztatták követőiket, hogy taktikai megfontolásból mindig egyedül hajtsák végre a tetteiket. A magányos elkövetés ötletét az al-Kaida emelte stratégiai szintre. Tőle származik az „open source dzsihad” fogalma, amit attól fogva használnak, hogy 2010-ben kiadták az Inspire angol nyelvű verzióját. (Ebből merítették a Tsarnaev testvérek, a bostoni Maraton merénylői is 2013-ban.) Az internetes fórumokon, elsősorban az Inspire-en, 2006-tól kezdve sorra jelentek meg ilyesfajta cikkek: „Hogyan harcolj egyedül?” vagy „Hogyan lehet létrehozni kis sejteteket a központtól függetlenül?” 2012 májusában két olyan szám is megjelenik, amely bemutatja, hogyan lehet rátalálni a lehetséges magányos elkövetőkre. A 2013-ban megjelenő „A magányos harcok zsebkönyve” pedig azt illusztrálja, hogyan kell végrehajtani a támadásokat. 2014 szeptemberében már az Iszlám Állam szóvivő-

je, al-Adnani intéz felhívást az iszlamistákhoz: harcoljanak egyedül, ahol csak lehet. Az ISIS egyik fő internetes fórumán, a Dabiqon ad iránymutatást: „Nem szükséges túlbonyolítani a támadásokat mások bevonásával, bonyolult anyagok vásárlásával vagy gyöngye lelkű egyénnel történő kapcsolattartással.”⁷ Egy másik internetes felület, a „Mujahideen Secrets” pedig kifejezetten a magányos elkövetőknek szól, logóján farkas és Kalasnyikov látható.⁸

MAGÁNYOS FARKASOK?

A fő kérdés számunkra az európai merényletek tükrében az, magányosak voltak-e valóban a magányosnak látszó elkövetők. Vagy az esetek többségében csupán a felderítés torpant meg akkor, amikor egy-egy súlyos támadás után nem tudta visszafejteni azt a személyi láncolatot, amelyen keresztül a terroristámadás elkövetője kommunikációs és/vagy logisztikai támogatást kapott?

2015. augusztus 21-én a Párizsba tartó Thalys nagy sebességű vonaton a huszonöt éves marokkói származású el-Khazzani tüzet nyitott az utasokra, és egyiküket késsel is súlyosan megsebesítette. A támadónál a Kalasnyikovon kívül volt egy félautomata pisztoly és egy üveg benzin is. A vonaton utazó amerikai katonák gyűrték le. Bár az elkövető, aki Szíriából tért vissza Európába, több európai titkosszolgálat radarján is veszélyes radikálisként szerepelt, a mozgását nem kísérték kellő figyelemmel. Vallomásában azzal védekezett, hogy Belgiumban éhezett, nem volt szállása, a vonaton csupán rabolni akart, a fegyvereket pedig egy parkban találta. Az eljárás során a hatóságokat az a vád érte, hogy nem tartják tiszteletben az ártatlanság védelmét. A hivatalos nyilatkozatok sem tudták megerősíteni, hogy az elkövető kapcsolatban állna dzsihadista terrorszervezetekkel. „Jelenleg Khazzani csupán távoli kapcsolatba hozható az Iszlám Állammal és a szervezet operatív tagjaival, azt viszont már tudjuk, hogy ugyanakkor érkezett Európába, mint Abdelhamid Abaaoud” – nyilatkozta a párizsi Terrorizmus Elemző Központ, a CAT (Centre d'Analyse du Terrorism) igazgatója, Jean-Charles Brisard.⁹ Noha éppen ő volt az, akinek ugyanekkor, 2016 telén megjelenő, „Az Iszlám Állam külső műveletei és a francia-belga kapcsolat” című, átfogó tanulmánya eltérő következtetés alapjául szolgálhat. Magam – a frankofón hálózatok¹⁰ vonatkozásában – elsősorban az ő és szerzőtársa, Kevin Jackson adatokban igen gazdag munkájára¹¹ építve próbálom meg bemutatni a szoros kapcsolatot a magányosnak látszó Thalys-merénylő, a párizsi és brüsszeli merényletekben kulcsszerepet játszó Abaaoud és rajta keresztül az ISIS vezetése között.

Valóban olyan távoli volt-e a kapcsolat, ahogyan első és második ránézésre gondolhatták még az eljáró hatóságok is? Nem szükséges messzebb mennünk, mint a CAT saját adatbázisáig, amiből Jean-Charles Brisard és társszerzője, Kevin Jackson is dolgozott. A tanulmányban közzétett adatok egy része egyébként a magyar Terrorelhárítási Központtól (TEK) kapott információkra épült. Nem kell mást tennünk, csak összeszededgetni a nyílt forrásokból elérhető adatokat, a sokszor első ránézésre akár jelentéktelennek tűnő apróságokat, azután összekötni a szálakat, és akkor tüstént világossá válik a szoros kapcsolat a magányosnak látszó Thalys-merénylő, a párizsi és brüsszeli merényletekben kulcsszerepet játszó Abaaoud és rajta keresztül az ISIS központja között.

El-Khazzani a balkáni útvonalon menekülteként érkezik Magyarországra 2015 nyarán. Barátja és harcostársa, Abdelhamid Abaaoud, az ISIS külső műveleti parancsnokságának egyik vezetője volt Szíriában, majd ő is menekülteként érkezett vissza Európába. Abaaoud nem csupán a Bataclan-terror támadás egyik tervezője és elkövetője volt, hanem hosszú időn keresztül különböző terrorista műveleti sejtek irányítója és összekötője a frankofón csoportok és a szíriai vezetés között. De kapcsolatban állt el-Khazzani azzal az algériai Bilal Csatrával is, akit Magyarországon vesznek nyilvántartásba, és akit június-júliusban Abaaoud küld előre és bíz meg azzal, hogy térképezze fel a balkáni útvonalat, a határellenőrzés mikéntjét és az embercsempészés lehetőségeit. Útja során Bilal Csatra folyamatosan informálja Abaaoudot és el-Khazzanit a várakozási időkről és útvonalakról. A menekülteként érkező terroristákat kisebb csoportokban indítják útnak. Abaaoud és el-Khazzani augusztus elsején még együtt költöznek be ugyanabba a budapesti hotelbe, majd negyedikén szétválnak, és más-más irányban hagyják el Magyarországot. A terroristák a Keleti pályaudvarhoz közeli hotelekben szálltak meg. Abdeslam a Hotel 30 nevű Rákóczi úti apartmanban; három társa, közöttük Foued Mohamed-Aggad a Hotel Central Kingben töltött hét napot, Jamal Salah, Foad Moosa és Husein Alkhlf névre kiállított hamis okmányokkal. Abaaoud és a vele érkező el-Khazzani pedig a budapesti Swing Hotelben lakott.

Ha azonban a kapcsolati háló felől közelítjük meg a kérdést, érdemes feltárni, amennyire lehetséges, Abdelhamid Abaaoud hátterét. Természetesen jómagam csupán olyan adatokból dolgozhattam, amelyek a titkosszolgálatok előtt ismertek és a kutatás számára hozzáférhetőek. Az adatokból felrajzolható – még ha számos megmaradó fehér folttal is – az a hálózat, az a network, amely megmutatja, hogy a magányosnak vagy elszigeteltnek feltételezett elkövetőket valójában hány lépés, illetve láncszem választotta el az ISIS központi vezetésétől.

Szíriában 2013-ban az Európa elleni támadások tervezéséért és szervezéséért felelős külső műveleti parancsnokságon belül alakult meg a francia és belga radikálisok különböző csoportjait tömörítő KAM (Katibat al-Muhajirin), amelynek a tagjai együtt laktak és harcoltak ugyanazokban az egységekben. Az ISIS külső műveletei olyan erős személyi kapcsolati hálóra épültek, amely sok esetben nem is szíriai, hanem európai eredetű volt. Számos tagjuk már otthon is egy sejthez tartozott. Sokan már megérkezésük pillanatától fogva a visszatérésre készültek, és ezért a közösségi médiától távol tartották magukat. A KAM első vezetője ugyanabból a belgiumi „Gateway-group”-ból, vagyis abból a „hídfoállást” biztosító csoportból, a Sharia 4-ből került ki, mint amelynek Abaaoud vagy Najim Laachraoui, a párizsi támadások bombakészítője és a Zavantem repülőtér egyik robbantója is a tagja volt. A „Gateway-group” a 2000-es évek találmánya: olyan szervezet, amely még a törvényes kereteken belül, de a legitimitás legszélén egyensúlyozva nyújthat segítséget finanszírozáshoz, utaztatáshoz, kiképzéshez vagy toborzáshoz.

Abaaoud az összekötő az ISIS szíriai központja és a francia kisvárosról elnevezett Verviers-hálózat között, amelynek a tagjai Törökországon és Görögországon keresztül térnek vissza Európába 2014-ben. Ez az első átfogó hálózat, amely rendelkezik biztonságos házzal (safe house), fegyverekkel és vegyi anyagokkal. Tagjai közül ketten Abaaouddal és az ISIS szóvivőjével, majd elsőszámú vezetőjével, al-Adnanival együtt vettek részt a líbiai, szabratiai kiképzőközpont létrehozásában. Ebből a csapatból érkeztek egyébként a tuniszi Bardo Múzeum és a sousse-i tengerpart merénylői is.

Hány lépésben juthatunk el a magányosnak látszó el-Khazzanitól al-Adnaniig? Egészen pontosan egy láncszem szükséges hozzá: maga Abaaoud. A Zavantem repülőtér elleni merénylet terve eredetileg, a belga bírósági jegyzőkönyvek tanúsága szerint, a Verviers-sejt célpontlistáján szerepelt. Noha nem ők, hanem egy évvel később Ibrahim el-Bakraoui és Najim Laachraoui hajtják végre. El-Bakraouit 2010-ben már vád alá helyezték azért, mert rálőtt egy rendőrrre egy AK-47-es fegyverrel. A brüsszeli merényletet a szervezés végső fázisából Abdeslam elfogása miatt gyorsíthatták fel.¹² Ugyanakkor azonban – tehetjük hozzá – az a tény, hogy az egyik mobiltelefonban, amit Abaaoud Görögországban használt, a nyomozók vázlatokat találtak egy bombát szállító kézikocsit toló emberről, „Zaventem” és „Érkezés” felirattal, arra mutat, hogy magát a célpontot közel sem vaktában vagy kapkodva választották ki a támadók.

Az ISIS külső műveleteinek legfelsőbb irányítói közé számít a belgiumi születésű Abu Ahmad (alias Osama Atar) is. Dzsihadista veterán, korábbi rak-

kai kiképzőtiszt, többszörös börtönviselt, aki azután, hogy az intenzív média-kampány hatására 2012-ben kiszabadul, Szíriába utazik. Ő az, akit a vallomásokban „menekültek eligazítójaként” emlegetnek. Abu Ahmad a brüsszeli merénylőknek, az El-Bakraoui fivéreknek az unokatestvére. Elsősorban a logisztikáért felelős, például hamis útlevelekkel látja el az indulókat. A külső műveleti egységek infrastruktúráinak a biztosítását bizonyos Abu al-Faransi végzi, az egykori francia idegenlégiós, a lefejezéseknek is aktív résztvevője.

De Abaaoud barátai közé tartozott a brüsszeli Zsidó Múzeum elleni támadást végrehajtó Mehdi Nemmouche is, akit sokáig – az Abaaoudhoz fűződő kapcsolata feltárulásáig – szinte mindenki „magányos farkas”-nak gondolt. Amikor Nemmouche 2012 decemberében megérkezik Szíriába, már Abaaoud a KAM vezetője. Nemmouche, akárcsak a zavantemi robbantó és párizsi bombagyártó Laachraoui, korábban az ISIS titkosszolgálatának, az Amniyatnak dolgozott, és Aleppóban mindketten részt vettek nyugati és helyi foglyok őrzésében és feltehetőleg bántalmazásában, vagy akár meggyilkolásában is.

Nemmouche egyébként együtt indul el Európába bizonyos Ibrahim Boudinával. Az úgynevezett Cannes-Torcy sejthez tartozó Boudina 2012-ben utazik Szíriába, majd 2014-ben bombakészítő kézikönyvvel, kapcsolati névlistával, titkosított kommunikációra vonatkozó instrukciókkal és sok pénzzel tér vissza Franciaországba, ahol letartóztatják. Elsőszámú célpontjai között szerepel a Charlie Hebdo szerkesztősége és Nizza. De végül egyiket sem ő hajtja végre. Az előbbit a Kouachi testvérek, akik egy olyan műveleti sejt tagjai, amelyből hárman 2004-ben Fallujába utaznak, amely akkoriban az al-Kaida vezetőjének, al-Zarqawinak az irányítása alatt áll. Cherif Kouachi a börtönben kerül szoros kapcsolatba az al-Kaida európai hálózatának kulcsfiguráival. Például azzal a Djamel Beghallal, aki 2001-ben a párizsi amerikai követség megtámadására készült. Beghal mentora pedig az az Abu Hamza al-Masri volt, aki beszervezte a hírhedt Richard Reidet, a cipőbombás merénylőt és a 9/11-ben is érintett Zacarias Moussaouit. Kouachi a börtönben ismeri meg Amedy Coulibalyt is, a párizsi kóserboltban elkövetett mészárlás végrehajtóját, aki párizsi zsidó iskolák megtámadását is tervezi. A börtönben találkoznak, és együtt látogatják meg a terrorista Beghalt Muratban. A Charlie Hebdo támadói egyébként évek óta szerepeltek az USA megfigyelési listáján, mivel tudták róluk, hogy Jemenben az al-Kaidától kaphattak kiképzést.¹³ A nizzai terrortámadás utáni nyomozás során válik világossá, hogy a nizzai merénylő, Mohamed Lahouaiej-Bouhlel korábban már kapott üzenetet a Kouachi fivérektől. Lahouaiej-Bouhlel a francia belügyminiszter „gyorsan radikalizálódott magányos elkövetőnek” nevezi, aki válása és anyagi gondjai miatt radikalizálódott. Hasonlóképpen jellemzi őt né-

hány nappal a merénylet után például a brit The Telegraph cikke is. Az NBC-hírekben pedig a párizsi ügyész nyilatkozik úgy, hogy a vizsgálat nem mutat arra, hogy Lahouaiej-Bouhlel közvetlen kapcsolatban állt volna terrorista szervezetekkel. Később derült ki, hogy többször is járt Tunéziában, utoljára nyolc hónappal a nizzai támadás után, ahol csupán egy közös harcostárs „láncszeme” választotta el az al-Nusra Front tuniszi vezetőjétől.

De vessünk egy pillantást egy másik francia kisvárosról elnevezett sejtre, a Trappes-hálózatra is. Walid Hamam szír „menekültként” érkezik Görögországba. Előtte Libanonban al-Adnival közös egység tagja. Hozzájuk tartozik az a Mohamed-Aggad is, aki a Bataclan-támadás egyik elkövetője lesz. Utóbbi szeptember 9-én érkezik meg Magyarországra. Itt találkozik Abdeslammal, aki, mint köztudott, négyszer fordul Szíria és Európa között, ebből háromszor Magyarországon át. Abdeslam Budapesten és Kiskőrösön veszi fel a párizsi merénylőket.

A frankofon elkövetők tehát olyan központi irányítás alatt álló műveleti sejtek tagjai voltak, akik Szíriából jöttek vissza, és kiképzésüket a KAM-ban kapták. Ami persze nem zárja ki a rossz gyerekkor vagy családi problémák szerepét a radikalizálódás lelki folyamatában. De terrorelhárítási szempontból mindez édes mindegy ahhoz a tényhez képest, hogy egyetlenegyükről sem állja meg a helyét nemhogy a „magányos farkas” feltevés, de még az sem, hogy csupán helyi iszlamista sejtek vagy radikális közösségek hatására váltak volna terroristává. Egyetlen hálózati láncszemnél több egyiküket sem választotta el az ISIS központjától és vezetésétől.

De vizsgáljuk meg a 2016. decemberi berlini kamionos támadást is ebből a szempontból.¹⁴ Elkövetője, Anis Amri, szülőföldjéről, Tunéziából szökik meg a börtönből, és érkezik meg Európába 2011 áprilisában. Tizenkilenc éves, de tizenhatnak mondja magát. A szicíliai menekülttáborban lefejezéssel fenyegeti a keresztényeket, megtámad egy segítőt és gyújtogat. Eljárás indul ellene, de 2015 júniusában a tunéziai hatóságok utazási dokumentumokat küldenek neki, és az olaszok kiengedik. Amri azonban nem megy vissza Tunéziába, hanem Svájc felé veszi az irányt, majd onnan álnéven lép be Németországba. Lopáson kapják, megtámad egy biztonsági őrt is, de elengedik. Novemberben a német elhárítás VP01 fedőnevű informátora jelenti, hogy Amri bekapcsolódott az ISIS németországi vezetőjének, az iraki Abu Walaanak a sejtjébe és Kalasnyikovot készül vásárolni. Abu Walaaval (alias Ahmad Abdullah) egy Simeonovic nevű német-szerb kapcsolja össze, aki annak az iskolának az igazgatója, ahová Amri menekültként tanulni jár. Az informátor jelenti azt is, hogy Amri merényletre készül. Ekkor már megfigyelés alatt áll, lehallgatják. Berlinbe megy,

de a németek féltik a forrást, és taktikai okból várnak. A merényletet követően a sajtóban számos helyen úgy jellemzik Amrit – amit jó ideig a hatóságok sem cáfolnak –, mint eredetileg cseppet sem vallásos vagy fanatikus menekültet, aki börtönbe kerül, és itt radikalizálódik. De kapcsoljuk csak össze a különböző forrásokból fellelhető adatokat: legalább két figyelemre méltó dolgot találunk. Az a műveleti sejt, amelynek Amri is tagja, bizonyos Abu Hanifán keresztül kapcsolódik közvetlenül az európai irányítóhoz, Abaaouddhoz. A másik: Amri unokatestvére, az ISIS tuniszi csoportjának a tagja, Amrival mindvégig – már jóval a börtönbe kerülése előtt is – titkosított alkalmazáson, a Telegramon keresztül rendszeres üzeneteket vált.

A Bardo Nemzeti Múzeum elleni, 22 halottat maga mögött hagyó terrortámadás egyik elkövetője menekültként szállt partra Szicíliában. Másikukat csak 2017. február elsején tartóztatta le a német rendőrség, a nevét azonban nem adták ki. Annyi azonban tudható róla, hogy 2003 és 2013 között Németországban élt, ahová öt hónappal a terrortámadás után, 2015 augusztusában menedékkérőként tért vissza. Ő is és a 38 halálos áldozattal járó sousse-i tengerparti támadás elkövetője is abban a szabratái táborban kapott kiképzést, amelynek a finanszírozását Abaaoud szervezte meg. Az Abaaouddal való kapcsolat tehát, ha csak áttételesen is, a tunéziai terrortámadások elkövetőinek az esetében is feltételezhető. Hozzáteve, hogy bár a külföldi műveletek tervezésében és végrehajtásában Abaaoud kulcsszereplő volt, de későbbi kihallgatási és bírósági jegyzőkönyvek tanúsága szerint mindig két tunéziai főnök utasítására várt. Az egyik Abu al-Tunisi, akit „emir of the foreigners”-ként, azaz a külföldi harcosok parancsnokaként emlegetnek. Őt nevezte meg műveleti irányítójaként a Düsseldorfban tervezett, de megghiúsult támadás kiszemelt elkövetője is. Abaaoud másik főnökének a nevét a forrás védelme miatt ez idáig nem adták ki. Bár a sabratái tábor összekötő láncszem lehet Abaaoud és a tunéziai elkövetők között, ugyanakkor azonban a megismerhető adatok arra mutatnak, hogy hálózati értelemben Abaaoud – szemben az európai merényletek térképével – itt már nem a vertikális tengelyén helyezkedik el annak a networknek, amely az ISIS központjával köti össze a külső műveleti sejteket. A tunéziai merényletek vonatkozásában Abaaoud valószínűleg csak horizontális – azaz mellékági – kapcsolatnak tekinthető.

Seifeddine Rezguít, a sousse-i tengerparti támadás elkövetőjét, akit még a helyszínen megöltek, az ISIS tunéziai ágának az alapítója, Ben Hassine szervezhette be. Ben Hassine Nagy-Britanniában élt a 90-es években, és mentorának azt az Abu Qatadát tekintette, akinek a személye – a brit Legfelsőbb Bíróság (High Court) megállapítása szerint – agytrösztként, amolyan

„vízjegyként” nyomta rá a bélyegét az egész ügyre. Abu Qatada nevével a manchesteri Aréna elleni támadással kapcsolatban még találkozunk. A másik irányító – a letartóztatottak vallomásai szerint – bizonyos Chamseddine al-Sandi volt, aki egy olyan terrorsejtet irányított, amely mindkét tunéziai támadásban fontos szerephez jutott. Rezugui a hálózat tagjaival kávézóknak és mecsetekben találkozott és egyeztetett. Kiképzését is egyikük végezte az ISIS szabratai táborában.

A Manchester Arénában elkövetett terrortámadás tettese, a huszonkét éves Salman Ramadan Abedi családja a Kadhafi-rezsim menekültjeként érkezett Nagy-Britanniába. Az apa és az egyik fiútestvér azonban 2011-ben visszatért Líbiába, ahol nemsokára szélsőséges iszlamistaként vették őket nyilvántartásba. Hashim nevű öccsét Líbiában terrortámadás előkészítésével és azzal gyanúsították meg, hogy rendszeres kapcsolatban állt a bátyjával, Sal-mannal, és tudott a manchesteri támadás tervéről. Líbiai hivatalos információ szerint a testvérek 15 percet beszéltek telefonon közvetlenül a támadás előtt. Német rendőrségi közlés szerint Isztambulon keresztül a düsseldorfi repülőtéren átszállva érkezett vissza Abedi Manchesterbe. Az előtte való napokban a Nemzetközi Terrorelhárítási Intézet összefoglalója szerint¹⁵ Abedi Sabrathába utazott, hogy az ISIS ottani terrorszervezetének, a Katibat-al-Battar al-Libinek az operatív embereivel találkozzon. Ugyanez a csoport készítette fel a párizsi merénylők egy részét, és mint láttuk, a szuszai elkövetőt is ez a sejt képezte ki.¹⁶ A tervezés már korábban megkezdődhetett: 2016. májusban Abedi bank-számlát nyitott, amelyből többek között a TATP robbanóanyag előállítását finanszírozta. Ugyanekkor különböző hardvereszközöket és kertészeti cikkeket áruló üzletekben látták.

A rendőrség közvetlenül a támadás után úgy nyilatkozott, hogy a tettes nagy valószínűséggel magányos elkövető. A Guardian cikke szerint pedig Abedi nem dzsihadista, csupán egy vodkakedvelő tinédzser volt. Nemsokára azonban világossá vált, hogy Manchesterben olyan dzsihadista hálózat működik, amelynek a gyökerei Líbiáig és Szíriáig nyúlnak. Hivatalos források szerint Abedi csupán az „öszvér”, a szállítóeszköz szerepét töltötte be, de a bombát más készítette.¹⁷ A sajtónak kiszivárogtatott francia és brit titkosszolgálati információk szerint pedig Abedi megjárta Szíriát is, ahol kapcsolatban állt az Iszlám Állammal.¹⁸ Kapcsolatai közül említést érdemel az a Raphael Hostey, aki britek százait szervezte be és győzte meg arról, hogy harcoljanak az ISIS soraiban.¹⁹ Az egyetemi hallgató Hosteyn kívül, aki 2013-ban családját hátrahagyva csatlakozott az ISIS-hez, ahol Abu Qaqa néven vált ismertté, átfogó képet kaphatunk Abedi kapcsolati hálójáról a The Telegraph összefoglalója

alapján.²⁰ Abedi barátai közé tartozott Abdalraouf Abdallah, aki menekültként érkezett Manchesterbe, majd később öt és fél év börtönbüntetésre ítélték, mert segítséget nyújtott a muszlim vallásra tért, korábbi iraki háborús veterán, Stephen Gray Szíriába utazásához, aki öt évet töltött börtönben terrorista cselekményekért. Abedi szomszédságában élt, miután líbiai sebesülése 2011-ben tolószékbe kényszerítette. A manchesteri hálózathoz tartozott Jamal al-Harith is, eredeti nevén Ronald Fiddler, aki 2014-ben csatlakozott az ISIS-hez, és 2017 elején halt meg, amikor egy robbanóanyaggal teli teherautót az egyik moszuli katonai bázisba vezetett. Ekkor derült ki, hogy a kétezres évek elején, Guantanamoói szabadulását követően, kompenzációként, komoly pénzszeget kapott. A manchesteri sejt tagjai közül említést érdemelhet még Abd al-Baset Azzouz, aki Manchester-t maga mögött hagyva önálló terrorista hálózatot épített fel Líbiában, Ayman al-Zawahirinek, az al-Kaida jelenlegi vezetőjének az irányításával. A 48 éves Azzouz, a bombakészítés szakértője, 200-300 harcost irányított. Egy washingtoni vezető tisztségviselő szerint hírszerzési információk mutatnak arra, hogy Abedi kapcsolatban állt a radikalizmusáról ismert líbiai imámmal, Abdul Baset Ghwelával, akinek a fia az ISIS harcosaként halt meg. Raffaello Pantucci, terrorelhárítási szakértő szerint már az al-Kaidához köthető Líbiai Iszlám Harcosok Csoportja (Libyan Islamic Fighting Group) is olyanokból állt, akik Manchesterből idegen harcosként utaztak vissza Líbiába, és csatlakoztak a Kadhafi elleni felkeléshez. Később egy részük visszatért Angliába, belőlük állt a „brit kontingens”, míg mások Szíriába mentek tovább.²¹ De hatott Abedire a már bemutatott, radikális, többszörösen börtönviselt imám, Abu Qatada is, aki 1993-ban hamis útlevéllal érkezett menekültként Nagy-Britanniába. 2001-ben – noha nem ez volt az egyetlen nevéhez köthető terrorista cselekmény – a strasbourgi karácsonyi vásár felrobbantásának előkészületei miatt tartóztatták le. Mégis több mint egy évtizeden keresztül nem sikerült kitoloncolni Angliából, mert az Európai Emberi Jogok Bírósága ezt minden esetben megakadályozta. A The Times írása szerint az imám az ismert terroristák, Zacarias Moussaoui és Richard Reid tanácsadója is volt, akiknek a nevével már – ha áttételesen is – a Charlie Hebdo merénylőivel kapcsolatban is találkozhattunk. Az 9/11-et irányító Mohamed Atta hamburgi lakásán később Abu Qatada videóját is megtalálták. Abu Qatadát 2001 februárjában, azaz körülbelül fél évvel a New York-i 9/11 előtt már kihallgatták: 170 ezer font készpénzt találtak nála, valamint egy külön borítékban 805 fontot, a borítékon a felirattal: „a csecsen Mujahedin számára”.²²

A manchesteri merénylet kommunikációs sajátosságaként említhető, hogy a Telegram és más, ritkábban használt titkosító alkalmazások mellett,

Abedi a Zellón keresztül kapott támogatást. Ezt az alkalmazást már Isztambulban is használták, bár a Reina diszko elleni támadást alapvetően a Telegramon keresztül vezényelték le. A Zello a közösségi médiát telefon- és rádiófunkciókkal egyesíti. Úgy fejlesztették ki, hogy okostelefonokon, tableteken és számítógépeken egyaránt használható legyen, és – ami bizonyos térségekben nagy előnye – alacsony akkumulátoros töltöttségen is hosszan működik még. Ez pedig nem mellékes tulajdonság, hiszen ahogyan Dobák Imre részletesen is elemzi a migráció és a mobilkommunikáció összefüggéseit vizsgáló tanulmányában, a migránsok is „gyakran a helyszínen lévő médiastábokhoz, televíziós gépjárművekhez fordulnak segítségért, hogy az ott lévő generátorokról tölthessék fel mobiltelefonjaikat. De előfordul az is, hogy a szállításukba bekapcsolódó fuvarozók a szivargyújtójukról való töltést szolgáltatásként árulják.”²³ Üzenetváltások utalnak arra, hogy a tervezés már kilenc hónappal az elkövetés előtt megkezdődött. Az FBI hozzáfért titkosított részletekhez, amelyek arra mutattak, hogy Abedi szíriai és amerikai radikálisokkal folytatott internetes kommunikációt. Például a hátizsákkal kapcsolatban kért tanácsot. Ezeknek a titkos eszmecseréknek két másik résztvevőjét már a manchesteri támadás előtt hetekkel letartóztatták. Abedi egyik üzenete így szólt: „»Sejk, Manchesterben élek hitetlenek között. Velük kell dolgoznom. Megölhetem őket? Megengedett, hogy bombával öljem meg őket?« Az ismeretlen sejk, aki az ISIS tagja lehetett Szíriában, a Korán egyik idézetével válaszol: Harcolj az összes pogány ellen.” A másik, akivel beszélgetett, egy Said Azzam Mohamad Rahim nevű amerikai, aki ezt tanácsolta: „A manchesteri fiúknak azt mondom, OK, öljétek meg őket! Ne mutassatok szánalmat a civilek iránt.” Rahimot Texasban letartóztatták, amikor megpróbált felszállni egy Jordániába induló repülőgépre.²⁴

De a szentpétervári és a stockholmi terrortámadás üzbég elkövetői sem igen tekinthetők magányos farkasnak. A szentpétervári metróban 2017. április harmadikán elkövetett, 16 halottat és 49 sebesültet követelő merénylet végrehajtója, Akbarzson Dzsaililov 2011-ben kapott orosz állampolgárságot. 2013-ban Törökországon keresztül próbált Szíriába utazni, de a török hatóságok elfogták és visszaküldték. Az a nyolc tagú műveleti sejt, amelynek tagja volt, csupán a töredéke annak az orosz hivatalos becslés szerint mintegy négyezer radikálisnak, akik Oroszországból, és annak az ötezernek, akik a volt szovjet köztársaságokból csatlakoztak az Iszlám Államhoz.²⁵ Számos harcos utazott Kirgizisztán második legnagyobb városából, Osból Szíriába, és ahogyan egy vizsgálótiszt nyilatkozta az orosz *Kommersant*-ban, Dzsaililov valószínűleg üzbégeket toborzó szíriai terrorista sejt hatása alatt állhatott. Februárban

utazott Osba, és onnan próbált eljutni Szíriába. Kiképzőjét, Abror Azimovot az FSZB a merénylet után letartóztatta. Négy nappal később az ugyancsak üzbég, szintén az ISIS-hez csatlakozni akaró Rakhamat Akilov, akit szintén a törökök küldtek vissza Svédországba 2015-ben, Stockholmban egy sörszállító teherautóval a tömegbe hajtott, öt halottat hagyva maga mögött. A teherautóban lévő táskájában robbanószerkezetet találtak.

HÁLÓZATOK TÉRKÉPE

A dzsihadista hálózatok modellje tehát bizonyos értelemben összeköti az al-Kaida és az Iszlám Állam stratégiáját. Az elmúlt években az Iszlám Államhoz köthető súlyos európai terrortámadások hálózati modellje erős rokonságot mutat azzal az építkezéssel, amelyet 9/11 és az al-Kaida vonatkozásában Krebs és mások kutatásai alapján ismerhettünk meg. Itt is jól láthatóan fontos szerepet játszottak az elkövetők közötti, múltban gyökerező, gyerekkori, szomszédsági kapcsolatok (a francia sejteknél a legkifejezettebben). Az európai merényleteket az ISIS központi vezetésével összekapcsoló személy, Abdelhamid Abaaoud – akárcsak annak idején Mohamed Atta – állt a középpontban, és rendelkezett minden színtéren és minden irányban a legtöbb kapcsolattal. Ahogyan a 9/11 előkészítésében Mohammed Atta volt az, aki összekötötte a kisebb csoportokat egymással és bin Ladennel, itt Abdelhamid Abaaoud személyét találtuk meg – mint irányítót és mint összekötőt az ISIS felső vezetése felé – szinte mindegyik vizsgált terrortámadás esetében. (Akik Abdeslamot emlegetik mint főszereplőt, összekeverik a hálózatban elfoglalt valóságos helyet a hírekben elfoglalt hellyel, ami abból az egyszerű tényből fakadt, hogy őt sikerült élve elfogni... meg itthon talán abból is, hogy ő fordult meg többször Magyarországon keresztül... de valójában mellékszereplő volt.) Az al-Kaida és az ISIS habitusbeli különbségei és konfliktusai (a szunnita „elit” és a szunnita „proletariátus” eltérő karaktere...) könnyen elfedhetik a módszerek és a stratégiák folytonosságát és hasonlóságát. Az európai merényletek hálózati térképe arra mutat, hogy ugyanazt a mintát követték, mint amit bin Laden krédóként egykor közreadott. Ez a jövő tekintetében is arra inthet bennünket, hogy bár a diverzifikációs folyamat szakadásokat és esetleg új néven új szervezeteket hozhat létre, színesedhet az ideológia és bővíthet vagy változhat az eszköztár, de a stratégiai és hálózati minták valószínűleg nem sokat változnak.

Sokszor egy-egy város, település lehet az a sűrűsödési csomópont, hálózati góc, amelyre akár évtizedeken átívelő személyi láncolatok épülhetnek.

Molenbeek például nem a 2016-os párizsi és brüsszeli terrortámadásokkal összefüggésben került először az elhárítás látóterébe. A belga városból érkeztek az afgán tálib parancsnok, Ahmed Shah Massoud magukat újságírónak kiadó gyilkosai, akik bin Laden parancsát teljesítették, két nappal a New York-i 9/11 előtt. Molenbeekben élt a 191 halálos áldozatot követelő, 2004-es madridi merénylet két elkövetője is.²⁶

A stratégiai-műveleti elemek bűvópatakszerű eltűnése, majd előbukkanása, hol ebben, hol abban a köntösben vagy térségben azt a látszatot keltheti, mintha kizárólag egy-egy korszak vagy szervezet sajátja volna. Példaként említhető, hogy míg az al-Kaida iraki szárnya, az AQI, a 2000-es évek közepén kezdett el nőket használni támadásokhoz, hogy fokozza a lélektani hatást, mutatnak jelek arra, hogy nemsokára az ISIS helyezheti előtérbe a nőket mint elkövetőket.²⁷ Előfordulhat, hogy új, stratégiai látszó elemek felbukkanása csupán figyelemelterelés valami nagyobb és fontosabb cselekmény előkészületeiről. Ezt eleinte nehéz megítélni. Az ISIS például az elmúlt fél évben egyszerre csak elkezdett idősebb embereket használni öngyilkos merényletre (a London Bridge gázolója 59 éves volt, amire korábban nemigen volt példa), és propagandavideóiban, Telegramon küldött üzenetekben elkezdte célirányosan magasztalni az időseket. Például „*A fény áradása*” című videó, amelyet ez év áprilisában adtak közre, olyan jeleneteket mutat be, amelyekben gyerekek segítenek idős embereknek felkészülni öngyilkos műveletekre.²⁸

Az Iszlám Állam összeomlása a hálózati térképet várhatólag átrendezi. Az ISIS megmaradt tagjai valószínűleg új zászlót keresnek majd, ami alatt harcolhatnak. Létrejöhetnek új szervezetek, új néven és új vezetéssel. Az egyik legfrissebb elemzés, amely arra próbál választ találni, hogy milyen átalakulásokkal kell számolni a jövőben és kiből lehet a globális dzsihád zászlóvivője, bin Laden Hamza nevű fiának kiemelkedését tartja valószínűnek.²⁹ A szervezet jelenlegi vezetője, Al-Zawahiri nem rendelkezik elődjének, bin Ladennek a karizmájával, senki sem fogadja el örökségének hordozójaként. Hamza bin Laden viszont olyan dinasztikus házasságot kötött, amely miatt várhatóan számíthat támogatásra az Öböl-menti országokból. Nem véletlenül építette be retorikájába a „Szaúd Háza” kifejezést, amiről már apja is azt mondta, hogy nem csupán a dzsihád meghirdetésére utaló politikai üzenet, hanem a lehetséges adományozók serkentése is. Az ISIS-t sohasem kritizálta, akik viszont – amíg al-Zawahirit árulónak nevezik – Hamza bin Ladent sohasem támadják. A két szervezet ellentéte elsősorban a vezetők konfliktusaiban gyökerezett. De az európai terrortámadások többségét az al-Kaida fórumain is lelkesen üdvözlötték. Félő lehet tehát, hogy bin Laden fia lehet az, aki egyesítheti a dzsihád két fő szárnyát.

A terrorista hálózatok szakértői értékelések szerint megújulhatnak és megerősödhetnek Dél-Ázsiában, a volt szovjet köztársaságokban és Líbiában is. Ezeknek a trendeknek a részletes bemutatására azonban ebben az írásban nincs lehetőség. Európában pedig a visszatérő „idegen harcosok” gyarapíthatják a fenyegetést jelentő radikális iszlamisták számát.

Krebs és mások a terrorista hálózatok térképét elsősorban a műveleti sejtek vonatkozásában rajzolták meg. Tekintetbe kell venni azonban – ha teljesebb képre törekszünk – egy más jellegű rétegezettséget is, amely sokkal nehezebben ragadható meg, mivel társadalmi beágyazottsága, összetétele jóval tarkább, lazább és képlékenyebb, mint a műveleti sejteké, illetve a terror-szervezetek központi magjáé. Államok terrortámogató szerepét például – ha nem történelmi kutatás tárgya, hanem jelen idejű – általában igen nehéz vagy sokszor lehetetlen tételesen vagy egyértelműen bizonyítani. Szakmai fórumokon az utóbbi időben egyre nagyobb figyelem irányul a segítőknek és közvetítőknek arra a körére, akik bár maguk nem tekinthetők a terrorszervezet operatív tagjainak, nem vesznek részt közvetlenül műveleti tevékenységben, sőt amennyire lehetséges, nyilvánosan távol tartják magukat azoktól a társaitól, akiknek – a maguk legális egzisztenciájának a fedésében – segítenek. A veteránokat, azaz a börtönviselteket például műveletekben nem lehet használni, mivel már felkerültek az elhárítás radarjára, de felhasználhatók mondjuk irathamisításra, utazásszervezésre, pénzmozgatásra.

Viszonylag új jelenség például a kereskedelmi hirdetésekben keresztül történő finanszírozás. Létrehoznak látszólag független, muszlim hírekkel foglalkozó, valójában dzsihadista tartalmakat rejtő weboldalakat. Mint más hasonló, de ártalmatlan oldalak, a WordPress blogfelületét használják, de közben meghatározott ideig fizetett hirdetések is közzétesznek. Az úgynevezett PopAds alkalmazás pedig egy integrált kódon keresztül összekapcsolja a hirdetőt a tulajdonossal, a kattintások száma után járó összeget pedig a PayPal fizeti ki a weboldal tulajdonosának. Ha pedig a tulajdonos, bármilyen szerepkörben is, terrorista hálózathoz kapcsolódik, a hirdető, ha tudnak róla, ha nem, terrorista szervezetet támogatnak a hirdetéssel. Ilyen célból jött létre például a Muslim News 2016 májusában, majd júniusban már el is tűnt a „sötét net” bugyraiban.³⁰

A hálózatok hierarchiája jól szemléltethető az isztambuli Reina diszkó elleni szilveszteri támadás felépítésén keresztül is. Az adatok elsősorban abból az átfogó tanulmányból meríthetők, amelynek szerzője, Ahmet S. Yayla, aki 2014-ig a török terrorelhárítás egyik vezetője volt, jelenleg az USA-ban tudományos kutató.³¹ Nézete szerint Törökországban az ISIS alvó ügynökök és

titkos sejtek tömegével rendelkezik, becslése szerint mintegy kétezer kemény harcossal, ami az ISIS területvesztését követően rémálommá válhat. Törökország ellen „kalibrált” stratégiát folytatnak az iszlamisták: a török társadalom töréspontjait támadják, de a tetteiket itt nem szívesen vállalják magukra, mivel nem akarják veszélyeztetni a lakosság körében élvezett támogatottságukat. Az elkövető, az üzbég Masharipov Pakisztánban élt, és csak egy évvel a támadás előtt kapott utasítást egy rakkai emírtől, hogy telepedjen le Isztambulban és várjon. Közben segítők sora keresi fel a lakásán: fegyvereket, gránátokat, SIM-kártyákat, drónokat és készpénzt kap. Körülbelül ötvenen nyújtottak számára logisztikai támogatást. A merénylet után a több mint száz rendelkezésre álló biztonságos ház (safe house) egyikébe menekítették a családját is. A merénylet estéjén az elkövetésre a Telegramon kapott utasítást. A néptelen Taksim tér helyett utolsó pillanatban módosult a terv a Reina diszkóra. A merénylet körülményeinek részletesebb bemutatására itt nem vállalkozhatom. Azt azonban érdemes áttekinteni, hogy az isztambuli hálózatokon belül milyen szerepkörök különíthetők el egymástól: 1. Támadó egységek; 2. Hírszerző sejtek. (Ez a kettő szigorúan központi utasításokat követ, soha nem helyi vezetőkét); 3. Logisztikai támogatók; 4. A határátlépést felderítő és szervező csapat; 5. Kommunikációs network; 6. Finanszírozásért felelős hálózat; 7. A mindezekhez lazán kapcsolódó segítők köre. Az isztambuli iszlamisták rendelkeznek saját, titkos egészségügyi létesítménnyel, textilüzemmel is (itt készül a robbanóvegek anyaga) és kiképzőtáborokkal. (Az isztambuli repülőtéren támadót például ezek egyikében képezték ki.) Etnikai kötődésüket tekintve kétféle sejt létezik: 1. Helyiekből álló: őket használják öngyilkos merénylőként; 2. Külföldi „profik”: csecsenek, kaukázusiak, ujugrok. Belőlük szerveződnek a műveleti egységek. Tegyük hozzá, hogy bár Masharipovot Rakkából irányították, logisztikailag az anatóliai Konyából is támogatta őt egy olyan erős ujugur kapcsolatokkal rendelkező üzbég sejt, amely már a Reinát követő második hasonló támadás tervét is kidolgozta.³² Még kevésbé feltárt jelenség, noha tény, amint Kasznár Attila mutatja be ugyanitt megjelent tanulmányában, hogy „*mára a kínai állam határain kívül is jól körülírhatóan jelenik meg az ujugurokhoz köthető terrorista tevékenység.*”³³

Szakmai fórumokon egyre több figyelem irányul az utóbbi időben az úgynevezett virtuális tervezőkre (virtual plotter), akik az interneten keresztül dolgozzák ki a támadások forgatókönyveit. Az ISIS Rachid Kassim nevű tagját például utólag lehetett csak hozzákapcsolni két olyan cselekményhez is, amelyről a rendvédelmi szervek azt hitték, hogy magányos tettesek követték el. Saját „Sabre de Lumiere” (a „Fény szablyája”) névre keresztelt Telegram-

csatornáján ő volt a „karmestere” a tizenhét, 2016-ban megghiúsított franciaországi merénylet több mint a felének.³⁴

Keveset tudunk azonban azokról a hálózatokról, amelyeken keresztül az Iszlám Állam értékesíthette az olajat, a gázt vagy a foszfátot. Kérdés, hogy például a műkincseket, amelyeknek az illegitim kereskedelme szintén bevételi forrásuknak számított, milyen közvetítői networkön keresztül juttatták el a világ különböző országaiban élő gyűjtőkhöz vagy régiségkereskedőkhöz. Számolni kell tehát a nemzetközi szervezett bűnözés és a terrorista szervezetek sajátos kapcsolataival is – de erre az összetett jelenségkörre itt most nem térhetek ki.

Azazhogyan egyetlen sajátos vonatkozására mégis: a Captagon hamisítására és kereskedelmére, amely a hálózatok rétegzettségének és összefonódásának modellértékű példája lehet. A terrorelhárítás akkor figyelt fel erre a szerre, amikor Abdeslam szobájában, az elfogása után, fecskendőket találtak, bennük Captagon-maradványokkal.³⁵ A tuniszi merénylők egyike is a szer hatása alatt állhatott. A Captagon speciális idegrendszeri betegségre használatos agystimuláló gyógyszer. Szaúd-Arábiában pedig elterjedt étvágycsökkentő. Hamisítása Libanonban kezdődött, a Hezbollah által működtetett laboratóriumokban, Irán hathatós támogatásával. 2014-ben 55 millió hamisított tablettát foglaltak le Libanonban. Ennek a tízszeresére becsülték akkor a forgalomban lévő mennyiségét. A Captagon fájdalomcsillapító, gátlásoldó, euforizáló hatású, és ami elég ritka jelenség: a vadságot és a brutalitást is fokozza. Az ISIS harcosai között elterjedt a használata. Nem kizárt, hogy az elborzasztó kegyetlenségben és barbarizmusban szerepet játszott a Captagon hatása is. A Hezbollah és vezetői hatalmas bevételekre tettek szert a gyógyszer illegális előállításával. Irán viszont merőben politikai okból nyújtott segítséget a Hezbollah üzletéhez. Számukra a Captagon-üzlet, az egész befektetés elsősorban a nonlineáris hadviselés³⁶ sajátos eszközüül szolgált. A nonlineáris hadviselés (NLW) fogalma magában foglalja – szemben a hibrid hadviselés hagyományos meghatározásaival – azt az információs, társadalmi és társadalom-lélektani eszköztárat is, amelyet az ellenérdekelt felek nem közvetlenül, hanem gyakran áttételeken és külső szereplőkön keresztül, sokszor váltogatott színtereken vetnek be. Schnauffer a nonlineáris hadviselés eszköztárát elsősorban az oroszok sajátos módszerein keresztül mutatja be. A Schnauffer-féle mikroelemzés tökéletesen illeszkedik Resperger István alapvető, az aszimmetrikus hadviselés fő vonalát megragadó megállapításhoz: *„Ha gondosan tanulmányozzuk az orosz-ukrán katonai konfliktust, akkor ott is (a nemzetközi megítélés és szankciók okán is) az oroszok a fegyveres erőket „hullámszerűen”, a direkt és indirekt megtervezett akciókkal és eljárásokkal szoros összhangban, de kis aleggységekben*

küldik bevetésre. A siker a harcászati „kis győzelmek” összege, azaz a nagy stratégia győzelme lesz a végeredmény.”³⁷

A síita iráni vezetés számára a Captagon előállítására fordított források első sorban nem pénzbeli nyereséget hoztak, hanem hosszú távú politikai célt szolgáltak: a szunnita népeesség mentális károsítását és a szunnita államok destabilizálását. Terrorista szervezetek és terrortámogató államok együttműködése néha elég bizarr vagy paradox indítékokat takarhat: sokszor az „ellenségem ellensége” elv alapján működik. Laufer Balázs mutatott rá a migrációs hullám és a terrorfenyegetettség összefüggéseit elemző, igen árnyalt írásában arra, hogy „...a bevándorló csoportok némelykor (etnikai-vallási-törzsi) konfliktusaikat a befogadó országban is megtartják (a migránsokkal együtt »a konfliktusok migrációja« is megtörténik)... Ez a helyzet idegen titkosszolgálatok vagy eltérő etnikai háttérű bűnözői körök érdektükhözési terepévé változtathatja a fogadó országot (pl.: kurdok és törökök potenciális ütközése Németországban).”³⁸ Ez pedig hálózati nézőpontból azt jelenti, hogy olyan kapcsolati láncolatokkal is számolnia kell az elhárításnak, amelyek nemcsak áttételesen kapcsolódnak terrorista sejtekhez vagy radikális muszlim közösségekhez, és maga a kapcsolatfelvétel sem feltétlenül valóságos tárgyában, hanem „idegen zászló alatt” történhet meg. Tegyük hozzá – szintén Laufer Balázs tanulmányából vett gondolatot idézve –, hogy a hamis okmányok és a velük járó új identitás nem csupán a terrorszervezetek, hanem ellenérdekelt titkosszolgálatok kezében is hasznosulhatnak. A Szíriába és Irakba jutó hamisított gyógyszer tehát, amely hálózati szálakkal kötődik Iránhoz, Libanonhoz és tranzitütként Szaúd-Arábiához is, sokkal összetettebb és sajátosabb networköket hozhat létre, mint amit egy-egy konkrét terrortámadás vagy műveleti sejt kapcsán felrajzolhatunk. Nem beszélve azokról az NGO-król, civil szervezetekről, ernyőszervezetekről és alapítványokról, amelyek humanitárius célok fedésében segíthetik a terrorista szervezeteket pénzmozgatásban, propagandában vagy pszichológiai nyomásgyakorlásban.

A „HASZNOS IDIÓTÁK” KORA

Félreértések elkerülése végett: az NGO-k és civil szervezetek szerepét vizsgálva, nem azok többségéről van szó, akik hasznos társadalmi küldetést töltenek be, hanem kizárólag olyanokról, akik terrorista szervezetek számára nyújtanak fedést, ha tudnak róla, ha nem, finanszírozáshoz, konkrét műveletekhez, legalizáláshoz, netán mindegyikhez. Általánosítani sem célszerű – de a jelenséget tabuként kezelni sem!

Terrorista szervezetek és civil szervezetek sokszoros és többrétű összefonódásának modellértékű példája lehet a Mavi Marmara hajó története, amelynek a részleteivel európai parlamenti képviselőként ismerkedhettem meg, és amely napjaink eseményeinek a tükrében is tanulságos lehet.

2010. május 31-én civil szervezetek segélyhajókat indítottak a gázai övezetbe, „Gaza Freedom Flotilla” elnevezéssel és jelszóval. A céljuk úgymond az volt, hogy megtörve az izraeli blokádot, humanitárius segítséget nyújtsanak a gázai palesztinoknak. Az izraeliek ezt provokációs hadműveletnek tekintették, és felszólították a hajókat, hogy álljanak be Ashdod kikötőjébe, átvizsgálásra. Az egyik hajón, a Mavi Marmarán egy civil szervezet aktivistái késekkel és vasdorongokkal támadtak az izraeli katonákra. A közelharcban kilenc aktivista meghalt és az izraeliek közül is tízen megsérültek.

A közel-keleti konfliktushelyzet értékelése nem tárgya ennek az írásnak. Kiindulópontja azonban az, hogy sem politikai, sem humanitárius válság nem oldható meg, sehol a világon, terrorista szervezetekkel történő együttműködésben. A Flotilla-ügy szemléletesen mutatja meg, hogyan kapcsolódhatnak össze radikális iszlamista (terror) szervezetek az európai és észak-amerikai baloldal különböző csoportjaival, hangadóival és civil szervezeteivel.

Az elemzésben elsősorban két különböző forrásra támaszkodom. Egyrészt azokra a hivatalosnak és ellenőrzöttnek tekinthető adatokra, amelyeket az NGO-k elszámoltatásán dolgozó *NGO-Monitor.org* gyűjtött egybe, és amelyeknek a valóságtartalmát, mint látni fogjuk, azóta számos ország hatóságai igazolták. Képviselői munkámhoz kaptam kézhez ezeket a dokumentumokat, amikor a második Flotilla ügye az Európai Parlament elé került, és magam beadvánnyal fordultam az Európai Unió Külügyi Főképviseelőjéhez. Másrészt dr. Dave Rich „*A Mavi Marmara metafora*” című írására, amelyet a Nemzetközi Terrorrelhárítási Intézet publikált³⁹, és amelyben a szerző figyelemre méltó és távolba mutató gondolatokat fejt ki a nyugati baloldal és a radikális iszlamizmus perverz szövetségéről.

Az Flotilla-akció fő szervezője a török, magát humanitárius segélyszervezetnek nevező, *Humanitarian Aid Foundation* (IHH) volt. Az IHH annak az *Union of the Good* nevű ernyőszervezetnek a tagja, amely alá több mint 50 iszlamista szervezet tartozik, és amelyet régi és sokoldalú kapcsolat fűzött a Hamászhoz. Az IHH-t az Egyesült Államok terrorszervezetként tartja nyilván. Előfordult, hogy öngyilkos merénylők családjának adtak támogatást; korábban pedig a török hatóságok tárták fel, hogy vezetői fegyvereket és robbanóanyagokat vásároltak iszlám radikálisoktól. Az IHH-ról a köztisztületben álló és elfogulatlanak tartott francia terrorrelhárító bíró, Jean-Louis Bruguière bizo-

nyította be, hogy kapcsolatban állt az al-Kaidával Milánóban, algériai terroristákkal Európában, boszniai, csecsen és afganisztáni harcosokat toborzott és központi szerepet játszott a Los Angeles-i repülőtér ellen tervezett merénylet előkészítésében is.

A másik fontos szárny a *Nemzetközi Szolidaritási Mozgalom (International Solidarity Movement, ISM)*. Az ISM-hez, mint ernyőszervezethez olyan civil szervezetek kapcsolhatók, amelyeket az Európai Unió és egyes európai országok külön-külön is támogattak, föltehetőleg abban a hiszemben, hogy jótékonyági munkát végeznek. Az *NGO-Monitor.org* listáján a támogató szervezetek között szerepel például az USA-ból a *Ford Alapítvány* vagy a *Nyitott Társadalom Alapítványok*.

A szervezésben részt vett a londoni Hamász-aktivista, Mohammed Sawalha is, a jemeni al-Hazmival együtt. Előzőleg Isztambulban tanácskoztak. Sawalha már ekkor így nyilatkozott: „...a következő nagy összecsapás a cionista ellenséggel a nyílt tengeren lesz”. Az algériai iszlamisták képviselője is a fedélzeten volt, ahol mindannyian Allah akbart! kiáltoztak. Utólag egyikük naplójából is kiderült, hogy mártíromságra készültek. 2011-ben az IHH elnöke, Fehti Bülent Yildirim nyíltan hirdette, hogy nem félnek meghalni Allahért.

Maga a szállítmány lejárt szavatosságú gyógyszereken, használhatatlan orvosi eszközökön kívül fegyveralkatrészeket és Hamász-egyenruhák készítéséhez használatos anyagot tartalmazott. A fedélzeten kétfajta ember volt jelen: radikális iszlamisták, valamint európai és észak-amerikai balosok, különböző akcionista csoportokból és olyan civil szervezetekből, mint az ISM. Vagy az eddig még nem említett *Szabad Gáza Mozgalomból*, amelynek alapítója egy oknyomozó újságíró, Adam Shapiro, és meghatározó személyiségei között számos európai és amerikai értelmiségit, sajtómunkást és egyetemi embert is találunk. (A nevek és a kapcsolódó életrajzok önmagában sem érdektelenek, de erre itt most nincs mód kitérni.)

A nyugati balosok számára – állapítja meg Dave Rich – ez egy „Béke Hajó”-ként indult, amely humanitárius segítséget visz szenvedő palesztinoknak. Politikai célja is volt: megtörni az izraeli blokádot, és elérni, hogy az adományok és az emberek szabadon, ellenőrzés nélkül jöhessenek-mehessenek a gázai övezetben. A nyugati balosok Gázát a Varsói Gettóval állították párhuzamba, a Flotilla küldetését pedig a náci Németországra mért légitámadáshoz, Berlin bombázásához hasonlították. Narratívájuk kialakításában cseppet sem zavarta őket, hogy az adományokat valójában a Hamász kapja, amint mellékkörülmény volt a szemükben az is, hogy a gázai IHH vezetője, Mehmet Kaya nyíltan is kimondta: „...mi Izraelt és az ENSZ-t tekintjük terroristának, nem a Hamászt”.

A hajóra szálló nyugati balosok agendáján a mártíromság nem szerepelt. Nem öngyilkos akcióra, hanem valami látványos balhéra készültek, és nem néztek szembe a valós veszéllyel. Az, hogy az egész akció a Hamász projektje volt, amelyet a kapcsolódó civil szervezetek a *Muszlim Testvériség* hálózatain keresztül indítottak el, egy Izrael elleni aszimmetrikus háború részeként, nemcsak hogy hiányzott az események baloldali értelmezéséből, hanem még a felvetését is durván visszautasították. A *Guardian* publicisztikája például még azt is tagadta, amit maga a Hamász is büszkén vállalt. Gúnyolódott és proizraeli vádaskodásnak nevezte, amit maguk az iszlamisták is több ízben kinyilvánítottak és elismertek... „*Ebben a vonatkozásban a flotilla az egész balos iszlamista szövetség metaforája* – állapítja meg Dave Rich –, *és rávilágít arra a decentralizált, networkalapú kampányra, ami számos nyugati ország baloldalát tipikusan jellemzi.*” Sajnos nem fejt ki bővebben, hogyan épül fel a „decentralizált és networkalapú” kampány, pedig a megállapítás, úgy hiszem, önmagán túlmutató, manapság sem tanulság nélkül való meglátást takar.

Az persze nehezen megválaszolható kérdés, Magyarországról aligha fejthető tovább, hogy egy-egy olyan szerző, aki valamelyik európai országban, mondjuk Angliában élen járt a történetek egyoldalú és elfogult tálalásában, nem állhatott-e olyan külső befolyásolás alatt, amely valótlan adatok és féligazságok „csepegtetésével” terelte, vezette az értelmezést és a közvéleményt meghatározott irányba. Óhatatlanul eszünkbe juthat például a britekhez átálló KGB-tiszt, Oleg Gordievsky megjegyzése arról, hogy: „*A KGB szerette a Guardiant. Úgy értékelték, hogy magasfokon elérhető a behatolás számukra.*”⁴⁰ Tény az is, hogy éppen a *Guardian* irodalmi kiadójának, Richard Gottnak azért kellett elhagynia a lapot, mert napvilágra került kapcsolata az orosz titkosszolgálattal. Általánosításnak azonban itt sincs helye, máskülönben könnyű belecsúszni összeesküvés-elméletekbe... De – fogalmazzunk talán így – kizárni sem lehet, hogy titkosszolgálatok rendelkeznek olyan rejtett kapcsolatokkal a médiában, amelyekén keresztül befolyásolni képesek egy-egy adott eseményről a közvéleményben kialakuló képet.

Ki volt az erősebb szövetséges, ki uralta a másikat? A kérdésre világos választ adtak a hajón készült videók, amelyeken Izrael-ellenes iszlám harci indulókat üvöltöttek, nem pedig az Internacionálét énekelték. Igaza lehet Richnek abban is, hogy a baloldali diskurzus iszlamizációja az, ami törvényszerű, és sohasem az iszlamista ideológia szekularizációja. Bár igazságtalan volna a balos résztvevőket hasznos idiotáknak (useful idiots) nevezni, teszi hozzá Rich, mivel sokukat valóban humanitárius szándék vezeti, azonban azt látni kell, hogy a szövetség nem egyenlő felek között köttetik. Az iszlamizmus mögött

erő, pénz, támogatás, világos célkitűzés, míg az európai baloldaliak mögött, a szocializmus bukása után, már csak valami zavaros antiimperialista ideológiai katyvasz áll. Rich használja az „antiglobalista” jelzőt is, amelyen ő valószínűleg az anarchikus mozgalmak államokkal, multinacionális cégekkel szembeni ellenállását érti. Ugyanakkor ezek a csoportok maguk is globalisták abban az értelemben, hogy többségük a nemzetek és határok fölöslegességét hirdeti.

Mindezek az előttük sem ismeretlen tények és adatok azonban az Európai Bizottságot nem akadályozták meg abban, hogy 2011 februárjában közzétegye ezt a nyilatkozatot: „Az IHH egy független NGO, amelyik a humanitárius segítségnyújtás területén tevékenykedik számos országban. Az Európai Bizottság pedig – teszi hozzá – semmi olyan információval nem rendelkezik, amely arra utalna, hogy az IHH részt venne bármiben a megszállt palesztin területen.”⁴¹

Egy évvel később, 2011 tavaszán, ugyanazok a szereplők egy második Flotilla elindításával kívántak megemlékezni az első kudarcáról. A szervezők képviselői május tizedikén meglátogatták az Európai Parlamentet, és számos képviselővel találkoztak, hogy tájékoztatást adjanak a június harmadik hetében induló segélyhajókról. Noha az IHH-t ekkor már több nyugati kormány is terrorszervezetként vette nyilvántartásba, három baloldali képviselő bejelentette, hogy szolidaritása jeléül felszáll a hajóra. A parlamenti baloldal kisebb pártjaiból népes csoport intézett közös kérdést a Külügyi Főképviselelőhöz: mit tesz a bizottság, hogy megtörje a blokádot és biztosítsa az emberi jogok érvényesülését?

Írásbeli beadvánnyal fordultam magam is az EU Külügyi Főképviselelőjéhez, a brit baloldalról érkező Lady Ashtonhoz, amelyben adatszerűen összefoglaltam a Flotillát támogató civil szervezetek kapcsolódását terrorista fedőszervezetekhez és nyílt terrorcsoportokhoz, és megkérdeztem, nem tartaná-e szükségesnek, hogy az Európai Bizottság az eddiginél tényszerűbb és tárgyyszerűbb értékelést tárjon a parlament elé. Megpróbáltam megtudakolni azt is, elfogadhatónak tartja-e, hogy európai parlamenti képviselők személyesen is részt vegyenek az akcióban, és szimpátiatüntetést rendezzenek a Flotilla mellett.⁴²

2011-ben jártunk. A migrációs hullámmal kapcsolatos előrejelzések egyelőre legfeljebb az olaszoknak és a görögöknek okoztak némi fejfájást. Az Iszlám Állam még egyáltalán nem látszott az Európára leselkedő veszélyek horizontján. Ashton bárónő válasza szűkszavú volt, langyos és semmitmondó. Az iszlamisták és az európai balosok szövetsége virágzott, és nem engedte magát megbontani.

VALÓSÁG VAGY MEGTÉVESZTÉS?

Volna itt azonban valami furcsaság, nehezen értelmezhető párhuzamosság. A propaganda a potenciális magányos farkasokat szólítja meg és látja el tanácsokkal, a nagy európai terrortámadásokat viszont kivétel nélkül az ISIS olyan operatív emberei tervezték meg és hajtották végre, akik, mint láttuk, közvetlen kapcsolatban álltak az Iszlám Állam külső műveleti parancsnokságával. A biztonságos felkészülést és a konspirációt pedig nemigen segítheti elő, ha előzőleg propagandájukon és hírügynökségükön keresztül közhírré teszik a célpontot vagy az alkalmazott eszköz mibenlétét. Az esetek nagy részében mégis megtörtént.

A Rumiyahon, a Dabiqot felváltó iszlamista fórumon 2016. november 7-én, vagyis néhány héttel a berlini támadás előtt, kifejezetten a lehetséges „magányos farkasok”-nak javasolják a kamionos támadást, taglalva az előnyöket, tanácsokat adva, milyen járműre van szükség, hogyan kell azt vezetni és milyen célpontokat célszerű választani. Akkor teszik közzé, amikor Anis Amri már javában ugyanerre készül.⁴³ Valamivel korábban pedig azon a Telegram-csatornán, amelyet a júniusi orlandói terrortámadás után nyitottak meg és Orlando Csatornának neveztek el, megjelölték Németországot, mint célpontot, és kifejezetten Berlin megtámadására szólítják fel a „magányos farkasokat”. 2016 nyarán az ISIS követői közül sokan megosztották, hogy a következő támadás Berlinben lesz.⁴⁴ A berlini merényletet követően pedig a magányos elkövetésre buzdító propaganda még nagyobb sebességre kapcsol. Egy Sufyan al-Khayyati nevű felhasználó például a Facebook-oldalán kifejezetten hozzájuk intézi a szavait: „... Öld meg őket, mészárolj le őket, taposd el őket, égesd el őket, rúgd őket, használd fel minden eszközt a hitetlenek megölésére, akár civilek, akár katonák...”

Az ISIS egyik tuniszi csoportja három nappal a Bardo Múzeum megtámadása előtt hírt ad olyan „hamarosán bekövetkező örömteli dolgokról, amelyek élvezetet nyújtanak majd minden muszlimnak”. A másik csoport szintén tett olyan ominózus bejelentéseket a támadás előtt, amelyeket a merénylet megtörténte után „beharangozásként” lehetett értelmezni.⁴⁵

Példaként szolgálhat a 2016. július 18-án Würzburg közelében történt támadás is, amelynek az elkövetőjét nem csupán a sajtóorgánumok, de a rendvédelmi szervek nevében nyilatkoznak is tipikusan magányos elkövetőnek neveztek. A támadó, a tizenhét éves Riaz Khan Ahmadzai Allah akbart! kiabálva késsel és baltával támadt öt emberre, közülük kettőt életveszélyesen megsebesítve. A két és fél perces videón, amelyet a német rendvédelmi szervek megvizsgáltak és minden tekintetben hitelesnek találtak, kést tart a kezében,

és további támadásokat helyez kilátásba „*minden településen, városban és repülőtéren*”. Ahmadzai afgán menekültként érkezett Németországba. Később azonban felmerült, hogy idősebb volt, és valójában Pakisztánból érkezett. A sajtóban jobbra magányos radikálisnak minősítették az elkövetőt, a német belügyminiszter pedig úgy nyilatkozott, hogy amit tett „*talán félúton van az ámokfutás és a terror között*”.⁴⁶ Mindazonáltal megjelentek eltérő következtetésre jutó elemzések is. Ahmadzai már a támadás előtt kapcsolatban állt az Iszlám Állammal, és a videóját jóváhagyásra elküldte az Amn-al-Khajrinak (Amniyat), az ISIS titkosszolgálatának.⁴⁷ Az Amaq, a Kalifátus hírügynöksége pedig közzétette a videót, amelyen Ahmadzai az ISIS katonájaként, Muhammad Riyad néven mutatkozik be.⁴⁸ Ahmadzi és az ISIS titkosszolgálatának a tisztje között lezajlott beszélgetések angol nyelvű leiratát Kyle W. Orton, a CRT⁴⁹ tudományos kutatója adta közre a *Long War Journal*-ban feltett hanganyag alapján. „*Az Iszlám Állam embere megkérdezte: Milyen fegyvereket akarsz használni az ölésre? A késem és a baltám készen vannak rá, felelte Khan. Testvér, nem volna jobb, ha kocsival csinálnád? – kérdezte az Iszlám Állam tervezője... A kár sokkal nagyobb lehetne, mondta Khannak. De Khan türelmetlen volt, mondván, hogy nem tud vezetni és megtanulni időbe telne. Be akarok lépni a paradicsomba ma este, magyarázta Khan.*” Ahmadzai még a támadás előtti utolsó pillanatokban is beszélt az ISIS operatív emberével: „*Imádkozz, hogy mártír lehessék – írta Ahmadzai. – Most várok a vonatra.*” Röviddel ezután küldött egy másik üzenetet: „*Most kezdem.*” Az Amn al-Kharji tisztje válaszolt: „*Most elérkezel a Paradicsomba.*”⁵⁰

Megfontolandó kérdés, még ha első hallásra képtelennek vagy túlzásnak tűnhet is: a magányos elkövetőkre építő stratégia meghirdetése és zászlóra tűzése voltaképpen más-e, mint körmönfont propaganda, félrevezető látszat, amely kettős célt szolgálhat. Egyrészt a félelem és a fenyegetettség szétterítését, másrészt pedig a rendvédelem, a terrorelhárítás megzavarását és tévútra terelését. Vagyis olyan célzott lélektani műveletről lehet szó, tágabb értelemben véve olyasfajta lélektani hadviselésről, amely beleillene az aszimmetrikus hadviselés Resperger István által megfogalmazott, átfogó meghatározásába: „*...direkt és indirekt hatások érvényesülnek egy időben, legyen szó akár katonai, gazdasági, pszichológiai, pénzügyi, kiber vagy egyéb manőverről. Ez adja az aszimmetria velejét.*”⁵¹ Lehetséges, hogy a magányos farkasok legendájának a táplálása – ami persze nem azt jelenti, hogy nincsenek magányos elkövetők is – az aszimmetrikus, illetve a nonlineáris hadviselés olyan sajátos eszköze, amelynek a célja az irányítás, az ellenfél folyamatos bizonytalanságban tartása és reakcióra kényszerítése, provokálása.⁵²

Miközben éveken keresztül sajtóorgánumok, szakértők és politikusok sokasága, közöttük az Europol és a volt amerikai elnök is, a magányos farkasokat jelölte meg legfőbb biztonsági fenyegetésként, figyelemre méltó megállapítást tett Marc Trévidic, Franciaország nyugalmazott vezető terrorelhárítási bírója. A magányos farkasok képzetét „füstfelhőnek” nevezte, amely csupán azt a célt szolgálja, hogy a még nagyobb támadásokról elterelje a szolgálatok figyelmét.⁵³ (Amikor korábbi írásomban magam is erre a következtetésre jutottam, sajnos még nem ismertem a bíró nyilatkozatát, ezért nem hivatkoztam rá.) Érdekes ebből a szempontból is átgondolni azt az összefüggést, amelyet Simon László előadásában – még ha nem is pont ebben a vonatkozásban, de itt is érvényesen – így fogalmazott meg: *„az időben folyamatosan és rendszer-telenül, ugyanakkor intenzíven, valamint impulzívan megjelenített indirekt fenyegetések a kibertérben ellentétes, negatív hatással vannak a hagyományos műveletek megvívására”*.⁵⁴ Marc Trévidic összegző megállapítása tehát további megfontolásra érdemes: *„Számos cselekmény csak azért történik, hogy közben valami még súlyosabb dolgot készíthessenek elő.”*⁵⁵

A magányos farkasok legendája azonban, mint a nonlinearis hadviselés eszköze, pusztán a terrorista szervezetek propagandáján keresztül aligha érhetett volna célt és válhatott volna ilyen megtévesztően életképesé, ha nem talált volna lelkes fogadtatásra az európai közvéleményt alakító olyan politikai és civil csoportosulások, sajtóorgánumok körében, amiknek kapóra jött ez a lehetőség abban a törekvésükben, hogy kisebbsítsék az Európára leselkedő veszélyeket.

JEGYZETEK

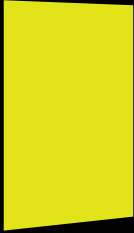
- 1 Valdis E. Krebs: *Mapping Networks of Terrorist Cells*. Orgnet.com, Connections 24(3):43-52, 2002 INSNA. A szerzőről: „Valdis Krebs, Founder and Chief Scientist, at Orgnet, LLC is a management consultant, researcher, trainer, author, and the developer of InFlow software for social & organizational network analysis.” (Wikipedia).
- 2 Magam is ezt az „receptet” követtem. Elkerülendő azonban a túlságosan sok láb-jegyzet, azokkal a sajtóhírekkel kapcsolatban, amelyek gyakorlatilag számos különböző magyar és idegen nyelvű oldalon megjelentek, eltekintek a tételes felsorolástól. Sajtóorgánumok esetében csupán akkor nevezem meg a forrást, ha az információ, amit idézek, nem vált általánosan ismertté.
- 3 Hankiss Ágnes: *Vékony jégen*. In: Arc és Álarc, 2017 Tavasz/Nyár.
- 4 Marc Sageman: *Understanding Terror Networks*. Univ. Of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2004. 69. o.
- 5 David Ronfeldt és John Arquilla: *Networks, Netwars, and the fight for the future*. First Monday, 2001. 6. (10).
- 6 Írásom rövidebb részletei korábban már megjelentek a Magyar Időkben.
- 7 Claire Ellis: *With a Little Help from my Friends: an Exploration of the Tactical Use of Single-Actor Terrorism by the Islamic State*. In: Perspectives on Terrorism, 2016. 10. szám.
- 8 Michael Barak: *The Telegram Chat Software as an Arena of Activity to Encourage the „Lone Wolf” Phenomenon*. ICT.Org.il, 2016. 05. 24.
- 9 BFMTV, CAT (*Centre d'Analyse du Terrorisme*), 2016. 12. 14.
- 10 Jean-Charles Brisard, Kevin Jackson: *The Islamic State's External Operations and the French-Belgian Nexus*. CTC Sentinel, 2016. november-december.
- 11 Uo.
- 12 *The Brussels Attacks-22/03/2016. What do we know? & Insights from ICT Experts, March 22, 2016* (Special report). Ict.Org.il.
- 13 Claire Wiskind: *Lone Wolf Terrorism and Open Source Jihad: an explanation and assessment*. Ict.Org.il.
- 14 A berlini terrortámadás hátterének átfogó elemzése: Georg Heil: *The Berlin Attack and the „Abu Walaa” Islamic State Recruitment Network, February 22, 2017*. CTC Sentinel. A szerző berlini oknyomozó újságíró és az iszlamista terrorizmus szakértője, aki bírósági jegyzőkönyvek, nyomozati anyagok és a német terrorelhárítás tisztjeivel és másokkal készített interjúk alapján vázolta fel az Amri mögött álló Abu Walaa hálózat térképét.
- 15 *The May 2017 Manchester Suicide Bombing Attack*. Ict.org.il.
- 16 Ely Karmon: *New Trends in the Global Jihadi Offensive*. Ict. Org.il.
- 17 Vox.com. 2017. 05. 24.
- 18 Manchestereveningnews.co.uk, 2017. 05. 24. és Express.co.uk, 2017. 05. 24.
- 19 Mirror.co.uk, 2017. 05. 23.
- 20 The Telegraph, 2017. 05. 26.
- 21 The New York Times, 2017. 05. 24.
- 22 „For the Mujahedin in Chechnya”. *The case against Abu Qatada*. The Independent.co.uk, 2012. 02. 08.
- 23 Dr. Dobák Imre: *Tömeges migráció a mobilkommunikáció tükrében*. Katonai Nemzetbiztonsági Szemle, 2017/1. szám.
- 24 Mirror.co.uk, 2017. 08. 14.
- 25 Mark Youngman és Cerwyn Moore: *After St Petersburg: Russia and the Threat from Central Asia Terror Networks*. In: *Commentary*, 2017. 04. 20.
- 26 *Le Monde*. 2015. 11. 16.
- 27 Nelly Lahoud: *The Neglected Sex: The Jihadis' Exclusion of Women From Jihad*. In: *Terrorism and Political Violence*. 2014. 26:5.
- 28 John Horgan, Mia Bloom, Chelsea Daymon, Wojciech Kaczkowski, Hicham Tiflati: *A New Age of Terror? Older Fighters in the Caliphate*. CTC Sentinel. 2017. 05. 04.
- 29 Ali Soufan: *Hamza bin Ladin: From Steadfast Son to Al-Qa'ida's Leader in Waiting*. CTC Sentinel. 2017. 09. 07.
- 30 Uri Ben Yaakov, Nir Tordjman: *Financing Terrorism through Advertisements on Jihadist Websites*. Ict.Org.il.
- 31 Ahmet S. Yayla: *The Reina Nightclub Attack and the Islamic State Threat to Turkey*. Ctc.Usma.edu.

- 32** Ely Karmon i.m.
- 33** Kasznár Attila: *Az ujjur terrorizmus nemzetközi kockázatai*. In: Arc és Álarc, 2017. Ősz/Tél
- 34** S. Hughes, Meleagrou-Hitchens: *Threat to the United States from the Islamic State's Virtual Entrepreneurs*. CTC Sentinel, 2017. március.
- 35** Boaz Ganor és Dr. Miri Halperin-Wernli: *The Paris Black Friday 13/11/2015 Attacks – A Captagon Connection?*, ICT, 18/11/2015.
- 36** Tad A. Schauffer II: *Redefining Hybrid Warfare: Russia's Non-linear War against the West*. In: Journal of Strategic Security, 2016. 1. szám.
- 37** Dr. Resperger István: *Stratégiaiák és fogalmak háborúja, az aszimmetrikus hadviselés hadtudományi megközelítése*. Mhht.eu/hadtudomany/2016.
- 38** Dr. Laufer Balázs nb. alezredes: *Migrációs státuszkérelmezők esetében felmerülő lehetséges nemzetbiztonsági és terror-kockázatok*. In: Terror és Elhárítás, 2017/3. szám.
- 39** Dave Rich: *The Mavi Marmara Metaphor*, ICT.org.il; Dr. Dave Rich a *Community Security Trust* igazgatóhelyettese és a *Pears Intézet* tudományos munkatársa.
- 40** „The KGB loved The Guardian. It was deemed highly susceptible to penetration.” (Forrás: Wikipedia)
- 41** Forrás: Wikipedia
- 42** A vonatkozó dokumentumok megtalálhatók a Hamvas Intézet honlapján, az Archivumban, „Hankiss Ágnes munkadokumentumai, Európai Parlament, 2009–2014” címen.
- 43** *The Vehicular Ramming Attack – What we know & Insights from ICT Experts*. ICT Staff, 2016. 12. 22.
- 44** *Jihadist Web Site Monitoring Group (JWVG)*, ITC.Org.il. 2016. 07. 10.
- 45** Daveed Gartenstein-Ross és Bridget Moring: *Tunisian Jihadism after the Sousse Massacre*, CTC Sentinel. 2015. 10. 22.
- 46** Forrás: BBC.com/news/world-europe-36844223.
- 47** Kyle Orton: *Islamic State Intelligence Guided The Würzburg Train Attacker*. Kyleorton1991.wordpress.com, 2016. 07. 21.
- 48** Daveed Gartenstein-Ross: *The Myth of Lone-Wolf Terrorism*. Defenddemocracy.org/media-hit. ?
- 49** The Centre for the Response to Radicalisation and Terrorism (CRT) within the Henry Jackson Society, a London-based think tank.
- 50** Fordítás tőlem.
- 51** Resperger István, i. m.
- 52** Tad A. Schauffer II, i. m.
- 53** „Isil using lone wolf attackers in Europe as smoke screen for larger plots, judge warns”. The Telegraph, 2016. 03. 29.
- 54** Simon László: *A partizán elmélete a premodern virtuális korban. A partizán elmélete az információs környezet speciális műveleteiben*; <https://merjgondolkodni.wordpress.com/2017/06/21/az-allamellet-alapkerdesei-i-konferencia-a-nemzeti-kozszoigalati-egyetenem/>
- 55** „Plein d'actions sont menées pendant que l'on prépare quelque chose de plus gros”, RTL.fr. 2016. 09. 15.

*„A szellem, ha eleven, előbb-
utóbb valahogy megszerzi
a maga szükséges gyakorlati
eszközeit, megteremti
saját föltételeit – ez a
második törvény.”*

Várkonyi Nándor

03

SZELLEMTÖRTÉNET

„Semmi mással nem foglalkoztam életem során tulajdonképpen, mint azzal, hogy érthetővé, emészthetővé tegyem azt, amit a kinyilatkoztatás mond.”

„Ha Európa elhagyja végképp a kereszténységet, akkor nem lesz”

Beszélgetés Dr. Bolberitz Pállal¹ családról, hitről, Európáról és a kereszténység jövőjéről.

Rögzítette és szerkesztette: Molnár Márton

Első találkozásunk Bolberitz professzor úrral a Károlyi Palotában történt. Figyelmembe ajánlotta kedves tanítványát a teológiáról, akiből pap nem lett, mert a szíve máshová húzta, megházasodott. Értő és érzékeny fiatalembert mutatott be, és megtisztelt azzal, hogy rám bízta, foglalkozzon nálunk azzal, amit szeret, vallásbölcselettel, esztétikával, szellemtörténettel. A tanítvány, Molnár Marci, immár tizenhét éve a Hamvas Intézet „oszlopos” tagja, szellemtörténeti kutatásaink és könyvkiadásunk fáradhatatlan munkása.

Nehéz időszak volt a Károlyi Palota Kulturális Központ és a Hamvas Intézet megalapítása 2000 tavaszán. Politikai ösztűz közepébe kerültünk. Célkeresztbe helyeztek azok, akik nehezen tudták elfogadni, hogy nem csupán egyetlen szűk értelmiségi csoport lehet az, amelyik levegőhöz jut. Bolberitz

professzor úr tartotta a Károlyi Palotában a megnyitóbeszédet, védőernyőt tartott a fejünk fölé. Nem politikai, hanem evangéliumi értelemben kaptunk tőle támogatást a lélekölő acsarkodások és méltatlan harcok sűrűjében – aminek az értékét csak növelte, hogy a magam megengedő, szabadelvű konzervatívizmusa nem egy dologban másként tükrözte a világ dolgait, mint az ő szigorú katolicizmusa.

Sok évvel később, egy keserű és nehéz időszakban üzenetet kaptam tőle. Nem szükséges siettetni a dolgokat, üzente, mert amikor eljön a rendelt idejük, úgyis megtalálnak bennünket. Várni kell türelemmel. Meg kell tanulni várni, ami annyit tesz, hogy a várakozás idejét ki kell használni, és felkészülni a még ismeretlen feladatra, hogy amikor eljön az idő, készen találjon bennünket. A feladat megvárja az embert. Csak figyelni kell a transzcendencia rejtjeleire, és akkor cselekedni kell. Ha talán már nem is szó szerint idéztem professzor úr akkori intelmét, de a mondandóját jól megjegyeztem, mert az igazsága akkor és ott egyszerre átkeretezte azt a helyzetet, amelyen addig rövidlátóan keseregtem. Megjegyeztem, hisz az élet kegyelmi pillanatait hogyan felejthetné el az ember?

Professzor úr, köszönjük, hogy megosztotta velünk az emlékeit, hittel, bölcsességgel és humorral megáldott élete epizódjait.

Hankiss Ágnes

Bolberitz Pál
a Hamvas
Béla Intézet
megnyitóján,
2000-ben.

CSALÁD ÉS GYEREKKOR

- *A professzor úr polgári, értelmiségi családban született, és ha jól tudom, Budapesten az Iskola utcába laktak.*

- Az Iskola utcában laktunk.

- *Az édesanyja tanárnő volt, tanított is?*

- Nem tanított, mert a gyerekeket szülte, mi öten voltunk testvérek.² Édesapám pedig azt mondta neki, itt van az öt gyerek. Ha az édesanyám elmegy tanítani, akkor kell egy mosónő. Annak kell adni valami díjat. Utána kell egy takarítónő, annak is kell adni valamilyen díjat, kell fogadni egy nevelőnőt is, mert annyi rokonunk azért nem volt, hogy eljöhettek volna valaki foglalkozni velünk. Egy nevelőnő, egy szakácsnő, és ha édesanyám összeadja ezeknek a díjazását, akkor ez többbe kerül, mint az a fizetés, amit ő hazahoz.

- *Az ostromot hol élte át a család?*

- Konkrétan emlékszem, három-négy éves kislány voltam, emlékképek villannak fel bennem: 1944 karácsonyán jött a Jézuska lenni a Vízivárosban hozzánk. Emlékszem, hogy nem értettem, miért kell vinni hátizsákot, meg ezt, azt, amazt. Nem értettem, hogy anyukám miért olyan „kövér”, elindultunk és engedelmességtünk. Emlékszem, hogy sötétben, mellékutakon mentünk föl a Várba. A Hunyadi János úton dübörögve jöttek a tankok föl. Akkor jöttek át Pestről a németek. Bementünk a nagymamám lakásába, és jött a Jézuska. Nekem csak annyi emlékem maradt, hogy a karácsonyfa forgott, mert a karácsonyfa alatt volt egy gép, ez divat volt abban az időben, hogy forog a karácsonyfa. Budapesten bombázások voltak. A mellettünk lévő ház is úgy le volt bombázva, hogy pallókon kellett fölmenni az első emeleti lakásunkba. A törmelék egészen a mi erkélyünkig ért föl. Nevettünk a bátyámmal, hogy minek menjünk a pallón vagy próbáljunk lépcsőn menni, lemászunk a balkonról a sitten, és kész.

- *Beszélgjünk az édesapjáról, Bolberitz Károlyról. Van emléktáblája az Iskola utcában³, közgazdász és vegyész mérnök, ami érdekes párosítás a maga nemében, ritkaságszámba mehetett abban az időben.*

- Fantasztikus ember volt. Ő azért lett igazgatója a Wander Gyógyszergyárnak⁴, mert a Gyáriparosok Országos Szövetsége beválasztotta a tagjai közé a szakértelme miatt. Írt egy doktori disszertációt, amit abban az időben nyomtatásba kellett megjelentetnie, az volt a címe, hogy: „*Magyarország Vegyészeti Ipara*”. Közben Trianon után Magyarországnak nem volt vegyészeti ipara. Leírta azt, hogy mi volt a Trianon előtt, és utána leírta a lehetőséget, hogy mit lehetne csinálni ezzel a kis országgal. Látták, hogy nagyon jó ötletei

vannak. A gyógyszergyártás akkor indult el, néhány ügyes gyógyszerész kitalált néhány új hatóanyagot.

- *Mikor került be a Wander Gyógyszergyárba?*

- Felkérték erre, tíz évig, 1938-tól 48-ig volt a Wander Gyógyszergyárnak először a műszaki igazgatója, aztán a vezérigazgatója. Akkor ez egy svájci gyógyszergyár volt, most ez az Egyesült Gyógyszergyár, az EGIS, ma már egy francia érdekeltségű gyár.

- *Helyileg hol volt?*

- Kőbányán. Most is ugyanott van. Apám megmentette a gyárat, nem robbantották fel, nem volt ágyúzás. Miért? A megszállás után bejött a német katonai vezetőség hozzá, és azt mondták, hogy most föl kell készülni, mert itt van egy vasúti töltés, az oroszokat itt most megállítjuk. Az apám tudta, hogy az oroszok sem felkészületlenül jönnek majd, hanem tízszeres túlerővel lyukasra bombázzák az egész környéket. Édesapámnak eszébe jutott, hogy mi lesz a gyárral, egy csomó ember munka nélkül marad és a svájciak mit szólnak hozzá. Jól tudott németül, leültette és elkezdte itatni őket francia konyakkal, és a végén megegyeztek abban, hogy nem fognak itt a németek frontot nyitni vagy csak időlegesen. Édesapám mesélte el később, hogy megdöbbenő jeleneteket látott: két német katona egy-egy golyószóróval fönt a vasúti pályán állt, szemben támadtak az oroszok gyalogsággal. Az egyik német katona borotválkozott, míg a másik lőtt a golyószóróval. Utána a másik borotválkozott, és az lőtt a golyószóróval. Hullottak az oroszok, mint a legyek. Részegen jöttek persze elő. Apám így mentette meg a gyógyszergyárat.

- *Utána ezt a gyárat is államosították.*

- Az államosítás már 1947-ben megtörtént. Akkor mindent kitaláltak a kommunisták, hogy ha ez egy nyugati, svájci gyár, akkor az apám biztos, hogy kém, lecsukták két-három hónapra. De a svájciak ezt megtudták, és azonnal itt voltak Magyarországon. A svájci követségen keresztül megüzenték a Rákosi Mátyásnak, hogy ha apámat nem engedik ki a Markó utcai börtönből, akkor egyetlen magyar állampolgár sem fog vízumot kapni Svájcba. Svájcban volt a kommunistáknak az egyik kémközpontja, így ez nagyon kínos lehetett volna, Rákosinak főleg, ha ezt Sztálin megtudja, akkor vége van. Úgyhogy apámat azonnal kiengedték. Azt mondták neki, hogy maradhat igazgató, ha aláírja azt, hogy Mindszentyt elítéli. Nem írta alá. Azt mondták, maradhat igazgató, hogyha belép a pártba. Nem lépett be a pártba. Utána három évig állás nélkül volt. Végül egy régi egyetemi társa révén a Közegészségügyi Intézetbe került, ahol a vízosztályon volt segédmunkatárs, munkatárs, végül főmunkatárs.

- *A végén tudományos főmunkatárs volt?*

- Igen, de nem lehetett osztályvezető, mert nem volt párttag. Később őt, például 56-ban, nem hurcolták meg, mert nem is tudott bemenni a munkahelyére, hiszen ott harcok voltak.

- *A letartóztatása után az apja miből tartotta el a családot?*

- Tudott németül, angolul és franciául, úgyhogy fordításokat készített. Nehéz volt, mondjuk, anyagilag, de nem volt tragikus. Amikor a kisöcsém született, akkor került állásba. Pont akkor, amikor 51-ben volt a nagy kitelepítés Budapesten. Édesanyám nagyon izgult, hogy kis gyerekekkel kitelepítik, mert édesapám a Wander igazgatója volt. De nagy szerencsénk volt, mert a mérnökökre akkor nagyon nagy szükség mutatkozott. A mérnököket nem bántották, nem úgy, mint a jogászokat, akiket kivétel nélkül kirúgtak az állásukból, mondván, hogy a horthysta rendszernek a kiszolgálói voltak. Munkásszármazású valaki vagy pedig paraszti származású. Más nem is létezett. Arra emlékszem, hogy az iskolában bejegyezték azt, hogy ki milyen származású, volt munkás-paraszt származású, értelmiségi (reakciós értelmiség és haladó értelmiség, akik beléptek a pártba) és utána volt még az egyéb.

- *Meséljen még a testvéreiről!*

- Öten voltunk testvérek, négy fiú, a húgom 1945. február 3-án született, az öcsénk 1951 márciusában jött világra. A legidősebb bátyám, Károly, akkor, márciusban került iskolába. Volt egy tanító bácsija, bajszos, erdélyi magyar ember volt, aki mindig bocskaiban járt, télen-nyáron, a legnagyobb nyomor idején is. Kitűnő pedagógiai érzékeléssel volt megáldva. A bátyám jön haza az iskolából és sír. Anyukám megkérdezi, hogy miért sír? Nem értettem, hogy mit mond a tanító bácsi és miről beszélnek a gyerekek. Miért? Mert 44-ben német megszállás volt, és a bátyám németül tanult, csak németül tudott konyhanyelvi szinten, így nem értette, hogy mit tanítanak az iskolában. Anyukám tanította meg magyarul. Ilyen világ volt, és ezt nem is értik a mai gyerekek. Kelemen tanár úr tanította őket. Hogyan szervezte meg a gyerekek szociális ellátását? Minden gyereknek egy kis, fehér, zakószzerű kabátot kellett viselni. Mindegyiken volt egy kis vöröskereszt. A székelyek tudtak tilinkózni. Az egy érdekes hangszer, egyszerűbb, mint a furulya, fából van. Kelemen bácsi megtanított minden gyereket tilinkózni. Emlékszem, hogy láttam az erkélyről, ahogy mennek párban, mintha egyenruhában lettek volna, tilinkóval, a fiúk és lányok így mentek a munkahelyekre. Előadtak egy műsort vagy népdalokat furulyáztak, a tanító bácsi vezényelt, és kaptak egy csomag édességet. Hát erre ment ki a játék és a ruha, így tudta segíteni a gyerekeket. Ő tanított meg engem úszni is. Megoldotta, hogy a gyerekek ingyen menjenek uszodába. Bent volt a vízben, és tanította, tartotta az embert, amíg megtanult úszni.

- *A háború alatt nehéz volt hozzájutni élelemhez a budapestieknek. A Batthyány téren régen piac volt, hoztak föl a parasztok vidékről élelmiszert?*

- Emlékszem rá, a Batthyány téri templom előtt, ahol a Kölcsey-szobor állt, akkor még nem volt metró, odajöttek a parasztok és hozták az élelmet, de hát sok pénzért.

- *A professzor úr bekerült a Medve utcai elemi iskolába: milyen tanuló volt, mi érdekelte?*

- Azt hiszem, végig kitűnő tanuló voltam. Erősen érdekelt az irodalom, például a magyar szakkörben tag voltam, volt egy nagyon jó, idősebb magyar-tanárom, Szláviknak hívták.

- *Az iskolában volt átszervezés, az új ideológiának megfelelő új tanárok?*

- A kommunista rendszer sem olyan volt, mint amit elképzelték Rákosiék, hogy megnyomok egy gombot, és a társadalmi változás azonnal bekövetkezik. Hiába verték gumibottal az embereket az Andrássy út hatvanban, azért egyik pillanatról a másikra ez nem következett be. Élt a társadalomban egy közgondolkodás, ami lassan változott csak meg. A társadalmi változások lassan mennek végbe. Volt egy kitűnő igazgatónk, emlékszem rá, Dobos Attilának nevezték. Édesanyám bevitt az iskolába. Miért vitt be? Mert problematikus volt az én fölvételem. Nem jártunk óvodába, örült az ember, hogy otthon lehetett. A szülők nevelték a gyerekeket.

- *Ez az első évben volt?*

- Igen, 47-ben, szeptemberben. De abban az időben még nem elsején kezdődött az iskola, hanem tizenötödikén. Nekem pont akkor volt a születésnapon, amikor az iskola kezdődött, aznap lettem hatéves, iskolaköteles. Édesanyám bevitt az igazgatóhoz, hogy én határeset vagyok, mit lehet csinálni. Emlékszem a nagy ajtókra, vajon én hogyan fogom elérni a kilincset? Ez volt a fő problémám. Hogyan fogom fölélni? Bementünk a Dobos Attila igazgató úrhoz, és a következő történt: „*Na, fiam, rajzolok neked valamit.*” Egy kis papírra lerajzolt egy kacsát. „*Mi ez?*” – kérdezte. Ez egy liba vagy egy kacska. „*Jól van, föl vagy véve.*” Ennyi volt a fölvételi. Egy csodálatos, öreg tanító néni is volt. A rajztanárnőm is ő volt, édesanyám mesélte egyszer, hogy behívatta, és azt mondta, mutat egy rajzot. Ezt én rajzoltam. Figyelje meg, hogy mit rajzolt a gyerek. Ez már egyfajta művészi érzék egy első elemista gyerektől, hogy képes madarakat is rajzolni. Nagyon egyszerűen, két ilyen kis félkör. Nézze meg, hogy a hátsó madarak kisebbek, mint az elől repülő madarak. Eszerint nekem már akkor is volt egy bizonyos térérzésem, ami a képzőművészeti tehetségnek egy nagyon fontos ismertetőjele. Észrevette, hogy én jól szavalok. Emlékszem, hogy 1948 júniusában eljött a tanító néni a lakásunkra, és édesanyámnak azt

mondta, hogy én leszek az, aki június 16-án az évváró ünnepélyen, az egész iskola előtt el fogom szavalni Petőfi Sándornak az *Alföld* című versét. Az egy hosszú vers. Felét nem értettem a szavaknak. És Uram bocsá', ezt még sok színész sem tudja jól elmondani, pedig azoknak ez a munkájuk. Kívülről meg kellett tanulni az egész verset és elmondani. Hatéves voltam. Azt hittem, hogy összeesek. Hogy fogom én ezt holnapra megtanulni? Egész éjszaka anyukámmal tanultuk a verset, és másnap elszavaltam az évvárón.

- *A polgári iskolából könnyű volt a gimnáziumba bekerülni?*

- Egy évig jártam a Rákócziába, mert akkor érettségizett a legidősebb bátyám, Károly, és édesanyám a másik bátyámmal [Bolberitz Tamás karmester - a szerk.] együtt kivett bennünket a Rákócziából, mert akkor már ezt meg lehetett oldani, és inkább az öt percre lévő Toldy Gimnáziumba íratott be minket, ami szintén félig le volt bombázva. Akkor építették föl, tehát 55-ben már komoly, szép, új gimnázium volt. Az 56-os forradalom előtt, szeptemberben kerültem át a Toldiba.

- *Ott tanított Antall József⁵ is.*

- Nem, akkor még nem, csak 57 március végétől kezdve, miután kirúgták az Eötvös Gimnáziumból, mivel ott ő volt a forradalmi bizottság elnöke. Az én osztályfőnökömet pedig áthelyezték az Eötvös Gimnáziumba. Az a helyzet, hogy az Eötvös és a Toldy Gimnázium között volt egy együttműködés, minden évben volt egy Eötvös-Toldy tanulmányi verseny. Én többször indultam rajta.

- *Ha ma visszatekintünk, óriási szellemi veszteség történt azzal, hogy a régi tanárokat kirúgták az általános iskolákból, a gimnáziumokból, a szakképző intézetekből. A bátyjai azért biztosan meséltek arról, hogy milyen volt előtte az iskolai élet mondjuk a Rákócziában, és utána mi történt. Hogy milyen szellemi pusztulás ment azáltal végbe, hogy a régi tanárokat kirúgták.*

- Részben maradtak a régi tanárok, de csak kis részben. A legidősebb bátyámnak egy kiváló osztályfőnöke volt, kiváló magyartanára. Akit aztán megint kirúgtak politikai okokból, az Árpád Gimnáziumba került, mint Szentkuthy Miklós.

- *Meg Kunszery Gyula.⁶*

- Kunszery Gyula, ő is ott tanított, de később. A bátyám lelkesedett, hogy hogyan tanította a *Bánk bánt*, és hogyan tanította *Az Ember tragédiáját* az ő tanára. Ebben az időben ilyeneket nem szabadott oktatni, nem lehetett, mert följelentették a tanárt.

- *A Toldyban is megtörtént ugyanez az átalakítás?*

- Persze, gyakorlatilag 59-ben, akkor kezdődött, hogy kirúgták az összes régi tanárt, és csupa fiatal, vonalas nő került be. Énnekem az érettségi tabló-

mon egyetlenegy női tanár sincsen. Egy női tanár volt, de az is csak az osztály felét tanította oroszra, mert bennünket egy férfi tanított, akit 56-ért eléggé csúnyán meghurcoltak.

- *Latint lehetett tanulni még?*

- Négy évig tanultam latint és érettségiztem is belőle. Emlékszem, hogy amikor Nagy Imre megjelent, akkor szüntették meg azt a rákosista törvényt, hogy a rohadt kapitalisták nyelvét nem szabad tanítani gimnáziumban. Tehát mindenki, aki angol, francia, olasz, spanyol szakos tanár volt, az egy szálig ki lett rúgva vagy átképezték oroszra. Csak orosz lehetett tanulni. Aztán 53-tól kezdve már lehetett ezeket a nyelveket is tanulni. Én latin voltam. Tehát az osztály fele latint tanult, rendszeren, mint tantárgyat, a másik fele pedig franciát. Mert az osztályfőnök francia szakos volt.

- *A Toldyban milyen volt a hangulat ezekben az években?*

- Az ötvenes években, egészen Nagy Imre korszakáig, az a Rákosi-imádat irtózatos volt. Állandóan kivonultunk, meneteltünk, tapsoltunk. Igen, de olyan balhékat csináltunk, ha az igazgató ki merete mondani, hogy Rákosi elvtárs, akkor szünni nem akaró taps volt. És nem tudta folytatni a beszédét. A nagy Szovjetunió... és megint. 1956. október 23-án én a Toldyban második gimnazista voltam, csak a forradalomnak a hangulatát éreztem jól. A forradalomban a harcok Pesten voltak. Abban az időben a rádiót hallgattuk, mindig bementék, hogy kijárási tilalom van ettől eddig. A lényeg az, hogy október 25-én megszüntették a nappali kijárási tilalmat, a rádiót már bevették a fölkelők, valahonnan a Szikla központból vagy a Parlamentből sugározták az adást, akkor még ilyen zavaros idők voltak. Föl se merült, hogy kimenjünk az utcára, mert minket csak egy érdekelt, apámat és anyámat, hogy hol lehet kenyeret kapni. Volt egy jó házmesterünk, bezárta a kaput, se ki, se be, mert tudta jól, hogy három nagy, kamasz fiú miket csinál. A lényeg, hogy semmifajta harcban, tüntetésen nem vettem részt. És hát a mi utcánk és az a vidék elég nyugodt volt.

- *A Batthyány téren nem volt semmilyen felvonulás meg tüntetés.*

- Semmi. Otthon voltunk. Október 28-án, amikor Nagy Imre bejelentette, hogy ez egy jogos népfölkelés volt, akkor már ki lehetett menni az utcára. A karmester bátyám, az volt a legvagányabb. A legidősebb bátyám, Károly, ő jó fiú volt és jó tanuló. Egyáltalán nem volt tervbe véve, hogy disszidál. Ez egy teljesen váratlan helyzet volt. A bátyám - hogy jó „munkáskáder” lehessen, mert csak azokat vették föl egyetemre - a Chinoi Gyárba ment el segédmunkásnak.

- *Miután nem vették föl az orvostudományi karra.*

- Igen. Bemegy a bátyám 56 novemberében dolgozni a munkahelyére, és azt mondják neki az ottani munkások, hogy maga mit keres itt? Bejöttem

dolgozni. Hát magát nem vették föl az orvosi egyetemre, miért van itt, miért nem disszidált? Ezt a munkások mondták neki. A haladó baloldali munkások. A bátyám akkor határozta el, hogy disszidál. A mai napig sem tudom, hogyan, csak annyit tudok, hogy valahogy őt elkapták.

- *A határnál?*

- Nem. Nem tudom, hogy hol, de még Magyarországon. A pufajkások, mert úgy nevezték akkor azokat a hírhedt ávósokat, a karhatalmistákat. Elkapták és lecsukták Celldömölkön. Aztán, hogy mégis hogyan disszidált, nem tudom.

- *Senkinek nem szólt róla a családban?*

- De mi tudtuk. Bécsben azért el tudott menni az apám egy volt kollégájához, aki elintézte, hogy kimehessen Svájcba, Bernbe, végül a Berni Egyetemen végezte el az orvosit.

- *Onnan jelentkezett valamikor?*

- Írni lehetett, virágnyelven. Édesanyám szinte mindennap írt a bátyámnak. Próbálta benne tartani a lelket. A kommunista jog szerint, ha valaki disszidált, azt úgy fogták föl, hogy engedély nélkül lépte át a határt. Tudnunk kell azt, hogy 55-ben nyáron állítólag felvették az aknákat a határnál. De nem minden aknát. Határőrség se volt igazándiból, hanem a szovjet megszállók, a fegyveres erők őrizték bizonyos értelemben a határt, tankokkal ide-oda mentek. Meg a pufajkások. Nem határőrök voltak, mégis azok kapták el az embereket. Hajszál híján én is disszidáltam. Tudniillik egy jó balhénak tekintette volna az ember, csak valójában nem is akartam. Éppen átmentem egyik gimnáziumból a másikba, az új osztálytárimat kezdtem megismerni. Édesanyámnak volt egy barátnője, azt mondta, hogy ő is kimegy a gyerekei után és itt hagyja a férjét. Kiviszi magával a harmadik gyereket, akit történetesen gyerekkoromból jól ismertem, és aki a Toldyban osztálytársam volt. Azt mondta édesanyámnak a barátnője, hogy ő hajlandó engem is kivinni. Nem akarom részletezni, hogyan történt ez a disszidálás. Elég kalandosan és nem szakszerűen. Mindegy, ki tudtak menni ők is Svájcba, én végül maradtam. A bátyám disszidált, és a kommunista jog szerint, ha valaki disszidált és átlépte a határt, az bűncselekményt követett el. Próbáltak azokon bosszút állni, akin lehetett. Ez egy folt lett az életrajzomon, hogy a bátyám disszidált.

- *Ezt jelenti ez a vélemény, hogy „negatív magatartást tanúsított” 56-ban?*

- Igen. Gondolom, hogy a gimnázium KISZ-titkára, Haumann Péter színesz mondhatta ezt. Ma is megvan egy cédulán, amiben értesítenek, hogy tudomásunk szerint – így van leírva – ön az 1956-os októberi eseményekkel kapcsolatban „negatív magatartást tanúsított”, és azóta sem mutat föl politi-

kai fejlődést. És fellebbezés nincs. Majdnem minden osztálytársam kapott egy ilyen papírt.

- *Kitűnő érettségije ellenére az egyetemi továbbtanulástól eltiltották az 56-os, ún. „negatív magatartása” miatt. Benke Valéria⁷ tiltotta el, aki művelődési miniszter volt akkor. Ezért előbb antikváriusként dolgozott, majd autóvilamossági műszerész szakmát szerzett.*

- Ha a gimnázium nem ajánlott valakit, akkor nem tanulhatott tovább. Abban az időben ez két évig tartott. Akármit csinálhatott az illető, mégsem vették föl. Egy párat fölvettek nagy protekcióval, de előbb-utóbb mindegyiket kirúgták, amikor kiderült, hogy mi van a háttérben. Az ajánlás mindenhol a KISZ-től függött. Én nem voltam KISZ-tag, nem léptem be. Két év után kaptam egy fülest Esztergomból, hogy most mehetek oda, mert hát a kezük mindenhova elért ugye az elvtársaknak. Felvettek az Esztergomi Hittudományi Főiskolára, öt évig jártam oda, papnevelő intézetben laktam, és 1966-ban szenteltek pappá. Utána fölküldtek a központi szemináriumba, hogy ott a teológiai doktorátust szerezzem meg. A Hittudományi Akadémia a budapesti királyi Pázmány Péter Tudományegyetem teológiai kara volt, és a jogi karnak a második emeletén volt a teológiai kar.

- *Professzor úr, amikor az esztergomi főiskolára ment, eldöntötte, hogy a hittudományt választja, hogy teológiát fog tanulni?*

- Én pap akartam lenni. Föl sem merült, hogy civil hallgató legyek. Civil hallgatók azért voltak korábban is a Hittudományi Akadémián, mert ez az állam szemében is egy felsőfokú tanulmányi intézet volt. Borzasztó állapotok voltak ott. Az 59/60-as tanévben fél évig civil hallgató voltam.

- *Miért kellett fél évig civil hallgatónak lennie?*

- Megmondom, miért. Ebben az irtózatos, zavaros időben, amikor Mindszenty akadályoztatva volt, az egyházmegyének nem volt elöljárója. A főpásztor azt mondta: fiam, én titeket fölvettelek, de majd kaptok róla írást. És én nem kaptam írást róla. Az egyházmegye ordináriusa engem fölvelt a szemináriumba, de közölték velem, hogy nem kezdhetem itt el a tanulmányaimat, hanem azt tudják ajánlani, hogy iratkozzak be a Hittudományi Akadémiára civil hallgatónak, és majd év közben bejuttatnak a papnevelő intézetbe. Jóistennek a tervei, azok mindig utólag derülnek ki. Nem tudom, hogy jó lett volna-e, ha engem átvesznek kispapnak, mert mesterségesen feltöltötték a szemináriumot. A lényeg az, hogy leadtam az érettségi bizonyítványomat, és jött a vizsgaidőszak. Nem kaptam indexet még. Kérdeztem, van index? Hát, még nem tudják. Legbelül tudtam, hogy nem tanulhatok tovább. Az Állami Egyházügyi Hivatalba (ÁEH) az akkori dékán, Erdei Ferenc ment be, akinek

a tanszékét én örököltem meg később, ez az egyes számú filozófiai tanszék. Erdei Ferenc ezután behívatott és azt mondta: „*az Állami Egyházügyi Hivatalban nekem szóban megmondták, hogy maga nem lehet kispap. Sőt még civil hallgató sem lehet, azért nem kap indexet. És hát menjek el dolgozni valahová munkásnak, és nyugodjak meg, előbb vagy utóbb be fogok jutni.*” Nagyon emberségesen mondta el ezt nekem Erdei Ferenc. Ha én nem iratkoztam be, akkor hogyan tudom igazolni, hogy nem vagyok közveszélyes munkakerülő? Nem akartam közveszélyes munkakerülő lenni. De valahogy megúsztam azt a félévet. Megint csak protekcióval az Állami Könyvterjesztő Vállalat zsoldjába lettem antikvárius.

- *A Múzeum körúton?*

- A Múzeum körúton. Nagyon jóindulatú volt az antikvárosztály vezetője, és ott nagyon komoly emberekkel ismerkedtem meg. Mindegyiknek volt valamilyen érdekes múltja. Nyáron kaptam egy elég súlyos mellhártyagyulladás. Berendeltek a Központi Antikvárium pincéjébe, ahol a tiltott könyvek raktára volt, amit nem szabadott kitenni a polcokra. Megfáztam, és így betegen jártam be dolgozni. Egész nyáron lábadoztam, de az édesapám egy idős orvostól megkérdezte, hogy mi legyen, aki azt tanácsolta, hogy a szabad levegőn kell lennie. A régi orvosok így gondolkoztak. Egy évem volt még a katonaságig. Hogy ússzam meg? Mindenkinek ezen járt az esze. Egyik barátom azt mondja, ide figyelj, itt van egy szakma, autóvillamossági műszerész, csak érettségizettek mehetnek oda. Mert az elméleti részhez komolyan feltételezik a fizika ismeretét. Egy évig tanultam a szakmát, és dolgoztam a 15-ös AKÖV-nél, ami elég kemény dolog volt, reggel hattól délután fél háromig kellett dolgozni.

- *Rendes fizikai munka volt?*

- Inas voltam, valami ösztöndíjat kaptunk az iskolától. Mellette minden szombaton reggel héttől délután kettőig volt az elméleti oktatás. Komolyan vették, mert feladatokat kaptunk, kapcsolási rajzok, egy csomó műszaki ábra stb. Hála Istennek, hogy ezt tanultam, így mondjuk úgy-ahogy értek azért a műszaki dolgokhoz, és az elektromossághoz is, de hát nem sokat érek vele, mint autó-villanyszerelő, mert az autók annyira megváltoztak, hogy csak digitális vezérlés alapján és számítógéppel működnek. Legalább tudom azt, hogy elméletileg hogyan működött egy autó a régi világban.

EGYETEMI TANULMÁNYOK

- *Letelt ez az egy év, sikerült végül Esztergomba kerülni.*

- Megüzenték nekem Esztergomból, hogy most egy másik ÁEH-ás felügyeli Esztergomot, és az nem ismeri az én ügyemet. Meghúztam magam Esztergomban, azt mondták, hogy nem is küldenek engem a központi szemináriumba, mert ott szem előtt vagyok. Hála Istennek, mert a központi szeminárium abban az időben eléggé vonalas volt, akkor próbáltak mindenkit beépíteni, a kispapokat is. A 66/67-es és a 67/68-as tanévben az esztergomi ordináriusnak a parancsára már a Központi Papnevelő Intézetben laktam, az Egyetemi Templomban miséztem, gyóntattam, és közben nagy erővel tanultam a hiányzó tárgyakat, amiket még a doktorátushoz el kellett végezni. Letettem a szigorlatokat és a licenciátust. Elméletileg még fél évig lehettem volna a szemináriumban, de közben kihelyeztek Szentendrére káplánnak. Bedobtak a mélyvízbe, de azonnal. Reggeltől estig hittant tanítottam az iskolákban. Ott, a gyakorlatból tanultam meg, hogyan kell előadni. Nagyon félttem a kisgyerekektől, hogyan fogom őket tanítani. Amikor újra Budapestre kerültem, három iskolában is tanítottam, már nem félttem a gyerekektől, ez számomra nagy élmény volt.

1969-ben doktoráltam. Esztergomba küldtek a szemináriumba prefektusnak és morális tanárnak. Egy évig voltam prefektus, és utána Lékai László⁸ kiküldött Rómába tanulni két évre. A Pápai Magyar Intézetben laktunk. Körülbelül nyolc-tíz ösztöndíjas volt kint. Volt előnye és hátránya is ennek. Az előnye az volt, hogy egy közösségben voltunk, kiváló ember volt a rektor, a vezetőnk. Bagi István, aki később segédpüspök lett. Jó humorú ember volt. Kemény idő volt. Tudtam németül beszélni, de én csak azt a nyelvet tudtam elég jól, angolul kicsit tudtam, olaszul meg semmit. Úgy éreztem magamat, mint az első nap az iskolában. De nagyon rendes volt Peter Henrici⁹, elmagyarázta, hogy hogyan működik ez az egész. Nagyon nehéz volt mindent idegen nyelven, olaszul tanulni, aztán végig kellett gondolni magyarul, és visszafordítani olaszra. Sokszor mondom, mikor kérdezik, hogy milyen volt Róma, hogy én nem turistaútra mentem ki, hanem tanulni.

- *Lehetett tudni, hogy kik voltak a besúgók?*

- Az, hogy ki volt beépítve és ki nem, azt kilencven százalékig tudtuk. A házban futólag találkoztunk velük a liftben. Köszöntünk, kész. Nem akarok belemenni a részletekbe. Minden levelünket fölbontották, láttuk, hogyan van leragasztva. Felgőzölték, aztán leragasztották, és a ragasztó kicsit elengedett ezért lehetett látni, hogy ezt már felbontották. És egyszerre kaptunk több le-

velet. Átnézték a leveleinket, de nem is ez az érdekes. Hanem az, hogy hogyan próbálták befűzni az embert. Az ősi kettős módszerrel, kaláccsal és korbáccsal.

- *Ott próbálkoztak, Rómában?*

- Nem kint, hanem már itthon Magyarországon. Nem is mondom a nevéét az illetőnek, akkor úgy nevezték, hogy BM-dolgozó, de hát rangja volt. BM-dolgozó volt a belügyminiszter is, mindenki BM-dolgozó volt. Aki BM-dolgozó, az gyanús volt. Amikor be akartak építeni, legalábbis fölcillantották a lehetőséget az előmenetelre. A hazafias nevelésre apelláltak. Többeket ezzel a szlogennel építettek be. Nagyra értékelem a hazafias nevelést, csak az a probléma, hogy, egyszerűen így fogalmaztam, én nem vagyok hajlandó ilyen jelentéseket készíteni, mert ezt én lelkiismereti okokból nem tudom vállalni. Ezt én spiclikedésnek tekintem. Erre azt mondja nekem, hogy ez hazafias kötelessége. Lehet, hogy maga szerint az, de én szerintem nem. Akkor nem kényszerítettek, nem vertek meg, nem kínoztak meg. Tudomásul vették.

- *1978-ban kinevezték a Hittudományi Akadémiára az I. számú bölcséleti tanszék professzorává.*

- Lékai magához hívatott, és azt mondta nekem, Paskai Lászlót, az addigi professzort, kinevezték veszprémi püspöknek, és pályázzam meg a tanszékét. Minek pályázzam meg, nem akarok ott professzor lenni. Azt mondja, csak pályázzam meg. Így mégis megpályáztam és megkaptam.

- *Jövőre lesz negyven éve.*

- Pontosan. Ott 36 évig tanítottam, de még most is egy különelőadást tartok esztétikából, illetve Szegeden is tanítok, hál' Istennek.

- *A Gál Ferenc Főiskolán.*

- Igen.

- *A korábbiakhoz képest az egyetemi katedra, gondolom, nagyobb biztonságot jelenthetett.*

- Persze, hiszen fizetést kaptam. De nem az államtól, hanem az egyháztól. Sőt mi több, nem is közvetlenül az egyháztól, nem a magyar püspöki kartól, hanem sajátos módon. Bécsben élt egy Valentiny Géza¹⁰ nevezetű pap, aki a Pázmáneumban lakott. Valentiny minden évben küldött egy meghatározott összeget a Hittudományi Akadémia anyagi támogatására. A rendszerváltás évében - azt hiszem, 90 nyarán - emlékszem, én voltam a dékán, és nem kaptunk a Valentinytól pénzt. Mit csináljunk? Kimentem Bécsbe, találkoztam vele, és elintéztem, hogy küldjön valamennyi pénzt. Először nem akart adni. Kaptam egy szép könyvet tőle, ezenkívül semmit. Végül megjött a pénz, és ki tudtam adni a fizetéseket a kollégáimnak, a professzoroknak. Volt ilyen idő is.

- *Hol lakott Budapesten, amikor kinevezték a tanszékre?*

- Lékai bíboros akkor építtetett egy kápolnát a Táltos utcában, hogy megszüntesse az akkori áldatlan állapotot, három professzornak juttatott egy-egy lakást, ez óriási dolog volt. Borzasztó kicsi volt az előszobám és a fürdőszobám is, de volt fürdőszobám, ülőkáddal, konyha stb. Kicsi volt az is, de elfértem benne. Ott laktam 14 évig. Az egy betonépítmény volt, úgyhogy télen iszonyú hideg, nyáron iszonyú meleg volt, és a fűtést se tudták teljesen megoldani.

HELLER FARKASRÓL

- A mai világ egy fogyasztói társadalom, sőt mi több, még az egyetemi tanárok is a fogyasztói társadalom szerint élnek. Elmesélek magának egy történetet, ami az én édesapámnak az unokatestvérével történt meg, aki idősebb volt jó tíz-húsz évvel az édesapámnál. Neki az édesanyját Bolberitz Györgynek hívták, hozzáment Heller Ágost fizikushoz, aki a XIX. században németül írta meg és Stuttgartban jelentette meg *A fizika története* című művét. Itt élt Magyarországon, és elvette az én nagyapámnak a nővérét, Bolberitz Györgyit. Nekik volt a legidősebb fiuk Heller Farkas¹¹.

- *Ő egy nagyon elismert közgazdász.*

- Akkor nem volt még „Marx-Corvinus” nevezetű közgazdasági egyetem, de értettek a közgazdasághoz. Heller Farkas eredetileg jogot végzett. A Mezőgazdasági Minisztériumban dolgozott fiatalkorában, és utána aztán a húszas években lett egyetemi tanár. Méghozzá a Műegyetemen, mert ott működött egy komoly közgazdasági kar, amit 50-ben megszüntettek. Farkas bácsihoz egyszer bement egy fiatalember, és azt mondta, hogy professzor úr, én szeretnék közgazdász lenni, és a közgazdaságtannal komolyan foglalkozni. Azt mondja Heller Farkas, hogy jól van, szép dolog. Kérdezte: ismeri a közgazdasági elméleteket? Válasz: ismerem. Ért a matematikához? Igen, értek. Erre Heller Farkas: és milyen hangszeren játszik? Válasz: semmilyenen. Menjen el, tanuljon meg egy hangszeren játszani, utána jöjjön vissza, és akkor meglátjuk. Mert ha valaki tudós akar lenni, akkor a művészethez is jó érzékkel kell rendelkeznie. Mert a művészet vonalán tanulja meg az arányos gondolkodást, a fegyelmezett gondolkodást, ami az ő érzelmeit is megmozgatja, úgyhogy érdeke fűződik majd ahhoz, hogy a tudománnyal foglalkozzon.

- *A közgazdászok körében fogalom a neve, de a magyar közgondolkodásból őt is teljesen likvidálták.*

- A nevét sem volt szabad kiejteni ötventől kilencvenig, mert egyfajta közgazdaságtan volt, a politikai gazdaságtan.

EMLÉKEK ANTALL JÓZSEFRŐL

- „»Keresztény Magyarországot akartam« - mondta Antall József, »mert csak ennek van jövője.« És joggal mondta, mert mint történész tudta, hogy a keresztény eszmerendszerek kétezer éves elveket tartalmaznak, amelyek nemcsak igazak, hanem működőképesek is. A magyarság eszméjéről pedig úgy vélekedett, hogy több mint ezer év óta a történelmi tapasztalat igazolja, hogy a magyarság létezni tud, fenn tud maradni, de nézete szerint akkor, hogyha a Szent István-i szellemiség alapján keresztény elvekre és erkölcsi gyakorlatra támaszkodik. Vagyis hitre, imádságra, a tízparancsolat és a szeretet fő parancsának teljesítésére.”

A temetésen mondta a professzor úr mindezeket. Negyvenévnvi kommunizmus után jött a rendszerváltozás, és megalakult egy olyan kormány, ami nehéz helyzetben és kényszerek között működött. Itt állomásoztak még az orosz csapatok, anyagilag teljesen kiszolgáltatott az ország és megmaradt sok mindenki a korábbi helyén. Hogyan látja ezt az átmeneti időszakot, jó irányba indultunk, lehetett volna többet tenni, megvalósult-e ez az álma a magyar miniszterelnöknek?

- Hát egy kicsit idealista volt Antall József, mert ő világlátásban egy polgári, nemzeti, hangsúlyozom, nemzeti liberális gondolkodó volt. De itt a liberális nem egy szitokszó, hanem egy tekintélyt adó felfogás, mint például Deák Ferencnél.

- Eötvös József is nemzeti liberális volt, sőt Széchenyi István is.

- Egyet akarok kiemelni. Egy újságnak se nyilatkoztam ezt, mert tudtam, hogy szlogenként ki fogják emelni az újságírók. Amikor Antall József a halálos ágyához hívatott, mondanom sem kell, hogy az egész titkosszolgálat engem keresett Magyarországon. Még édesanyám se tudta, hogy én Csongrádon vagyok lent, és éppen adventi lelki gyakorlatot tartottam. Megjelent két rendőr, és megmondták, hogy most tessék feljönni a miniszterelnök úrhoz, fölviesszük a kórházba. Vittem magammal az utolsó kenethez szükséges eszközöket és a szent ostyát. Úgy mentem föl Csongrádról Budapestre - akkor nem volt még sztráda -, gyorsan, a rendőrautóval a piroson is keresztülmentünk. Bementem a szobájába, és azt mondta nekem: „Keresztény Magyarországot akartam, hidd el, csak ennek van jövője.” Ezt sohasem mondtam újságíróknak, soha, sehol sem jelent meg, de így teljes, azt válaszoltam: „Ide figyelj, Jóska, nekem ne mondd azt, hogy higgyem el, mert én ezt tudom.”

- Antall József egyszer azt nyilatkozta, hogy ilyen nehéz helyzetben, amilyenben Magyarország van, nem viselkedhet máshogy se a parlamentben, se a

kormányüléseken, se a nyilvánosság előtt, mint ahogy láttuk legtöbben, mert nem engedheti meg magának. Viszont emlékszem egy olyan frakcióülésre, amit közvetített a televízió, ahol azt mondta: „Na, gyerekek, nem vagyok én azért az a Savanyú Jóska, se Keserű Pista.” Sok mindenkitől hallottam, hogy rendkívül jó svádájú, jó humorú ember volt.

- Először is kitűnő előadó volt. Olyan slágfertig volt – ő nem lépcsőházi ember volt, mint ahogy én, hogy mindig később jut az eszembe, mit kellett volna mondanom – nem. Ő azonnal tudta: egy olyan szellemes mondatot mondott, hogy azonnal elnémult, aki hallotta. Fantasztikusan szellemes volt, amit persze nagyon élveztünk tanítványaiként, ismerőseiként is. Kónyának [Kónya Imre, az MDF politikusa – a szerk.] a könyvében is van néhány apró érdekesség, mert azért ő közel volt hozzá. Mit sugott neki oda Antall így, a szája elé téve a kezét? Sokszor csinálta, nem tudta megállni. Valamelyik képviselő ott a felesleges dolgokat sorolta, Antall meg Kónya is tudta az illetőről, hogy vegetáriánus. Akkor odafordult Kónyához és azt mondja: „*Húst kellene ennie, és akkor nem mondana ilyen hülyeségeket.*”

Az első órán, amikor az osztályfőnökünk lett 57 márciusában, azzal kezdte, hogy fiúk: „*1956 októberében Magyarországon nem ellenforradalom volt, hanem forradalom.*” Lehajtottuk a fejünket, és rezzenéstelen pofával hallgattuk. Mert azt hittük, hogy egy provokátor. Hónaponként változtak a tanárok, mindig beküldtek valakit hozzánk, és sületlenségeket mondott. Amikor aztán elkezdte magyarázni a forradalomnak az egész helyzetét és a világtörténelmi összefüggéseket, akkor láttuk, milyen érdekes ember. Másik órán fölfigyeltünk arra, hogy nagyon elegánsan öltözött. Elegánsan és mégis nagyon modernül. Egygombos zakóba, de nyakkendővel. Nagyon élveztük, hogy volt egy topogója. Akkoriban az volt a legnagyobb divat. Akinek nem volt topogója, az nem is számított igazán férfinak. Nyers gumitalpú cipő volt rajta, amit nem lehetett üzletben kapni, azt csináltatni kellett. Kalapban járt. Emlékszem, egyik órán elkezdett sétálni az osztályban, és az egyik osztálytársam, aki keramikus iparművész lett később, diszkréten lecsúsztatta, ami a padon volt, és éppen a matematikaleckét másolta az egyik osztálytársának a füzetéből, nehogy észrevegye az új tanár. Megállt mellette, és azt mondta: „*Uram, ne zavartassa magát!*” Ezzel vágódott be az osztályba. Általában a stréber tanárnők, így szólnak, intő, rová, mit másolsz, zavarod az órát. Nem! „*Uram, ne zavartassa magát!*” Ez volt az ő pedagógiája. Ő nem abból indult ki, hogy a gyerekek hogyan kell viselkedni az osztályban, hanem abból indult ki, hogy hogyan tud szabadon kifejlődni az ember. De ezzel elérte azt, hogy az a srác soha többet nem foglalkozott mással az ő óráján. Mert annyira le tudta kötni a figyelmet.

A II. világháborúról nem lehetett beszélni, csak a szovjet hadsereg dicsőségéről. Én ott, tőle ismertem meg a II. világháborút, hogy mi volt a valóságban. A tankönyvben semmi nem volt róla. Énvelem is megtapasztaltatta egyszer ezt a pedagógiai bölcsességet. Az osztályban volt egy KISZ-tag. Beültette az első padba, gondolom, hogy szem előtt legyen. De engem ültetett melléje. Ez az osztálytársam később zoológus lett. A srác, azt hiszem, a nagybátyja hatására lett kommunista és KISZ-tag, mert az meg tudta győzni, hogy ez a legtökéletesebb ideológia. Az egész osztályból senki sem állt szóba vele, mert KISZ-tag lett. Antall József kihirdette, hogy szóba kell állni vele, tehát nem kell gyűlölni őt és veszekedni, vitatkozni vele, hanem osztálytársnak kell tekinteni. Most nagy Antall-hívő.

A harmadik gimnáziumban magyart is tanított nekünk, és kicsit untam már a magyarázatot, volt nálam egy Ady-kötet, és abban nézegettem egy verset. Ő sétált az osztályban. Akkor azt hittem, meghalok a röhögéstől. Megfogta az Ady-kötetet, megnézi, lapozgat, azt mondja: „*ezt olvasd el!*” És ment tovább.

- *A professzor úr is szerette a történelmet, szerette a tantárgyat, amit tanított, és gondolom, ő készítette fel az érettségire is.*

- Igen. Amikor leérettségiztünk, nem kaptunk ajándék könyvet, mert akkor már a gimnázium előtt vörös posztó, reakciós banda voltunk. Antall József akkor az érettségi után egy héttel adott nekem egy könyvet, és az itt van. Dr. Evetovics Kuno: *A katolikus erkölcsstan, I. rész.* Személy szerint, gondolom, az ő könyvtárából. Benne volt egy levél, ezt olvassa el!

- *Ezt ő adta?*

- Ő adta személyesen. Talán mert én kitűnőre érettségiztem.

- *Az érettségi után megmaradt a kapcsolatuk?*

- Antall eléggé elfoglalt ember volt, az Orvostörténeti Intézet igazgatójaként, később pedig miniszterelnökként is. Nemigen találkoztam vele, mert én kispap voltam. Később két-három évenként jártam be hozzá. A felesége mondta nekem, és igaza volt, hogy mi két-három évente találkozunk, és ott folytatjuk a beszélgetést, ahol két-három évvel ezelőtt abbahagytuk. Szóval mindvégig tudtunk egymásról.

ANTALL JÓZSEF LEVELE

Emlékül Bolberitz Pálnak, kiváló tanítványomnak. Kitűnő történész, közgazdász, sőt tehetséges festőművész lett volna, azonban hivatástudata a papi pályára szólította.

Pali Barátom! Őrizd meg szerelmedet és kutató szenvedélyedet a társadalom és szellemtudományok iránt. Nélkülözhetetlenek lesznek ezek papi hivatásod teljesítésében is, ha részt kívánsz venni a magyarság és az egész emberiség előtt álló nagy kérdések megoldásában. De a tudományok mellett ne feledkezzél meg művészi tehetségedről sem. Biztos vagyok benne, hogy az alkotás öröme egyik fontos komponense lesz harmonikus lelki életednek.

Nem foglalkozást, sőt nem is egyszerűen pályát, hanem hivatást választottál. A pap missziós feladatot tölt be akkor is, ha hazájában munkálkodik, és nem a távoli Afrikában vagy Ázsiában. Lehet, hogy az utóbbi nagyobb fizikai, sőt lelki erőt követel, azonban magyar papnak lenni se könnyű...

Keleten és Nyugaton egyaránt nagy világformáló erőktől fortyog a földi katalan. A kétezer esztendőes Egyház csak úgy tud megmaradni és hatni, ha vállalja a Nagy Kiegyenlítő szerepét, fölismeri az általános emberi és szociális kérdéseket. Az egyháztörténet arra tanít, hogy a megpróbáltatások üllőjén kovácsolódtak keményvé az egyház nagyjai.

Ne feledd el soha modern világtörténeti szemlélettel párosult szilárd magyarságtudatodat. Korunk hatalmas technikai találmányai, az emberiség – eléggé nem tudom hangsúlyozni – súlyos szociális problémái, a mélyben fogant nemzetpolitikai kérdések különleges embertípust, a napi politika ármánykodásába nem keveredő politikus papot kívánnak az Egyháztól. Nagysága és hanyatlása függ ettől. Akadnak-e válságos és nagy korszakokhoz nagy egyházi férfiak? Ez volt mindég – éppúgy mint általában – a katolicizmus problémája. Remélem, hogy neveddel még találkozom...

*Antall József
Emlékül volt tanárodtól
és osztályfőnöködtől*

1959. július 9-én.

KITÜNTETÉSEK ÉS NAGYDOKTORI CÍM

- *Professzor úr, az utóbbi években nagyon komoly kitüntetésekben részesült. Többek között megkapta a Széchenyi-díjat. A Magyar Érdemrend középkeresztje a csillaggal polgári tagozatát, a Hit pajzsa kitüntetést, illetve a Mindszenty-émlékérmét is.*

- A legutóbb megkaptam a Magyar Érdemrend középkeresztjét a csillaggal, amit minden normális európai országban parancsnoki keresztnek neveznek. De itt valamelyik hivatalnok kitalálta, hogy ez középkereszt. Amikor ezt alapították, Antall József kormánya idején, akkor a volt miniszterek kapták. A miniszterek hivatali idejükben nem kaptak kitüntetést, csak utána. Antall idejében csak államfők, uralkodók kaptak ilyet. Ez a Magyar Köztársaság nagykeresztje. Antall József a halálos ágyán kapta meg Göncz Árpádtól. Ő mondta nekem: „engem ez nem érdekel, de a fiamat majd érdekli. Jól van. Hát legyen. Legalább az övé lesz”.

Az első magyar kitüntetés volt a Mária Terézia által alapított Szent István Rend. Ez volt régen a legmagasabb magyar kitüntetés. Természetesen az első években csupa külföldi magyar kapta meg, jó műfordítók. Külföldön, ez lényeges, nyugaton, hogy lefordították a magyar verseket. És végre megkapta olyan valaki, aki a rangjához méltón tudja viselni, Erdő Péter bíboros. Erdő Péternek az elődei, mint esztergomi érsekek megkapták – általában a festményeken lehet látni –, mindegyiken ott van a Szent István Rend. Legalább ő megkapta legutóbb. Én megkaptam ezt a bizonyos nyugalmazott minisztereknek járó fokozatot, parancsnoki kereszt a csillaggal. Meg a Hit Pajzsa meg a Máltai Lovagrend nagykeresztjét is. Hát nem érdekes, nem tartom számon.

- *Tudományos tevékenységéért, könyveikért és közel 40 éves egyetemi tanári munkásságáért, előadásaiért kapta meg a Széchenyi-díjat, ez volt az indoklásban. Pár évvel ezelőtt szerezte meg a nagydoktori, az akadémiai nagydoktori címet is.*

- Igen, 2012-ben. Az volt a címe a nagydoktori disszertációnak, hogy „Modern ateizmus a legújabb kori keresztény filozófia tükrében”.

- *Az egyik fő kutatási témája a modern ateizmus a keresztény filozófia tükrében, a másik, amiben nemzetközi hírű kutatóként tartják számon: Nicolaus Cusanus munkássága, de hozzátenném, hogy a magyar filozófiatörténet kezdeteiről is sok tanulmányt, értékelést írt. Elfeledett vagy elhallgatott magyar gondolkodóra irányította rá a figyelmet, mint például: Prohászka Lajos, Noszlopi László vagy Szabó Lajos. Hogyan fogadták a bírálók a modern ateizmusról szóló disszertációját?*

- Gondolom, azért vegyesen. Úgy lehetett érezni, hogy érdemben nem is nagyon tudtak hozzászólni, mert ez egy külön világ, és bár nagyon sok komoly specialistája van nemzetközileg, az itthoniak teljesen a marxizmus-leninizmus gondolkodásában éltek. Mostanra azonban már másik világ van, és az, aki engem a legjobban támadott, az eredendően egy marxista filozófus. Átváltott a mai divatra, a mai korra a rendszerváltás után, és módszertani szakember lett belőle. Magyarul éjjel-nappal tanulmányozta azt, hogy bibliográfiailag mit lehet publikálni vagy mit nem. Őszintén mondom, én annyira nem mélyedtem el a legújabb, akadémiai rendeletekben, csak azt kell megjegyezni, hogy amit én tudok, az majdnem hasonlít a magyar helyesírás szabályaihoz. Állandóan belekötött a bibliográfiába, hogy nem jól írom, ezt és ezt így kell idézni. Mert én nem úgy idézem a történeti áttekintésben a szerzőket, ahogy őszerinte kellene, vagyis hogy minden szerzőnek minden művét magyar fordításban közlöm. Ezen lovagolt. De más bírálók mondjuk, normálisan álltak hozzá, úgyhogy nem volt probléma a védelemmel.

KERESZTÉNYSÉG ÉS KULTÚRA

- *Professzor úr, korai főiskolai tanári éveitől írt jegyzeteket, utána könyveket, amik nagyon széles körben ismertek és elismertek. Az egyik vissza-visszatérő, több helyen kifejtett, pontosított álláspontja szerint Európának a kereszténység az alapja, a keresztény kultúra, a keresztény kultúrhagyomány és a bölcsélet. Természetesen az európai kultúra táplálkozott az ógörög filozófiából, a római jogból és a zsidó hagyományokból, de mégiscsak a kereszténység építette föl ezt a kontinenst, úgy, ahogy most mi megörököltük. Azt írja, például a Kultúra és kereszténység¹² című tanulmányában: „Mi olyan európai házba akarunk menni, melynek lényege a kereszténység. Novalis, a kiváló költő azt mondta, vagy Európa, vagy a kereszténység. Én azt mondom, a kettő együtt. Nem a régi időket kell visszasírni. Természetesen a régi, hagyományos értékeket meg kell őrizni, tovább kell adni. De látni kell, a kultúrtradíció sohasem lehet cél, hanem eszköz. Így minden kereszténynek egyedileg kell kultúrateremtőnek, értékbefogadónak, értékalkotónak és értékközvetítőnek lennie. Ez egyfajta szegénységet jelent, és ezt nekünk vállalnunk kell ebben a szekularizált, pluralista világban. De tudnunk kell azt is, hogy mi a kovász szerepét töltjük be. Széchenyi István mondotta volt: »Magyarország nem volt, hanem lesz.« Széchenyi szellemében elmondhatjuk: a keresztény kultúrájú Európa nemcsak volt, hanem lesz, benne egy keresztény kultúrát hordozó Magyarországgal. Rajtunk is múlik, hogy ez valóban így legyen.”*

Erről a misszióról, ami egyszerre keresztényi kötelességünk és szellemi emberként is kihívás felénk, kérdezném, hogy mi a keresztény Európa jövője, és mi ebben a mi feladatunk?

- Napjainkban azért merül fel olyan radikálisan ez a kérdés, mert tudjuk, hogy az egyesült Európa, aminek Brüsszel a központja – úgy látszik –, nem akarja a keresztény Európát, de nyíltan ezt nem meri kimondani, csak a tetteiből lehet erre következtetni. Hova nyúlnak vissza ennek a gyökerei? Úgy gondolom, hogy a 68-as párizsi diáklázadásokig. Akkor kezdték a keresztény Európát nyíltan támadni és lerombolni. Mert burkoltan addig is ment ez, de nem ennyire leplezetlenül. Az a nemzedék, amelyik ezeket a lázadásokat csinálta, az egyetemi évei alatt nem azzal foglalkozott, hogy egy szakmának megtanulja az alapjait, hanem azzal, hogy lázítsa a lázadás korában élő fiatalokat. Mert ha tanultak volna rendesen, akkor nem értek volna rá arra, hogy lázadásokat szítsanak. Ezeknek az apukáik valószínűleg azoknak gyarmatosítóknak a leszármazottai voltak, akik iszonyúan meggazdagodtak a gyarmatok kizsákmányolásából. Nyugodtan csinálhatták ezt, én lázítok, apuci pedig fizet. Itt jön a nagy ellentmondás. Apuci fizet abból, amit a munkásság kizsákmányolásából szerzett. Én pedig lázítok és forradalmat csinállok azok között, akiket az apuci kizsákmányolt. De ezeknek semmi közük az igazi munkásokhoz, mert azoknak van egy bizonyos fajta becsülete. Én voltam munkás is, tapasztalatból tudom. A munkásnál semmi más nem számít, csak hogy valaki ért-e a szakmához és becsületesen él-e. Magyarul, megtartja az ígérését, nem veszi el a másét és lehet-e rá építeni.

Azért mondtam el ezt a példát, mert ezek a 68-as gengszterek a mai világban már a nyugdíjkorhatárhoz közel álló brüsszeli „fő bürokraták”, és ők vezetik az Európai Uniót, rá akarják kényszeríteni elképzeléseiket Európára, miközben állandóan papolnak a szabadságról és a demokráciáról. Rá akarják kényszeríteni az uniót arra a magatartásra, amit apáik ténylegesen gyakoroltak a világ gyarmatbirodalmaiban, az angolok, a hollandok, a belgák és a franciák, meg a spanyolok és a portugálok. De megszűntek a gyarmatbirodalmak. Hát most mit csináljunk? Föléljük apuci örökségét? De az sem tart örökké. Így bizonyos pozíciókat kitaláltak, majd megszavaztatták maguknak. Még mindig abban élnek, abban a világban, és ezt szüleiktől – most már tudat alatt – örökölték, hogy a világot csak így lehet kormányozni. Nagyon szép mese a demokrácia, ez kell a tömegeknek. Valójában van egy császár és alatta vannak a királyok. Vazallusok. Egy hűbérúr és vannak a hűbéresek. És a vazallusnak engedelmeskednie kell a hűbérúrnak. És ha nem engedelmeskedik egy vazallus, akkor nagyon rossz szemmel néznek rá. Ezt Orbán Viktor mindennap megélheti.

- A 68-as nemzedék ráadásul nemcsak a politikába, hanem a médiába, a különböző gazdasági szervezetekbe, migránsszervezetekbe is beépült, és ma ennek a generációnak az irányítását látjuk.

- Az öreg huligánok most ott vannak a pozíciókban, ők a császárok. Az teljesen mindegy, hogy a császárt most Európai Bizottságnak, vagy parlamentnek, vagy bíróságnak hívják, ezek a demokrácia látszatai. A hatalom megosztása látszólagos, Montesquieu alapján, úgy tűnik, mintha a törvényhozói, a végrehajtói és a bírói szervezetek függetlenek lennének egymástól. Dehogy függetlenek, azok abszolút egymást befolyásolják. Ilyen Európában élünk, ahol az Isten helyett megjelent a szabadságnak egy torz fogalma: amit nekem szabad, azt neked nem szabad. Erről van szó, az összes torzulással együtt, ami ebből következik. Ha szabadságnak egy félremagyarázott fogalma kerül az Isten helyébe, akkor ez így néz ki és ez lesz a következménye. Az igazi szabadság valójában a döntés szabadsága, hogy elkötelezem magamat egy célnak, ám ezt a szabadságot nem hajlandók elfogadni, csak a kamaszos választási szabadságot. A szabadság az, hogy a fogyasztói társadalomban minél több árucikk legyen és minél több csillogó árut vásárolhassak meg.

- *Erről a szabadságról így írt a „Szabadság és erkölcs”¹³ című könyvében, amiben európai egység és keresztény szellemiség kapcsán azt fogalmazza meg, hogy: „a XX. század sokat gyűjtött, de eltékozolta a logoszt, az igazságot, a végső alapot, azt, »aki kezdetben volt, mint az ige.« Ez az Ige »testté lön s miköztünk lakozék.« Az egyház küldetése egy szekularizálódott, pluralista, kohézióját elvesztő Európában az, hogy a keresztény kultúrórökség ápolásával és maradandó értékeinek továbbadásával, »közvetítésével« visszaadja a harmadik évezredre Európa »tartását«, identitását, ami a logosz és etosz egysége, az elmélet és az erkölcsi gyakorlat koherenciája, a gyökereitől (hitétől) megfosztott, európai, keresztény kultúrmaradványokon, szellemi életét »tengető« népek visszatalálása az egyházhoz, ami egyedül képes arra, hogy Európa népeit egyetlen nagy családdá fogja össze.”*

Ebben a mondatban benne van az egyház küldetése, missziós parancsa, és benne van a mi felelősségünk, a logosz és az etosz egysége. Hogyan látja a harmadik évezred második évtizedében Professzor úr, meg tudja-e valósítani ezt a ma embere? Van-e hozzá tartása? Van-e hozzá nemzeti identitása?

- Én csak azt tudom erre válaszolni, hogy valami optimista kicsengése is legyen a mondanivalómnak: elég érzékenyen, serdülőkoromban éltem át az 56-os forradalmat, amikor is emlékszem, hogy a házunkban lakott egy festőművész. Addig nemigen jártunk össze, de akkor a ház lakói egymással kicsit közelebbről is meg tudtak ismerkedni. Az volt a nagy élményem nekem 56-

ról, hogy az utcán, a házban vagy a közelebbi ismerősök között nyugodtan szabadon lehetett beszélgetni, következmények nélkül. Legalábbis mi akkor azt hittük néhány napig. Ez óriási élmény volt, mert a kommunizmusnak, a Rákosi-féle sztálinista megnyilvánulásának az volt a lényege, hogy úgy kellett élni, hogy mindenki mindenkit figyel és mindenki mindenkit följelent. De hát ez legalább egy nyílt beszéd volt. A Kádár-éra az abban különbözött a Rákosietől, hogy gyerekek, csináljunk úgy, hogy senki sem figyel senkit, és még jobban figyel mindenki mindenkit. És alkalmasint ennek következményei is lesznek. Hát ez azért enyhébben nyilvánult meg a Kádár-korszak későbbi szakaszában, mondjuk a 80-as években. A következő nagy élményem az volt, amikor a festőművész egyszer azt mondta nekünk, hogy azzal, amilyen lelkes volt a magyar ifjúság október 23-án, visszanyerte egykori tekintélyét előtte. Mert azt hitte, hogy ez az ifjúság csak tapsolni képes, ahogy tapsolt Rákosinak és Sztálinnak. Hát persze hogy a Rákosinak és a Sztálinnak tapsolt az iskola ifjúsága, mert kötelező volt úttörőnek lenni, meg kötelező volt tapsolni. De ezt igazán senki sem vette komolyan. Énnekem az az optimista kicsengésű befejezésem lenne, hogy szerintem Magyarországon ennek az ifjúságnak az ereje, ha nagyon rejtetten is, de él, és előbb-utóbb meg fog csömörlni az úgynevezett nyugatimádó és korlátlan szabadság illúziójától. És ha jön egy történelmi helyzet, mégpedig ilyen helyzetek mindig adódnak – nem lehet tudni, hogy mi fogja kiváltani ezt –, akkor a márciusi ifjak újra magukra találnak.

– *Meg a pesti srácok.*

– Meg a pesti srácok. Kiegészíteném történelmileg két epizóddal: Pest lakossága 1848-ban 80-90%-ban német ajkú volt. És 1848-49-ben, pedig akkor is nehéz idők voltak, ezek elmagyarosodtak. Nem azt mondom, hogy nem beszéltek németül vagy tótul, de a szívükben magyarok lettek. Azért magyarosították sokan a nevüket, mert a szívükben magyarok voltak. És én azt hiszem, hogy újra el fog jönni ez az idő. Európa többi népeire vonatkoztatva nem tudok jóslásokba bocsátkozni, mert vannak történelmi helyzetek, amelyek nyugodtan lehetnének ilyen kiváltó okok, de nem lehet megjósolni, hogy mi hozza ezt el.

A magyaroknál mikor jön el? Mondok egy másik példát. A rendszerváltás. Senki sem tudta elgondolni, hogy egyáltalán lehetséges a Kádár-rendszernek a megváltozása. Lényegében 89-ben, a nagymarosi vízlépcső elleni tüntetéssel, a Dunaszaurusz ellen való spontán fellépéssel kezdődött. Ez aztán egyik pillanatról a másikra, mint október 23-nál, átválthat egy egészen radikális vagy pedig egy félradikális mozgalmá. Így történt. Senki se gondolta volna azt, hogy a nagymarosi vízlépcső és a Dunaszaurusz kapcsán jelenik meg aztán az

egész rendszerváltás elővételezése. Ilyen volt 48-ban az európai forradalmak híre is, ami kiváltotta a radikális változást.

Hogy lesz Európa úgy, ahogy mi azt elképzeljük, azt én nem tudom. De a jelek azt mutatják, hogy ha Európa elhagyja végképp a kereszténységet – sajnos éppen úton van afelé –, akkor nem lesz. Ez van a mai Európában. Ennek a folyamatát látjuk, hogy sokszínűség legyen, és minél többfajta ember legyen, és az európai kontinens szűnjön meg. Ez bizonyos köröknek komoly elképzelése.

KARÁCSONYI ÜZENET

- Az 50-es, 60-as évek Magyarországról, kommunizmusáról beszélgetünk korábban, és arról a félelemtől, illetve a materialista felfogású gondolkodásmódról, amit megpróbáltak beleverni az emberekbe. Raktárakban, megkönyvtárak mélyén, elszigetelve a nyilvánosságtól, de mégis olyan gondolkodók, papok meg művészek éltek ebben a korban, akiknek ma már megjelenhetnek a műveik. Az ember néha megdöbben, nem érti, hogy se remény nem volt arra, hogy valaha megjelenhetnek, se hogy eljut a közönséghez, se hogy hatni tud vele. Mégis az életük ellenében, azt részben föláldozva megteremtették ezeket a hatalmas életműveket. Működnie kell valaminek, ami egyszerűen a történelem síkjáról érthetetlen. Az emberben mégis működik valami, amit például Várkonyi Nándor úgy fogalmaz meg, hogy nekem egyetlen célom van, divinizálni az embert. Professzor úr pedig úgy fogalmazta meg, hogy egyszerre európai és egyszerre magyar, egyszerre univerzális és egyszerre tradicionálisan transzcendens gondolkodó életművét láthatjuk. A kegyelemnek itt valamilyen szinten a betörését látjuk a történelemben.

- Az ember nem tud kibújni abból, hogy Isten képmására van teremtve. Ez a szellemnek a transzcendenciája. Hol húzom meg, a földszinten vagy az első emeleten, a második emeleten, a századik emeleten a transzcendenciát, az egy másik kérdés. Ebben különböznek a filozófusok. Várkonyi Nándornak a könyve, amiben leírja, hogy az embert divinizálja, annak a jele, hogy a szellemnek ez a transzcendens dinamikája létezik. Igen. De nincs divinizálva az ember, mert antropomorfizálva lett az Isten. És ez az, amit nem tudnak megérteni. Nem tudnak, még meg sem tudják közelíteni. Mentem az embereket. Azért, mert ez kegyelem is. Tehát ez nemcsak emberi törekvés, hanem kegyelem is. Az Isten fia emberré lett karácsonykor. Hát ez teljesen megdöbbentő. Hogy merészel az Isten emberré lenni? Mert addig csak azt tapasztalták meg, hogy az írásban, a törvényben van antropomorfizálva az Isten. És azért kvázi Isten-

nel azonosították már a fogság után az írástudóknak a gyűjteményeit, ami a Szentírás. Egyik könyvet sem az írta, akinek a neve alatt szerepel, hanem ismeretlen írástudók írták. De eljött az Isten egy valóságos emberként. És ami a legnagyobb botrány a mai emberek számára, hogy olyan normális volt, mint egy ember, de bűn nélkül való volt. Ez lehetetlen.

- *Mert a kegyelem minden esetben azért segít a nagyon nehéz helyzetekben. Hisz a Bibliában is benne van, Szent Pálnál találhatjuk: „Ahol azonban elhatalmasodott a bűn, túláradt a kegyelem.” Tehát a sötétség ideje is meg van számolva. És a nehéz helyzetekben, ahogy a magyar költő mondja, „átka-rol az Isten”.*

- Ady Endre mondja. Kérem szépen, én egy katolikus pap vagyok. Minden héten prédikálok, bibliaórákat adok. Semmi mással nem foglalkoztam életem során tulajdonképpen, mint azzal, hogy érthetővé, emészthetővé tegyem azt, amit a kinyilatkoztatás mond. Hogy az emberek megértsék, amit mondok. Jó, néha csinálok olyan vicceket, hogy egy kicsit érthetetlenül beszélek, hogy lás-sák, nem akárkivel van dolguk. Mert a tudomány adja meg a tekintélyt. Nem az, hogy én tisztelendő úr vagyok, az Isten papja vagyok, hogy felszenteltek. Ez egyszerűen nem érdekli még a híveket sem. De hogyha a tudomány ért-hetetlenlenségével szólok hozzájuk, akkor azt mondják, nem értjük, de azért ez tényleg valami komoly dolog. De ez nem más, mint egy csel, és minden pré-dikációban, még akkor is, ha elméletileg magyarázok valamit, elmondok egy konkrét példát a mai világból, így azonnal találva érzik magukat. Előadásaim-ban is sok példát mondtam, amikor leereszkedtem a hétköznapi élethez.

A lényeg az, hogy az Úrjézus fölcsillantotta bennünk a reményt, hogy bűn nélkül is lehet élni. Tessék elképzelni! Szűz Mária is büntelen volt. Hihetetlen, mondják, mert a bűn az hozzátartozik a lényegünkhöz. Bár a szentek példája is azt bizonyítja, hogy bűn nélkül is lehet élni, sőt boldognak lenni. Ez már a mennyország elővételezése. Az, hogy divinizálódik-e az ember? Elképzelhető. Utalások vannak a Szentírásban arra, hogy a mennyországban ilyen a helyzet, de azt ki kell érdemelni egyrészt, másrészt pedig nem tudjuk, hogy milyen módon fog ez megtörténni. Akkor Isten lesz minden mindenben. De alapjában véve nem tudjuk most megmondani, hogy milyen lesz az a boldogság. Csak annyit tudunk, amennyit az Úrjézus mondott, hogy én leszek majd a te nagy jutalmad. De hogy hogyan, azt nem tudjuk. És ez nem is baj. Mert ha megtud-nánk, ismerjük a mi európai földhözragadt gondolkodásunkat: csak ennyi? Hát akkor nem éri meg. Csak ennyi? De ez is annak a bizonyítéka, hogy van Isten. Miért mondom én azt, hogy csak ennyi? Miért vagyok mindig elégedetlen? Hát azért, mert az Isten a végtelenre állított be bennünket.

A karácsony az nem a kedélyes gyermekkorok felidézése, hogy éppen mit kapok a Jézuskától, hanem a karácsony az a legnagyobb botrány ünnepe. Hogy mer az Isten beleavatkozni az én gondolkodásomba, hiszen én tudok mindent a legjobban? Lehet ugyan, hogy még nem tudok, de majd meg fogok tudni mindent. Attól függ, hogy milyen diplomát szerzek. Hogy mer beleavatkozni az én dolgaimba, hogy ő okosabb nálam? Hogy lehet nálam okosabb? Ez a gőg, ami minden bűn forrása.

- *Hogy mer belépni a történelembe?*

- Hogy mer belépni, hogy meri irányítani a történelmet, hogy merészeli befolyásolni az embert?

- *Az biztos, hogy mindig is nagy kérdés lesz az ember előtt. Ezt még az apostoloknak sem volt könnyű megérteniük, akik látták őt, és megtapasztalták a csodáit.*

- Míg a Szentlélek nem jött el.

- *Amíg el nem jött a Szentlélek, meg nem világosította őket, keveset értettek belőle.*

- De szerették az Úrjézust. Irracionális szeretettel szerették és ezért nem lettek Júdások. Júdás a pénzt szerette.

- *A harminc ezüstpénzt. Köszönöm a beszélgetést tisztelt professzor úr!*

JEGYZETEK

- 1 Széchenyi-díjas római katolikus pap, filozófus, egyetemi tanár, a Szent István Akadémia volt elnöke, a Magyar Kolping Szövetség országos prezese, a Nemzetközi Cusanus Társaság tagja, a Szuverén Máltai Lovagrend magisztrális káplánja.
- 2 Bolberitz Károly (1938–1972) orvos, Bolberitz Tamás (1940–) karmester, Bolberitz Marianne (1945–) kutató biológus, Bolberitz Henrik (1951–) építészmérnök.
- 3 Id. Bolberitz Károly (1906–1978) egészségügyi és vegyészmérnök, közgazdász, a vízhygiénia szaktekintélye.
- 4 Az Egis jogelődjét, a *Dr. Wander Gyógyszer- és Tápszergyárat* Balla Sándor gyógyszerész a svájci Dr. Albert Wanderrel közösen alapította Budapesten, Kőbányán, 1913-ban. A vállalat az államosítást követően az *EGYT Gyógyszer- és Tápszergyár* nevet kapta, majd a vállalat nevét 1985-ben EGIS-re változtatták.
- 5 Ifjabb Antall József Tihámér (1932–1993) magyar politikus, könyvtáros, orvos-történész, muzeológus, Magyarország első szabadon választott miniszterelnöke a rendszerváltás után. 1957-ben a Toldy Ferenc Gimnáziumba helyezték át fegyelmi eljárással, ám 1959-ben politikai magatartása miatt végleg eltiltották a pedagógusi pályától.
- 6 Kunszery Gyula (1906–1973) tanár, író, politikus.
- 7 Benke Valéria (1920–2009) kommunista politikus, művelődésügyi miniszter. Művelődésügyi miniszterként (1958–1961) több 1956-os „*pesti srácot*” tiltott el végleg a továbbtanulástól, s számos, ún. „*X-es*” (azaz egyéb, tehát „*polgári*”, vagyis nem „*munkás-paraszt*”) származású fiatalat utasított el az egyetemekről, szűrópróbaszerűen.
- 8 Lékai László (1910–1986) bíboros, prímás, esztergomi érsek.
- 9 Peter Henrici (1928–) svájci jezsuita pap, filozófiaprofesszor (1960–1993) a Gregoriána Egyetemen. 1993 és 2007 között Churban segédpüspök.
- 10 Valentiny Géza (1927–2011) pápai prelátus, egykori nyugat-németországi, ausztriai magyar főlelkész. Az osztrák és német püspöki kar európai segélyalapjának munkatársa volt, és az Europaischer Hilfsfond magyar osztályának ügyvezetője 1972–96 között.
- 11 Heller Farkas (1877–1955) közgazdász, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Édesapja, Heller Ágost (1843–1902) magyar fizikus, tudománytörténész, az MTA tagja, édesanyja lovag bleybachi Bolberitz Georgina (1854–1920).
- 12 Bolberitz Pál: *Kultúra és kereszténység*; http://web.axelero.hu/kesz/jel/02_09/kultura.html
- 13 Bolberitz Pál: *Európai egység és keresztény szellemiség* In: *Szabadság és erkölcs*. Magyar Kolping Szövetség, 1998./48. p.

Katolikus főpapok szakpolitikai reformjavaslatai a felsőházi viták alapján

A Nagy Konstantin által kiadott 313-as milánói ediktumtól, majd a kereszténységet államvallássá tevő Nagy Theodosius 380-as rendelkezésétől kezdve a katolikus főpapok komoly pozíciókat töltöttek be az állami jogalkotás és végrehajtás területén. Ez a tendencia a Karoling-dinasztiától kezdve az egész középkoron át végighúzódott.

Szent István királyunk is a nyugati példák alapján papokat, püspököket választott bizalmasainak. Történelmünkben katolikus püspököket és papokat mindig találhatunk uralkodóink mellett, később a királyi vagy udvari tanácsban is. Az országgyűléseknek kezdetektől fogva tagjai a püspökök és a káptalanok küldöttei, több más egyházi méltósággal egyetemben.

Amikortól pedig a rendek az 1608-as pozsonyi országgyűlésen elhatározzák, hogy az országgyűlés kéttáblás rendszerben fog tovább működni, a katolikus egyház hivatalos képviselői az arisztokrata családokkal együtt a felsőtáblán kapnak helyet.¹

Ez a megoldás nem változott sem az 1848/49-es forradalom és szabadságharc alatt, sem az 1867-es kiegyezést követően, amikor végleg befejeződött a társadalomban az átmenet a rendi feudális korból a nemzeti liberális alkot-

mányos monarchiába. Az 1885. évi VII. törvénycikkkel kihirdetett 1885-ös főrendiházi reform kissé átrendezte a felsőházi képviselőkre jogosultak körét, így számos címzetes (választott) püspök is elveszítette a felsőházi tagságát, a protestáns egyházak és a zsidó felekezet pedig végre megkapta a képviselői jogot. Ez a döntés azonban érdemi változást nem jelentett, mert alapvetően meghagyta a törvényhozás második kamaráját az arisztokrata családok kezében, bár az arányok kismértékű átrendezése céljából bevezette ugyan a főrendiháznak olyan tagsági formáját, mely uralkodói kinevezésen alapult. E kategória tette a továbbiakban lehetővé, hogy a főrendiház tagjai közé kerülhessenek a középosztály egyes tagjai is.

Ezen alapvető évszázados változatlanok okán érthető, hogy az 1918 őszi lezajló forradalmi változások során nem a főrendiház átformálása, hanem teljes megszüntetése következett. A főrendiházat viszont Horthy Miklós hatalomra kerülése után sem szervezték újra, csak 1926-ban fogadta el a nemzetgyűlés az országgyűlés felsőházáról szóló 1926. évi XXII. törvénycikket, melynek elfogadását követően röviddel a kormányzó fel is oszlatta a nemzetgyűlést, és új választásokat írt ki. Az ezt követően megalakult országgyűlés már két kamarával alakult meg, és egészen 1944/1945-ig ilyen formában működött.²

Kutatásaim alapján, a felsőház tevékenységének ezt az 1927-től 1944/45-ig terjedő időszakát vizsgálom. Céлом, hogy bemutassam a felsőház katolikus klerikus tagjainak részvételét a törvényhozás e részében, miben és hogyan járultak hozzá történelmünk e korszakának törvényei kialakításában. Először az országgyűlés felsőházáról szóló törvényt és annak módosításait áttekintve a felsőházi tagok mozgásterét kell megismerni, majd annak bemutatása szükséges, hogy az egyes törvényalkotási ciklusokban, a felsőházban mely főpárok vettek részt és milyen bizottsági tagságot viseltek. A bizottsági tagság azért volt fontos, mert egy törvényjavaslat lényeges, koncepcionális elfogadása vagy módosítása mindig az adott szakbizottságokban dőlt el. A döntésről jelentés formájában tájékoztatták a felsőház plénumát, ám jegyzőkönyvek nem maradtak az utókorra. Ennek két oka van: egyrészt eleve a bizottsági üléseknek csak rendkívül kis hányadáról készült jegyzőkönyv, másrészt, ami készült, annak nagy része elpusztult. 1956. november 6–8. között ugyanis a forradalmat és szabadságharcot leverő szovjet csapatok egy belövésével hatalmas tűzvészt okoztak az Országos Levéltárban. Az elpusztult anyagok között találjuk 411. sorszám alatt a Levéltári Gyűjtemények között az országgyűlési kiadványok, törvénytövegek teljes anyagát.³ Az Országos Levéltár II. Osztá-

lyának (Polgári Kori Kormányiszervek Osztálya) nem volt még alapleltározva az anyaga. Az ott bekövetkezett pusztulást máig sem lehet igazán felmérni.⁴ A bizottsági üléseken elhangzottakat a Magyar Távirati Iroda és a napi sajtó korabeli tudósításaiból lehet részlegesen rekonstruálni, alapvetően az MTI napi könyvmatos híradásaiból. A plenáris üléseken elhangzott beszédek az országgyűlés felsőházának naplóiból válogathatók ki.

Szükségesnek tartok néhány szót szólni a korabeli sajtóról is. Átnézve a tudósításokat megállapítható, hogy a sajtó általában torzítástól mentesen tájékoztatta a közvéleményt a felsőház üléseiről. Eltérés a tudósítások között legfeljebb az egyébként rendkívül kis terjedelmű kommentárok között mutatkozik, mely megfelel az adott napilap vagy folyóirat politikai irányultságának. Számos esetben elismerőleg nyilatkoznak egy-egy katolikus pap vagy püspök felszólalásáról.

Úgy vélem, fontos tudatában lenni annak, ami ezekből a tudósításokból is kitűnik; hogy felsőházi tagsággal rendelkező papjaink és püspökeink politikai lehetőségeiket kihasználva a társadalmi igazságosság és a nemzet egysége megőrzésének előmozdítására törekedtek. Ezt a tevékenységüket csak az elharapózó nyilas terror korlátozta, amikor az országgyűlés elvesztette tényleges szerepét, és csupán a diktatúra egyik bábintézményévé vált.

Munkám célja annak vizsgálata, hogy a felsőház katolikus püspök, pap tagjai

- (a társadalmi igazságosság jegyében) hogyan és miként viszonyultak a kor kihívásaihoz, a történelem nagy eseményeihez;
- milyen elvek szerint végezték törvényhozói munkájukat, és ezek fényében a törvényjavaslatok vitáiban milyen álláspontot foglaltak el;
- országgyűlési tevékenységüket mennyire hatotta át a nemzeti tudat, a nemzeti egység gondolata;
- törvényalkotó tevékenységükkel képesek voltak-e befolyásolni a két világháború közötti Magyarország társadalmi és gazdasági folyamatait;
- az országgyűlés felsőházában mennyire tudták képviselni az egyház társadalmi tanítását, a társadalmi igazságosság eszményét.

Ezen szempontok az alábbiakban öltöttek testet, vizsgálataim szerint kiemelve egyes témák tekintetében a legjellemzőbb hozzászólások lényegét:

1. *Az oktatási törvényjavaslatok tárgyalása során a diákok színvonalas testi-lelki, pszichikai nevelése és oktatása,⁵ a tanárok anyagi megbecsülé-*

se⁶ és továbbképzési lehetőség megteremtése volt az a cél, ami miatt vitáztak a kormány mindenkori képviselőivel. Az egyházi iskolák diszkriminációját sikerrel előzték meg felsőházi felszólalásaikkal. A tárgyalt javaslatok közül kiemelkedik a sorból a tudományegyetemekre, a Műegyetemre, a Budapesti Közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályairól szóló 1920. évi XXV. törvénycikk vitája, ahol Mátray Rudolf – a felszólalók közül szinte egyedüliként – ki mertte jelenteni, hogy vallási alapon az emberek között nem tehető különbség. Kiemelték a nevelésben a nemzeti gondolkodás fontosságát, jó hazafiak nevelésének szükségességét, az iskolák kor által támasztott kihívásoknak való megfelelését.⁷ A fenti követelményeket azonban csak jól képzett pedagógusok tudják teljesíteni, ezért feltétlenül szükséges a felsőoktatás modernizációja a keresztény értékek változatlan képviselete mellett. Fontosnak tartották, hogy a középiskolák minél nagyobb néprétegekből származó fiatalok számára elérhetőek legyenek, és csak a tanulmányi eredmény, és ne a vagyoni helyzet határozza meg a továbbtanulási lehetőségeket.⁸ Természetesen mindvégig hangoztatták az egyházi intézmények autonómiáját,⁹ ugyanakkor a magánintézmények ellen foglaltak állást azok ellenőrizhetetlenségére hivatkozva.¹⁰ Az egyházi intézmények finanszírozásának kiszámíthatóságáért léptek fel. Kezdeményezték a felsőoktatás mind szélesebb körök számára elérhetőbbé tételét, ezen belül ingyenes egyházi fenntartású kollégiumok létrehozását.¹¹ Egyetértettek a közoktatásban való kötelező részvétel korhatárának felemelésével, és ezzel egy időben az osztálylétszámok csökkentésével. Támogatták az oktatási igazgatást övező bürokrácia csökkentését, az oktatási intézmények egységes kormányzati felügyelet alá rendelését,¹² valamint az egyenlő finanszírozás elvének bevezetését a közoktatásba.¹³ A szakoktatás színvonalának növelését mindvégig kiemelten kezelték. Hangoztatták az oktatásnak a kor kihívásainak való megfelelési és új eszközök beszerzésének támogatási szükségességét.¹⁴ Támogatták a felsőoktatás reformját annak érdekében, hogy olyan képzések kerüljenek előtérbe, amelyekre a munkaerőpiacnak szüksége volt.¹⁵ A tananyag szélesítésével szemben a tananyag mélyítésében látták az oktatási színvonal erősítésének lehetőségét.¹⁶ Kiemelték a szemléltető-eszközök oktatást, tanulást segítő funkcióját, és azok mind szélesebb elterjesztését javasolták.¹⁷ Korán felhívták a figyelmet olyan ifjúsági mozgalmakra, olyan kezdeményezésekre, amelyek összeegyeztethetetlenek a keresztény szellemiséggel, a felebaráti szeretettel.¹⁸

2. *A kulturális törvényjavaslatok* felsőházi tárgyalásai során az egyház kultúrateremtő erejét hangsúlyozták ki, és annak a kulturális örökségnek a védelmében emeltek szót, amelyet a magyar katolikus egyház több mint 900 éves működése során halmozott fel és adott át a magyarságnak, így válva a magyar kultúra szerves részévé. A művészek állami támogatásának növelését kezdeményezték a magyar képzőművészet megerősítése érdekében.¹⁹ A magyar nyelv védelmét helyezték előtérbe. Segítették a magyar kultúra külföldi megismertetését²⁰ és támogatták más nemzetek kultúrájának magyarországi bemutatását.²¹ Felismerték a nemzetközi kulturális együttműködés tudományfejlesztési lehetőségeit. Szorgalmazták a visszacsatolt országrészek kulturális felzárkóztatását.²² A magyar nyelv folyamatos megújítását, egyes szaknyelvek magyarításának szükségességét hangoztatták. A nemzeti kultúra támogatását azért is különösen fontosnak tartották, mert ebben látták a kommunizmus és a nácizmus elleni egyetlen védekezési lehetőséget.²³
3. *Az egészségügyi törvények* vitáiban a minél gyorsabb és szakszerűbb, mindenki által elérhető ellátás megteremtése volt főpapjaink célja. A népegészségügy és közegészségügy fejlesztését hangsúlyozták, ezen belül a megelőző intézkedések fontosságát hangoztatták. Felhívták azonban a figyelmet arra, hogy a megelőző tevékenység és a gyógyító tevékenység finanszírozásának arányban kell állnia. A távolabbi jövőben elképzelhetőnek tartottak egy önálló Egészségügyi Minisztériumot.
4. *A külpolitikában* többször is felhívták a figyelmet a náci ideológiában rejlő veszélyekre, bemutatva annak keresztényellenességét. A nácizmus és a bolsevizmus közötti párhuzamokat és egyezéseket is világosan kimutatták. Kezdetől fogva hangoztatták a két szélsőség elleni egyidejű küzdelem fontosságát, hogy az arra való fogékonyság a magyar társadalomban minél könnyebben leszerelhető legyen.²⁴
5. *A szociális és munkásvédő törvények tárgyalása* során legfőbb céljuk az volt, hogy a társadalom minél nagyobb rétegéből, minél többen kerüljenek szociálisan védett helyzetbe. A szociális védőháló iparosanoncokra történő kiterjesztését szorgalmazták. A fogyatékosokat oktató intézmények állami támogatásának növeléséért küzdöttek.²⁵ A köztisztviselői életpálya kiszámíthatóságának biztosítását kérték.

Elleneztek a köztisztviselők politizálását, apolitikus köztisztviselői kar szükségességét hangoztatták.²⁶ Támogatták a közszolgálati dolgozók szociális továbbképzését, mert az erősíti az azok iránti empátiát, akikért a közszolgák dolgoznak.²⁷ Szót emeltek a nőknek a nehézipari foglalkoztatása ellen. Kérték, hogy ha már kizárni nem lehet a nők nehézipari foglalkoztatását, legalább különféle szociális ellátásokat biztosítsanak számukra. Elsőként propagálták az országgyűlés felsőházában a kollektív szerződések megkötését, valamint a társadalombiztosításnak minden aktív munkavállaló számára elérhetővé tételét.²⁸ Ennek érdekében javasolták a társadalombiztosítás reformját is.²⁹ Olyan lakáspolitikai kialakítását szorgalmazták, amely a sokgyermekes családok lakáshoz jutását részesíti előnyben.³⁰ Elsőként indítványozták a munka szabadságának és a munkajognak törvénybe iktatását.³¹ A vasárnap kötelező munkaszüneti nappá nyilvánítását követelték. Elsőként üdvözölték a minimálbér, a maximalizált munkaidő és a fizetések szabadság bevezetése törvényi szabályozásának kezdeményezését.³² Minden olyan javaslatot támogattak, amelyek a gyermekvállalási kedvet növelhették.³³ A társadalmi osztályok közötti különbségek minél erőteljesebb csökkentésén fáradoztak. Az általuk vázolt szociálpolitikai szempontok között a legmeghatározóbb a családok, mint a társadalom alapsejtjeinek, támogatása volt. Helyesen látták meg, hogy egy helyes családtámogatási rendszer ösztönzőleg hat a gyermekvállalási kedvre.³⁴

Céljuk mindvégig a munkásrétegek és a középosztály megerősítése, a diplomás pályakezdők elhelyezkedésének elősegítése volt, ám mindvégig az akkori gazdasági helyzetet figyelembe véve, annak kereteit nem túllépve fogalmazták meg javaslataikat. Ugyanakkor feltétlenül szükségesnek tartották átfogó népesedéspolitika kidolgozását a népességutánpótlás növelése érdekében. A magyarság múltjában kiemelkedő intézmények megőrzését szorgalmazták nemzeti múltunk megbecsülése jegyében. Vállalták a kormányzat szembesítését választási ígéreteikkel, rámutatva az ígérek és a tettek közötti különbségre. Nem támogatták olyan törvényjavaslatok elfogadását, amelyek indokolatlanul rontottak a legelesettebbek szociális helyzetén.

6. *A közjogi és közigazgatási törvényjavaslatok vitáiban az ezeréves Magyarország és kormánya fenntartása mellett érveltek, ám elfogadták a korabeli helyzethez igazodó új igazgatási megoldásokat.*³⁵

A közjogi és közigazgatási törvények parlamenti vitájában a revizionizmus lelkes támogatói voltak.³⁶ A személyek önrendelkezési joga és az önkormányzati autonómia³⁷ kérdése két olyan alaptétel volt, amelyet a legeslegvégsőbbekig védelmeztek. Mindvégig elleneztek minden olyan javaslatot, amely az állam és egyén polgári jogi viszonyában nem az egyenrangúságot, hanem alá-fölé rendeltségi viszonyt eredményezhetett.³⁸ A kollektív felelősség elvének érvényesülése helyett a polgármester egyéni felelősségének kidomborítását a település vezetésében. Sürgették települési alkalmazottak átláthatatlan feladatainak és javadalmazásának megváltoztatását.³⁹ Az állam és az egyház partneri együttműködését hangsúlyozták az állam gyámkodási kezdeményezéseivel szemben. A leghatározottabban kifejezésre juttatták abbéli meggyőződésüket, hogy a főkegyúri jog szünetel, ezáltal a kormányzat azt nem gyakorolhatja.⁴⁰ Szűkebb pátriájuk problémáinak megoldását kezdeményezték.⁴¹ A pénzügyileg motivált közigazgatási átszervezések szociális téren jelentkező hátrányaira, illetve azok elkerülésének szükségességére hívták fel a figyelmet.⁴² Kezdetben ellenezték a választójog kiterjesztését. Véleményük szerint az általános, egyenlő és titkos választójog bevezetése esetén az ország kormányozhatósága kerülne veszélybe.⁴³ Később elérkezettnek érezték az időt arra, hogy mindenkire kiterjessék az egyenlő és titkos választójogot.⁴⁴ A színvonalatlan sajtóorgánumok által okozható veszélyekre is felhívták a törvényhozás figyelmét.⁴⁵

Síkra szálltak a szakértelem növeléséért a közigazgatásban. Nem engedtek volna közfunkciót betölteni, csak speciális vizsgán átesett személyeknek. Ám azoknak olyan fizetést kellene biztosítani, amelyből tisztességesen el tudják tartani családjukat.

A felsőház katolikus főpap tagjai a törvényhozók egyik legkiszámíthatóbb, legnyugodtabb csoportját alkották. Javasataikat mindig konstruktivitással fogalmazták meg. Az általuk megfogalmazott javaslatok, vélemények összhangban voltak az egyház társadalmi tanításával. A *Rerum Novarum* enciklikában megfogalmazottakkal összhangban a munkáskérdést valóban kiemelten kezelték törvényhozói munkájuk során. Az állam kiegyenlítő szerepének megfelelően összhangra törekedtek az egyén és a közösség viszonyában. A társadalom alapértékeinek védelmezőiként tűntek fel. A lélek javainak védelmében kérték, hogy az állam törvényileg biztosítson megfelelő munkaidőt a

munkásoknak. A társadalmi törvényeket a hit szilárd alapjára akarták építeni a társadalmi viszonyok helyes elrendezése, a békés együttélés és a virágzó jólét biztosítása érdekében. Ennek megfelelően a szegények érdekeinek szószólói voltak a törvényhozásban. A Quadragesimo Anno enciklikában foglaltak tükröződnek vissza, mikor a felsőház katolikus főpap tagjai a közigazgatási törvények vitáiban a szubszidiaritás és hatékonyság jegyében a helyi közügyek helyi elintézése mellett érvelnek. A hivatásrendek szembenállása helyett azok együttműködése érdekében dolgoztak.

A fasiszta és a kommunista-szocialista társadalmi rendet – annak idővel történő megismerésével párhuzamban fokozatosan – elutasították, annak keresztényellenessége miatt. A társadalom széttzilálódásának felszámolásának egyetlen lehetőségét az oktatás erős keresztény erkölcsi megalapozásában látták. Mindezek megvalósítását azonban csak a szeretet törvényének maradéktalan betartása mellett tartották kivitelezhetőnek. Ezt a törvényt hangsúlyozták a pénzügyi, a gazdasági, a közjogi és közigazgatási, a szociális, az egészségügyi, a védelmi és közrendvédelmi, az oktatási, a kulturális és a külügyi törvényjavaslatok vitái során, és ha kellett, a szeretet parancsának érvényesülése érdekében módosító javaslatokat is megfogalmaztak.

Tanulmányomban igyekeztem bemutatni a felsőházi törvénykezésben a reformtörekvéseket és azok fő vitapontjait, hangsúlyozottan azokat a szociális, egészségügyi és szakpolitikai indítványokat, melyek valódi változásokat idéztek elő a társadalom életében. Az itt bemutatott viták egy részletesen elemzett korszak egészén belül kapták meg az értelmüket, jelentőségüket, amit most csupán jelezni tudtam.

Mindezek ismeretében mégis elmondhatjuk, hogy szándékaik szerint a felsőház katolikus főpap tagjai a törvényhozás minden területén igyekeztek jó pásztorhoz méltóan, az emberek felemelkedése, az egyéni és társadalmi közjó keresztény megvalósítása érdekében végezni törvényhozói munkájukat.

JEGYZETEK

- 1** Püski Levente: *A magyar felsőház története 1927–1945*, Napvilág, Budapest, 2000; 71. A hivatkozott törvény a 1608. évi (k.u.) I. tc. Térfy Gyula szerint az országgyűlés már a XV. századtól kéttáblás rendszerben működik. Lásd. Térfy Gy.: *Az országgyűlés felsőháza*. Ugyanis az 1495. Évi XXV. tc. előírja, hogy „*jövőre, midőn ő felsége valamely országgyűlést találna hirdetni vagy más tanácskozásokat találna tartani, ő felsége miután előbb a főpap és báró urakat meg többi tanácsosait egybehitta... mindenek előtt azokat az ügyeket s körülményeket s az ő meg az ország ama szükségleteit terjessze e főpap és báró urak s ő felsége tanácsosai elébe, a melyek végett az országgyűlés megtartását elrendelte. Az ország nagyurain pedig csendesen, mérséklettel és komolysággal tanácskozzanak ezen ügyek fölött.*” *Magyar alkotmánytörténet* (szerk.: Mezey Barna), Osiris, Budapest, 2003; 99. Ettől függetlenül az első kéttáblás törvényhozási rendszerről szóló szabályozást az 1608. évi I. tc. nyújtja.
- 2** A második kamarának ez a típusa a volt főrendiházhoz képest alkotmányfejlődési szempontból már átmenet a rendi második kamarai és a szenátusi rendszer között. L. Egyedi István: *A mi alkotmányunk*, 249., Kulcsár Kálmán: *A kétkamarás országgyűlés problémája*, Társadalmi Szemle 1995/10. 71., és Takács Imre: *A felsőház a két világháború között*, Állam és Igazgatás 1989/6. 534.
- 3** Az Országos Levéltár alapleltározott anyagában 1956. november 6–8-án bekövetkezett károk jegyzéke I. in: Levéltári Híradó 1957. évf. 1–2. 17. (8–23.)
- 4** i.m. 8.
- 5** A testnevelés oktatása érdekében I. A polgári iskoláról szóló 1927. évi XII. törvénycikk plenáris vitájában Kolossváry Mihály felszólalását. Az oktatásnak a kor kihívásaihoz igazítása érdekében I. A természettudományok fejlesztése érdekében teendő intézkedésekről szóló 1930. évi VI. törvénycikk bizottsági vitájában Serédi Jusztinián felszólalását.
- 6** A tanárok anyagi helyzetének rendezése érdekében I. A polgári iskoláról szóló 1927. évi XII. törvénycikk plenáris vitájában Kolossváry Mihály felszólalását. Az elemi népiskolai beiratási díjak újabb szabályozásáról és felhasználásáról szóló 1930. évi VII. törvénycikk bizottsági vitájában Shvoy Lajos felszólalását.
- 7** A kor kihívásainak való megfelelésre I. A középiskoláról szóló 1934. évi XI. törvénycikk bizottsági vitájában Sebes Ferenc és Kelemen Krizosztom, plenáris vitájában Sebes Ferenc és Kelemen Krizosztom felszólalását. A nemzeti nevelés fontosságára I. A középiskoláról szóló 1934. évi XI. törvénycikk bizottsági vitájában Kelemen Krizosztom, plenáris vitájában Sebes Ferenc és Kelemen Krizosztom felszólalását.
- 8** L. A középiskoláról szóló 1934. évi XI. törvénycikk bizottsági vitájában Kelemen Krizosztom, plenáris vitájában Sebes Ferenc, Kelemen Krizosztom és Kolossváry Mihály felszólalását.
- 9** L. A középiskoláról szóló 1934. évi XI. törvénycikk plenáris vitájában Serédi Jusztinián és Kolossváry Mihály felszólalását.
- 10** L. A középiskoláról szóló 1934. évi XI. törvénycikk plenáris vitájában Kolossváry Mihály felszólalását.
- 11** L. A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem alapításának háromszázadik évfordulójáról szóló 1935. évi V. törvénycikk bizottsági vitájában Glattfelder Gyula felszólalását.
- 12** L. A kisdédóvról szóló 1891. évi XV. törvénycikk némely rendelkezéseinek módosításáról szóló 1936. évi XXIII. törvénycikk bizottsági vitájában Sebes Ferenc felszólalását.
- 13** L. Az 1939–1940. számadási időszakra szóló állami költségvetésről szóló 1939. évi XVII. törvénycikk plenáris vitájában Horváth Győző felszólalását. A közoktatásügyi igazgatás egyszerűsítéséről szóló 1941. évi XII. törvénycikk plenáris vitájában Zimányi Gyula felszólalását. Az 1943. évi állami költségvetésről szóló 1942. évi XXIV. törvénycikk plenáris vitájában Horváth Győző felszólalását.
- 14** L. A közoktatásügyi igazgatásról szóló 1935. évi VI. törvénycikk bizottsági vitájában Sebes Ferenc és Kolossváry Mihály,

plenáris vitájában Sebes Ferenc felszólalását. A tanoncoktatás fejlesztésének fontosságáról I. Az ipari közigazgatás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1936. évi VII. törvénycikk bizottsági vitájában Kolossváry Mihály, plenáris vitájában Papp Kálmán felszólalását. A gyakorlati irányú középiskoláról szóló 1938. évi XIII. törvénycikk és a tanítóképzésről szóló 1938. évi XIV. törvénycikk együttes bizottsági vitájában Sebes Ferenc, Steiner Miklós, Serédi Jusztinián, együttes plenáris vitájában Sebes Ferenc, Kolossváry Mihály és Steiner Miklós felszólalását.

- 15** L. A gyakorlati irányú középiskoláról szóló 1938. évi XIII. törvénycikk és a tanítóképzésről szóló 1938. évi XIV. törvénycikk együttes bizottsági vitájában Sebes Ferenc, Steiner Miklós, Serédi Jusztinián, együttes plenáris vitájában Sebes Ferenc, Kolossváry Mihály és Steiner Miklós felszólalását.
- 16** L. Az iskolai kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról szóló 1940. évi XX. törvénycikk plenáris vitájában Kolossváry Mihály felszólalását.
- 17** L. Az 1941. évi állami költségvetésről az 1940. évi augusztus hó 30-a előtti államterületre szóló 1940. évi XXXV. törvénycikk plenáris vitájában Kolossváry Mihály felszólalását.
- 18** L. Az 1942. évi állami költségvetésről az 1941. április hó 10-e előtti államterületre szóló 1941. évi XVII. törvénycikk plenáris vitájában Shvoy Lajos felszólalását.
- 19** L. Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanácsról szóló 1934. évi IX. törvénycikk bizottsági vitájában Glattfelder Gyula felszólalását.
- 20** L. Az 1936/1937. évi állami költségvetésről szóló 1936. évi XIX. törvénycikk plenáris vitájában Kolossváry Mihály és Glattfelder Gyula felszólalását. A szellemi együttműködés tárgyában Budapesten, 1937. évi október hó 13. napján kelt magyar-észt egyezmény becikkelyezéséről szóló 1938. évi XXIII. törvénycikk bizottsági vitájában Serédi Jusztinián felszólalását.
- 21** A magyar kultúra külföldi megismertetésének és más kultúra magyarországi megismertetésének fontosságára I. A szellemi és kulturális együttműködés tárgyában, Berlinben 1936. évi május hó 28. napján kelt magyar-német egyezmény becikkelyezéséről szóló 1937. évi V. törvénycikk bizottsági vitájában Sebes Ferenc felszólalását.

- 22** L. Az 1941. évi állami költségvetésről az 1940. évi augusztus hó 30-a előtti államterületre szóló 1940. évi XXXV. törvénycikk plenáris vitájában Kolossváry Mihály felszólalását.
- 23** L. Az 1944. évi állami költségvetésről szóló 1943. évi I. törvénycikk plenáris vitájában Boga Alajos felszólalását.
- 24** L. Az 1937/38. évi állami költségvetésről szóló 1937. évi XI. törvénycikk plenáris vitájában Papp Kálmán és Heckenberger Konrád felszólalását.
- 25** L. Az 1941. évi állami költségvetésről az 1940. évi augusztus hó 30-a előtti államterületre szóló 1940. évi XXXV. törvénycikk plenáris vitájában Kolossváry Mihály felszólalását.
- 26** Mindezekre I. A közszolgálati alkalmazottnak és a honvédség tagjainak, valamint mindezek hozzátartozóinak ellátását szabályozó rendelkezések módosításáról szóló 1934. évi I. törvénycikk plenáris vitájában Mikes János felszólalását.
- 27** L. Az Országos Nép- és Családvédelmi Alapról szóló 1940. évi XXIII. törvénycikk plenáris vitájában Heckenberger Konrád felszólalását.
- 28** L. Az 1934. évben Genfben tartott Nemzetközi Munkaügyi Egyetemes Értekezlet által a nők éjjeli munkája tárgyában tervezet alakjában elfogadott nemzetközi (módosított) egyezmény becikkelyezéséről szóló 1934. évi I. törvénycikk bizottsági vitájában Papp Kálmán felszólalását.
- 29** L. Az 1935. évben Genfben tartott Nemzetközi Munkaügyi Egyetemes Értekezlet által az öregség, rokkantság, halál esetére szóló biztosításban szerzett jogok fenntartására irányuló nemzetközi viszonyosság létesítéséről tervezet alakjában elfogadott nemzetközi egyezmény (48. sz.) becikkelyezéséről szóló 1937. évi XXIV. törvénycikk bizottsági vitájában Papp Kálmán felszólalását.
- 30** A sokgyermekes családok lakáshoz juttatását elősegítő lakáspolitikai kialakításának szükségességére I. Heckenberger Konrád 1937. január 28-án elhangzott interpellációját a belügyminiszterhez.
- 31** L. Az 1937/38. évi állami költségvetésről szóló 1937. évi XI. törvénycikk plenáris vitájában Papp Kálmán felszólalását.
- 32** L. A munkaviszony egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1937. évi XXI. törvénycikk plenáris vitájában Papp Kálmán felszólalását.
- 33** L. A honvédelem és a közigazgatás fejlesztéséről, egyes népjóléti beruházá-

- sokról s ezek költségeinek fedezéséről szóló 1938. évi XX. törvénycikk bizottsági vitájában Serédi Jusztinián felszólalását. Az iparban (kereskedelemben), valamint a bányászatban és a kohászatban alkalmazott munkások gyermeknevelési pótlékáról szóló 1938. évi XXXVI. törvénycikk plenáris vitájában Papp Kálmán és Heckenberger Konrád felszólalását.
- 34** L. Az Országos Nép- és Családvédelmi Alapról szóló 1940. évi XXIII. törvénycikk plenáris vitájában Papp Kálmán és Heckenberger Konrád felszólalását.
- 35** A vármegyei rendszer fenntartása, ugyanakkor új, modern igazgatási elemek bevezetése melletti egyidejű felszólalás kiváló példája. A közigazgatás rendezéséről szóló 1929. évi XXX. törvénycikk plenáris vitájában Kolossváry Mihály felszólalása.
- 36** L. A Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről szóló 1938. évi XXXIV. törvénycikk plenáris tárgyalásán Serédi Jusztinián felszólalását. A román uralom alól felszabadult keleti és erdélyi országrésznek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről szóló 1940. évi XXVI. törvénycikk bizottsági vitájában Serédi Jusztinián felszólalását. A visszafoglalt délvidéki területeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről szóló 1941. évi XX. törvénycikk plenáris vitájában Horváth Győző felszólalását.
- 37** Az önkormányzati autonómia védelmében I. Egyes adók és illetékek mérsékléséről és a pengőértékben való számítás-
sal kapcsolatos rendelkezésekről, továbbá az önkormányzati testületek háztartásának hatályosabb ellenőrzéséről szóló 1927. évi V. törvénycikk plenáris vitájában Igaz Béla felszólalását.
- 38** L. A városrendezésről és az építésügyről szóló 1937. évi VI. törvénycikk bizottsági vitájában Glattfelder Gyula felszólalását.
- 39** L. A Budapest székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930. évi XVIII. törvénycikk egyes rendelkezéseinek módosításáról szóló 1934. évi XII. törvénycikk plenáris vitájában Csík József felszólalását.
- 40** L. A kormányzói jogkör kiterjesztéséről és a kormányzóválasztásról szóló 1937. évi XIX. törvénycikk bizottsági vitájában Glattfelder Gyula felszólalását.
- 41** L. Egyes vármegyék területi változásairól szóló 1932. évi I. törvénycikk bizottsági vitájában Baán Jenő felszólalását.
- 42** L. A magyar királyi népjóléti és munkaügyi miniszteri állás megszüntetéséről szóló 1932. évi XII. törvénycikk bizottsági vitájában Glattfelder Gyula és Kolossváry Mihály felszólalását.
- 43** Az általános és titkos választójog és a sajtóorgánumok alacsony nívója elleni felszólalásra I. Az 1934/35. évi állami költségvetésről szóló 1934. évi XIV. törvénycikk plenáris vitájában Mikes János felszólalását.
- 44** Az általános és titkos választójog megadásának szükségességéről I. Az 1936/1937. évi állami költségvetésről szóló 1936. évi XIX. törvénycikk plenáris vitájában Heckenberger Konrád felszólalását.
- 45** Az általános és titkos választójog és a sajtóorgánumok alacsony nívója elleni felszólalásra I. Az 1934/35. évi állami költségvetésről szóló 1934. évi XIV. törvénycikk plenáris vitájában Mikes János felszólalását.

SZÁMUNK SZERZŐI

Bács Zoltán György védelemigazgatási, védelemgazdasági szakértő, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézete Terrorrelhárítási Tanszékének oktatója.

Martin Dimitrov, a Tulane Egyetem Politikatudomány Tanszékének vendégtanára, Ázsia-tanulmányok Program vezetője.

Hankiss Ágnes, a Hamvas Intézet igazgatója, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem címzetes docense, az NKE Nemzetbiztonsági Intézet Terrorrelhárítási Tanszékének oktatója.

Kaszvár Attila biztonságpolitikai szakértő, Nemzeti Közzolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézet, Terrorrelhárítási Tanszék, megbízott vezető.

Latorcai Csaba teológus, főiskolai tanár, Gál Ferenc Főiskola. A Miniszterelnökség társadalmi és örökségvédelmi ügyekért, valamint kiemelt kulturális beruházásokért felelős helyettes államtitkára.

Mező Gábor újságíró, a Hamvas Intézet munkatársa.

Molnár Márton teológus, esztéta, kulturális menedzser, a Hamvas Intézet főmunkatársa.

Orbán-Schwarzkopf Balázs történész-levéltáros, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának munkatársa.

Pál István történész-politológus, egyetemi adjunktus, ELTE BTK Új-és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék.

Takács Gergely, PhD aspiráns, PTE-BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola.

Taller János teológus, kulturális menedzser, a Hamvas Intézet munkatársa.

2500 FT

2017